

FS

4681

2

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

902.6 (47.922)

ე. თაყაიშვილი

არხეოლოგიური

მღვრეაშრობანი

მ ა .

შენიშვნანი.

წიგნი პირველი.

K13.822
H3

ტფილისი

ელექტრონის სტამბა წიგნების გამოცემულ ქართულ საზნაურობისათვის

1907

წ. 296 გ. (22 x 14), [ფ. ს. 7.]

82

0208504560

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის

FS 4681 / 2

არხოლოგოური მოგზაურობანი და შენიშვნანი ისტამბუბოდა სხვა და სხვა დროს ჟურნალ „მოამბეში“. სკენ იმედი გჳქონდჳ ჟურნალის საშუალებით დაგვესტამბა შეელი ის დიდძალი მასალი, რომელიც შევერიბეთ საქართველოს სხვა და სხვა ნაწილებში მოგზაურობის დროს, მაგრამ იმედი სრულად არ გაცვიმართლდა: ზოგჯერ სკენ ვერ მოვიცალეთ თავის დროსჳ მიგვეწოდებინა მასალი, ზოგჯერ საქმიან ადგილი არ იყო და ჟურნალიც რაგჳე არ გამოდიოდა, შემდეგ კიდევაც სრულიად დაიკკტა, და ამგვარათ სკენი მასლის ბეჭდვა შესწყდა. ამიტომ სკენ ვერთუ ვერ მოვასწარათ დაბეჭდვა ამ მასლისა, რომელსაც ზირველი გვერდის შენიშვნაჳ უზენეთ, ესე იგი წაღვისა, გამოორეთისა, დაზნის ხევისა, კასრეთისა, ტახტია-ზითარეთისა, პოდნასისა, აღბუღახისა და სხვა, არამედ კახეთში შეკრებილი მასლიც ვერ დავამთავრეთ. ის, რაც დაისტამბა, ესლა ზირველ წაგნათ გამოდის სულ რამოდენიმე ცალი.

ე. თაყაიშვილი.

ცთომილჯანი

გვ. სტრაქონი	სწერია	უნდა იყოს
123 9 ქვემოდაჳ	სკეზ	სკეზ
126 5 —	ფურცელი	ფურცელი
მე-19 გვერდზე, მე-4 სტრაქონი	ზემოდაჳ, სატუგუბის	შემდეგ
„შალიკ არტანუჯელის“	უნდა შემატოს: —	„შვილის ბეჭის“

საძიებელი არხეოლოგიურის მოგზაურობანის და შენიშვ-
ნანისა.

იმერეთი. საჩინო	83
მდებარეობა საჩინოში	1
სოფელი ვანი	2
ძველი ნაქალაქევი აზნაურთ ახვლედიანების ეზოში და იქ ნაპოვნი ნივთები	3
ვანის ეკლესია.	7
ხატები ვანის ეკლესიისა	9
ვანის სახარება	12
სოფელი ისრიითი	19
სოფელი დიხაშხო	20
სოფელი სადგერო.	21
სოფელი ქედა	24
ძველი ტობანიური	23
გურია	
სოფელი აჭი	24
სოფელი ლეხაური.	26
სოფელი ძიმიითი	28
სოფელი შაკვანეთი	31
სოფელი გურიანთა, ციხე	31
გორისღერდი	34
ქედი	36
შემოქმედი	37
ქართლი	
სოფელი ურბნისი.	41
წარწერები ურბნისის ეკლესიისა	43
ეპიტაფია ურბნელის ედემოზისა	47
წარწერა სამრეკლოსი	50
წარწერა ძველი კანკელისა	51
ნივთები ურბნისის ეკლესიისა	51

ეპიტაფიები	56
ხელთნაწერები.	59
სკრის ხეობა	61
ეკლესია შალიკაშიღღისა,	62
ქიტტაშვილის ეკლესია	63
ეკლესია ედიშერ შალიკაშიღღისა	64
ეკლესია ლეთის შშობლისა	65
უდაბნო	65
შენიშვნები ბატონიშვილის ვახუშტის ისტორიის და გეოგრაფიის ხელთნაწერების შესახებ	67
კათოლიკოსის სამწყსო ზემო ქართლს, ანუ სამცხე-საათაბაგოს.	74
სამცხე-საათაბაგოს მღუდელ-მთავარი.	76
წები და განგება კურთხევისათვის შეფისა დროსა, თუ ვითარ დასდენ მღუდელ-მთავარი სრულიად საქართველოსანი	78
წები და განგება დარბაზისა, რომელი აღესრულების მცხეთას კურთხევისა შეფეთასა,	80
მოქცევა ქართლისა.	81
კურთხევა შირაზისა,	82
აღსაელთათვის სამღუდელ-მთავროთა საყდართა	83
მეფე ირაკლი მეორის და კათოლიკოზ ანტონ პირველის სიგელი სამღუდელ-მთავრო განწყების რიგის შეცვლის შესახებ.	85
შენიშვნები დავით რექტორისა ვახუშტის ისტორიის ტექსტის სიტყვების განმარტების შესახებ	90
სხვა ხელთ-ნაწერები ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა	96—105
რუხი.	105
წარწერები რუხის ეკლესიისა	106
ეპიტაფიები	108
ხატები და ნივთები რუხის ეკლესიისა	109
ხელთნაწერები,	113
კანკლი რუხის ეკლესიისა.	124
დავთარი რუხის სამწყსოთა 1715 წელს შედგენილი ცალკე	
წიგნათ, აქ სრულიად დაბეჭდილი.	127—207
ახალ-ქალაქი (გორის მაზრისა)	207
ელენე გრუზინსკის ხატები და ნივთები	208
მალივე ხელთნაწერები და წიგნები	211
ერთაწმინდა	213

კედლების წარწერები	214
ხატები	217
წიგნები	218
ეპიტაფიები	222
ბრძენი აღმოსავლეთისა ანუ განზრახვა მასი სახელმწიფოსათვის მშართველობისა, პოლიტიკური ტრაგედი ალექსანდრე ამილახვარისა, აქ სრულად დაბეჭდილი	222—241
კახე-ი. თელავი.	
თელავის სობორო	241
ნივთები და მათი წარწერანი	242
ხელთნაწერები	244
ფერისცვალები და ეკლესია	247
ეკლესია ვახუშტიშვილებისა	251
იყალბო	253
ნივთები ეკლესიისა	253
ხელთნაწერები	256
ლენვალ ელადიმერ ათანასეს-ის მაცაშვილის ოჯახში დაცული ხელთნაწერები	256
შუამთა	265
წარწერები ეკლესიისა	266
ნივთები	266
ეპიტაფიები	269
ძველი შუამთა	270
წარწერები	271
კის-ტაურა	
კიხნო ერისთვის სახლში დაცული ჯვარის და ხატის წარწერები	272
ხელთნაწერები	273

არსეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშვნანი*)

საჩინო. ვანა. სოფელი ვანი სამია, ორი ვურიაში და ერთი იმერეთში. ის ვანი, რომელზედაც ჩვენ გვექნება ლაპარაკი, მდებარეობს იმერეთში, ქუთაისის მაზრაში, ბაღდადის საბოჭაულოში. სულ ბაღდადის საბოჭაულოში ითვლება 52 სოფელი, ამთში 22 სოფელი ეკუთვნის იმ ნაწილს, რომელსაც ეწოდება საჩინო. საჩინოს სოფლები გაშლილი არიან ერთის მხრით რიონის მარცხენა ნაპირზე და მეორეს მხრით ახალციხის მთების სამხრეთის კალთებზე. გარდა რიონისა საჩინოს ბევრი პატარა მდინარეები ჩამოუდის, რომელთა შორის უფრო შესანიშნავია მდინარე სულორი. მანძილი მთებსა და რიონს შუა დიდი არ არის, ესე იგი ვანი საჩინოს პატარა აქვს, და ეს მხარე უფრო გაჭიმულია სიგძეზე, საჯავახოდან ქორისწლამდე.

*) არხეოლოგიური მასალა, რომელიც ამ სათაურით იბეჭდება, შეკრებილია 1894—1900 წლებში სხვა და სხვა საქართველოს ნაწილებში ნოვზაურობის დროს. ამ მასალის შეკრებაში გვეხმარებოდა ბანი ა. ვ. ქუთათელაძე, რომელიც უმეტეს შემთხვევაში ჩვენთან ერთად მოგზაურობდა. თუ არ მისი დახმარება ჩვენს მასალას უკროვანი სისრულე არ ექნებოდა, ნამეტნავათ წალკაზე შეკრებილს წარწერებს: ზოგჯერ აქ საჭირო იყო ზიფათიან კიბეებზე ასვლა და წარწერების ზავის მოცილება და გარეცხვა, რომ წარწერები გამოჩენილიყო და წაკითხვა შესაძლებელი გამხდარიყო. ამ გვარ შრომას ყოველთვის ასრულებდა ა. ქუთათელაძე. ზოგჯერ წარწერები ჩამონგრეული ლოდებით იყო დაფარული, ზოგჯერ ერთი ადლის სიმაღლე მიწით; აგრეთვე სასაფლაოს ქვის წარწერები ანუ ეპიტაფიები უმეტეს შემთხვევაში დაფარული იყო მიწით და ნაკლით, ვინაიდან მცურებულ ეკლესიებში ამ მხარეში ყოველგან საქონელს ამ-

სიღამაზე მთა-გორიანი ადგილებისა, ანკარა წყლები, მშენებელი
 ერი მოსავალი ყოველ გვარი კირნახულისა და შენაგებებისა
 ჰავე ხდის საჩინოს ერთ საუკეთესო ადგილად მთელს იმერეთ-
 ში. ამიტომ გასაკვირალი არ არის, რომ ძველად ამ მხარეს „საჩი-
 ნო“ უწოდეს. მაგრამ რაც ძველად „საჩინო“ იყო, ეხლა დროთა
 ვითარების გამო „უჩინო“ შეიქნა. ტყუილად კი არ არის
 ნათქვამი, წინანი უკანო და უკანანი წინო. თავი და თავი მიზე-
 ზი საჩინოს ჩამორჩენისა სხვა იმერეთის ნაწილებთან შედარე-
 ბით არის უგზობა. ამიერ კავკასიის რკინის გზა ასცილდა საჩი-
 ნოს და გაიარა რიონის მარჯვენა ნაპირზე. დღემდის რიონზე
 არ გაუკეთებიათ ხიდი, რომელსაც შეუძლია მტკიცე კავშირი
 მისცეს საჩინოს რკინის გზასთან და შეაერთოს ორივე მხარე
 რიონის ნაპირებისა. სასოფლო გზებიც საჩინოში მეტად ცუდ
 მდგომარეობაშია. ამ მიზეზების გამო საჩინოს ნაწარმოებს ბაზა-
 რი არა აქვს და ხალხიც ქონებრივად ჩამორჩენილია სხვა იმე-
 რეთის მკვიდრთთან შედარებით.

შუა ადგილს საჩინოსა შეადგენს სოფელი ვანი. აქ არსე-
 ბობს სამინისტრო სკოლა, აფთეკა და სავაქრო სახლები. ვაქრობა
 უმთავრესად ებრაელების ხელშია, რომელნიც უძველეს დროი-
 დან სახლობენ აქ და, როგორც ყოველგან იმერეთში, ლაპა-
 რაკობენ მარტო ქართულად, ხოლო ებრაული სჯული მტკი-
 ცედ დაუცავთ. უძველესი წარჩინებული გვარი ამ მხარისა იყო
 ჩიჯავაძე. ამ გვარის წარმომადგენელი ეხლა ცოტალაა. ეხლან-

ყოფებენ ზამთარ-ზაფხულში. ამ გვარი წარწერების გამოჩენა დიდ შრო-
 მას თხოვლობდა და ერთი კაცისთვის შეუძლებელი იყო. ამას გარდა სა-
 კიროდ ვრაცთ ჩვენი უგულითადესი მშდლობა გამოუცხადოთ პატივცე-
 მულ თავადს დ. ზ. ბარათაშვილს, რომელმაც დაგვემარა აღბულაბის
 (ბელიკლიუჩის) არქეპარის ირზეოლოგიურის მზრით გამოკვლევაში; თავადს
 ნ. ვ. ორბელიანს, რომელმაც დბანისის სიძველენის გამოსაკვლევად მო-
 ვიწვია; თავადს გ. ი. ორბელიანს, რომელმაც კაზრეთის და პითარეთის
 სიძველენი გაგვაშინჯვა; და ნამეტნავად პატივცემულს დ. ზ. სარაჯი-
 შვილს, რომელმაც მატერიალური დახმარება აღმოგვიჩინა ერთ-ერთ მო-
 გზაურობის დროს.

დელ თავად-აზნაურობას შეადგენენ ლორთქიფანიძენი, ახვლედიანები. უკანასკნელი გვარი ლეჩხუმიდან არის გადმოსული აქ შემდეგ დროებში.

ვანი შესანიშნავია არხეოლოგიურის მხრითაც. აქ არის პატარა მოგძო გორაკი, რომელსაც ირგვლივ მანძილი ექნება არა უმეტეს სამი ვერსისა. გორაკი ბუნებით შეზღუდულია ხრამ-ღეღეღებით და მისავალი აქვს მარტო ერთის მხრით. ამ გორაკზე ეხლა სახლობენ აზნაური ახვლედიანები, სულ ათი კომლი, და გორაკი დაყოფილი აქვთ ეზოებად. წინედ, როგორც ცხადად სჩანს, მთელი გორაკი სჭერია ქალაქს. ზეზე აქ მარტო ერთი ძველი ნაშთი მოჩანს. ეს არის პატარა ეკლესია თლილის ქვისა, ეხლა დანგრეული. კედლებზე არავითარი წარწერა არ მოიპოვება. მხოლოდ ეკლესიის ახლოს ჩვენ ვიპოვეთ ნატები პატარა ქვისა, რომელზედაც გამოსახული ყოფილა, როგორც საფიქრებელია, მაშენებელი ეკლესიისა თავის შეილითურთ. შეილის სურათი დაცულია, ხოლო მამისა შენახულა მარტო წელს ქვემოდ. შეილის სურათს ზემოდ ხუცურად აწერია: „ძეა ბაკურ.“ წარწერა მამისა არ შენახულა. ეკლესიის იატაკის ქვემოდ აკლდამა აქვს ძვლებით სავსე. ამ აკლდამამ 1889 წელს დიდი აღიქათი ასტეხა ადგილობრივ მცხოვრებელთა შორის. ხსენებულს წელს აქ მუშაობდნენ არხეოლოგიურის მიზნით ფრანგი იაკობი და ცნობილი დირექტორი წინეთ ქუთაისის გიმნაზიისა და ეხლა ბათომისა ა. ი. სტოიანოვი. როდესაც აკლდამის კარებს მიაგნეს, ყველას ეგონა, აქ დიდი ხაზინა აღმოჩნდებოა, და ამიტომ ადვილად აღარ გაახსნეინეს აკლდამა. მოსთხოვეს ფრანგს იაკობს ანგარიშის გასწორება, რომელმაც ერთ კვირამდის გასტანა, და ამ დროს განმავლობაში შეიარაღებული დარაჯები ადგნენ თავს ამ ადგილს და დიდი სიფთხილით იცავდნენ ვითომც და ხაზინას. შემდეგ, როდესაც აკლდამა გახსნეს, აღმოჩნდა მხოლოდ ძელები, როგორც მოსალოდნელი იყო.

მიწის თხრის დროს და ისეც, მეტადრე ავღრების შემდეგ, ახვლედიანების ეზოში ხშირად პოულობენ ოქროს და ვეცხ-

ლის ფულებს, საყურეებს, სამაჯეებს და სხვა-და-სხვა ნივთებს ამ მხრით ეს პატარა გორაკი კერჩის მიტრიდატის მთას მოგვცა გონებს. აქ ნაპოვნ ნივთებს უმეტეს შემთხვევაში იძენენ ებრაელები და შემდეგ დიდ ფასად ყიდიან. აქ ჯერ კიდევ 1852 წ. იპოვეს გამოქანდაკებული კაცის თავი ბერძნულის ხელობისა (Кавказъ 1852 г. № 36). ამას გარდა ოცის წლის წინეთ ერთ ახელედიანს მიწის თხრის დროს თავის ეზოში იქ, სადაც ეხლა პროკოპი ახელედიანი ცხოვრობს, უპოვნია ძველი სასაფლაო, მარმარილოს პატარა კუბოთი. კუბოში ყოფილა ოქროს ჯოხი (კვერთხი) გველის მსგავსი თავით, ოქროს ბადე, ოქროს სამაჯეები, ოქროს საყურეები, ბეჭდები, შვიდი ოქროს ფული და სხვა. ყველა ეს ნივთები მნახველს გაუყიდა ებრაელებში ჩუმად, რომ სხვებ ახელედიანებს არ შეეტყოთ ღ წილში არ გამოსდავებოდენ. ნანახი ნივთები ჩვენ ჩამოვთვალეთ გლეხის სიტყვით, რომელიც ახელედიანს ეხმარებოდა ამ ნივთების ამოღებაში და რომელიც დღესაც ცოცხალია. აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ გლეხს ლაპარაკში ცოტა არ იყოს საგნის გაზეიადება შევნიშნეთ. მაგალითად მან გადმოგვცა, რომ ბეჭედს ისეთი თვალი ჰქონდა ჩასმულიო, რომ ბნელი ღამე გაანათლაო. ნივთების ამოღება ახელედიანმა ვერ გაბედაო, მე ამოვიღე და შემდეგაც სულ ეშინოდა ახელედიანს საფლავისო და ვგონებ შიშმა მოუღო ადრე ბოლოო. ეს საუკეთესო საარხეოლოგო ნივთები მეცნიერებისთვის სამუდამოდ დაიკარგა, ზოლო ერთი ქვა ხსენებული საფლავისა ახალ სასაფლაოს ქვად გაუხდიათ ვანის ეკლესიის გალავანში. ზოგი რამ ნივთები ფრანგს იაკობს და სტოიანოვსაც უნახავთ 1889 წ. ამ ადგილას მუშაობის დროს.

ამ ოთხი წლის წინედ (1896 წ.) არხეოლოგიური კომისიის მონდობილობით ჩვენ რამდენიმე ადგილი გავთხარეთ სანიმუშოდ ახელედიანების ეზოში და ანგარიში წარუდგინედ კომისიას. ამას გარდა დიუთვალურიეთ ყველა ის ნივთები და აქ ნაპოვნი ფულები, რომელნიც ჯერ კიდევ არ გაეყიდად პატრონებს. სხვა და სხვაობა ნივთებისა ამტკიცებენ სხვა და სხვა ტომთა კულტურ გავლენას ვანის ქალაქზე. უძველესი ნაშთები ეკუთვ-

საქართველოს
ხალხთა
წიგნების
სამართლები

ნიან მისირს ანუ ეგვიპტეს. აქ ძლიერ ხშირია მისირის პატარა ვერცხლის ფულები ზედ გამოხატული კუროს (აპისის) თავით, რომელთაც დიდი გასავალი ჰქონდათ ძველ საქართველოში. ამას გარდა კავკასიის სამოსწავლო ოლქის მზრუნველის თანაშემწესთან ლ. გ. ლაპატარსკისთან ჩვენ ვნახეთ ვანში ნაპოვნი პატარა ოქროს „მასკა“, რომელიც ისე წააგავს ძველ მისირის ძეგლებზე გამოხატულს სახეებს, თითქო ამ უკანასკნელებიდან იყოს გადმოღებული. ძველი ბერძნების გავლენა წარმოდგენილია ვერცხლის და ოქროს ფულებით და აგრეთვე აქ ნაპოვნ გამოქანდაკებულ კაცის თავით. ძველი რომაელების გავლენას გვიმტკიცებენ აგრეთვე ბევრი ვერცხლის და ოქროს ფულები, რომაელების დროისა, მეტადრე კეისრების ხანისა, და აგრეთვე კუბოში ნაპოვნი ნივთები, რომელზედაც ზემოდ გვქონდა ლაპარაკი. როგორც სჩანს, კუბო თავის ნივთებით ჰკუთნებია რომაელების დროის კაცს ანუ უკედ ვსთქვათ რომაელ დიდებულის შვილს. ამას გარდა ჩვენ ვნახეთ აქ სპალენძიდან გაკეთებული არწივის სურათი (aquila), რომელიც ექვს გარეშე რომაულის ხელობას შეადგენს. ვანის ქალაქს არა მცირედი მნიშვნელობა უნდა ჰქონებოდეს პონტოს მეფეების დროსაც, ვინაიდან პონტოს მეფეების (მიტრიდატების) ვერცხლის ფულები ძლიერ ხშირად იპოვება აქ. ვიზანტიის დროსაც ვანი უმნიშვნელო არ ყოფილა, ჩვენ ვნახეთ რამოდენიმე ოქროს ფული კონსტანტინეს და ელენესი და სხვა ვიზანტიელის მეფეებისა და აგრეთვე პატარა ეკლესია, მიწაში ჩაფლული, რომელზედაც ჰქვამოდ გვექნება ლაპარაკი. ვანი უნდა ყოფილიყოს ახალშენი ჯერ ეგვიპტელებისა, შემდეგ ბერძნებისა და ბოლოს რომაელებისა. ძველი რომაული ინდოეთის გზა, ვვანებ, ჯერ ვანზე გაივლიდა, შემდეგ ბაღდადზე და მერმე შორაპნით გადადიოდა ლიხის მთაზე.

ოქროს საყურეები, სამაჯეები, სარტყლების სამკაული და აგრეთვე სხვა ნივთებიც ოქროისა, რომელნიც აქ იპოვებიან, ჩვენის აზრით უმეტეს შემთხვევაში შორიდან მოტანილი არ არიან, არამედ აქ ნაკეთები. არც მათი საკეთებელი ოქროა შორიდან

მოტანილი. ძველი ვანის ნიადაგს ყოველგან ემჩნევა ოქროსსილიცის მეტადრე დღეე საქვაბაიაში, რომელიც ჩრდილოეთით მოსაველეთით უვლის გორაკს. ხშირად აქ კარგი მოზრდილი მარცვლებიც შეგზვდებათ ოქროსი. ქალები და ბავშვები ზოგჯერ თითო მისხალსაც აგროვებენ აქ ოქროს სილას. თუ თქვენ დღეე საქვაბიის ნაპირს აპყვებით, ადვილად დარწმუნდებით ქარხნების ნაშთებიდან, გვირაბებიდან, ქვებიდან და ზოგჯერ ნაპოვნ ტყეიის დაურჯაკებიდან, რომ ამ დღეეში ოქროს სილა უსრიათ და ურეცხიათ და აგრეთვე ქარხანებიც ჰქონიათ.

ძველი ქალაქი ვანისა თავის ნაშთებით დამარხულია ცხლანდელი ახვლედიანების კარ-მიდამოში. სადაც არ უნდა მიადგეთ თხრას ამ გორაკზე, ყოველგან იპოვით ვგრედ-წოდებულს „კულტურულ ნიადაგს“, ქვის კედლებს, სხვა-და-სხვა შენობებს, თიხის ჭურჭლის ნატეხებს, ქვევრებს და სხვა. ქვის კიბეები და ძველი შენობის ნაშთები ზოგჯერ ზეზედ ამოსკვივიან, მაგრამ ჯეროვანი გამოკვლევა ამ ადგილისა შეუძლებელია, მანამ აქ ახვლედიანები სახლობენ. მუშაობის დროს მათ კარ-მიდამოები უფუქდებათ და ხშირად გამოკვლევა რომელიმე ადგილისა დავარწმუნებთ, რომ ახვლედიანების სახლების აუღებლად მუშაობა შეუძლებელია. მაგალითად ერთი სახლი ზედ ძველ სასაფლაოზე უნდა იყოს ნოქცეული, როგორც ეტყობა აქ მკვდართან ნოშორებით ცხენიც ყოფილა დამარხული. ყოველ შემთხვევაში ცხენის თავი აშკარად გამოჩნდა თავის ლავამით, და ამ ადგილას წინად ოქროს რომაული ფულიც ეპოვნა სახლის პატრონს. სასაფლაოზე ჩვენის აზრით გორიაკი (კურგანი) ყოფილა ამართული. მეორე ადგილას, როდესაც ჩვენ ერთი ამაღლებული ადგილი გავთხარეთ, გამოჩნდა მიწაში ჩაფლული პატარა ეკლესიის ნანგრევები თლილის ქვისა. თალში ეკლესიას ჩატანებული ჰქონია პატარა ჭურები ხმის მოსაცემად. სვეტების თავები, რომელნიც საქალებოს აერთებდენ ეკლესიასთან ჩუქურთმიანები იყვნენ, მდარე ხელობისა, მაგრამ როგორც ეტყობა, უძველესი დროისა. გამოვაჩინეთ თუ არა ერთი ნაწილი ეკლესიისა, იძულებული შევიქენით, მუშაობა შეგვეწყვიტა, ვინაიდან ნანგ-

რეგების მიყოლამ დაგვარწმუნა, რომ თუ კირილე ახვლედიანი სახლი არ იქმნა აღებული, ისე ხსენებული ეკლესიის რეგების მთელი გამოჩენა შეუძლებელია. ამის გარდა სახლს გვერდით მუხა უდგია და ეკლესიის უმთავრესი ნაწილი მის ძირების ქვეშოდ სიღრმეში იკარგება ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ ვანში შესაძლოა ეპოვოთ უძველესი ნაშთებიც ქრისტიანობის პირველ დროისა, მიწაში ჩაფლული, საზოგადოდ უნდა შევნიშნათ, რომ ძველი ვანის ქალაქის გათხრა და გამოკვლევა დიდ შუქს მოჰფენს მისი, ბერძნების, რომაელების და ვიზანტიელების გავლენას საქართველოში. ეს გამოკვლევა მომავალზე დამოკიდებული და ჩვენგან გამოთქმული შენიშვნები მხოლოდ მოსაზრებას წარმოგვიდგენენ იმ მცირეოდენი ნაშთების მიხედვით, რომელნიც ჩვენ ვიპოვნეთ თუ ვნახეთ. ეხლა თავი დაიანებოთ ამ მიწაში ჩაფლულ ძველი ცახე-ქალაქის ნაშთებს და შევედგეთ ქრისტიანობის დროის ნაშთებს ვანისა, რომელნიც ჩვენ დღემდის ნაკლებად ვიცოდით. ამ გვარ ნაშთს წარმოადგენს ვანის ეკლესია და მასში დაცული არქეოლოგიური ნივთები. ხსენებული ეკლესია ცოტა მოცილებით არის ახლედანიების კარ-მიდა-მოზე და შეადგენს უმთავრესს ეკლესიას მთელს საჩინაოში.

ვანის ეკლესია. ვანის ეკლესია მიქელ მთავარანგელოზისა უკუშბათოა. აშენებულია ადგილობრივი თლილის ქვისაგან. სიგრძე აქვს 19 ადლი, განი 10 ადლი და 13 გოჯი (ჩრდილოეთის ეკვდერს აქ არ ვათვლით). დასავლეთის კედრით ეკლესიას მიშენებული აქვს საქალეზო შემდგვის დროისა, ჩრდილოეთის კედრით არის ეკვდერი აგრეთვე, როგორც ეტყობა, შემდგვის დროისა. ეკვდერს არ უქირავს მთელი სიგრძე ეკლესიისა, არამედ სიგრძე აქვს 10 ადლი და 13 გოჯი, განი 7 ადლი და 6 გოჯი. ჩრდილოეთის ეკვდერი აშენებული უნდა იყოს ძველად წარჩინებულის ადგილობრივ მებატონის ჩიჯავაძეებისაგან. ეკვდერი მათი სამარხავი ყოფილა. ეკვდერის კედლები შიგნით ყოფილა მთლად დახატული, ხელობა მებატრობისა მდარეა. მებატრობას ასო მთავრული წარწერები აქვს. აქვე ყოფილა

დახატული მაშენებლები ეკვდრისა და სხვა პირნიც ჩიქვანის
 ძეგლის გვარისა, მაგრამ მათი წარწერები აღარ ჩანან, მხოლოდ
 სამხრეთის კედელზე დახატულთ კაცს და ქალს ქართულის
 დიდებული ტანისამოსით ძლივს-ღა შერჩენიათ წარწერა, რომელშიაც ამოვიკითხეთ სიტყვები:

[მთ]ავარი ვხტნ (ვახტანგ). მიქელაძის ქალი ხეარამზე.

ეკლესიას წინედ ეკვდერი ჰქონია სამხრეთის კედლითაც. მაგრამ შემდეგ მოუშლიათ, და კარი ამოუშენებიათ. ეხლა დარჩენილია სამი კარი, ერთი დასავლეთისა და ორი ჩრდილოეთის კედელში. ერთი ამოვანი ეკვდერისათვის გაუქრიათ. ეკლესიას სულ ხუთი ფანჯარა აქვს: სამი აღმოსავლეთის კედრით და თითო ჩრდილოეთის და სამხრეთის კედრით. აღმოსავლეთის ფანჯრების ზემო პირები შემკუბილია ჩუქურთმიანი ქვების არშიებით. ამას გარდა აღმოსავლეთის კედელში ჩატანებულია ქვიდან გამოქანდაკებული გეგმა ეკლესიისა. დასავლეთის კედელში ჩატანებულია წმინდის გიორგის ქანდაკი ლამაზი ასომთავრული წარწერით

ზემოთ:

წო გ ი

ქვემოთ:

წო გ ი მთვრო მწმო გზე

წე ლისა ლლძთა ევესა

ღღსა და უღრსა გის

ხელობა ამ ქანდაკის და აგრეთვე ხასიათი ასომთავრულისა ჩვენ მაინდამაინც ძველ ნაშთათ არ მიგვაჩნია. სიტყვა „ლლძთა“ უნდა იკითხებოდეს ჩვენის აზრით „ლოლობერიძეთა“, რომელნიც სხვა წყაროებში ერისთავად არ იხსენებია.

ამავე კედელშია ჩატანებული მერმენდელი უშნო გამოქანდაკებული სურათი სხვა წმიდანისა ჯვარით ხელში და უშნო მხედრულის წარწერით, რომელიც ჩვენ წამოსვლის ხანს შეე-

ნიშნით და გარჩევა ველარ მოვასწარით. შიგნით ეკლესიის იატაკი აქვს ქვისა. კედლები წინედ დახატული ყოფილა, მაგრამ ესლა სურათები ემჩნევა მხოლოდ საკურთხეველში, ეკლესიის კედლები კირით არის შეთეთრებული და სურათები აღარ სჩანან. საკურთხეველის კედელში შიგნიდან დატანებულია სამი ჩაღრმავება (ნიში), რომელთა შორის ერთი ისე დიდია, რომ კაცი ადვილად დადგება შიგ. როდის ან ვისგან არის ვანის ეკლესია აშენებული არა სჩანს, მაგრამ ჩვენის აზრით მეთერთმეტე საუკუნის უწინდელ დროს არ უნდა ეკუთვნოდეს. ვანის ეკლესია წინედ მონასტერი ყოფილა და მონასტრად არის მოხსენებული ძველ საბუთებში.

დასავლეთის მხრით ვანის ეკლესიისა ამართულია მაღალი სამრეკლო თლილის ქვისა. ქვემო ნაწილი სამრეკლოსი ექვსკუთხედი სახისა წარმოადგენს ოთახს. სამრეკლო ერთი დროის არ არის ეკლესიასთან. სამრეკლო ყოველ შემთხვევაში უკეთესი ნაშენებია ვიდრე ეკლესია.

ვანის ეკლესიის არხეოლოგიურ ნივთთა შორის საყურადღებოანი არიან შემდეგნი:

1) დიდი ხატი ღვთის მშობლისა, 130,2 X 81 სანტამეტრი, ვერცხლის აშიით. ამ ხატზე ორი ამობერილი სურათია ღვთის მშობლისა მაცხოვრითურთ, ერთი დიდი შუაში და მეორე პატარა ქვემოლ. დიდი სურათი ღვთისმშობლისა ირგვლივ შემკობილია სხვა ამ გვარივე ხელობის სურათებით ათორმეტთა საუფლოთა და სხვებით. აქ წარმოდგენილია ხარება, შობა, მირქმა, ნათლისღება, ფერისცვალება, იერუსალიმში შესვლა, გოლგოთაზე წასვლა, ჯვარცმა, აღდგომა, ამაღლება, მეორედ მოსვლა, მიძინება ღვთისმშობლისა და სხვა. თითოეული სურათი ცალკე ნაქერს წარმოადგენს და ეს ნაქერები მიკედილია ხატის ფიკარზე. პატარა ღვთისმშობლის სურათს ზემოდ ცოტა არ იყოს დაზიანებული ასომთავრული წარწერა მოიპოვება. ეს წარწერა ცალკე ვერცხლის ფურცელზე ყოფილა გაკეთებული, მაგრამ მოხელეს, როდესაც სურათები მოუთავსებია ხატის ფიკარზე, მთელი წარწერიზა ადგილი აღარ დარჩენია. ამიტომ დაწერილს

ფურცელი გაუჭრია და მარცხენა ნაწილი მისი ცალკე კვანძად
მიუჭედია. წარწერა იკითხება ასე:

1. წ. [შშობე]ლო კრისტე (sic) ღმრთისო ჩვენო შეეწიე და
2. შეიწყალე და აცხოვნე. სული ამ
3. ის მომქედის ფრიად ცოდვილის
4. ქაიხოსროს ლაღიაშვილის. სული. ყვლა
5. დის და მარაის და უკუნით უკუ
6. ნისამდეამინ. უფალო ვინცა ამის შენდობა
7. უთხრა თქვენცა შეგინდოს ღმერთმა.

ქვემო აშიაზე იმავე ხატისა დაცულია სამ სტრიქონიანი
წარწერა, მაგრამ სამთავე სტრიქონებს თავი და ბოლო აკლიათ:

1. [...ვი]გლს. მოდგინე. მე. ვახუშტ. ჩიჯაძემან. და.
თანა. მეცხედრემან. ჩემა ბატონმან. ანა.
ქილაძის [ასულმა შემკობად ხატისა
- 2 ამის] ყოვლა. წმიდის. თორმეტ საუფლოთა.
სახსრად. და. საოხად. ფრიად ცოდვილსა.
სულისა. ჩენისავის. ყოვლაღე აწ და მარადის და
- 3 უკუ]ნისამდე. ამინ. უალო. ვინცა. ამთ
შენდობა უთხრა. შენცა. შეგინდოს ღმერთმა.

II. ვერცხლის¹ ხატი მიქელ მთავარ ანგელოზისა, 66,5 X 43,8
სანტიმეტრი. ზემო აშიაზე აქვს მხედრული წარწერა, რომლის
თავი და ბოლო დაფარულია სხვა გვერდის აშიებით:

1. [მო]ვაქედინე ხატი ესე ზეშთა ნათელ თვალ შეუდგამისა
ღთ მთავრისა წინაშე მდგომარისა ძალთა და მძანებათა ღთ.
2. და მის ყოფითა აღმასრულებელისა დიდისა უკორცოთა
ძალთა მთავრისა მიქაელისა მე ფედ ცოდვილმან ჩიჯაფა [ძემან]
3. [ვა]ხუშტი სულისა ჩემისა და ახალ მიცვალებულისა მე-
ფულისა ჩემისა ღოღაბერიძის

4. [ასუ]ლისა მარებისა საღობინებელად და ძეთა და ასტროლოგიაში
ჩემთა სადღეგრძელოდ.

III. ოქროთ დაფერილი ვერცხლის ხატი მთავარ ანგელოზთა მიქაელისა და გაბრიელისა, $54,5 \times 42,6$ სანტიმეტრი. ზემოდ გამოხატულია ქრისტე ბერძნულის წარწერით: $\Gamma^{\circ} \text{C} \text{X}^{\circ} \text{C}$. ქვემოდ მთავარ-ანგელოზები ბერძნულივე წარწერით: $\text{M}^{\circ} \text{X} \Delta, \text{I}^{\circ} \text{B} \Delta$. ზემო აშიაზე აქვს მხედრული წარწერა:

1. ქ: ჩვენ: საქართველოს: ჯანიშინმა: ბატონის: შვილმან: ვახტანგ: მოვაკედინეთ: ხატი: ესე: მას: ყამსა: ოდეს: სულ კურთხეული: სიძე: ჩვენი:
2. ჩიჯავაძე: საზვერელი: მიცეალა: ეს: ხატი: მათის: სასოფლოსი: მათის: სულის: საოხად: და: სახსრად: მოგვიკედინებია: ქ: ეს: აქათს: ჩღ: თვესა: იანერისა: კვ:

ჩვენს წყაროებში ცნობილი არ არის, რომ ვახტანგ მეექვსის სიძე ყოფილიყოს საზვერელი ჩიჯავაძე.

IV. ხის ხატი ივანე ნათლასმცემლისა გაძარცვულია. დარჩენილია მარტო სურათები სახარების შინაარსიდან ქართულის წარწერით. ნაწილები არ შენახულან.

V. ოქროთ დაფერილი ხატი ლეთისმშობლისა ოთხი ძვირფისი ქვით (ზურმუხტით და ლალებით). ქვემო არშიაზე ყოფილა წარწერა, მაგრამ არშია ეხლა შემოძარცვული აქვს. ჩვენ გადმოგვცეს, რომ ეს წარწერა ინახება გრიგორ ლორთქიფანიძის ოჯახში, მაგრამ ჩვენ ვეღარ ვნახეთ. ლეთისმშობლის და მაცხოვრის სახეებს აწერია:

დედა ღა ძე ღა.

VI. ვერცხლის ჯამი მხედრულის წარწერით:

წინამძღვარი სვიმონ მოიხსენოს ღწ.

VII. ხის დასაკეცი ხატი ათორმეტთა-საუფლოთა ათორმეტის ხელობისა, ვერცხლის არშიებით, რომელთა შორის ზოგი გაძარცულია. მხედრული წარწერა არშიებზე ალაგ ალაგ აღარა სჩანს, მხოლოდ იკითხება:

:ქ: ეს თორმ[ეტი საუ]ფლო გენათლის გედენისა...

VIII. ძველ ხელნაწერთა შორის ვანში შენახულა მარტო ერთი ტყაეის სახარება, მაგრამ ეს სახარება თავის სურათებით, საუცხოო ხელოვნების შემკობილობით, სათაურებით და ასომთავრულებით ათას სხვა ხელნაწერად ღირს. პირველად ამ სახარებას მიაქცია ყურადღება ა. ი. სტოიანოვმა, რომლის თხოვნით ეს ტყაეის წიგნი გელათში გადიტანეს, მაგრამ შემდეგ ვანის საზოგადოებამ მოითხოვა უკან სახარება, რომელიც უკვე დაუბრუნდა ვანის ეკლესიას. ვანის სახარება ჩასვენებულია მდიდარ ხელოვნურად შემკობილ კუბოში, რომელიც მოგვაგონებს წიგნის ყდას. შემდეგ ეს კუბო თავის სახარებითურთ ჩადებულია მეორე ვერცხლის უბრალო ბუდეში, რომელიც ზემოდ სისქეზე იღება მხოლოდ, და უკანასკნელად სახარება ამ ორი კუბოთი ერთად მოთავსებულია ტყაეის ჩანთაში, რომელსაც მობმული აქვს ვერცხლის ძეწკვი მხარზე ჩამოსაკიდათ. ამ გარემოებას დაუცაეს ვანის სახარება დროთა მსვლელობისაგან და კარგადაც მოუღწევია ჩვენამდის. ხელოვნურად ნაქედ ბუდეზე წარმოდგენილია ამობერეილი სურათები იესო ქრისტეს აღდგომისა და ჯოჯოხეთში ჩასვლისა ყველა ჩვეულებრივის სცენებით. მეორე მხარეს ჯვარცმია გამოსახული. ხსენებულ ბუდეზე წარმოდგენილი არიან აგრეთვე ოთხივე მახარობელნი თავიანთ ემბლემებით. ეს ხელოვნური ბუდე თურმე ერთად ერთი წარმომადგენელია იმისი, რასაც ვიზანტიელები უწოდებდნენ „თეკე“-ს. ექვს გარეშეა, რომ ეს სახარება ზემო აღნიშნული ბუდითურთ წარმოგვიდგენს ქართულ ხელობას თამარ მეფის დროისას და ეს ქართული ხელობა ამ ბუდისა და სახარებისა იცნო მეცნიერმა ნ. კანდაკოვმა, რომლის მშვენიერ აღწერაზე ამ ნაშთისა ხელოვნების მხრით მიუთითებთ მკით-

ხველს და აქ საუბარს არ გავაგძელებთ. სახარება უნდა იყოს გელათში ყოფნის დროს ხსენებულს მეცნიერს ნ. კანდაკოს და დ. ბაქრაძეს (იხ. Опись пам. др. въ нѣк. хр. и мон. Грузин, стр. 47—50). რაც შეეხება წარწერებს ვანის სახარებისა, ამათზე შემოკლებული ცნობებია შეტანილი რუსულად ზემო ნაჩვენებ შრომაში, ქართული ტექსტი სრულებით დაბეჭდილი არ არის და ზოგიერთი წარწერებიც მოხსენებული არ არის. მაგალითად გარეგან ვერცხლის კუბოს წარწერა სრულებით არ იხსენიება. ნამდვილად კი აქ სწერია მხედრულად:

1. ქ. გებვეწებით. ჩვენ: ცოდვილი. ესე ჩიჯავაძე. ვახუშტი. და.
2. თანა: მეცხედრე. ჩენი: ლოლაბერიძის. ქალი. მარეხ. თქვ
3. ენ: შემბრაღეთა: და: შემწუნარებელთა: ჩენთა: თქვენ: ოთხთა:
4. თათა: მახარებელთა: მათე: მარკოზ: ლუკას: და: იოვანეს: ძველადვ
5. ე: ჩენთა: სახლთაგანეე: მოქედლი: ბრძანებულ: ხართ, ეამთა:
6. გამოსვლისაგან: დარყულ: ხართ: სხვეფ: გასაკეთებლად: ხელი: არ შე
7. გემართოლათ: სვა: ვერა: ვაგებდეთ: რა: კუბო: შეგამზადეთ: აწ: მადლისა:
8. თქვენისათვი: მას: გრძელს: საუკუნოს: ცოდვილს: სულსა: ჩენსა: შეწე: და: მეოხ: ეყვენით:

თვით სახარება 29,4 × 20,7 სანტიმეტრი, ნაწერია მშვენიერ ეტრატზე მოსხო ნუსხა ხუცურით ორ სვეტად. თითოეულს სვეტზე დატეულია 21 სტრიქონი, მეთაური ასოები და სათაურები ნაწერია ოქროთი. კამარები მშვენიერი ნახელავია. აგრეთვე საუცხოვო ფერადებით არის დახატული ოთხი მახარობელი და იესო ქრისტე, რომელიც აკურობებს ოთხ მახაროველს. სულ სახარება შეიცავს 274 კაბადონს.

მარკოზის სახარების ბოლოს მე-126 კაბადონის მეთორმეტე
გვერდზე ტექსტის ხელით სწერია:

წნო მხარებელნო
გწმადლიერეთ ცო-
დელი იე რწ ფდსა
უძლრბასა შა მყოფ-
მან კლ ვყავ წერით,
მოსაქმებად წისა ამის
სახარებისა:-

იოანე მხარობელის ბოლოს მოყვანილია პირველად ან-
დერძი გიორგი მთაწმინდელისა:

ესე საცნაურ იყვნ ყლთა:
რ ესე წა ოთხთვი ახლდ
გვთარგმნია*). ფდითა იძ-
ულეებითა მშთა ვიეთ-
მე სლრთაჲთა. და ბერ
ძულთა სხრებათა და
შეგვიწამებია. ფდითა გ-
ამოწულლევითა. და
ვინცა ვინ დასწერდეთ.
ვითა აქა ჰპოოთ ეგ
რე დაწერეთ. თუ ამის
გწ გერ გიჩნდეს დაწე
რად. ლთისა თს სიტყთა
ნუ სცვალეზთ. ად ვა
აქა სწერია ეგრე და-
წერეთ. და თუ არა რა
მე გაშუნდეს ჩწნი ყნი
სხრებანი პლთგწ წდად

*) ზოგიერთ სხვა ვარიანტებში გიორგის რედაქციის სახარებისა სწე-
რია: „არა ახლად გვთარგმნია“, რომელიც უფრო საკუთმარებელია.

თარგმნილია და კთლდ
ხან მეტნიცა და საბა წმი.
დურნიცა. მუნით დაწე-
რეთ. ღისათჳს ერთ-
მანერთსა ნუ გაპრევთ.
და გლზკისა
გეორგისთს რწ ესე
ვთარგმნე ლცუა ყვთ:*)).

∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴ ∴

ამას შემდეგ უფრო წვრილი ასოებით მოთავსებულია
ბოლო სიტყვაობა თვით სახარების გადაშწერისა:

სყრელნო ჯერ არს რა წსა ამის
სხრბისა ერობა: გნემარტოს სიწ-
მიდეს თქვენსა: და არა თვთ შჯლზბით
ჰგონოთ შეცვლა სიტყთაა წისა ამს სა-
ხრბისა. ანუ ანდრძსთა. ∴ ∴ ად ესე სა-
ცნაურ ყვენ ყლთა რ ყნივე ქა-
რთულნი სხრბნი მთა წით აღწე-
რლნი და გამოსრულნი ღირსისა
მმისა გის თარგმნილნი. საეკლე-
სიოასა სახარებისგწ რლ მთწ-
მიდელნი იკმარებენ აღწერილ
ნი არიან: და არა მისგწ რლი
თვთ გი თარგმნა და ნუსხად მდე-
ბარე იყო ღიდსა წიგნის საცაესა:
ად მისგწ გარდაწეროლის გწ:
და მას ნუსხასა თა ფდი ნაკ-
ლულევიანება აქს და ეპ-

*) ზოგჯერ აშიებზე შენიშვნებია თვით გეორგისა. მაგალითად მე-66
კაბადონის აშიაზე სწერია: *არცა ძეწმ. ესე სიტყვა სამთა ბერძულთა
სახარებათა არა ეწერა: არცა მე დავსწერე*.

გონებ რ'ლ თვთ შჯ'ლობით ვიეთ-
მე ეკადროს მ'ს შ'ა შეცვლაჲ
სიტყვს'ჲ გინა ანდერძისაჲ ვ'ე
მწერლისგ'ნ გ'ნრყუნად: ს' ჩ'ნ-
თა ამით შ'ა ე'ათა. დიდი მ'ღწეთა
შ'ს ბერი ზაქარია მორაგიდა მთ-
ასა წ'ა, ძიებად ყო გ'ის მ'რ აღწე-
რილისა წ'ისა მის ს'ხრებისათჳს: და
პოა დიდსა წიგნის საცავსა შ'ა:
და აღიესო სიხრ'ლითა: და მ'რ
გადმოეწერა შატბერდელსა ხ-
უცესსა სტ'ფნეს და აღმოჩავი-
და, რომანიას: მე კ'ლთ ყუაე კოდეილ-
მ'ნ ი'ე აღწერად: რ' აღრითგ'ნ ს-
წყუროდა ს'ლსა ჩემსა მოგებად წ'სა სახ'რე-
ბისა: აწ ვინცა სწერდეთ
ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ წენტილითა: და
პტ'ვთა ზ'ა მეორითა
სიტყვთა: რ' ანდერძი ვითა აქა სწერია
ესრე პოვნილ არსნუსხას:.

ამას ქვემოდ ორი სტრიქონი ბერძნული ასომთავრუ-
ლი წარწერაჲ და შემდეგ მე-XII საუკუნის მხედრულის ხელით
სწერია:

1. ქ. ესე სახარებაი: მე ი'ნე უღირსმან: სპყარმან და მლო-
ცველმან: წ'ის: *)
2. დედუფლის: თამარისმან ვიოფლე: წერით: ქალაქსა შინა
კონსტანტინპოლის: ლოცვა ყავთ:
ყ'ლთა:

*) ეს არა პირველი მაგალითია, რომ თანა მედროვენი თამარ დე-
დოფალს „წმიდათ“ მოიხსენებენ.

13.822
3

შემდეგ ტექსტით ხელით სწერია;
ღბა და მადლობა, ღთისა მიზეზისა
ყლოთა კთლთაჲსა: და მომღებლისა:.

მე-274 კაბადონის პირველ გვერდზე მხედრულის ხელით
XIII—XIV საუკუნისა სწერია:

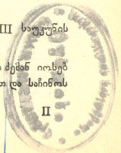
„წ. შემოსწორა: წმიდა: ესე ოთხთავი: პატრონმან ნათ-
ამან ჩუენ: საბოთარსა: და შორეთელთა: პირველ ხატ-
სა: მაცხოვრისასა: და წისა: გი: შოროთისასა და წისა ნიკზს:
საილაპედ: მისისა მეუღლისა ბექაისა: შალვა არტან-
უჯელისაჲ შეილისათუის: და მისთუის: და ჩუენ გაუჩინ-
ეთ აღაპი: ქეს: შობისა: წთა კვრიაკესა: დღესა: გარდაი-
კლებოდეს ტრაპეზით: კარგი და საპატიოი: სრული
და დაუკლებელი: აღაპი: და რაოდენნიც მღღელნი იყუნ-
ენ ჟამსა უწირვიდენ პატრონსა: ბექასა: და მისსა მეუღლე
ყოფილსა ნათანახოს: და ნუ დააკლებენ წირვასა: მოკს-
ენებასა: და შენდობასა: მას მწუხრსა ცისკრად: და წირვას
ზედა: მღღელნი ზე შწირნი ზე პლოცვიდენ ზე შენდობითა მოკსენ-
ებდენ და ვინც: დააკლოს და უგულუბელს ყოს: იყავნ კრულ
წყეულ და შეტვენებულ: და დამამტკიცებელნი: ღთმან აკურ-
თხნეს და დამამტკიცნეს ამინ:“

აქ მოხსენებულნი პირნი ნათაჲ (ნათელი) ანუ ნათანი-
ხოს და მისი მეუღლე ბექა, შალვა არტანუჯელის შვილი, სხვა
წყაროებში ცნობილნი არ არიან.

მე-273 კაბადონის მეორე გვერდზე მე-XVIII საუკუნის
მხედრულით სწერია:

„ქ. ჩვენ აღუხაზეთისა კათალიკოსმან და მეფის ძემან იოსებ
დავიხსენით წმინდა ესე სახარება და გამოვიკითხეთ და საინოს

FS 4681
2

ვანს მთავარ ანგელოზის ეკლესიის შეწირული უფროსი პირველ. და ახლა ისევე ეს ჩემი ნაყიდი სახარების ვანს მთავარ ანგელოზის ეკლესიისათვის შემწირავს ორივე ეცხლის კუბოთი და მისის ვეცხლის ძეწვეით შემკობილი კორცთა ჩემთა სასიძეთლოთ და სულისა ჩემისა საოხად. ყოვლად სამღვდელოს ქუთათელ მიტროპოლიტის მაქსიმეს მოწმობით. და ვინც ეს ჩემი ნაყიდი იმ ეკლესიას გამოსწიროს შეჩვენებული იყოს ამინ. დაიწერა ქორნიკონსა ქ'ეს აქეთ ათას შვიდას სამოცდა ოქცსკეტს და თვესა მაისსა. აბ. მე არხი-დიაკონს ეფთვიმეს დამიწერია ზე მოწამეც ვარ ამისი:—

მეფისძე
იოსებ

ამას შემდეგ ხელის-მოწერაა თვით ქუთათელ მიტროპო-ლიტის მაქსიმესი და შუაში უზის ბეჭედი მაქსიმესი:

ქუთათელ მიტროპოლიტი
მაქსიმე ეამტკიცებ ვინც გა-
მოსწიროს შეჩვენებული
იყოს ამინ.

ამ წარწერაში მოხსენებული იოსებ აფხაზეთის კათოლი-კოზი იყო ძე იმერთა მეფის ალექსანდრე V (1727—1752) და ძმა იმერთა მეფის სოლომონ I.

მოკლედ ისტორია ვანის სახარებისა, როგორც სჩანს წარწერებიდან ასეთი ყოფილა:

ვინმე ზაქარია ბერს მთაწმინდაზე უნახავს სახარება აე-ტოგრაფი გიორგი მთაწმინდელისა და გადმოუწერია, ზაქარიას სახარების ცალიდან გადმოუწერია სახარება შატბერდელ მღვ-დელს სტეფანეს, და სტეფანეს გადმოწერილ ნუსხიდან გად-მოუწერია ვანის სახარება თამარ მეფის სიცოცხლეში მისვე მლოცველს იოანეს. რამაზნაა მდებარეობს კონსტანტინეპო-ლის მახლობლათ. აქ იყო ქართველების სავანე აშენებული IX

საუკუნეში აღზარდნა ქართველის მიერ. ეს საფანე ცნობილია სახასტკრის სახელით. ჩვენის ფიქრით, სახარება თამარ დედოფლის ბიბლიოთეკას უნდა კუთვნებოდა. შემდეგ ვანის სახარება შალვა არტანუჯელის ცოლს ნათას ანუ ნათანას ჩავარდნია ხელში და შეუწირავს შორეთის ეკლესიისათვის, რომელიც მდებარეობს ახალქალაქის მახრასში, მდინარე ასპინძის სათავეში, და აქამომდის გვარიანათ არის დაცული. საათაბაგოდან, აღბად ამ მხარეს გათათრების შემდეგ, სახარება გადმოუტანიათ ვანში. ამას შემდეგ ეს განძი ერთხელ კიდევ დაკარგულა და გამოუყილია აფხაზეთის კათალიკოზს მეფის ძეს იოსებს 1776 წელს და დაუბრუნებია ისევე ვანის ეკლესიისათვის საჩინოში. ბოლოს უნდა შევნიშნათ, რომ როგორც თვით სახარება ვანისა იშვიათ ნაშთს წარმოადგენს ხელოვნებისა, იმდენადვე და გაცილებით მეტად კიდევ შესანიშნავია კუბო სახარებისა, რომელიც ისეთ თვალსაჩინოს და ძვირფას ნაშთს ეკუთვნის ქართულის ხელოვნებისას, როგორიც არის ხახულის ღვთის მშობელი გელათში და ანჩის ხატი ტფილისში.

ასრიათა. ვანის ზემოდ მდინარე სულორის მარცხენა ნაპირზე სოფელ ისრითში არის პატარა ძველი ეკლესია წმიდის გიორგისა თლილის ქვევით ნაშენი. დასავლეთის მხრით ეკლესიას მიშენებული აქვს ფიცრის ეკვდერი. ეკლესიას სივრცე აქვს 8 ადლი და 9 გოჯი, განი შიდი ადლი და ორნახევარი გოჯი. კარი წინედ ერთი ჰქონია სამხრეთის კედრით და შემდეგ გაუკეთებიად მეორე კარი დასავლეთის მხრითაც ეკვდერისათვის. ამ პატარა ეკლესიის კარს და ორ სარკმელს აღმოსავლეთისა და დასავლეთისას ჩუქურთმის შემკობილება აქვს იმგვარივე ხელობისა, როგორც კაბენის და გუდარების მონასტრებს. და ამიტომ ეს პატარა საყდარი მე-XII—XIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. ამგვარი შემკობილება საყდრის თანჯრებისა და კარისა სხვა საჩინოს ეკლესიებზე ჩვენ არ გვინახავს. შიგნით ეკლესია დაბატული ყოფილა ძველათ. ნაშთი მხატვრობისა ემ-

ჩნევა კიდევ საკურთხეველის კედლებს. დასავლეთ კედლებში დახატული ყოფილა კაცი დიდებულის ქართულის ტანისა და ამ მხატვრობას წარწერაც ჰქონია, რომლიდგან დარჩენილა მარტო ორი ასო ...დრ...

კანკელი ეკლესიაში ხისაა ახალი. ძველი ხატები აქ არ შენახულა. მოიპოვება მხოლოდ ორი ხატი წმიდა გიორგისა ფიცარზე ნახატი. ერთს ვერცხლის არშია ჰქონია, რომელიც მოუძარცავთ, მხოლოდ რამოდენიმე ქვა კიდევ შერჩენია ხატს. ამას გარდა აქვე დაცულია კიდევ ხატი წმ. ბასილისა ფიცარზევე ნახატი. ეკლესია მთელია, მიგრამ ეხლა გაუქმებული.

დასაშხა. ეანს და ისრითს შუა ერთ ბორცვზე სოფელ დინაშოში არის ეკლესია სამებისა, რიყის ქვით ნაშენია, სიგძე აქვს 11 ადლი და 7 გოჯი, განი 6 ადლი და 6 გოჯი. კარი აქვს მარტო სამხრეთის კედრით, ფანჯარა ოთხია: ორი სამხრეთით და თითო აღმოსავლეთით და დასავლეთით. ამ ეკლესიას ლამაზი ალუბასტრის კანკელი აქვს და ზემოდ აწერია მხედრულად:

«ქ. ყოვლისა შემძლებელი და ცხოველ მყოფელი სამებაო წმიდაო, ნათელი და უსაბამო ძალთაგან შემოქმედი ქველის მოქმედებითა შენითა არა არსისაგან არსებად მოიყვანენ ყოველნი, შენ მიერისა მოწყალებისა მომლოდნეთა თავადთა; ღოროთქიფანიძე როსტომ, ტატუ, ბეენა და ბესო ეისურვეთ და გიძღვენით მცირე ესე მსახურება. შეიწირე ვითარცა მწვლილი ქრივისა, ცრემლი პეტრესი, სულთქმა მეზვერისა და დაგვიფარე ბოროტისაგან, უუშოსა სიკვდილისაგან, და საშინელსა მას ღღესა განკითხვისასა ღირს მუყენ მარჯვენითთა თანა აღრაცხვად».

ეს წარწერა ძველი არ არის და უნდა ეკუთვნოდეს მეცხრამეტე საუკუნის პირველ მეოთხედს. აქ მოხსენებულ პირთა შეილები ზოგი ღღესაც კოცხალია.

შიგნით კედლებზე დახატულნი არიან ლორთქიფანიძის
 ძეთა გვირგვინის პირნი. ერთს მათგანს ხელში უჭირავს გუნ-
 ში ეკლესიისა. სურათებს წარწერებიც აქვს, მაგრამ ჩვენ არ
 ვადმოგვიღია, ვინაიდან ლამე მოგვიხდა ხსენებული ეკლესიის
 ნახვა.

სოფელ დიხაშხოს მღვდელთან ჩვენ ვნახეთ ხელ ნაწერი
 წიგნი ზნაობადათა კუთვნილი გრიგორი ლორთქიფანიძისა-
 წიგნი, როგორც ვიცით, ნათარგმნია არჩილ შვევის თაოსნობით.
 თავში სწერია: „ზანდუკი წიგნისა ამის საქმეთა რ'ლსა გარე შეი-
 ცავს: შემოკლებით მოთხოვრებათა დაწყებული დასაბამითგან
 სოფლისა მეფობადმდე კოსტანტინე პალიოლოთისა უკანასკნე-
 ლისა ბერძენთა მეფისა“. სულ ხელნაწერი შეიცავს 245 კაბა-
 დონს.

სადგერა. სოფელ ვანს ქვემოდ სოფელ სადგერში ორი
 პატარა ეკლესია მოიპოვება, ერთი კარის ეკლესია ჩიჯავაძე-
 ბისა, რომელიც ჩვენ არ ვაგვიშინჯავს, და მეორე დანგრეული
 უბრალო ქვისა.

ქედა. ხუთის ვერსის ქვემოდ სოფელ ვანისა მდებარეობს
 სოფელი ქედა. ქედაში გორაზე წამოღებულია ქვის ეკლესია
 წმ. გიორგისა, სიგძე აქვს 16 ადლი და 7 გოჯი, განი 11 ადლი
 და 9 გოჯი. ეს ეკლესია ძველი არ არის, მაგრამ ძველი ეკ-
 ლესიის ადგილზეა აშენებული და ზოგიერთი ქვები ძველი ეკ-
 ლესიისა მოუხმარებიან ამისათვის. კანკელი ხისა აქვს და ხა-
 ტები კანკელისა ტილოზეა ნახატი, სხვათა შორის აქ დახა-
 ტულია ქრისტეს შემდეგ წმიდა ნინოც.

I. თავი ხატი წმიდა გიორგის ვერცხლისა არის, 47 X 33,5
 სანტიმეტრი, და შემდეგი ასომთავრული წარწერა აქვს:

ქ. წმიდა გიორგი
 ქესაო აღიდგე ხე
 ვი ქედელი ნაღს
 ფოთელს შეს ღმთმ
 ა ხას ხფრეს ნიკს

გგ^რის ყოყოს მ-ნინა
შვილს შედს ღმერთმა

ხსენებულ ხატზე წმიდა გიორგის სურათის გარდა ცხენით გამოხატულია არშიებზე მახარობლები, წმ. პეტრე, წმ. ბასილი, წმ. მარინე, გრიგორი ღვთის მეტყველი და სხვა. ამას გარდა არშიებზე წარმოდგენილია სცენები წმიდის გიორგის ცხოვრებიდან: ურმის თვალით ტანჯვა, თავის კვეთა და სხვა. ხატს აქვს წმიდა გიორგის ნაწილები ცალკე კარებით. ხელობა მდარეა.

II. ვერცხლისავე ხატს ღვთისმშობლისა, 14,5 × 14 სანტიმეტრი, ექვსი ძვირფასი ქვით შემკობილს აქვს მხედრული წარწერა:

ივ ქე

ესე: ხატი: მოკედე: მე
თეკლა: მინაშვილმა:
ჩემის: სულის: სახსრად:

III. ვერცხლის ჯვარი ტარზე ჩამოსაკმელი, 32,7 × 24 სანტიმეტრი, აქვს ორი ლალი, და მდარე ნახელოვია.

IV. სპილენძის დასაკეცი ხატი თორმეტ საუფლოთა.

V. კამარა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. შემოგწირეთ. ესე. შეწირავი. წმიდას.
მთავარ, ანგელოსის. ეკლესიას. ღინარალის.
მეუღლემ. ბარბარემ. ფეშუმში. და. კამარა.
ჩემის. მიცვალებულის. სულის. სმეობთა. რომელმაც.
გამოსწიროს. რისხამდეს. საუკუნოთ. მამა. და. ძე.
და სული × წმიდა × თვესა. იანვარისა. ი. ჩუაგ. წელსა.

VI. ხელნაწერი აქ ინახება მარტო ერთი. ეს არის ფსალმუნების თარგმანი სულ 15 კაბადონი მხედრულის ხელით ნა-

წერი. სათაურები ხუცური აქვს წითელი მელნით შესრულებული. დასაწყისი: „მოჰსცეს ემსა მას საუკუნესა, და კდ-ჯუჯური უკისა რ'ონ ემსა“. ხელნაწერი ეკუთვნის მეთვრამეტე საუკუნეს წერის მიხედვით და არაფერს საყურადღებოს არ წარმოგვიდგენს.

მგელა ტობანაეა. ძველი ტობანიერი ძვეს მთაში ოთხი ვერსის მანძილზე ახალი ტობანიერიდან. აქ დაცულია ძველი ეკლესია, ცოტა არ იყოს, უხეიროდ ნათალი ქვისაგან ნაშენი. სისქე კედლებისა არის $1\frac{1}{2}$ ადლი. ეკლესიას სიგძე აქვს 17 ადლი და 2 გოჯი, განი 11 ადლი და 11 გოჯი. აღმოსავლეთის მხარეს იქ, სადაც ორივე ნაწილი საბურავისა უერთდება ერთმანეთს, ჩატანებული არის ცხვრის თავი ქვიდგან გამოქანდაკებული. ფანჯარა სამი აქვს: თითო აღმოსავლეთის, დასავლეთის და სამხრეთის კედრით. ეკლესიას ეკვდრები ჰქონია ჩრდილოეთის მხრით, სიგძით 8 ადლი და 10 გოჯი, განით 4 ადლი და 14 გოჯი. ეს ეკვდერი ეხლა დანგრეულია. დანგრეულია აგრეთვე დასავლეთის ეკვდერიც, ანუ კარის ბქე, სიგძით 11 ადლი და 11 გოჯი, განით 4 ადლი და 11 გოჯი. ეხლა დაცულია მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთის კუთხეში ეკლესიისა შემდეგ დროში მიდგმული პატარა ოთახი. დასავლეთის კარს ზემოთ ქვაზე გამოქანდაკებულია ჯვარი, მარჯვნივ კაცის სახეა ულაზათო, ქვემოდ მაგრატელი და ვერძი, ზემოდ გველი და სამი ფრინველი. აღმოსავლეთის კედელში ჩატანებულია ჯვარი და აგრეთვე აღმოსავლეთის ფანჯარა შემკობილია გრებილით. ღარის მსგავსი ლავვარდანი აღმოსავლეთის მხრით ჩამონგრეულია. ეკლესიას შემოვლებული აქვს გაღვანი. ძველი ტობანიერის ეკლესია აშენებული ყოფილა სამების სახელზე, ხოლო თავი ვერცხლის სამების ხატი დიდი ზომისა გაუძარცვავთ ავაზაკებს და ეხლა დარჩენილია მარტო შუა ნაწილი, რომელიც განცალკევებული ყოფილა, ეს ნაწი-

ლი წარმოგვიდგენს იესო ქრისტეს ტახტზე მჯდომარეს, ხე-
ლობა მშვენიერია. ხატს ხუცურად აწერია:

„მე ვარ ნათელი სოფლისა“.

ერთ ვერცხლის ფეშუმს აწერია:

„წინამძღვარი სვიმონ“.

სხვა ნივთები წარწერებით აქ აღარ შენახულა.

ზ უ რ ი ა

აჭა. აქის პატარა, მაგრამ ერთი უძველესთაგანი ეკლესია გურიაში, აწერილი აქვს დ. ბაქრაძეს თავის არხეოლოგიურს მოგზაურობაში (Арх. пут. по Гурія и Адчарх, стр. 104—107), მხოლოდ დ. ბაქრაძეს როგორღაც დარჩენია შეუნიშნავი ორი უძველესთაგანი წარწერა აქისა, ერთი თვით ეკლესიის სამხრეთის კარის ზემოთ და მეორე ოქროთი დაფერილ ვერცხლის ჯვარზედ, რომელიც დაცულია დღემდის აქის ეკლესიაში. სამხრეთის კარს ზემოდ დიდ ოთხ-კუთხედ ქვაზედ გამოქანდაკებულია ჯვარი ოთხ-კუთხედში ჩასმული და ამ ოთხ-კუთხედის მარჯვნივ და მარცხნივ მოყვანილია უძველესი ასომთავრულით ხუთ სტრიქონიანი წარწერა, რომელიც ჩვენის აზრით ასე იკითხება:

I.	ქ. წო გი მე	ობ ექმენ
	პატრონთ	სღრს რტს
	და უშნიანს და	მობ ექმენ ნკ'ლობ
	აქილსა და	გალატოზთა მქლს
	და მეე	ცსა

უქარაგმოთ ეს წარწერა ესე უნდა იკითხებოდე :

„წმიდაო გიორგი, მეობ ექმენ პატრონთ: საღრს, რატს და უშანიანს(?), და მეობ ექმენ ნიკოლოზ აქიელსა და გალატოზთა მიქელს და მეეციძესა(?)“.

არც ერთს პირს ამ წარწერაში მოხსენებულს ჩვენ არ ვიცნობთ. მართალია ნიკოლოზ აქიელი, ესე იგი აქის საყდრის წინამძღვარი, გვარათ თაყაიშვილი, ცნობილია რამოდენიმე სიგელ-გუჯრებიდან მეჩვიდმეტე საუკუნის დამლევს და მეთვრამეტეს დასაწყისში (ბაქრაძის მოგზაურობა გვ. 106—107, 290—291), მაგრამ ყოველად შეუძლებელია ეს წარწერა ამ ნიკოლოზ აქიელს თაყაიშვილს მივაწეროთ. ჩვენის აზრით წარწერა ბევრად უფრო უძველესია მეჩვიდმეტე და მეთვრამეტე საუკუნეებზე როგორც პალეოგრაფიულის ნიშნებით, ისე აღწერაში მოხსენებული პირებით. საღირი რატი და უშანიანი პირველად იხსენებიან გურიის წარწერებში.

II. ვერცხლის ჯვარი, ოქროთ დაფერილი, რომელზედაც ჩვენ ვლაპარაკობთ, უბრალო ჯვარი არ ყოფილა, არამედ ჯარის წინ სატარებელი დროშასავით. მედალიონები ძვირფასი ქვებით შემკულნი მარჯენივ და მარცხნივ და აგრეთვე ზემოდ, რომელნიც ჰქონია ამ ჯვარს, დღემდის არ შენახულან, ხოლო კვალი-ღა აჩნია მარტო. ქვემოდ ჯვარს აქვს პრტყელი სოლი, რომლითაც ის ალბად ხეტარზედ იყო ჩამოკმული. ჯვარის მეორე გვერდზე ასომთავრულით სწერია:

ჰ ძე	ლო:
ცხ	რები
სო.	მეხ
ეყვ შნთ	ა მკბთა დ
ლეს მას	გნკთვსას.
შეიქმნა ჯ'ი	ესე ბეთსა ღთ
ს მშობლისა	ოქროსა დ
ა ვერ	ცხლი
ს წის	ა უ
ფლ	ებსა
დდფ	ლსა თ
მრის	ს აღი
დენ	ღთმნ

უქარავმოთ:

„ჭი ძელო ცხოვრებისაო, მეოხ ეყავ შენთა მკობნა-დღესასამაგობისა. შეიქმნა ჯგარი ესე ბეთანიასა (თუ ბეთლემსა?) ლეთის მშობლისა, ოქროსა და ვერცხლის წმიდისა, უფლებასა დედოფლისა თამარის, აღიდგენ ღმერთმან“.

როგორც წარწერა უჩვენებს ეს მშვენიერი ჯგარი გაკეთებულია თამარ მეფის დროს (1184—1212) ბეთანიას ან ბეთლემს.

ღვხაჭურდი. ლეხაურის ეკლესიის საყურადღებო ნაშთების აღწერას მკითხველი ნახავს დ. ბაქრაძის მოგზაურობაში (გვ. 107—113). აქ მოვიყვანთ მხოლოდ წმიდა იაკობის ოქროს ხატის ასომთავრულს წარწერას, რომელიც საშვალეზას მოგვცემს, ეს ხატი თამარ მეფის დროს მიეწერათ.

I. „ქ. ეპა ყოველთა არსთა ღმერთ-მეუფისა, სამ-ხატოვნებით სამ-ბრწყინვალისა მზისა ძმად საყვარლად წოდებულო მარტყოლო, ბრძენ-მართლ-წმიდა ლეთის მეტყველო იაკობ! გუექმენ მცველ-მფარველ მონა მსასოებელთა ვარდანის ძესა მარუშიანსა მათურთ და სამამაგანთა ასულსა ხათთა (ხათუთა?), ხატისა ამის შენისა მამკობელთა სული[სა ჩუენისა] სუფევად“...

ნიშნები და მართლ-წერა აქ მოყვანილი წარწერისა არ დაგვიცაეს. ხაზ-გასმული სიტყვები ბაქრაძის შრომაში გამოტოვებულია. ხსენებული წარწერა ამტკიცებს, რომ წინაპარნი გურიის მთავრებისა ანუ გურიელებისა ვარდანიძენი ყოფილან, როგორც ისტორიკოსმა ბატონიშვილმა ვახუშტომ გადმოგვცა. ამიტომ მით უფრო საყურადღებოა ეკლადეთ დაქვემდებარებით დრო, თუ როდის ცხოვრობდა აქ მოხსენებული უძველესი წარმომადგენელი გურიელებისა. თამარ მეფის დროის დიდებულითა შორისო, შენიშნავს დ. ბაქრაძე, მოხსენებულია რომელიმე მარუშიანიო და მასზე ხომ არ არის აქ ლაპარაკიო? ამას გარდა ბაქრაძის შრომაში გამოურკვეველი დარჩა, ხათთა ასულია თუ მეუღლე მარუშიან ვარდანის-ძისა (გვ. 335). ეხლა ხაზ-გასმული სიტყვები გვიმტკიცებს, რომ ხათთა სამძივართ

ასულია და როგორც საკონცენტრაციო მეუღლე მარუშიან ვარდანისძისა. თამარ მეფის დროის დიდებულითა შორის მოხსენიებულია როგორც მარუშიანი ისე სამძივარიც (იხ. მარიამის ვარიანტი ქარ. ცხოვრებისა, გვ. 408, 410, 409. H. G. 430, 582, n. 5).

ეს ერთად მოხსენება მარუშიანის და სამძივარისა გეძღვრეს მეტს საბუთს უფრო დაბეჯითებით მივაწეროთ ლეხაურის ხატი წმინდა იაკობისა თამარ მეფის დროს და მის წარწერაში მოხსენებული მარუშიან ვარდანისძე, რომელსაც ცოლად ჰყოლია სამძივართა ასული ხათთა ანუ ხათუთა, უძველეს წარმომადგენელად გურიელებისა.

II. ღვთის მშობლის ხატზე, რომელიც მდარე ხელობისაა, აწერია უშნო მხედრულის ხელით ზემოთ: „ყოველა წმინდა“ და ქვემოთ:

„ყოველა წმინდაო, შეიწყალე სული გულბდის მას ღღესა განკითხვისასა“.

III. მეორე კარგ ღვთის-მშობლის ხატზე ვერცხლისა მოყვანილია კარგად დაცული ასომთავრული წარწერა, მაგრამ გარჩევა მისი ადვილი არ არის.

დ. ბაქრაძეს ამ რიგად მოჰყავს წარწერა:

„ქ. მ. უდ. წო. მეოხ და. მფრველ. ექმ. პტრნსა. კხბრს. და. მსსა. მუასა. ვიოქს. ჩწნ. და. მსს. კშენებლს... ვსდ... მსმნრქე“.

ავტორს ჰგონია აქ კახაბერის მეუღლის სახელი ანნათ იკითხება (გვ. 109). ჩვენ მიერ ქვემოთ მოყვანილი გარჩევა მხოლოდ ცდა არის ამ საინტერესო წარწერის წაკითხვისა. სურათი ხატისა თავის წარწერით, რომელიც კარგად არის გამოსული, მოყვანილია კანდაკოვის გამოცემაში. ჩვენის აზრით აქ სწერია:

1 ქ მ უდ წო მეოხ და მფრველ ექმ[ნ] პატრონს კხბერს და მსსა მულს

2. ა საეჭუქს ან და მსს მშენებელს ხეს და მს მსს მქე... ჩვენის მოსაზრებით ეს წარწერა ასე უნდა იკითხებოდეს,

„ქორონიკოსს მ. ყოვლად წმიდაო, მეოხ და მფარველ ქვეყნისა
პატრონს კახაბერს და მისსა მეუღლეს საფუჟს, ამინ, და ამისსა
მაშენებელს ხავს (?) და მის მონას მიქელს“.

ქორონიკონი წარწერისა უჩვენებს 1352 წელს და ამ
დროს მიაწერენ ლეხოურის ეკლესიას აშენებას.

მაშასადამე. ძიმიითის ეკლესია ხისაა წმიდა კვირიკეს სახელო-
ბაზე აშენებული. ეს ეკლესია დ. ბაქრაძეს თვითონ არ უნა-
ხავს, მხოლოდ მისთვის მოეტანათ ორი წარწერა, ერთი წმ.
გიორგის ხატისა და მეორე ზარისა. ჩვენ საქიროთ მიგვანჩია
მოვიყვანოთ აქ წარწერები ძიმიითის ყველა ხატებისა 1):

I. თავ ხატს ძიმიითის ეკლესიისა შეადგენს წმიდა კვირი-
კეს ხატი, რომლის სახელზეც ეკლესია არის აშენებული. ხატი
ვერცხლისა არის ოქროთი დაფერილი შუა ზომისა. ამ ხატს
ასომთავრულით აწერია:

1. ღო და: წო: კვე: შწე: გგს: თხს: მს მს თი
2. ნოს და კს: იოს: წო კვე: შწე: მლს მს
3. გს: შწე: წდაო: კვე:

ამ წარწერის სიტყვები, როგორც მკითხველიც ხედავს,
ძრიელ შემოკლებულია და ამიტომ ადვილი მისახდენი არ
არის. ჩვენის მოსაზრებით წარწერა უნდა იკითხებოდეს ასე:

„ღმერთო და წმიდაო კვირიკე, შეეწიე გიორგის, თახოს,
მის მეუღლეს თინათინს, და კოსტანტინეს, იოანეს, წმიდაო
კვირიკე, შეეწიე; მღვდელს ზის გიორგის შეეწიე, წმიდაო
კვირიკე“.

II. წმიდის გიორგის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი
შუა ზომისა. ქვემოთ აშიაზე აქვს ასომთავრული წარწერა:

1) როგორც გახეობებმა გვაცნობეს ძიმიითის ეკლესია თავის ხატებით
და ნივთებით სულ დამწვარა. ამბობენ აქ განკალკავებულს ყუთში ინა-
ხებოდა ბევრი სამკაული თავადთა გუგანავათაო, რომელიც ჩვენ არ გვი-
ნახავს.

შე და გაუმარჯვე დადიან გურიელსა
გ'გის ამენ.

ვინ უნდა იყოს ეს დადიან-გურიელი გიორგი? დადიან-გურიელის წოდებას ატარებდა დადიანი გიორგი II, რომელიც ცხოვრობდა მეორე ნახევარში მეთოთხმეტე საუკუნისა († 1383). ამ გიორგის მოიხსენიებენ წარწერანი ხოხისა სამეგრელოში და ჯუმათისა გურიაში (Бакрадзе, Арх. пут. по Гур. и Аджарѣ, стр. 264, 268—9. Brosset. Voyages ar. VII Rapp. pp. 38—40. H. G. t. II, 1, p. 247, 646). გურიელებთა შორის, როგორც ჩვენ ვიცით, გიორგი ზუთი იყო. ამათში გურიელი გიორგი III († 1684) ერთ გუჯარში თავის თავს დადიან-გურიელად იხსენიებს (ბაქრაძის მოგზაურობა გვ. 293). სხვა გურიელები თავის თავს გურიელ-დადიანებათ იხსენიებენ. ჩვენის აზრით ეს წარწერა გურიელ გიორგი III ეკუთვნის და არა დადიან გიორგი II, რომელზედაც ზემოთ გვქონდა ლაპარაკი. დიმიტრი ბაქრაძის მოსაზრებით უძველესი გურიელები და უძველესი დადიანები ერთ და იმავე სვანთა ერისთავების ვარდანისძეების შთამომავალნი უნდა იყვნენ (Бакрадзе, Арх.пут., стр. 268—269).

III. ვერცხლის ხატი ღვთის მშობლისა ოქროთ დაფერილი და შემკული ძვირფასის ქვებით. ქვემოთ აშიაზე მხედრული წარწერა აქვს:

1. ქ მოვქედეთ: ხატი: ყოვლა წმიდა: თეთროს
2. ნისა: ნასხიღამან: გუგუნავა: და: თანა მე
3. ცხედრემან: თეთრო: და: ძემან: ჩვენმან ო
4. თარმან: სადღეგრძელოდ: საუკუნეს: სულისა: საოხად.

ეს ხატი, როგორც წარწერა უჩვენებს, წინეთ ჰკუთნებია თეთროსნის ეკლესიას, რომელიც ქობლეთის მახლობლათ არის ბათუმის ოლქში. თვით გუგუნავანი, ებლანდელი ძიმიით-ში მსახლობელნი თავადები, ქობლეთიდან არიან მოსული იმ დროს, როდესაც ქობლეთი ძალით გაათათრეს ოსმალებმა.

IV. ვერცხლის ხატი მთავარ ანგელოზებისა ოქროსფერილი. ქვემოთ აშიაზე აქვს მხედრული წარწერა:

1. ქ. ლმერთოა. ყოვლის. მპყრობელო იესოა. ქრისტევაა.
2. ლმერთოა. და. მქიელ(sic). გბრიელი. მთავარ ანგელოზოა.
3. აღდგერძელე. და. აცხოენე. ლიპარი ართუშელაძე. და.
4. გვედრები. თანა. მეცხედრე. თინთინ. ორთავე. შინა.
5. ცხორებათა.

V. წმიდი გიორგი ხატს კუბოზე აწერია ჯერ ასო მთავრულით:

წ ა გ ი ჯიხანჯურისა

შემდეგ მხედრულად:

ქ: ეჭა შენ დილა მხნეო მხედარო და ღვაწლით შემოსილო და ხვარასანთა ტყუეთა მხსნელო, სასწაულთ მოქმედო, ახოვანო და წმიდაო მოწამეო გიორგი, შეგამკეთ და შემოგწირეთ კუბო ესე მე გუგუზნაემ ეახუშტიმ და თანა მეცხედრემან ჩემმან, ბატონის გურიელის სახლის შვილმა, დადიანის ქალმა, ლელა, ძეთა ჩვენთა აღსაზრდელად, სულთა ჩვენთა საოხად, ღღეთა ჩვენთა სადღეგრძელოდ, სასიკეთოდ, ამინ და [კირილესონ *].

ეს ხატი, როგორც ეტყობა, ჰკუთნებია ჯიხანჯურის ანუ როგორც ეხლა ეძახიან ჯიხანჯირის ეკლესიას, რომელიც უნდა ყოფილიყო აშენებული ჯიხანჯირად წოდებულს წვერვალზე, მდინარე ჩალოქის მახლობლად.

VI. ზარზე აწერია მხედრულად:

თავადნი გიორგი და სვიმონ გუგუზნაეა*).

ბაადჟეთა. ბაილეთის პატა ეკლესია აშენებულთა, როგორც ერთი კვინკლოსის წარწერიდან ვიცით, 1609 წ. (იხ.

* ეს წარწერა მოყვანილია ბაქრაძის შრომაშიც.

ჩენი სტატია Историческія приписки двухъ князосовѣтѣ хронологическій переченьъ событій по нѣкоторымъ другимъ источникамъ, стр. 26). ეკლესიის ნივთები აწერილი აქვს დ. ბაქრაძეს თავის მოგზაურობაში (გვ. 269—272). არ არის მოყვანილი მხოლოდ ხუცური წარწერა პატარა ვერცხლის ჯამისა, რომელიც აქ მოგვყავს:

„ქ: ამისა: დეკანოზსა: დავითს: ქარჩილაძესა: და: ძესა:
მისსა: გაბრიელს: ცოდვანი: მისნი: შეუნდნეს: ღმწ: ამინ:“

ეს დავით ქარჩილაძე იხსენიება კიდევ ერთ ვერცხლის ჯვარის წარწერაში ბაილეთისავე საყდრისა. დავით ქარჩილაძე ცხოვრობდა გურიელი გიორგის და მისი ცოლის ელენეს დროს მეთუთხმეტე საუკუნის დასაწყისში.

მაგგანეთა. მკვანეთის ეკლესია ახალია, ხისა, მთავარ-ანგელოზების სახელზედ აშენებული. ვერცხლის ხატს მთავარ-ანგელოზებისას ქვემო აშიაზე ჰქონებია მხედრული წარწერა, რომელიც ეხლა მოცილებულია, მაგრამ ცალკე ინახება. აშიაზე მხედრულათ აწერია:

„ღმერთო: და: მთავარ: ანგელოზო: მოიხსენე:
ნაკაშიძე: მამუკა: ღმერთო: მოიხსენე: დეკანო-
ზი: ამისი: იოანე.“

აქ მოხსენებული მამუკა ნაკაშიძე, ჩვენის აზრით, ის მამუკა არის, რომელიც დახატულია ციხის საყდარში გურიანთას მეუღლით ხეარამშითურთ და ძით ბეჟანით. მამუკა ნაკაშიძე მოხსენებულია გურიის სიგელ-გუჯრებში გურიელი მამია III († 1717) და გიორგი IV († 1726) დროს, ესე იგი მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში და ამაზე უძველესი არც ჩვენგან მოყვანილი წარწერა არის პალეოგრაფიის მიხედვით.

გურაანთა. ცახე. ციხის ეკლესია გურიანთისა აშენებულია ღვთის-მშობლის სახელზედ. მე აქ ვნახე შემდეგი სიძველენი, რომელნიც დ. ბაქრაძეს თავის მოგზაურობაში აწერილი არა აქვს (გვ. 272—275):

I. თავი ღვთის-მშობლის ხატი ამ ეკლესიისა ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, შემკობილია რვა ძვირფასი ქვირთა, ხატს სულდარი აქვს მალდისა მრავალი წერილი მარგალიტებით და სხვა ძვირფასი ქვებით შემკობილი. ამას გარდა სულდარზე ჩამოკიდებულია 45 ოქროს თათრული და ვიზანტიური ფულეები. ზურგის ვერცხლის ფიციარზე ხატს მხედრულათ აწერია:

1. ქ.: მოგქედეთ: და: შეგამკვეით: ხატი: ყოვ-
2. ლად: წმიდისა: ღთის: მშობელისა: მე:
3. - - - - -
4. - - - - - 1)
5. და ცხოვნებისათვის: მას ეამსა: ოდეს: მოვე-
6. ლ: და: აღვაშენე: ციხე: ესე: გურიანთისა:
7. მოიქედე: ხელითა: ფრიად: კოდელიისა:
8. ოქრომქედლისა: იოვანესითა: და:
9. დეკანოზისა: ეფრემ: ცერცვაძისა:
10. შეუნდნეს: ღმრთი: ორსავ: ცხორებასა:
11. კიდევ: თქვენ: წინსამძღომი: ჯუარი: მოგიქე-
12. დნე: ძეთა: ჩემთა: წარმართებისათვის: ამენ.

ტყვილად დამაშვრალა ამომპრელი ზემო ნაჩვენებ ორი სტრიქონისა: ამით არ დაიფარება სახელი გურიელისა, რომელიც აქ ყოფილა მოხსენებული და რომელსაც გურიანთის ციხე აუშენებია და, როგორც საგონებელია, ეკლესიაც ციხისა. ამ გურიელის სახელს ეტყობილობთ მთავარ-ანგელოზის და წმიდა მარინეს ხატის წარწერიდან. ხსენებულ ხატს სრულიად იმავე ასოებით მხედრულად აწერია:

ქ.: მოგქედა: ხატი: მთავარ-ანგელოზისა: და: წმიდისა: მარინესი: ბატონის: შვილმან: მამია: და: მეუღლემან: მისმან: თინათინ: ისხენით: წაწყმედისაგან:“

ხელი ამ წარწერისა და ღვთის-მშობლის ხატის წარწერისა ერთი და იგივეა და უსათუოთ ერთ და იმავე კაცის ხელით არის

1) ეს ორი სტრიქონი ვერცხლისა წარწერით განგებ ამოტრილია დანით.

ამოჭრილი. ამას გარდა ოქრომჭედელი იოანე (გვარათ წიქრიძე) იხსენიება კიდევ შემოქმედის წარწერაში ღვთისმშობლის ხატზე, რომელიც აგრეთვე შეუმკვია გურიელ მამიას და მის მეუღლეს თინათინს 1601 წელს (იხ. ბაქრაძის მოგზაურობა გვ. 123—124). გურიელი მამია და მისი მეუღლე თინათინ, ათაბაგის ასული, დახატულნი არიან მაცხოვრის ხატზე შემოქმედში, მეფურ ტანისამოსით და გვირგვინებით, მუხლ-მოდრეკილი მაცხოვრის მიმართ. ხატი შეუმკვიათ მათ (წარწერა ნახე ბაქრაძის შრომაში გვ. 129). მამია გურიელი მთავრად გახდა 1600 წელს თავის მამის გიორგი II შემდეგ და მოკლულ იქნა თავისავე შვილის სიმონას მიერ 1625 წელს. გურიელ მამიას და მის მეუღლეს თინათინს, ათაბაგის ასულს, ეკუთვნის აგრეთვე შემკობა მთავარ-ანგელოზების ხატისა ჯუმათში, რომელსაც წარწერა აქვს ისეთივე მხედრულის ხელით, როგორც ციხის ღვთისმშობლის ხატს (ბაქრაძე, გვ. 264). ამოჭრილს ორს სტრიქონზე ღვთისმშობლის ხატისა ჩვენის აზრით უნდა წერებულყო: „ფაქოლდილმან გურიელმან მამია და თანა მეცხედრემან ჩვენმან თინათინ საოხად ჩვენისა სულისა“.

II. წინ საძლომი ჯვარი ვერცხლისა, ოქროთ დაფერილი, რომელიც ჩვენ წარწერაშია მოხსენებული, დაცულია ციხის ეკლესიაშივე. წარწერა არა აქვს.

III. აქვე დაცულია კიდევ ვერცხლის ჯვარი, ოქროთ დაფერილი და შემკობილი სამი ძვირფასი ქვით.

ხელობა ამ ნივთებისა ერთგვარია და უნდა ეკუთვნოდეს იმავე ოქრომჭედელს იოანეს, რომელიც ზემო მოყვანილ წარწერაშია მოხსენებული.

ქვემოთ იმავე ღვთისმშობლის ხატზე სხვა მხედრული ხელით აწერია:

„ზოსიმე: ეერცვაძესა: და მეუღლესა: მისსა: შეუნდნეს: ღმერთმან: ეფრემს: ეერცვაძესა: და მეუღლესა მისსა *): შეუნდნეს: ღმერთმან.“

*) ღვთისმშობლის მხედრული ხელით აწერია „შენსა“.

IV. ხატი მაცხოვრისა ვერცხლისა, ოქროთ დაფერილი და შემკობილი ძვირფასი ქვებით. ქვემო არ შიაზე მხედრობდად იქნა რია:

„შევამკვე ეს მაცხოვრის ხატი ერისთვის ასულმან ეფემიამ“.

V. ღვთის-მშობლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი ხის კუბოთი. ქვემოთ ხუცურათ აწერია:

ქ მოვაქდინე: ხტი: ესე: წმიდის: ბბილს: მე: იოვკიმ: წინ-მძღვრმან: შმგწირე: ყოვლ-წმიდსა: სულის.

ესე იგი: „მოვაქდინე ხატი ესე წმიდის ბაბილის მე იოვაკიმ წინამძღვარმან, შემოგწირე ყოვლაღ-წმიდასა სულსა“.

ბაბილის საყდარი ციხის მახლობლად მდებარეობს გურიანთას.

გორის-ფერდს. გორის-ფერდს ეკლესია მდებარეობს ცნობილის მონასტრის შემოქმედის მახლობლად, მთის კალთაზე ანუ ფერდოზე და ამიტომ ჰქვია გორის-ფერდი. აქ ითხრება ერთნაირი მოლურჯო საშენებელი ქვა, რომლიდანაც აშენებულია შემოქმედის მონასტერი და სხვა ეკლესიები გურიაში. ამგვარ ქვას ხმარობენ გურიაში ბუხრების საშენებლათაც. აქ მალლობზე შემოქმედის პირ და პირ ძველად ყოფილა მშვენიერი ეკლესია თლილის ქვისა, რომელიც ეხლა დანგრეულია, მაგრამ ქვები ჯერ კიდევ გაზიდული არ არის. გურიაში საზოგადოთ დაკულია მრავალი ხატები, ჯვრები და სხვა საეკლესიო სამკაულები მონასტრებში და საყდრებში, მაგრამ თვით ეკლესიები, როგორც ვიცით, შესანიშნავი ხელობისა არ არიან. გორის-ფერდში დარჩენილი ქვების მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ გორის-ფერდის ეკლესია საუკეთესო ყოფილა გურიაში. ნაშთი სვეტებისა, სვეტების თავებისა და ძირისა გვიჩვენებენ, რომ ეკლესიას გუმბათი ჰქონია. თუ როგორი ჩუქურთმებით ყოფილა შემკობილი ეს ეკლესია, ამას ვტყუბილობით დღემდის აქვე დაცულის ხუთი ქვისაგან. ეს ქვები შემკობილია შესანიშნავი ჩუქურთმებით და სხვა-და-სხვა სახის ჯვრებით. ქვებს ორთა შუა სათვალავით სწმაღლე აქვთ ერთი ადლი და

ხუთი გოჯი, განი ერთი ადლი. სინაზე და სიწმინდე ამ ჩუქურთმებისა მოგვაგონებს საუკეთესო დროის ხელობას საქართველოში. ჩვენის აზრით ეს ქვეები კანკელის ძირს უნდა წარმოადგენდნენ. კანკელში, როგორც ეტყობა, ბევრი სხვა ქანდაკებაც ყოფილა წმიდანებისა. აქ ვიპოვეთ ჩვენ ქანდაკება ხარებისა, თუმცა ხელობა მისი საიმისო ლაზათიანი არ არის. ამას გარდა ჩვენ შეგვხდა კიდევ ქვა, რომელზედაც გულია გამოქანდაკებული. არა უწყით, თუ როდის ან რა მიზეზით დაინგრა ეს ეკლესია, მტერმა შემუსრა თუ მიწის ძვრამ, დროთა ვითარებამ თუ მოუვლელობამ. შემოქმედის ეკლესია უფრო მდარე ხელობისა დღემდის დაცულია და მდებარეობს ერთი ვერსის მანძილზე გორის-ფერდიდან. ხალხის ფანტაზია შემდეგის თქმულებით ხსნის მიზეზს გორის ფერდის ეკლესიის დანგრევისა და შემოქმედის დარჩენისა:

შემოქმედის ეკლესიას და გორის-ფერდისა, გადმოგვცემს თქმულება ხალხისა, აშენებდნენ ერთ და იმავე დროს, შემოქმედს აშენებდა თავი ოსტატი, ხუროთ-მოძღვარი, ხოლო გორის-ფერდს მისი შეგირდი. შემოქმედს და გორის-ფერდს შუა გაბმული იყო საბმელი. როდესაც თავი ოსტატი შემოქმედში ერთს ქვას დააშენებდა კედელს, მოსწევდა საბმელს და მით აცნობებდა შეგირდს, რომ მასაც ერთი ქვა დაეშენებინა სიფრთხილით. მაგრამ შეგირდმა განიზრახა ეჯობებინა ოსტატისათვის და უფრო ადრე აეშენებინა გორის-ფერდის ეკლესია. ამიტომ სწაელება თავის ოსტატისა მან გულს არ იღვა. სანამ ოსტატი ერთ ქვას დააშენებდა შემოქმედს, შეგირდს ორი ქვა ჰქონდა დაშენებული გორის-ფერდის ეკლესიაზე. ამ რიგათ გორის-ფერდის ეკლესია აშენდა მაშინ, როდესაც შემოქმედისა შუამდის არ იყო მოყვანილი: ამიტომ გორის ფერდის ეკლესია ვერ გამოვიდა კარგი ნაშენი და მასთან კიდევ ოსტატმა დასწყევლა ნაშრომი თავის ურჩი შეგირდისა და ეს სიჩქარით აშენებული ეკლესია დაინგრა.

იმ ადგილას სადაც ძველი ქვის ეკლესია იყო აშენებული, შემდეგ დროში დაუდგამო ხის ეკლესია, მდარე ხელობისა. რომე-

ლიც უფრო უბრალო სახლს, ჯარგვალს, წააგავს, ვიდრე ეკლესიას, ეკლესიის აშენებისათვის დიდი შრომა არ გაუწევიათ, ქვემოთ ძველი ეკლესიისა არ აუკრფეთიათ, არამედ თვით მიულაგებელ ქვებზე დაუდგამთ ახალი ეკლესია. ჩვენ არ ვიცით, როდის არის აშენებული ეს ხის ეკლესია, ხოლო ხის კარი ამ ეკლესიისა, თუ არ თვით ეკლესია, ყოველ შემთხვევაში გაკეთებულია 1811 წელს. ეს კარი ხარატიანია, მდარე ხელობისა, და უშნო მხედრული წარწერა აქვს:

„წელსა ჩუა, იანვრისა 8, დაიწყო, ცხრას თებერვალს (ს) გაათავა“.

ვგანებ ამ დროს ეკუთვნის თვით ხის ეკლესიის შერობილება ამ ძველი ეკლესიის ნანგრევებზე.

ქეძბ. გორის ფერდის ზემოდ მოიპოვება ნანგრევები ქედის ეკლესიისა. ეკლესია პატარა ყოფილა, ეხლა სულ დანგრეულია. ტრაპეზის ქვა დაცულია. ერთი იოანე ნათლის მცემლის ხატი ქედის ეკლესიისა ეხლა დაცულია ახალ ეკლესიაში, რომელიც დიდი ხანი არ არის რაც ააგეს შემოქმედის ძირში. ხატი 39 X 30 სანტიმეტრი, ხისაა და ყვითლად შეღებილს ზურგზე მხედრულად აწერია:

„ქ. ეპა.:. შენ ნათლით შემოსილოა. ზი ყოვლად სატრელო (sic) ნათლისმცემლო ქრისტესო დიდო იოანე. ვიგულეთ და ვიგულსმოადგინეთ ჩვენ ცვა-ფარვათა შენთა მონდობილმან მგელაძემ იოეაკემ მათე მისმა ძმისწულმა ასე რომე ძველი ოდესმე ნათლის მცემელი ქედის ყოფილიყო და უსჯულებასა შანა მოშლილ იყო ახლა განვაახლეთ ახუშენთ (sic) საყდარი ახალი და ესე ხატიც ჩვენ დავახატვიეთ და შამოაწვირეთ ჩვენდა საცხოვნებლად და სადღეგრძელოდ და შვილთა ჩვენთა და მომავალთა აღსაზრდელად და განსაძლიერებელად. ვინცა ამას ჩემს მომავალს შამოეცილოს შენ შერისხდი და შენი ნათელღებული ქრისტე ყოვლის მპყრობელი ღმერთი. და კირიელისონ ამინ. იკურთხა საყდარი ესე მიტროპოლიტი შამოქმედელისგან პატრონობასა გურიელი მამიასა. თვესა მარტსა 4 დღე-

სა ხუთშაბათსა ქორონიკონსა უმზ კრისტეს აქეთ ათას შვიდას ორმოცდა თვრამეტსა. ამ ალაგის კაცის ამენ დაწყოლობით მიქნიეს საქმე ყოველიფერი ვიც (sic) შენდობა მიბრძანოთ თქვენცა შეგინდოს ღმერთმან*.

ქორონიკონი ამ წარწერისა უჩვენებს 1759 წელს და არა 1758-ს. აქ მოხსენებული მამია გურიელი არის მამია IV, ძე გიორგი IV. ამ რიგად ქედის ეკლესია მეორედ აშენებული ყოფილა 1758—1759 წლებში გურიელი მამია მეოთხის დროს.

ამავე ეკლესიაში დაცულია იოანე ნათლის მცემელის ხატი აკიშის საყდრისა. აკიშა ღელეა, რომელიც ერთვის ქუდღს შემოქმედის ზემოდან. ამ მდინარის პირზე ყოფილა პატარა ეკლესია, ამ ეპოდ დანგრეული და მისი ხატი გადმოუტანიათ ახალს ეკლესიაში. ხატს აწერია მხოლოდ:

„წყლი: წინა მორბედი ნათლის-მცემელი იოანე“.

შემოქმედი. შემოქმედის შესანიშნავი სიძველენის აღწერა მოყვანილია დ. ბაქრაძის არხეოლოგიურ მოგზაურობაში (გვ. 114—158) და ზოგი მათგანი გამეორებულია სურათების დამატებით მეორე თხზულებაში (Опись пам. древн. въ нѣк. храм. и монаст. Грузин, стр. 111—133). ამ უკანასკნელში ჩამოთვლილია რვა შესანიშნავი ხატი, რომელნიც პირველ მოგზაურობის შემდეგ დაკარგულან სამუდამოდ შემოქმედის მონასტრიდან (გვ. 133), პირველ მოგზაურობის აღწერაში დ. ბაქრაძეს სრულებით გამოარჩენია აუწერელი თავი ხატი შემოქმედის მონასტრისა, ანუ ფერისცვალების ხატი, რომელიც ზარზმიდან არის მოტანილი შემოქმედში და ასენია ზარზმითავე წოდებულს შემოქმედის მეორე ეკლესიაში. მეორე თხზულებაში მოყვანილია სურათი ამ ხატისა (გვ. 131) და მცირე აწერილობის შემდეგ მოხსენებულია, რომ ხატს ქვემოდ მიკვდილი აქვს წარწერა, რომელიც უჩვენებს 886 წელსო. რაკი ამაზე უძველესი ხატი იშეათია არა თუ გურიაში, არამედ მთელ საქართველოში, ამიტომ საჭიროდ მიგვაჩნია მოვიყვანოთ აქ წარწერა, რამდენადაც ჩვენ გავარჩიეთ. ამას საჭიროდ ვრაცხოთ დავსძინოთ, რომ სრული აღდგენა წარწერისა შეუძლებელია,

ვინაიდან ზოგიერთი სტრიქონების თავი და ბოლო დაკარგულია და შეუძლია ზოგიერთი ასოები დაზიანებულია. ამას გარდა სიტყვები ერთობ ძრიელ შემოკლებულია. სიგძე ხატს აქვს 2 ადლი, განი 1¹/₄ ადლი. აშიები შემდეგი დროის ხელობისა არის, კანდაკოვის შენიშვნით მეთორმეტე საუკუნის. ბოლო წარწერა კი თანამედროვე უნდა იყოს ხატისა. სულ წარწერა შეიცავს 4 სტრიქონს ასომთავრულისას. ცდა ამის გარჩევისა მეტი არ იქნება:

1. სხთა ღთა შმსა ხატი ესე მწედ(?) [მ]ამსა გსა ოფთათს ნერსეს ევსა(?) [პ]ტკ[ისა].
2. მრნს ფრსა სლსა ერსა მთსა ქ. მ მასხლბსა პლსსა ქკ იყ რე.
3. სხთა ღთა მე ზღი ერთვი [ძე] სლ კზლსა ეთსა რბსი ღრს ვქენ შმდ პტსა ამს...
4. და შვრე სლი და ხცნი ჩემნი ხტო ფრს ცლბსო შე სლა ჩშს ღლსა მას განკხ...

ჩვენის მოსაზრებით ეს წარწერა ასე უნდა წავიკითხოთ:

„სახელითა ლუთისათა შეიმოსა ხატი ესე მწედ (?) მამისა გიორგისა, უფალთ უფლისა ნერსესა, ერისთავისა პეტრიკისა ¹⁾, მირიანისა, ფერისა, სულასა, ერისა ²⁾ მათისა, მამასაბლისობასა პავლესა, ქორონიკონი იყო რე ³⁾).

ქ. სახელითა ლუთისათა მე ზეიადი ერისთავი [ძე] სულ კურთხეულისა ერისთავისა რაბისი ⁴⁾ ღირს ვიქმენ შემკობად პატრიოსნისა ამის [ხატისა] და შეივდრე სული და ხორცინი ჩემნი,

¹⁾ არა ვგონებ, რომ აქ სიტყვა „პატრიკისა“ იგულისხმებოდეს.

²⁾ არა ვგონებ, რომ აქ სიტყვა „ერისთავისა“ იგულისხმებოდეს.

³⁾ აქ საჭიროდ ეჩვენებ შევნიშნათ, რომ ფოტოგრაფიულს სურათზე და მისგან გადაღებულს სურათზე კანდაკოვის გამოცემაში ეს ქორონიკონის ასოები მოწყვეტილია. ჩვენ რომ ვნახეთ ნაწყვეტი ამ ნაწილისა განცალკევებული იყო იქვე ხატზედ.

⁴⁾ ეს გარჩევით სწერია დედანში, მაგრამ ადვილათ შეიძლება „რაბი“ „რატის“ მაგიერ იყოს მოყვანილი;

ხატო ფერისცვალებისაო, შეეწიე სულსა ჩემსა დღესა მასეგან კითხვისასა 1)“...

სახარება. შემოქმედის მონასტრის კუთვნილი სახარება, ნუსხურ ხუცურით ნაწერი, ორ სვეტად, in 4 პატარა ტანისაა, სათაურები უწინა გადაბმული ხუცურით არის ნაწერი. ტყავის ყდაზე მიქედლია ქანდაკება ჯვარცმისა და აღდგომისა. ლუკას სახარების ბოლოს სწერია:

„ღო შე ამისი დამწერი კოდეილი პე ან“.

ბოლოს სწერია:

„სახარებისა ამის კუბო და ერთი შეკრული ქალაღი ესე რუსეთიდან დუმბაძეს შემოქმედელს იაკობს შემოქმედს დასადებად გიმოუგზავნია ჩნ გენათელმან ლორთქიფანიძემან ნიკოლოზ დავაწერიანეთ“.

III. ერთ მაცხოვრის ხატს აწერია ასომთავრულით:

„ღო: დაიცვე: შამოქმედელი იაკობ“.

IV. ერთ ვერცხლის დასაკვეც ხატზე აწერია:

„გი გურიელი დედოფალი ელენე“.

V. ერთ ვერცხლის ხატზე, რომელზედაც გამოსასულია ამობერვით განქედლილი სურათი იერუსალიმს შესვლიზა და ჯვარცმისა, აწერია ასომთავრულით:

1. ქ სახლითა ღთა მე მზნ შქლ შევმოსე სიწა სა[ლზინებ]

2. ლად სლისა ჩმსა სადიდებლად ამისად..

შემდეგ მარჯვნივ აშიაზე: „ქრონიკონი იყო სკ“.

ქორონიკონი უჩვენებს 1540 წელს. დ. ბაქრაძის მოგზაურობაში, ეს თარიღი გამოშვებულია (გვ. 128), და წარწერა ამიტომ მოვიყვანეთ *).

1) შეცხრე საუკუნეში, რომელსაც ეს წარწერა ეკუთვნის (886 წელს), აქ ჩამოთვლილი სახელები იშვიათი არ არის.

*) მეორე შრომაში *Опись пам. древн.* გვ. 119, ამ ხატის შესახებ დრო ასეა განმარტებული: *приблизительно XV века.*

ბაქრაძის შრომაში (გვ. 137) მესამე რიგის პირველი წერის ბოლოს, სიტყვას შემდეგ „შეიქმნეს“ უნდა მოჟამათო: „ესე სამწერობელნი“.

იმთვე შრომის მე-139 გვერდის მხედრულ წარწერაში სიტყვებს შემდეგ: „შამოქმედელ მიტრაპოლიტმან ნიკოლაოზ ხელმეორედ“ უნდა მიემატოს: „სურმთლად დაძველებული კუბოთაჲსი სან...ლე კოლოფები გამოცეცალეთ განვაახლეთ..“

მე-146 გვერდის წარწერის ბოლოს სიტყვის მაგიერ „საშ“.. უნდა მიემატოს: „ოდეს მიაგო კკად კკადს საქმეთაებრ მათთა მაშინ გვიჩვენე ნაწილი“... ქვემოთ კიდევ აქ სწერია:

„ქ.: მიძინების ხატო: მიშუელე ოქრო: მქედელს მამნეს: და მეულღეს: ჩემსა“.

მე-147 გვერდის წარწერაში სიტყვას შემდეგ „მაკარის ძესა“ გამოშვებულია: „მეულღესა: მათსა“.

მე-148 გვერდზე (წარწერა 15) სიტყვის შემდეგ „საყდრისა“ იკითხება: „ალაფერდს არის ჯვარი ესე“.

მე-138 გვერდზე ეპისკოპოსის კვერთხის წარწერას: „ქე აღე კე აფხაზთ მეფე“ დ. ბაქრაძე ასე სთარგმნის: „Христе, прославь кесаря абхазскаго царя“. შეიძლება აქ კორექტურული შეცდომა იყოს, მხოლოდ წარწერა კი ასე უნდა წაეკითხოთ: „ქრისტე აღიღე კოსტანტინე აფხაზთა მეფე“.

VI. ვერცხლის ფურცლებზე, რომელნიც ფიცარზეა მიკრული, იმ წარწერებს გარდა, რომელნიც დ. ბაქრაძეს მოჰყავს (გვ. 144—145), მოიპოვება კიდევ მხედრული წარწერები:

ქ. წმიდა: კვირიკე: სტეფნე: ახლისა: თეოკალიტე: სტეფანეს: ტვინი: არტემი: ონისიფორე: ძელი: ცხოვრებისა: წმიდის: გიორგის: სისხლი: პალადისი და სხვადა მრავალთა.

ქ: ახლისა: იოვანესი: მართანსი: ლაზარესი: დისა: პალადისი: დიმიტრის სისხლი: ამქერი: მარინა: მარიამ: მაგდანელი: თეოდოსია: იოვანე: მმარხველი და სხვადა: მრავალი.

ქ. გრიგოლი: თეოლოლოსი: ევსტრატე: ბართლომე: ნიკიტა: და სხვადა მრავალი: სახელი: არა: ეწერა:

ქ: ღთო: და ამათნო მადლნო: იხსენით: სატანჯველთაგან
 გან ო: გაბრიელ: ოქრო: მკედელი: და მეუღლე: მისი: სახე: ამინ: ამინ: ამინ:
 ამინ: მამა: და: დედა: ჩემი: ო: იხსენით: ამინ. ძვე(სა) ჩემსა:
 იესეს: წარმართე: ღთო: კარგი. ამინ. ამინ.

VII. ოქროს ფურცლების ნაწყვეტებზე ხუცურით სწერია:

ა) ქ. სხლითა: წსა: სმბსთა.... წნა: მ... ხოდ: შქნ:
 დიდი: ტბკი...

ბ) ..დბლისა: უფლთა: ეეთა: ბ...სა: მოიჭედა: ხატი: ესე:

გ) ო...ლსაი: და სპლენძისა: სმკული: არს: სმნი: სდი-
 დბლდ: ა...ბსა ჩმსა: შაექმნა.....

ქ ა რ თ ლ ი

ურბნისა. ურბნისის უზარ-მაზარი ეკლესია ერთი უმთავრესთაგანი წარმომადგენელია საქართველოში ნამდვილი ძველი ბაზილიკისა. ეს ერთი ულამაზესთაგანი და მასთან მდიდრული ნაშთი არის ქართული ხუროთ მოძღვრებისა. უგამბათო ეკლესიას საქართველოში სიონს უწოდობდენ საზოგადოდ და მართლა ურბნისი უძველეს წარწერებში სიონათ არის ცნობილი. ურბნისის ეკლესია რამდენიმეჯერ არის თითქმის ძირითურთ აღმშენებული მტერთაგან და შემდეგ აღდგენილი მეფეთა და ებისკოპოსთაგან. ამიტომ მასალა ეკლესიის კედლებისა სხვა-და-სხვა არის. ებლა უმეტესი ნაწილი აგურით არის ნაშენი, მაგრამ საეკლესიო არ უნდა იყოს, რომ ძველათ ეკლესია თლილის ქვით ყოფილია აშენებული. თლილის ქვისა, მაგრამ ძალზე დამდნარი, არის უმეტესი ნაწილი ჩრდილოეთის კედლისა. ასეთი ქვით ნაშენი ეკლესია და ასეთივე დამდნარი კედლებით ჩვენ ვნახეთ სკრის ხეობის სათავეში. ჩვენ გვგონია ურბნისის ეკლესიის ქვებიც სკრის ხეობიდან არის მოტანილი. შიგნით ეკლესია სამ ნაწილად (ნეფათ) არის დაყოფილი და ეს ნაწილები თითქმის თანასწორი და პროპორციულია. საზოგადოდ ურბნისის ეკლესიას რომანულს ხელობის ნაშთს მიაწერენ საქართველოში და, კონდაკოვის აზრით, განგებ დასაფლეთ ეეროპიდან გამოწერილი ხუროთ მოძღვრებისაგან უნდა იყოს აშენებული არა უკვიანეს

XIII საუკუნისა. პირველათ ურბნისის ეკლესიის შენებას მიაწერე თათეს ერთ მეთათამეტე სირიელ მამათაგანს ექვსე საუკუნეში. პირველ ეპისკოპოსათ ურბნისისა მოხსენებულია ნეოფიტე, მახმადიანობაში ომარათ წოდებული, ნათესავი ხალიფასი, რომელმაც ქრისტიანობა მიიღო შიომღვიმის მონასტერში და ეწვალა არაბთაგან მერვე საუკუნის დასასრულს. ნეოფიტეს საფლავს დღემდის უჩვენებენ ურბნისის ეკლესიაში. ამ გვარათ საფუძველი ურბნისის ეკლესიისა უძველეს დროს უნდა მიეწეროს, მხოლოდ დროთა ვითარების გამო რასაკვირველია პირვენდელი სრული სახე ეკლესიას არ შერჩებოდა. მაგრამ არა ვგონებ, რომ გეგმა სრულიად შეეცვალონ. ამიტომ კანდაკოვის აზრი მისაღები არ არის, ვინაიდან ურბნისის ეკლესია ისეთ ძველ დროს ეკუთვნის, რომ დასავლეთ ევროპიდან ხუროთ მოძღვრის გამოწერა შეუძლებელი იქნებოდა. იატაკი ეკლესიისა ეხლა აგურისაა, მაგრამ ძველათ, როგორც ეტყობა, ქვისა ყოფილა. ეკლესიას ორი კანკელი აქვს, ერთი ხისა, ლამაზი ნიხელავი, რომელიც, ჩვენის აზრით, ერეკლე მეორის მიერ უნდა იყოს გაკეთებული, ამიტომ რომ ამ გვარივე კანკელი მოიპოვება რუისის ეკლესიაშიც, რომელიც როგორც წარწერიდან სჩანს, ერეკლე მეორეს გაუკეთებია. ხის კანკელი ჰფარავს მეორე კანკელს ქვისას, ლამაზ ნიხელავს და შემკობილს მშვენიერის სურათებით. აქ მარჯვნივ გამოხატულნი არიან იესო ქრისტე და იოანე ნათლის მცემელი, მარცხნივ ყოვლად წმიდა და წმიდა ნინო. კანკელი გაუკეთებია ვახტანგ VI. ურბნისის ეკლესიას წინეთ ჰქონია შემოვლებული ზღუდე კოშკებით, ზღუდე ეხლა მოშლილია, მხოლოდ დარჩენილია ერთ ადგილას ალაყაფის კარები ეხლა ამოშენებული, თალზე ამ კარებისა ამართულია მშვენიერი სამრეკლო ვახტანგ VI-ის დროისა. ურბნისის ეკლესიას როგორც საყურადღებო ნაშთს საქართველოსას საკმაოდ ვრცელი ლიტერატურა აქვს. ყველა ჩვენი ძველი ნაშთების მკვლევარი ყოფილა ურბნისში და ასე თუ ისე აღწერა მისი ნაშთები (იხ. Dubois, Voyage... t. III, p. 183—184. Brosset, Voyage ar-

sheol. VI, Varr., p. 13—19. Муравьева, Грузия и Армения, ч. II, Баградзе, Кавказъ въ древн. пам. христ., стр. 151—162. Кандакова, Русскія Аревиности., выш. IV, стр. 73. Графиня Уварова, Материалы по археол. Кавказа, выш. IV, стр. 141—145).
 თუ რა არის ახალი ჩვენ მიერ ქვემოთ მოყვანილ მასალაში, ამას მკითხველი დაინახავს ზემო ნაჩვენებ შრომათა შედარებიდან. ჩვენ ვეცადეთ, რამდენათაც შესაძლო იყო, სრულათ შეგვეკრიბა ყველა წარწერები კედლებისა, ნივთებისა, სასაფლაოს ქვებისა და აგრეთვე მინაწერები ხელთ ნაწერთა და ეგონებთ ზეზე აღარაფერი დაგვრჩენია ღირს სახსოვარი, რომლის წარწერა არ მოგვეყვანოს. თუმცა არ მოველოდით, მაგრამ უმეტესი ნაწილი ქვემო მოყვანილი წარწერებისა და მინაწერებისა პირველათ იბეჭდება აქ.

I. სამხრეთის კარის ზემოდ ორად გაყოფილ ქვაზედ სწერია ძველი ამობერილი ასომთავრულით:

1. ოო ღო შე თე ებსკი	და ღკსი მშბლი
2. ასსაჲ ოდს ღნ ღს	მყო ასსა ებკსდ
3. იყო ესე სნი დაძლ	ოფს ზმსა ოთხნი
4. კთხნი და კქი გზლ	იყს სტნი ქტცი ღბლ
5. იყს და მდლა ღნ ას ყი	საჲ აღშბჲ ყთა გკ
6. [ბჲ] ძალისჲ მხთა	ღა ყი გთაბთა მქა ¹⁾

უქარაგმოთ ჩვენის აზრით წარწერა ასე უნდა წავიკითხოთ:

*უფალო ღმერთო, შეიწყალე თეოდორე ებისკოპოსი, ძეა ლუკასი, მაშენებელი ამისსაჲ, ოდეს ღმერთმან ღირს მყო ამისსა ებისკოპოსად, იყო ესე სიონი დაძველებულ უფროს ზომისა: ოთხნი კუთხენი და კანქელი (?) ²⁾ გაპობილ იყვნეს, სეეტნი

¹⁾ უკანასკნელი სტრიქონის ასოები სანახევროდ არიან დაკულნი, უმეტეს შემთხვევაში ზემო ნაწილები.

²⁾ ბრასეს აზრით ასოები „კქი“ უნდა ნიშნავდეს სიტყვას „კათოლიკე“-ს, რომელიც სომხურის გამოთქმით უდრის გუმბათს.

ქტცი (ქატაცი?)¹⁾ დამპალ იყენეს და მომშაღლა ღმერთმან ამის ყოვლისაჲ, აღშენებაჲ, ყოვლითა გაკეთებულა მღვდლისაჲ, შეოხებითა ღვთისათა ყოველი გათავებითა მიქვნია²⁾».

ეს და ამგვარივე ასოებით დარჩენილი წარწერები უძველეს დროს უნდა ეკუთვნოდენ, მაგრამ განმარტება დროისა შეუძლებელია, ვინაიდან თარიღი არ უზის.

II. აღმოსავლეთის კედელზე იმნაირივე ასოებით სწერია:

1. სბო წო შე მნა
2. შნი ქთრ შშნ და
3. ნშზნი მთნი შწნი
4. აშს სნი ქნ შნ ან

უქარაგმით:

„სამებაო წმიდაო შეიწყალე მონაჲ შენი ქავთარ, შუშან და ნაშობნი მათნი, შემწენი³⁾ ამის სიონისნი. ქრისტემან შეუნდენ, ამინ“.

III. აღმოსავლეთისავე კედელზე იმნაირივე ასოებით:

ქარაგმით:

ღბა შა ქე
რ მდლე თე
ებკსა ასსა
აღშბა თნა

უქარაგმით:

დიდებაჲ შენდა ქრისტე,
რამეთუ მომშადლე⁴⁾ თეოდორე
ებისკოპოსსა ამისსა
აღშენებაჲ, თანა

1) არ ვიცი, რომელი სიტყვა უნდა იგულისხმებოდეს ასოებში „ქტცი“. ბროსე ამ სიტყვის აზრის მიხედვით კანკელათ სთარგმნის. თუმცა უფრო ჩვენის აზრით კანკელი უნდა იგულისხმებოდეს ზემო აღნიშნულ ასოებში „ქქი“.

2) უკანასკნელ სტრიქონებს ბროსე ასე კითხულობს: „და მშაღლა ღმერთმან ას ყოვლისაჲ, აღშენებითა გაკრძალვასა და... ღმერთსა ყოველი ვათავეთ ამ ქორონიკონსა“. ჩვენის მოსაზრებით ეს სტრიქონი ისე უნდა წაფიკითხოს, როგორც ზევით მოგვეყვას.

3) ბროსე კითხულობს: „შეწირულნი.“

4) ბროსე კითხულობს: მიმადლე.

შუნთა მკლ	შეწევნითა მიქელ
ძსა კტსით	ძისა კოსტანტინესითა ¹⁾ ,
ქნ შნ ესე მე	ქრისტემან შეუნდვენ. ესე მე
აბთორ დწრე ²⁾	აბიათარ დავწერე ³⁾

IV. აღმოსავლეთისავე კედელზე წვრილის ხუცურით სწე-
რია:

ქე მნა ვბთნ
 ქე მკხნე მნა შნი
 ვბთგნ
 [ქ]ე შე მნა შნი ცოდვ
 ი ან

აზრი ამ წარწერებისა მცირეოდენი განსხვავებით ერთი და იგივეა, რომელიც საზოგადოდ ნიშნავს:

„ქრისტე, მოიხსენე მონაა შენი ვახტანგ“.

V. აღმოსავლეთისავე კედელზე მხედრულად სწერია:

ქი. ოი: ყლთა მწთა უწარჩინებულესო
 პირველ მოწამეო სტეფანე, შეიწყალე ფრიად
 ცოდვილი [მონაი] შენი მამუკა....⁴⁾.

VI. აღმოსავლეთისავე კედელზე ბროსეს და მუსლოვის
შეუმჩნევია:

¹⁾ უკანასკნელ სამ სიტყვას ბროსე კითხულობს: მიქელა-ძისა გალა-ტოხით.

²⁾ ამ სიტყვის პირველი ასო „დ“-ია და არა „პ“-ი, როგორც ბროსეს მოჰყავს.

³⁾ ამავე ასოებით ნაწერი ქვის ნატეხი დატანებულია კიდევ შიგნით საკურთხეველის კედელში, მაგრამ აქ განცალკევებული ასოები განირჩევა მხოლოდ:

კ უ კ ტ
 . . . უ

რალა თქმა უნდა სადაც ჩვენ „უ“-ს უჩვენებთ ის ასონი „ო“-ნათაც შეიძლება მივიღოთ.

⁴⁾ ეს წარწერა პირველათ იბეჭდება.

ართ... { ბროსეს ძნ დრი
დელი { ღლთნ { მუსლოგს

ბროსეს აზრით, შინაარსი აქ წარწერისა უნდა იყოს:

„არხიმანდრიტი დემეტრე დეკანოზი აღიდენ ღმერთმან“.

VII. ჩრდილოეთის კედელზე ხუცურად:

ოო ივ ქე { უფალო იესო ქრისტე,
კტი მამქლ შწყნ { კალატოზი მამა მიქელ
ას სნა მშზლნი { შეიწყალენ ამის სიონისა მაშენებელნი.

აბთრ {
დქზი ოო { აბიათარ დეკანოზი
შე { უფალო შეიწყალე

ქ. შე {
მნა შნი { ქრისტე, შეიწყალე
დქ ზი { მონა შენი დეკანოზი
ან: { ამინ.

ქ. შე ზ {
ქრა მქ { ქრისტე, შეიწყალე
ლეაჲო { ზაქარია მჭედლიძე(?)
ძეა დქ { დეკანოზი.
ნზი.

კ. შე მნა შნი { ქრისტე, შეიწყალე
კანდკი { მონა შენი კანდელაკი.

VIII. ერთ ქვის ნატეხზე, რომელიც ეკლესიაში მოიპოვება, სწერია 1):

„ქ.: მოიხსენე უფალო. ყდ უღირსი: მონა შენი: ურბნელი: ევდემოზ საყდრისა: ამის...“

აქ მოყვანილი წარწერა ეპიტაფიას, ესე იგი საფლავის ქვაზე წარწერას; მოგვაგონებს, მაგრამ ეპიტაფია არ არის. ალბათ ევდემოზს რაიმე აუშენებია ურბნისში და ეს წარწერა მის შრომას უნდა მოიხსენებდეს, მაგრამ წარწერას სრულათ ჩვენამდის

1) ეს წარწერა პირველად იბეჭდება.

არ მოულწეგია სამწუხაროთ. ჩვენ ეიცით, რომ ევდემოზი ჯერ ურბნელი იყო, შემდეგ მანგლელი და ბოლოს არზი-ეპისკოპოსი პოსი ქართლისა. ევდემოზი დამარხულია მცხეთის სამთავროს მონასტერში და მისი ეპიტაფიიდან ვტყობილობთ, თუ როდის და რამდენი წლისა გადაცელილა იგი. აი მისი ეპიტაფია:

ქ ქს აქათ
ათას შვიდს ა
თსა მპყრობელ მმარ
თებლობასა ვახტანგ
ბატონის შვილისასა მე მთავ
არ: ეპისკოპოზმან ევდემოს ოთხ
მეოც შვიდის წლისა აღვესრულე ცხვ
რება უფროს შრომა: და საღმობა
ხოლო ჩემსა უწინარესნი არა განდიდ
ებულ იყო სამთავაროსა არამედ:
აწ ესე არს განსასვენებელი
ჩემი ამის დავემკვიდრე რ
მთნავს ესე მზილველნი
შემინდობდეთ სიყვარ
ულისათვის ღთისა მარ
ტსა გ ქქსა ტჟთ

ქორონიკონი უდრის 1711 წელს და არა 1710. თუ ევდემოზი 1710 წელს 87 წლისა იყო, მაშასადამე ის დაბადებულია 1623 წელს. ერთ ურბნისის გუჯარზე 1669 წლისა (იხ. ჩვენი საქართველოს სიძველენი, გვ. 324) მინაწერია თვით ევდემოზისა, სადაც ევდომოზი თავის თავს ასე იხსენიებს: „ჩვენ ქსნის ერისთავთა ერისთავის სახლისა ძემან“. ამ ფრაზას დ. ბაქრაძეა მიუცია საბუთი ეთქვა, რომ ევდომოზი ქსნის ერისთავის გვარისააო (Кавказъ въ древн. пам. христ., стр. 125), მაგრამ ეს შეცდომაა, სიტყვა „სახლისა ძემან“ ნიშნავს, რომ ევდემოზის დედა ყოფილა ქსნის ერისთავის ქალი. ევდემოზი გვარად რატიშვილი იყო, რაც ცხადათ სჩანს მისი ბრძა-

ნებით 1674 წელს გადაწერილის ყანჩათის გულანიდან, რომელიც მოიპოვება სურათი თვით ევდემოზისა და ჩემელიც ჩვენ ფოტოგრაფიით გადავადებინეთ.

IX. სამხრეთის კარის ზემოთ ძველი წარწერის მარჯვნივ ჩატანებულია ქვა შემდეგი მხედრული წარწერით:

ქ. შენ: ყდ: სანატრელო: ღვაწლ:.
 მრავალო: და დიდებულო:.¹⁾ ყოელთა:.
 მოწამეთა: უწინარესო: და უწარჩინებულესო:.
 წმიდაო: სტეფანე: შემწე: მექმენ: ორსავე
 შინა: ცხოვრებასა: რომელმან:.²⁾ აღვაშენეთ:
 ძირითურთ: აღმოფრული: ტაძარი: შენი:
 ჩვენ: დადიანის ასულმან: დედოფალმან: პტრონ-
 მან:.³⁾ მარიამ: რათა: მეოხ: ექმნა: სულსა
 ჩემსა: და: სულსა: ძისა: ჩვენისა: სა
 სურველისა: ოტიასასა: წე: ღთისა: შენისა:
 დღესა მას ვაკითხვისასა: ქკსა: ტნე.

ამრიგათ ურბნისის ტაძარი განახლებულია როსტომ მეფის მეუღლის დედოფლის მარიამის მიერ 1668 წელს.

X. სარდაფში სახლისა, რომელშიაც ეხლა ცხოვრობს ურბნისის მღვდელი, სარკმელის ზემო პირათ კედელში ჩატანებული იყო ქვა ორი წარწერით. ჩვენის თხოვნით ეს ქვა გამოიღო კედლიდან ურბნისის მღვდელმა სებით გამრეკველოვმა, რომელსაც შრომისათვის მადლობას ვუძღვნით. ორივე წარწერა ამ ქვისა პირველად იბეჭდება. ქვა ოთხკუთხედიანია, 104 × 52 სანტიმეტრი, მარჯვნივ ქვაზედ ხუტურად სწერია:

1. წ ეჰა: სამებაო: წო: მე: შნ: მრ: ნამუშავევ: მიწა:
 მიწისაგან და აწ

1) ბროსეს უწერია: კებულო.

2) ბროსეს უწერია: რომელ.

3) ეს სიტყვა გამოშვებული აქვს ბროსეს.

2. ცა მე მუშაჲ: მიწიერობთა: შემზღებთა: ჟა: შნ: წმინდა გიორგი
შს: მწმ
3. ეთა: უპირველესო: და ქს: ღა: თს: ღვაწლ: მრავ-
ლობით
4. ა: მსხვერპლად: შეწირულო: დიდო: მწმეო:
5. სტუნე: ჩნ: შნ მართა: შეწვნითა:
ხრისხსა: სყდ
6. რისა: შნისა: მჯდმრე: ურბნლ: ებისკპი:
ხებეულიძე: ნკზ უ
7. ღირსი: ესე: ღირს: ვიქმნ: მხრბდ: ეკლსი-
სა შნისა: დვიწყე აღშნბდ:
8. გლვნისა: ამის: კოშკებთრთ: და ზღუდე: გრე:
მოვსდე: მს და ბკე: ესტა: სდგრ
9. საენითრთ: ად ჩნტა: მოქენე: ოხთა: შნთა:
ვითვ: დიდსა: მს: ღღსა: გნკითხვსა:
ქკსა: უკზ:

XI. მარცხენა ნაწილზე იმავე ქვისა მოყვანილია მხედრუ-
ლის ასოებით ლექსი. ვინაიდან ქვაზე იმდენი ადგილი არ
დარჩენილა, რომ ტექსტი ლექსის რიგათ დაეწერათ, ამიტომ
დაუწერიათ პროზის მსგავსათ. ჩვენ ტექსტს ლექსის სახედ
მოვიყვანთ, მხოლოდ ხაზებით უჩვენებთ, თუ სად თავდება ნამ-
დვილზე სტრიქონები:

„ქ. მარტივად: მდგომი: ტა|რა: ვიხილე სრულად უშენი:—
ვალავან კოშკებნი სიმაგრით სრა|განწყობილი უშენი
ქართლს უსჯულონი მკვიდრობენ ვინ ძალ მწეშეყო უშენი:-
და პატივს მოგიბყრ(ო)ბ|ქვათავან არა ხარ პირველ უშენი.

ქ: განვასრულე: ვალავანი: ქკს: უ|ნ: კან: ზენით:
ისმიტელთ|ერთ. მიწ. ჩვენ. ვიყვენით. განუს|ვენით:-
რაც დამცალდა. კარ|გად. ვამკობ:- აქ მყოფო ნუ. მო|წყენით

და შემდგომ. ჩ¹შსა: ვინაც დამკვიდრდეთ. უბადრუკი მომიხსენიეთ
ამინ. ურბნელი ნიკოლოზ ¹)).“

ქორონიკონები ნიკოლოზის წარწერებისა უდრის 1739 წელს.

XII. სამრეკლოს დასაღვლეთის კედრით, ალაცაფის კარების ზემოთ, რომელიც ეხლა ამოშენებულია, თეთრ ქვაზედ მოყვანილია მხედრული წარწერა, რომელიც აქ პირველად იბეჭდება:

1. ქ: ჩვენ: დიდის: მეფის შჰანავაზის: ძის: ლევა-ნის: ძემან: და საქა
2. რთველოს მჰძრბელმან²) და კეთილად განმგ³მან ბატონის შვილმან: ვახ
3. ტანგ: და თანა მეცხდრ³მან ჩვენმან: დიდის ჩერქეზის: ბატონის: ასულმან: დედოფალმ³ნ
4. რუსუდან აღვაშენე: სამრეკლო: ესე: გალაიენ: პალატითა: და: სხვა: სახლებითა: სულისა ჩვენისა: საოხად: და
5. ძისა ჩვენისა ბაქარის აღსაზრდელად შეიწირე შენ ღვაწლ მრავალო პირველ მოწამეო სტ
6. ეფანე და მეოხ გვეყავ დღესა მას დიდსა განკითხვისასა მას ეამს ოდეს გვადგა სარქრად ბები-
7. დას: შვილი: ჩემი ჯვარის მამა ურბნელი ეფისკოპოზი ფალავანდის შვილი ქრისტეფორე: ინ-
8. დიკტიონსა მეფობისა ჩვენისსა: გ:³) ქ³ს:

ტძღ.

ქორონიკონი უდრის 1706 წელს.

¹) უკანასკნელი ორი სიტყვა ხელნართულათ არის ამოჭრილი ქვაზე, ისე როგორც ნიკოლოზ ურბნელის ხელის მოწერა მოიპოვება გუჯრებზე. ამომჭრელს წარწერისა სისწორით გადმოუღია თრიგინალი.

²) უნდა იყოს „მბრძანებელმან“

³) ასო ნამდვილზე ვჯანებ უფრო „ბ“-ს წააგავს, რაც მართალი არ არის.

XIII. ძველ კანკელზე ქვისა¹⁾, რომლის სისქე არის 14,5 გოჯი, დატულია მხედრული წარწერა ადგილ ადგილ მოსპობილი ახალი კარების გამოჭრით და ძველის გაფართოებით:

„... ა: და: განმგებელი: ქართლისა: ბატონიშვილი:
ვახტანგ: რომელმან: შევამკე: კანკელი ესე რათა
მე]ოხ: მეყას: ორსავე: შინა: ცხოვრებასა: მეულ-
ლით: ძით: და: ასულით: ქკოსა: ტელ“.

ქორონიკონი უდრის 1706 წელს.

ნათეხა ურბნისას კელესაისა.

I. წმიდა სტეფანეს ხატი ვერცხლისა, სურათი ნახატია ძელზე მინანქრის მსგავსი ფერადებით, 17,5 X 11 სანტიმეტრი, ხატში მოთავსებულია 33 ნაწილი სხვა და სხვა წმიდანებისა. თუ რომელი წმიდანების ნაწილები არის აქ ამას გვიჩვენებს მხედრული წარწერები ზურგისა, სადაც სწერია:

„სტეფანე, ნათლის მცემელი, ყოვლადწმიდის თმა, მათე მახარებელი, ლუკა, იოანე ოქროპირი, გრიგოლ ღვთის მეტყველი, წმიდა ეგნატე, წმიდა პროკლა, იაკობ დაქრილი, ბიკტორ, კვიპრიანე, კოზმან, ქრისტეფორე ძლიერი, სტეფანე ახალი, დომენტი, კლემენტი რომათა პაპი, თეოდორე სტრატელატი, წმიდა ნიკიტა, ლოთ ქესაჲ, წმიდა პარასკევა, წმიდა მარინე, წმიდა ელიასი, წმიდა ანასტასიასი, წმიდა სერგისი, სვეტი ცხოველის ხე, ძელი ქეშმარიტი“ (შუაში უზის). ხუთს ნაწილს სახელები არ აწერია.

კუბო ამ ხატისა, 47 X 34 სანტიმეტრი, შემკობილია ამო-ბერვილი სურათებით, რომელზედაც გამოხატულნი არიან ყდ

¹⁾ წმ. ნინოს და ყოვლად წმიდის სურათები გადმოვულია და ნაურ-თავს თავის გამოცემაში გრაფინია უვაროვისას (Mat. по Арх. Кавк., вып. IV, стр. 145). წარწერას გრაფინია უვაროვისა იხსენიებს, მაგრამ არ მოჰყავს, თუ რა წარწერა არის.

წა, ივ ქე, ნათლის მცემელი. აშიებზე წარმოდგენილია სტეფანოსი ნები წმიდა სტეფანეს ტანჯვისა, რომელთაც უწერიათ:

განიყვანეს: გარეშე: ქალაქისა და ქვასა დაკრებდეს.
 აქა წმინდა სტეფანე ჩაქოლვილი აღმოიღეს.
 აქა სტეფანეს შესულრა.
 აქა სტეფანეს საფლავის დადება.
 აქა სტეფანეს ნაწილის აღმოყვანება.

ვერცხლის აშიის ხატისა გარეშემო სისქეზე აქვს წარწერა წვრილი მხედრულის ხელით:

ჩ: ჩვენ: ღთვ: გვირგვინოსანთა: მეფეთა: ძის: ძემ: საქართველს განმგებან: ბატონიშვილმან: ვახტაგ: შევამკვეით: მონასტერი: ესე ურბნის წმიდა სტეფანეს: და მო[ვ]კვედთ ხატი ესე მინაქრითა და: ვერცხლის: კუბოთი: რათა: დღესა: მას: განკითხვისასა: დიდებული: მოწამე: სტეფანე: მხსელ: გვექმნას: ჩვენდა: თანა: მეცხედრესა: ჩვენსა: ჩერქებ: ბატონის: ასულსა: და ძენი ჩვენნი: აღორძინოს: ამინ: ქსთ: ჩღზ¹.)

1) ქართული ტექსტი ამ წარწერისა პირველად იბეჭდება. რუსული თარგმანი მისი მოყვანილი აქვს დ. ბაქრაძეს (Кавк. въ древ. пам. христ., стр. 152). გრაფინია უვაროვისას ვერ შეუშინვეია წარწერა ხატისა, და ეჭვს აცხადებს, რომ ამ ხატზე წარწერა იყოს და ხატი მეფის ვახტანგის შეწირული იყოს, არ ვიცით, ამბობს გრაფინია, როდის ნახა ბაქრაძემ ხატი და ამოიკითხა წარწერა, შემიძლია მხოლოდ დავამოწმო, რომ ხატი, რომელსაც ბატონიშვილის შეწირულათ ხადიან ეხლაო, წარმოგვიდგენს ნამდვილათ წმ. სტეფანეს წვალების სურათებსა და იმდენათ ულახათოთ ნაქვდია, რომ მეფის შეწირულათ არ ჩაითვლებო; ამას გარდა საზე წმიდანისა დახატულია ხატზეო და მინაქრის კვალოც არ არისო (Mat. по Арх. Кавк. IV, стр. 144—145). თუ რამდენათ შემცდარია გრაფინია უვაროვისა, ამაზე ლაპარაკი მეტია წარწერის მოყვანის შემდეგ. მინაქრათ ის ლაპაზი საზე და სხვა ფერადები იგულისხმება, რომლითაც დახატულია თვით სტეფანეს სურათი და არა ვერცხლის შემკობილობა ხატისა, რომელიც ყოველ შემთხვევაში სრულებით ისეთი ულახათო არ არიან როგორც გრაფინია მოიხსენიებს, ვინაიდან წარწერა ხატისა სისქეზეა მოყვანილი და მასთან წვრილი ასოებით, ამით აიხსნება, რომ ხსენებული წარწერა ვერც ბროსეს შეუნიშნავს (VI Rapp., p. 18) და ვერც გრაფინია უვაროვისას.

ამრიგათ ხატი მოუქედინებია ეხტანგ VI 1707 წელს

II. ვერცხლის ბარძიმი, ოქროთ დაფერილი, რომელზედაც მოიპოვება ასომთავრული წარწერა:

„ჩნ ფდ ცოდვილთა დავრდრმილთა სატამ და მისმა მეუ-
ლლემ შრიმ გილდაწეთ მცირე ესე შესაწირავი (ე შესაწირავი?)
ვა ქვრივსა მის მიერ ბარძიმი ერთის ფეშხუმით: და შეგ-
წირეთ შენ ქა ჩნთვს ჯრცმულსა რა მოგეტევენ ცოდვანი
ჩნნი დღესა მა (sic) საშინელსა განკითხვლსა რნც შეწირვი-
დეთ წა მსხვერპლსა შნდობასა ჰყოფდეთ ჩნთს: წელსა ჩდმთ:
იენისს ლ მისხალი“.

III. ვერცხლის კამარა, რომელსაც მხედრული წარწერა აქვს:

ქ. ურბნისის. წის. სტეფანესათვის. შემეწირავს. მე. ურ-
ბნელს. იუსტიანეს.

IV, ვერცხლის პირი წმიდა მარინეს ხატისა, (ხატი თვით დაცული არ არის) ასომთავრული წარწერით:

წი ღო	მარინ
ე: მფრვ	ელა: ექ
ა მე	ნა
ხე	მში
ას	შა
ვ	ლ
ს	ა
ფარა	იშენს
	ამენა

უქარაგმოთ:

„წმიდაო მარინე, მფარველ ექმენ ხემშიაშვილსა ფარაიშენს ამენ“.

V. იუსტინე ურბნელის მიტრის ნაშთები. დაცულია მხო-
ლოდ ცხრა რგვალი ვერცხლის ფირფიტა, რომლებზედაც გა-

მოხატულნი არიან ღმერთი საბოთი, იესო ქრისტე, დედა ღვთისა, ოთხი მახარობელნი, იოანე ნათლისმცემელი და სტეფანე. ერთ ნაქერზე აწერია მხედრულით:

„მე ფ'დ ცოდვილმან ურბნელ ეპისკოპოსმა იუსტინე მალაქემ გაეკეთებინე მიტრა ესე და შემოგწირე შენ პ'ლ მოწამეს სტეფანეს. ვინც იხმაროთ შენდობას ჰყოფდეთ. ქ'კსა უოა“.

ქორონიკონი უდრის 1786 წელს.

VI. საკურთხეველში მოიპოვება ძველი ხატები წმიდა იაკობისა და წმიდა ბარბარესი.

VII. სარტყელი აბრეშუბის ძაფით ნაკერი, რომელზედაც ხუცურად აწერია:

... ნ შსმა ბენ: დ'ანს ასშა თ'ზრა. შკ'რე ეს: ს'რყლი: ... სახად: ვინც იხმართ თითოა: შ'ნდბას ბძანებდეთ ამინ... უქარაგმოდ:

„... მისმა ბეგან დადიანის ასულმა თამარ შეგვკრე ეს სარტყელი [სულისა ჩემისა] საოხად, ვინც იხმაროთ, თითო შენდობას ბძანებდეთ, ამინ...“

VIII. ნაშთები ხის ყაფარჯენისა, ძვლებით მოქედლილი.

IX. ვერცხლის აზარფეშა მხედრულის ახალის წარწერით:

„ქ. ურბნისის წ'ის სტეფანეს ეკლესიას შეგვსწირე კაკაშვილის ქალმა მარიამ სულის ჩემისა საოხად და საფლაავის ფასათ. მისხალი: ით:.“

X. ენქერი მღვდელმთავრისა ოქროს კედით ნაკერი და მარგალიტებით შეძერწილი. ზედ გამოხატულია ყ'დ წ'ა, ი'ვ ქ'ე. ქვემოდ ხუცურად აწერია:

შ'ე: დ'რ { შეიწყალე ამინ.
გ'ჯნ ან {

XI. გარდამოხსნა რუსული ხელობისა. ქვემოდ მხედრულად აწერია:

„ვარლამ მიტროპოლიტი მცხეთისა და ტფილისისა და ექსარხოზის ყნისა საქართველოსა და იმერეთისა“¹⁾

XII. ჯვარი ხისა ათონურის ხელობისა, $27 \times 10,5$ სანტიმეტრი, ვერცხლის მილანქრიანის ბუდით, მშვენიერის ხელობისა და ძვირფასი ქვებით შემკობილი. ეს ჯვარი თავის მილანქრიანი ხელობით საუკეთესო ნივთს შეადგენს ურბნისის ეკლესიისა.

XIII. ჯვარი ვერცხლისა ძვირფასი ქვებით შემკობილი, $12,1 \times 6$ სანტიმეტრი.

ეპიტაფიება²⁾

I. ქვა გადასული წარწერით. დარჩენილია მარტო სიტყვები:

... ვინც წაიკი... დეთ აღვესრულე: ქკს უმა:

II. სხვა ქვაზედ:

ქ. მოხსენე: უფალო: დეკანოზის: მეუღლე: მიცვალებული: საფლავს შინა: მდებარე: სულკურთხეული... ვინც წარიკითხვიდეთ შენდობას ბრძანებდეთ.

აქ მოხსენებული მეუღლე დეკანოზისა უნდა იყოს დეკანოზის პანტელეიმონის ცოლი.

III. მესამე ქვაზედ:

ქ. აჰა მწარისა სუკუდილისა მახვილითა განკვეთილი და წალთავან საყვარელისა მამისათა უწყალოსა სიკვდილისაგან ალტაცებული რომელიცა ვიყავ მხოლოდ შობილი ურბნისის დეკანოზის პანტელეიმონის ძე იოანე წლისა ათორმეტისა და თოვსა ხუთისა დედისაგან ობლად დაშთომილი და აწ მამის ობრად დამტყვევებელი დავიდევ ლოდი ესე საცნობელად

¹⁾ მე-2—11 ნომრებში მოხსენებულნი წარწერანი ნივთებისა აქ პირველად იბეჭდება.

²⁾ ეპიტაფიები აქ პირველად იბეჭდება.

ყოველთა რომელნიცა იხილვიდეთ ოხანი მაგეთ თთვესა ივნის-
სა იმ ქს აქეთ ჩღბგ ქქს უო“.

IV. ნეოფიტე ურბნელის საფლავის ქვას, რომელსაც მარ-
ცხენა სვეტის მახლობლად უჩვენებენ, წარწერა არა აქვს, რო-
გორც ყველა ჩვენი ძველი წმინდანების და მეფეების საფლავს.

ხელთაწერება.

I. გულანი¹⁾ in folio დიდი ტანისა, 45 X 31 სანტიმეტრი,
ნაწერია ორ სვეტად წვრილი ნუსხა ხუცურის ხელით. თი-
თო სვეტზე დატეულია ორმოც და ათ ორმოც და ათი სტრი-
ქონი. ხის ყდა ტყავ გადაკრული ცოტა დაზიანებულია. ფურც-
ლები ზოგი არეულია, ზოგი გასვრილი. სხვა-და-სხვა ადგილას
ხელ ნაწერისა იმეორება მინაწერები საზოგადოდ შემდეგის
შინაარსისა:

„მეფობასა სახელოვანისა გიორგისსა. და გამგებობასა ჩმსა
მეოთხესა აღვაწერინე მე გამგებელმუნ ქართლისამუნ ბატონის-
შვილმუნ ვახტანგ გულანი ესე. საოხად სწლისა ჩისა. და მეუ-
ლისა ჩისა ჩერკეზის ბატონის შვილის რუსუდანიასაჟს. და
ძეთა. და ასლთა ჩნთა აღსაზრდელად. და შეესწირე ურბნის
წა სტეფანეს: ქკა: ქქს აქათ: ჩღზ:“

მეორე ადგილას ვკითხულობთ:

„წო შე ფდ ცი იესე გრსევანიშვილი: ქკა ტჟგ:“

II. კონდაკი, 27 X 21 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალღლდ-
ზე ორ სვეტად ნუსხა ხუცურით. ყდა ხისა დამტვრეულია. ბო-
ლოს ტექსტის ხელით აქვს მინაწერი:

„სრლ იქმნეს] ეს წესები თვესა მაისსა: ზ: ქქს: ტჟგ:“ —
1705.

¹⁾ ეს გულანი მოხსენებული აქეთ ბროსეს და ბაქრაძეს თავიანთ
ნაშრომებში. ხოლო სხვა ხელთაწერები მოხსენებულნი არ არიან და არც
ქართული ტექსტია დაბეჭდილი გულანის მინაწერებისა.

აშიაზე მეორე ადგილას სწერია:

ქე შეიწყლე ც'ი ნ'კზ ძე დათუნასი.

ქე შ'ე მღვნის თ'მაზას ძე სამებ'ლი იოსბ.

ღ'ო შ'ე მღდელი მახარებ'ლი.

III. კურთხევანი, 21×16 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალღალღზე ნუსხა ხუცურას ხელით. ყდა გატეხილი აქვს. ნაწერის მიხედვით ხელთნაწერი მე-XVII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს.

IV. ფსალმუნი დავითისი, 21×17 სანტიმერი, ნაწერია ქალღალღზე ნუსხა ხუცურით, ყდა ტყავისა აქვს გაფუჭებული. ხელნაწერი მე XVIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს. ერთ ადგილას გადამწერს ტექსტი აზრევია და ამიტომ შენიშნავს:

„ძ'მნო ჩმნო ნუ მწყევთ იბ'კა გ'პვლინა და წ'ა არსი: წინა უკან მომივიდა:—“

V. კონდაკი, რომელიც შესდგება სხვა და სხვა ხელთნაწერებიდან, მაგრამ ერთ წიგნათ არის შეკრული, $16 \times 10,5$ სანტიმეტრი, წერა ნუსხა ხუცურია. ზოგიერთი ადგილები რუსულათ არის მოყვანილი. ბოლოს სწერია: „სრულ იქმნა სიწის განახლებისა: წესი და წირვა“, შემდეგ მოყვანილია რუსული ტექსტი იმისა, თუ რა უნდა თქვას დიაკონმა წირვის დროს. ამას შემდეგ მოყვანილია ქართული სათთვეო წიგნი (კალენდარი) და ბოლოს ნაბეჭდი ლოცვანი.

VI. იპოლიტე რომის პაპის წირვის წესი, ლამაზი ნუსხა ხუცურით ხაწერი ქალღალღზე, $16 \times 10,7$ სანტიმეტრი, ქალღალღის ყლით. ბოლოს სწერია:

მრავალ გმ'ირ ურბნელ მიტროპოლიტი ი'სებ: ი'ვ ი'ვ შ'ე მწერალი ამისი უღირსი მღ'დლი ნ'კ'ლზ სიონის დეკანოზი: ჩღაღ: 1768“.

დასაწყისი ტექსტისა:

თთვესა ი'წვრსა ლ წ'ისა მღ'დ'ლ მოწამისა იპოლიტე პრომთა პაპისა:

VII. ურბნისის ტაძარს დღემდის შერჩენია მხოლოდ თორმეტი სიგელ-გუჯარი, რომელნიც ჩვენ სრულად ვაღიარებდეთ ჩვენს საქართველოს სიძველენში, ტ. I, №№ 266—277, 333—334.

როგორც სჩანს ზემო მოყვანილი საბუთებიდან უძველესი დროის განახლება ურბნისის ეკლესიისა თავს უდვია და კიდევაც ჯეროვანთ შეუსრულებია თეოდორე ებისკოპოზს, ლუკას ძეს, შეწვევითა მიქელისა, ძისა კოსტანტინესა, რომელიც, როგორც საგონებელია, ყოფილა კალატოზა ანუ ხუროთ მოძღვარი. ეკლესიის განახლებას შესწევინა კიდევ აბიათარ დეკანოზი და ცოლქმარი ქეთარ და შუშან. თეოდორე ებისკოპოზის ახლო დროს უნდა ეკუთვნოდეს დეკანოზი დიმიტრიც და შეიძლება ვახტანგიც, თუმც ეს პირი დეკანოზია, რაც საეჭვოთ უნდა ჩაითვალოს.

მეორეთ ურბნისის ეკლესია განუახლებია 1668 წელს ცნობილს მოღვაწეს და დედოფალს მარიამს, როსტომ მეფის მეუღლეს.

1706—1707 წლებში ვახტანგ VI გაუმშვენებია და შეუმკვია ურბნისის ეკლესია მშვენიერის კანკელით, საეკლესიო ნივთებით და წიგნებით. მასვე აუშენებია დღემდის კარგათ დაცული სამრეკლო და აგრეთვე გალაფანი და პალატი, რომელთაც ჩვენამდის აღარ მოუხწევიათ. ვახტანგს მოუჭედინებია აგრეთვე ურბნისის წმიდა სტეფანეს თავი ხატიც. ერთი სიტყვით რაც უფრო თვალსაჩინო ნივთია დღემდის დაცული ურბნისის ეკლესიაში, უმეტესი ნაწილი ვახტანგ VI წყალობაა.

1707 წლიდან 1739 წლამდის მტრებს ერთხელ კიდევ გაუნადგურებიათ ვახტანგის მიერ აშენებული გალაფანი და აღნიშნულს წელს ურბნელს ნიკოლოზ ხერხეულიძეს ხელმეორედ გაუკეთებია გალაფანი კოსკებითურთ და შემოუვლია ზღუდვ, აუშენებია სადგური სახლის კარასბჭე და სანივთური (საღარო). ჩვენამდის არც ამ გალაფანს და სხვა შენობას მოუღწევია.

ურბნელებათ წარწერებში და სიგელებში ჩანან:

თეოდორე ლუკას ძე, უძველესი დროისა; ვლასე 1566 წელს¹⁾; ევდემოზ რატიშვილი 1669 წელს²⁾; იოსებ ხიშილი 1700 წელს³⁾; ქრისტეფორე ფალავანდიშვილი 1706 წელს⁴⁾; ელისე 1711 წელს⁵⁾; ნიკოლოზ ორბელიანი პროვულ-ურბნელი 1717 წელს⁶⁾; ნიკოლოზ ხერხეულიძე 1739 წელს⁷⁾; იოსებ 1768 წელს⁸⁾; იუსტინე მაღალიძე პროველ-ურბნელი 1786 წელს⁹⁾.

სკრა. ურბნისის ცოტა ქვემოთ, სადგურ სკრასთან, მტკუ-არს უფროდგება მარჯვენა მხრით სკრის ვიწრო ხეობა. სკრის წყალი, ანუ როგორც ეხლა ადგილობრივ ეძახიან მეძღვება, პატარაა და ზაფხულში მინდვრების და ბაღების მოსარწყავად არის მთლად დარიგებული. ხეობა ვიწროა, როგორც მოვიხსენიეთ, მაგრამ სიგძეზე შეიდ-რევა ვერსის მანძილზე მიდის. ისტორიის წინა დროს ნაშთებით ამ ხეობისა უნდა ჩათვალოს ძველი სასაფლაოები. საფლავები ფიქალი ქვებისაგან არიან ნაშენნი და მათში კაცის ძვლებთან ერთად ხშირად ჰპოულობენ თიხის ჭურჭლებს და იშვიათად სამკაულებს და იარაღებს ბრინჯაოსა და რკინისა. საზოგადოთ კი ნივთებით აქაური საფლავები ღარიბია. ჩვენ რამოდენიმე ადგილას ვსინჯეთ აქ მოთხრა საფლავებისა და სხვათა შორის ვიპოვეთ ორი თიხის კუბო, გრებილებით შემკობილი და საზოგადოთ ღამაში ხელობისა. კუბოებში ძვლების მეტი არა რა აღმოჩნდა. ნაშთები კუბოებისა ამოვიღეთ მიწიდან და დაეაწყვეთ სკრის მოურავის ეზოში. თიხის კუბოები მცხეთაშიაც არის ნაპოვნი და ერთი მათგანი ეხლა ინახება კავკასიის მუზეუმში, მაგრამ სკრაში ნაპოვნი კუბონი ხელობით ბევრათ უფრო ღამაში არიან მცხე-

1) ნახ. საქართველოს სიძველენი ტ. I, გვ. 321—323.

2) საქარ. სიძველენი გვ. 324. დ. ბაქრაძე სცდება, როდესაც ამბობს, ვითომც ევდემოსი იხსენიებოდეს 1700 წლის გუჯრის მინაწერში.

3) Ibid. გვ. 326—328.

4) იხ. ზემოთ წარწერა სამრეკლოსი.

5) საქართ. სიძველენი I. გვ. 328—329.

6) ეს სჩანს რუისის ზელნაწერთა მინაწერებისაგან.

7) იხ. ზემოთ მისი წარწერა ქვაზედ და ლექსი და აგრეთვე საქართ. სიძველენი, გვ. 330—332. დ. ბაქრაძე შეყვდომით ხადის ნიკოლოზ ხერხეულიძეს დომენტი II თანამედროვეთ მე-XVII საუკუნეში (Кавк. въ древн. пам. христ., стр. 152). აქ დომენტი III იგულისხმება.

8) იხილვ ზემოთ მინაწერი იპოლიტე რომის პაპის წირვის წესისა.

9) იხ. მიტრის წარწერა ზემოთ და აგრეთვე რუისის წიგნების მინაწერები.

თისაზე. საკვირველია, რომ ამ თიხის კუბოებთან ბევრი მიწაში
ში ჩაფლული ქვევრებიც აღმოჩნა. ამ ბოლოს დროს მხოვე
ვიდა ამბავი, რომ ერთ ქვევრში ჩამარხული კაცი ჩანჩხიც
უპოვიათ, ასე რომ ძველათ ქვევრებიც საფლავათ ყოფილა აქ
ხმარებაში. თიხის კუბოების ნაშთები ჩვენ ვნახეთ კიდევ ცო-
ტა ზემოთ, წყლის პირათ, ნიაღვარისაგან ჩამონგრეული.

ქრისტიანული ხელობის ნაშთებით სკრის ხეობა მდიდარია.
აქ ძლიერ ბევრი ეკლესიები და ეკლესიების ნანგრევები შეგ-
ხედებათ ყოველგან, მაგრამ მათში თვალ-საჩინო ხუროთ-მოძ-
ღვრების ნაშთი არ არის. უმეტესი ნაწილი სკრის ეკლესიები-
სა ჩვეულებრივის სახის არის, ესე იგი ნაშენია უბრალო ქვე-
ბით, სივძე აქვს ათი თუ თერთმეტი ადლი, განი შვიდი თუ
რვა ადლი, კარი ერთი სამხრეთის მხრით და თითო ფანჯარა
აღმოსავლეთის, სამხრეთის და დასავლეთის კედლებში და ზოგ-
ჯერ პატარა სამრეკლო დასავლეთის კედლის ზემოთ. ამ გვა-
რივე სახის ეკლესიებია წამომდგარი მარჯენივ და მარცხნივ
გორებზე ხეობის შესავალშივე. ორივე ეკლესია წმიდა გიორ-
გისაა, მარჯენივ გომართისა წმიდა გიორგი და მარცხნივ ელენ-
თისა. გომართის საყდარს ქვის დაბალი კანკელი აქვს, ხატე-
ბი ფიცრებისაა ქართულის წარწერებით წმიდანების სახელები-
სა. ეკლესიის დღეობა არის აღდგომის მეორეს დღეს და ბევრ
ხალხს იზიდავს ზოლმე. ეკლესია ნაშენია რიყის ქვით.

სკრის ხეობა წინეთ ეკუთვნოდათ თავადთ შალიკაშვილებს.
შალიკაშვილები ძველი წარჩინებული გვარია სამცხე-საათაბა-
გოისა. საათაბაგოს გათათრების შემდეგ ერთი შტო შალიკა-
შვილებისა გადავიდა გურიაში, მეორე კახეთში და მესამე და-
სახლდა ქართლში და შეიქნა პატრონი სკრის ხეობისა. შა-
ლიკაშვილებს სკრის ხეობაში აუშენებიათ თავის სასაფლაოთ
პატარა ეკლესია აიანე ნათლას-მცემლასა. ეს ერთადერთი
ეკლესია არის სკრის ხეობაში აკურით ნაშენი და ყავრით დახურუ-
ლი, სხვა ყველა ქვით არის ნაშენი და ქვითავე დახურული.
ეკლესიას დასავლეთის კედლის ზემოთ პატარა სამრეკლო აქვს,
რომელზედაც შერჩენილია ერთი პატარა ხარი, დასავლეთის
კედელი გახეთქილია და ეკლესია მიტოვებულია. კანკელი ახა-
ლია ხისა, ახალი მხატვრობით, სივძე საყდარისა არის 11 ადლი,
განი 8 ადლი. სამხრეთის კარი ამოშენებულია და დარჩენი-

ლია დასაეღეთას კარი, ფანჯარა სამი აქეს, თითო ყოველმხრივად რეს, გარდა ჩრდილოეთისა. დასაეღეთის კედელში კაპიტალზე მოთ დატანებული ყოფილა, როგორც ეტყობა, ორი მოწითა-ნო თლილი ქვა მხედრულის წარწერებით. ორივე ქვა ჩამოვარ-დნილა, ერთი სრულიად დაკარგულა, ხალა მეორე ვიპოვ-ნეთ საყდრის მახლობლით მდებარე. უკანასკნელ ქვაზე, ცოტა არ იყოს, უშნო მხედრულით სწერაა:

მ წ 1) ქ. ჩვენ: . თრიაღ ცოდ
ვიღმნ ყელთა კკთა უნარ
ჩელმნ თეთ დიდმნ სათბგ
სა მყფმნ სქთელოში ჩმ
სულმნ რჯულის გულის
თვის პატრმნ შლკიშელმნ
ძემნ როკიკისმნ დედისა ჩმის
არგვის ერისთვის ასულის
ბტნის დრჯნის შლმნ . . .
[აღვაშენე საყდარი ესე] . . .

პირველი ასოები ამ წარწერისა უნდა ნიშნინდეს: „უფა-ლო წმიდაჲ ქრისტე.“ დანარჩენი წარწერის აზრი მარტივია, მაგრამ სამწუხაროდ სრული არ არის. ეკლესიაში ბევრი საფ-ლოვის ქვებია ზედ წარწერით, მაგრამ ყველანი ეცხრამეტე სა-უკუნეს ეკუთვნიან. წარწერების მიხედვით აქ მარხიან: სოლა-ლაშვილის ასული-მარიაში, მეუღლე ნიკოლოზ შალიკაშვილი-სა, რომელიც გარდაცვლილა სექტემბერში 1830 წელს; პა-რუჩიკი როსტომ შალიკაშვილი, გადაცვლილი 5 აპრილს 1840 წელს; მისი მეუღლე ბარბარე თემანიშვილის ასული, გადაც-ვლილი 22 აგვისტოს 1874 წ., 60 წლისა; როსტომის ძენი: მი-ხეილ, ალექსანდრე და დიმიტრი, და სხვები.

ამ ეკლესიის ზემოთ წყლის მარჯვენა ნაპირზე არის მე-ორე ეკლესია ჩვეულებრივის სახისა, რომელსაც ეძახიან ქატკ

1) ეს ორი ასო ასომთავრულით სწერია ნამდვილზე.

ტაშვადის ეკლესიას. ეს გვარი ეხლა სკრაში აღარ ცხვრებულა. ზოგი ამოწყვეტილა და ზოგი ჯაფახეთში გადასულა.

სკრის წყლის მარცხენა ნაპირზე, ზემოთ ამ ეკლესიისა, არის საკმაოთ დიდი ეკლესია ღვთის-მშობლისა. ფერდობი, რომელზედაც ეკლესია არის აშენებული, განგებ გასწორებულია და სამი მხრით ქვის კედელი აქვე ამოყვანილი. საყდარი ფიქალი ქვებისაგან არის ნაშენი. სიგძე აქვს 17 ადლი, და 9 გოჯი, განი 10 ადლი და 5 გოჯი. კარები ჰქონია სამი სამხრეთით, დასავლეთით და ჩრდილოეთით, უკანასკნელი ამოშენებულია. ფანჯარა ოთხი აქვს. თითო აღმოსავლეთით და დასავლეთით და ორი სამხრეთით. ფანჯრები საკმაოდ დიდრონია და თუმცა ორი მათგანი სამხრეთის კედრით დახურულია შემდეგ დროში მიშენებული ევეტერით, მაგრამ ეკლესიაში შინც საკმაო სინათლე არის. კანკელი ქვისაა, სიმაღლით სამი ადლი და $7\frac{1}{2}$ გოჯი და სისქით 13 გოჯი, სიგძე კანკელისა არის 7 ადლი და 8 გოჯი. განსაკუთრებულს თვისებას ამ კანკელასას ის შეადგენს, რომ იქ კი არ იწყება და თავდება, სადაც საკურთხეველი იწყება, არამედ ცოტა ეკლესიისკენ არის გამოწყული. გარდა ამისა კარი მარტო ერთი აქვს სამეფუფო, შუაში. კანკელი სულ დახატული ყოფილა. ქვემოთ ხუთი წმინდანია დახატული სრული ტანით, ზემოთ თორმეტი წმინდანის სურათია წელს ზემოთ. ნიშებშიაც საკურთხევლისა დარჩენილია მხატვრობა. მხატვრობა საზოგადოთ ეხლა გაფუჭებულია, მაგრამ ეტყობა ლამაზი ყოფილა. უკეთ დაცულია სურათები შუა კარის თაღის ქვეშ კანკელისა, სადაც დახატულია იესო ქრისტე წელს ზემოთ ხუცური წარწერით:

„ივ ქე ემნუელ,“ ესე იგი „იესო ქრისტე ეშმანუელ.“ მარჯვნივ გამოხატულია ლავრენტი, მარჯვნივ წმ. სტეფანე წარწერებით: „წა ლავრენტოს, წა სტეფანე“. საკურთხევლის თაღში ზემოთ დახატულია ღვთის-მშობელი ძითურთ. კანკელს მიდგმული აქვს მომაღლო ქვა 68×48 სანტიმეტრი, რომელიც სულ დახატული ყოფილა და ზემოთ ჩაღრმავებულია. ჩვენის აზრით ეს უძრავი სასანთლე უნდა ყოფილიყოს ეკლე-

სიის თავი ხატისა, რომელიც კანკელში შეღრმავებულ მდინარეში
 ლას ღუნდა ყოფილიყო დასვენებული ამ სასანთლის პირდაპირ.
 შიგნით საყდარში ირგვლივ საჯდომები არის. ეკლესია მთე-
 ლია, სახურავი ქვისა აქვს. დასავლეთის ეკვდერი ეხლა დან-
 გრეულია. ეკლესია მიტოვებულია, მხოლოდ 15 აგვისტოს აქ
 დღესასწაული იციან, მარიობა, და მაშინ ბევრი ხალხი მო-
 დის. ეკლესია, ჩვენის აზრით, ძრიელ ძველი უნდა იყოს, მაგ-
 რამ რომდის ან ვისგან არის აშენებული არა სჩანს.

ბსენებულს ეკლესიას სამხრეთის მხრივ მიშენებული აქვს
 ლამაზი ეკვდერი თლილის ქვისა, კარგი ნაშენი და ლამაზი
 ნახელავი. ეს ეკვტერი თითქმის განცალკევებულ ეკლესიას წა-
 რმოგვიდგენს და თავის საკურთხეველი აქვს. ეკვტერი ორ ნა-
 წილად იყოფა. დასავლეთას მხარე კარის ბჭეთ არის საყდრი-
 სთვის და აღმოსავლეთის ნაწილისთვის ეკვდრისა. აღმოსავ-
 ლეთის ნაწილი საპლოცველოს წარმოგვიდგენს. აღმოსავლე-
 თის ფანჯარას ზემოთ მშენიერი ჯვარია ამოჭრილი და დასა-
 ვლეთის კარიც ეკვტრისა შემკობილია ჩუქურთმებით. ირგვ-
 ლივ კარს უვლის შემდეგი მხედრული წარწერა:

*ქ. ჩვენ ფრიად. ცოდვილმან. და ყოვლის. კაცის.
 უნარჩევსმან. შალიკაშვილმან. ნაზირმან. ელიშერ. აღვაშენე
 ეკუდერა. კარის. ბჭე. და. სამრეკლო. ესე. ჩემის. მონა-
 ლეაწისა. ფასით. ჩვენთა. ცრდათა. საოხად. და. ჩვენთა
 მიცვალებულთა. შესანდაობლად (sic): ეინცა. აღმოიკითხვი-
 დეთ. უნდობას. ბძანებდეთ. ჩვენთა. მიცვალებულთათვის.

ქ. ამას ქვეშ ცოტა რამე გლეხის. კაცის. სასაფლო. :
 იყო. და. ისიც იმათის ნებადართულობით მოვიყიდეთ დისე
 (sic) უმიზეზოთ და ყოვლის კაცის უცილებლად გაეასრულთ.
 ქსა. : ტჟჟ.*.)

ქორონიკონი წარწერისა უდრის 1708 წელს. სამრეკლო,
 რომელიც ამ წარწერაში იხსენიება, არ შენახულა.

*) ქორონიკონი მარცხნივ სწერია მოშორებით.

ამ ეკლესიის ქვემოთ მეორე ეკლესია არის ჩვეულებრივად რივის სახისა, მაგრამ ასეთივე მასალით ნაშენი, როგორც ზემოთა აღწერილი ეკლესია არის. აქაც კანკელი ქვისაა, მარტო ერთის კარით.

თითქმის ზემოხსენებული ეკლესიის ჰირდაპირ მარჯვენა ნაპირზე ხეობისა მდებარეობს ეკლესია ღვთის მშობლისა, თლილის ქვით ნაშენი, სიგძით 14 ადლი და 1 გოჯი, სიგანით 8 ადლი და 13 გოჯი. ფანჯარა სამი აქვს, თითო ყოველ მხრივ, გარდა ჩრდილოეთისა. კარები აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. უკანასკნელი კარი ამოშენებულია, კანკელი ახალია, უბრალო, ხისა. ხატებიც, რომელნიც დარჩენილან ეკლესიაში, ხისაა ქართულის წარწერით წმიდანების სახელებისა. მხატვრობის კვალი აქა იქ ძლივს ემჩნევა. ეკატერი დასავლეთის მხრით ეხლა დანგრეულია. კედლებში ამ ეკლესიისა ჩატანებულია ქანდაკებანი წმიდანებისა. ერთი მათგანი აღმოსავლეთის კედელში თავდაღმაა ჩატანებული. ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ეკლესია განუახლებიათ და ქვა უხერხულაათ დაუდვიათ. ერთ ქვაზე აღმოსავლეთის კედელში გარდა სხვა ჩუქურთმებისა ვარსკვლავი გამოხატული და ზემოთ ასომთავრულით აწერია:

ქ სხლი[თა ღთა] ესე ქვა

მე ლომან დესი

შემდეგ ვარსკლავის გარშემო:

ქ მ ფს

თა თა

ჩვენის აზრით ეს წარწერა ასე უნდა იკითხებოდეს: „სახელითა ღვთისათა ესე ქვაჲ მე ლომან დაესდევე ქრისტეს მეუფისათა“.

ამას ქვემოთ კიდევ სხვა ეკლესია არის ჩვეულებრივის სახისა და მისი არე-მარე სახევა ნასოფლარებით, როგორც საზოგადოთ მთელი ხეობა სკრისა. ამას ზემოთ ხეობაში მარჯვენა ნაპირზე წყლისა არის ძველებური ოთხ-კუთხედი მაღალი კოშკი, სადაც ეხლა ცხოვრობენ რამდენიმე კომლი ოსებისა. ამას ზემოთ

სკრის წყალს უერთდება გავლის ხევა, და აქ არის ნანგრევები უბრალო ეკლესიისა. გაღმა მოჩანს იმერლების სოფელი და სოფელში პატარა ეკლესია ჩვეულებრივის ტიპისა. ეკლესია ახლოს ჩვენ არ გეინახავს.

ამას ზემოთ სკრის წყალს ერთვის ღაღვის ხევა და შესართავთან იპოვება დანგრეული ეკლესია ფიქალი ქვებით ნაშენი ჩვეულებრივის ტიპისა. ამას ზემოთ მთაზე აფხაზთა სახლობენ ოსები, რომელნიც დიდი ხანი არ არის რაც აქ შეეხიზნენ. მათ სოფელში უბრალო ეკლესიის ნანგრევებია, ხოლო იფნარას ქვემოთ ღაღვის ხევის პირად არის ძველი ეკლესია, რომელსაც ეხლა უდაბნოთ უწოდებენ. უდაბნო საუკეთესო ეკლესია არის მთელ სკრის ხეობაში. ეს ეკლესია წინედ მონასტერი ყოფილა. თუ შვილებთ მხედველობაში ბევრ ნანგრევებს, რომელნიც ეკლესიის გარშემო არის, უნდა ვიფიქროთ რომ აქ ბევრი ბერ-მონაზონი ყოფილა თავის დროს. მონასტერს გაღავანი ჰქონია, წყალი გამოყვანილი ყოფილა მიღებით ღაღვის ხევიდან. თვით ეკლესია უგუმბათოა, მაგრამ თლილი ქვასაგან ნაშენი. ქვა, რადგანაც ლბილი ყოფილა, ადგილ ადგილ ძრიელ გამოფუტურებულია და კედლები დამდნარი, მაგრამ ეკლესია მაინც მთელათ არის დაცული, ვინაიდან კედლები მაგარი აქვს. ამ ეკლესიის ქვა სწორედ ისეთავეა, როგორც ჩრდილოეთის კედელი ურბნისის ეკლესიისა. სიგძე ეკლესიისა არის 16 ადლი და განი, თუმც სამხრეთის ეკვდერსაც მივათვლით, 15 ადლი. ამას გარდა ეკლესიას ჩრდილოეთის მხრითაც აქვს ეკვდერი, რომლის განი არის 4 ადლი და 11 გოჯი. ეკვტერებს ეკლესიის სიგძე აქვს, და როგორც მასალიდან ეტყობა ეკლესიასთან ერთ დროს არიან ნაშენნი. სამხრეთის ეკვტერი გაყოფილია ორ ნაწილად. აღმოსავლეთის ნაწილი წარმოადგენს სამლოცველოს. ამ სამლოცველოში აკლდამა ყოფილა, რომელიც ხაზინის მძებნელთ გაუთხრიათ, და ეხლა ნაგავით არის სავსე. დასავლეთის ნაწილი სამხრეთის ეკვტერისა კარის-ბჭეს წარმოგვიდგენს ეკლესიისათვის და თვით ეკვტერის აღმოსავლეთის ნაწილისათვის. ჩრდილოეთის ეკვტერიც ორ

ნაწილიდ არის გაყოფილი აღმოსავლეთის ნაწილი საქმელ-
 ცველოა, დასავლეთის ნაწილი ჩვეულებრივი ოთხბი-
 ლოეთის კედელი სანახევროთ მიწაშია ჩაფლული, ვინაიდან
 ეკლესია ფერდობზეა აშენებული. აღმოსავლეთის ფანჯარა
 ეხლა დაფარულია ჩამონგრეული მიწით და ქვები, და ამი-
 ტომ ეკატერში სრულიად ბნელა. ამიტომაც არის რომ
 ეხლა ოსები ეკატერს საბნელეთს უწოდებენ. ეკატერში ძრიელ-
 დიდი სინესტეა. ეკლესიას კარი აქვს სანახეთის კედრით და
 მეორე კარი არის ჩრდილოეთის კედელში ეკატერში შესა-
 ვალათ. ფანჯრები ოთხია საკმაოდ დიდრონი. ორი სა-
 ხრეთის კედელში ეკატერის ზემოთ და თითო აღმოსავლეთისა
 და დასავლეთის კედლებში. ფანჯრებს სვეტების მსგავს,
 გრებილები აქვს. საკურთხეველში ორი ნიშია. იატაკი ქვისაა,
 მაგრამ ეხლა დაფარულია ნაკელით ცხვრებისა და თხებისა,
 რომელთაც ოსები უშვებენ ეკლესიაში. კანკელი არ შენახუ-
 ლა, მაგრამ როგორც ნიშნებიდან სჩანს ქვისა ყოფილა. შიგნით
 მთელ საყდარს საჯდომები უვლის. სახურავი ქვისა აქვს და
 ზედ ეხლა ბევრი ხეებია ამოსული. ეკლესიის კედლები შიგნით
 სულ შემკობილი ყოფილა მშვენიერის მხატვრობით, რომელიც
 ეხლა გაფუჭებულია, მაგრამ სულ გადასული არ არის. წარწე-
 რები მხატვრობისა ასომთავრულია ძველი დროისა. დასავლეთის
 კედელზე მოსჩანს სურათები მამაკაცებისა და დედა-
 კაცებისა ბოვშეებითურთ დიდებულთ ტანისამოსით, მაგრამ
 წარწერები აღარ განირჩევა და ამიტომ არ ვიცით, ვის ეკუთ-
 ვნიან. არ ვიცით აგრეთვე, ვისგან ან როდის არის აშენებული
 უდაბნოს ეკლესია, მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში მის
 დამდნარ კედლების ქვას და ასომთავრულის ხასიათს მხატვ-
 რობის წარწერებისა უძველეს დროს უნდა ეკუთვნოდეს. ყო-
 ველ შემთხვევაში ეკლესია უნდა იყოს აშენებული არა უგვი-
 ნეს მეთორმეტე საუკუნისა.

შესაშენება ბატონაშვილის ვახუშტის ისტორიის და გეოგრაფიის, ხელთნაწერების შესახებ

სრული ისტორია და გეოგრაფია ბატონიშვილის ვახუშტისა მისივე ხელით გადაწერილი და დათავრებული 20 ოკტომბერს 1745 წელს ინახება ეხლა პეტერბურგის სამეცნიერო აკადემიაში. ხელთნაწერი შეიცავს თიანჯის მთელს შრომას ბატონიშვილის ვახუშტისა. შინაარსი ამ ხელთნაწერისა ავტოგრაფისა ჩამოთვლილი აქვს ბროსეს მის მიერ გამოცემულ ვახუშტის გეოგრაფიაში (გვ. 1—XXX) და დ. ბაქრაძეს ვახუშტის საქართველოს ისტორიაში (გვ. XII—XVIII). ხსენებულ ხელთნაწერზეა დამყარებული ბროსეს გამოცემა ვახუშტის გეოგრაფიისა და ჩუბინაშვილის გამოცემა ქართლის ცხოვრების მეორე ტომისა, რამდენათაც მასში შეტანილია ვახუშტის ისტორიის ტექსტი საქართველოს სამ სამეფოდ და ხუთ საქთავროდ განყოფის შემდეგ. დ. ბაქრაძეს ვახუშტის ისტორიის პირველ ნაწილის გამოცემის დროს პეტერბურგის ხელთნაწერი არა ჰქონია ხელში. საზოგადოდ მიღებულია, რომ, როდესაც ერთი და იმავე ავტორის სხვა-და სხვა ხელთნაწერები გვაქვს, უპირატესობა ყოველთვის ავტოგრაფს უნდა მივსცეთ. მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში გამოსადეგია სხვა ხელთნაწერებიც, არა ავტოგრაფები. ჩვენის აზრით ვახუშტის სხვა და სხვა ხელთნაწერებსაც მნიშვნელობა აქვს მისი ისტორიის და გეოგრაფიის ჯეროვანი გამოცემისათვის: ვახუშტის შრომა ისეთი დიდი და რთულია, რომ მისი დაწერა ერთის მიჯღომით წარმოუდგენელია. მას რამოდენიმე წელიწადი უნდა მასალა შეეკრიბა, გაეჩხრიკა, შეეთანასწორებინა და შემდეგ შესდგომოდა წერას. სხვა-და სხვა ნაწილი მისი ისტორიისა და გეოგრაფიისა სხვა-და-სხვა დროს არის ნაწერი და ამიტომ ის ხელთნაწერები, რომელნიც ისეთი სრულნი არ არიან, როგორც პეტერბურგისა, უმეტეს შემთხვევაში გადმოწერილნი უნდა იყვნენ იმ დროის ხელთნაწერებიდან, როდესაც ზოგიერთი ნაწილი ვა-

ხუშტის შრომისა ჯერეთ კიდევ დაწერილი არ საზოგადოდ უნდა შევნიშნათ, რომ ისეთი სრულდნაწერი, როგორც არის აკადემიის ავტოგრაფი, ჯერ ჩვენში ცნობილი არ არის. სხვა ხელნაწერებიდან სჩანს, რომ წინეთ ავტორს ზოგიერთი ადგილები სხვანიიარად ჰქონია მოთხრობილი, რომელიც მერმე გადუყუთებია; ზოგიერთი მასალა ერთ ადგილას შეკრებილი შემდეგ სხვა-დამ-სხვა ადგილას გადუტანია. ზოგიერთი შენიშვნები ხელნაწერებიდან და სხვა საბუთებიდან ამოღებულნი სრულიად გამოუტოვებია შემდეგ შრომაში. ერთი სიტყვით მას გამოუტოვია ის, რაც ჩვეულებრივია ყველა მწერლისათვის, რომელიც თავის შრომას რამოდენიმეჯერ გადაშინჯავს და შესწორებს თუ შეამოკლებს. ვახუშტი 1724 წელს გაჰყვა რუსეთში თავის მამას ვახტანგ მეექვსეს და შრომა დაამთავრა მოსკოვში 1745 წელს. რუსეთში რასაკვირველია ვერაფერს ვერ დასწერდა, რომ მასალა საქართველოდან არ გაეტანა, ადვილად შესაძლებელია, რომ ზოგიერთი ნაწილი მისი შრომისა უკვე დაწერილი ჰქონდა, როდესაც ის რუსეთში წავიდა. იმ დროს ვახუშტი 28 წლის ჰაბუკი იყო. ძრიელ საქმეშიარითოდ მიგვაჩნია ის შენიშვნა, რომელიც გვამცნევს, რომ ქართლის ისტორია პირველად მეფე ვახტანგს ეკუთვინა ქართლმყოფობასა შინა და შემდეგ რუსეთს ბატონიშვილის ვახუშტის თანახლებითაო, და შემდგომად ვახტანგის ასტრაბანს გარდაცვალებისა ბატონიშვილს ვახუშტის შეესრულებინაო. სრულ შენიშვნას ამ საგნის შესახებ ჩვენ ჰვემოდ მოვიყვანთ 1774 წლის ხელნაწერიდან. დ. ბაქრაძეს ეს შენიშვნა მოყვანილი აქვს დავით რექტორის მიერ გადაწერილ ხელნაწერიდან, რომელ ზედაც ჰვემოთ გვექნება საუბარი.

გარდა ამისა ზოგიერთ ხელნაწერებში მიმატებულია ისტორიული და გეოგრაფიული ცნობები სხვა-და სხვა პირთ მიერ, რომელთაც ნაკლი ვახუშტის გეოგრაფიისა და ისტორიისა შეუესიათ თავიანთ ცნობებით და ეს ცნობები ჩვენთვის გამოსადეგნი არიან. ვინც მიიღებს შრომას და ვახუშტის ყველა ხელნაწერებს შეუღარებს უკვე დაბეჭდილ ტექსტებს და

განსხვავებას ვაღიარებ, ჩვენის აზრით, კარგ სამსახურს უწევს ჩვენი ისტორიის და გეოგრაფიის შესწავლას და დაგვიანებებს პროცესს ვახუშტის შრომისას. ჩვენ აქ აზრათა გვაქვს უზენაესი ზოგიერთი ხელთნაწერები ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა და მოვიყვანოთ ზოგიერთი ცნობები. ეს ცნობები უფრო გარეგანი იქნება, ვიდრე შინაგანი, ვინაიდან შედარება ტექსტებისა, რომელიც დიდ შრომას მოითხოვს, სრულებით არ გვიკისრია.

პირველად მოვიყვანოთ ცნობებს იმ ხელთნაწერის შესახებ, რომელიც დ. ბაქრაძეს ჰქონია ხელში ვახუშტის ისტორიის გამოცემის დროს და რომელიც გადაწერილია დავით რექტორის მიერ. ამ ხელთნაწერს ზ. ქაჭინაძე დაკარგულათ ხადის (იხ. მისი გამოცემა ქართლის ცხოვრებისა ნაწ. III, გვ. II) ხელთნაწერი დაკარგული არ არის, მაგრამ ის ჯერ არ ეკუთვნის არც ერთს ჩვენს წიგნთ-საცავს, არამედ შეადგენს კუთვნილებას კერძო პირისას, ბ-ნი გაბაშვილისას.

I. ხელთ ნაწერი ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა დავით რექტორის მიერ გადაწერილი შეიცავს დიდ ტომს in folio, დაწერილია მუქ მტკიცე ქაღალდზე წვრილის ნუსხა მხედრულის ხელით. სათაურები ნაწერია გადაბმული ასო-მთავრულებით და კინოვარით. ყდა ქაღალდისა აქვს შავ-ტყავ გადაკრული, საბმულებით. გვერდები აღნიშნულია არაბულის ციფრებით. სულ ხელთნაწერი შეიცავს 826 გვერდს. გარდა ვახუშტის შრომისა, ხელთნაწერში მოქცეულია სხვა სტატიებიც, რომელთაც ჩვენ ქვემოთ მოვიხსენიებთ. ხელთნაწერი გადაწერილია 1813 წელს, მაგრამ ზოგიერთი შენიშვნები აშიებზე 1814 წელს არის დაწერილი სხვა მელნით. სათაურათ აწერია: „ისტორია გეორგიისა ანუ ყოველისა საქართველოჲსა ქმნილი ვახუშტის მიერ ბაგრატიონისა, ძისა ვახტანგ მეფისა“. რიგი სტატიებისა ჩვენ ხელთნაწერში ასეთია:

1. ტომობა და ჰშიამომავლობა ქართველთა ნოეს ძის იაფეთის თესლისაგან, ვიდრე ქართლოსისა და ძმათა მისთამდე

და განყოფილებანი მათნი და ძეთა მათთა. აწ ზნეთათჳს ვიწყით ძუტლიდან ახლამდე საქართუტლოჯასათა (გვ. 1—21=ბროსეს გამოცემა ვახუშტის გეოგრაფიისა, გვ. 1—52).

ამით იწყება ტექსტი ჩვენი ხელთნაწერისა, რომელიც შეიცავს ზნეთა და ჩვეულებათა აღწერას ქართველთა, ხოლო ავტოგრაფში ვახუშტისა, რომელიც სამეცნიერო აკადემიის აზიურს მუზეუმშია დაცული, ამ ტექსტს მიუძღვის მკირეოდენი წინასიტყვაობა, რომელიც გარდა ავტოგრაფისა, სხვა ხელთნაწერებში არ არის (იხ. გეოგრაფია ვახუშტისა ბროსეს გამ. გვ. 1—4).

2. აღწერა სამეფოსა საქართუტლოჯასა (23—29=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. 52—66).

3. ძველი ისტორია საქართუტლოჯასა 1469 წლამდე (გვ. 29—222=ბაქრაძის გამოცემა.)

თამარ მეფის ისტორიაში მოყვანილია გარდა რუსთველის იამბიკოსა ლექსი ანტონ კათალიკოზისა თამარის შესახებ (წყობილ სიტყვაობიდან) და შემდეგ შესხმა თამარ მეფისა თქმული დაეით რეკტორის მიერ. შეიცავს სულ 30 ტაეზს.

4. უწყებულება მკითხველთათჳს (225—235=ქარ. ცხ. ტ. II, გვ. 10).

5. აღწერა აწინდელისა ქართლისა საზღურით, ჴითით, მდინარეებით და ადგილებით და მას შინა შენებულებათა (გვ. 239—293=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. ვახუშტისა გვ. 134—278).

6. შემდგომად განყოფისა სამეფოჯასა სამ სამეფოდ და ზეთ სამთავროდ: ცხოვრება ღ ქმნულება მეფეთა ქართლისათა (297—400=ქარ. ცხ. ტ. II, გვ. 11—94).

აქ შედარებით ჩუბინოვის გამოცემასთან (ქართ. ცხ. მეორე ტომი) მიმატებულია ჩვენს ხელთნაწერში:

ამასვე ქორონიკოსა (1744 წ.), აგვისტოს 11-ს, მოკლედაც კათოლიკოსი ნიკოლოზი ხერხეულიძე მახვლითა უღმრთოსა თაზიშვილის ტარიელისაგან და დასაწყის კათალიკოსად ანტონი, ძე მეფის იესესი, რომელი იყო პირველ ქუთათელ მიტროპოლიტად, და ზიძამან თვსმან მეფემან ამან თეიმურაზ და ძემან ამის მეფის თეიმურაზისამან, მეფემან კახეთისამან ერეკლემ, ორთავე მისცეს კათოლიკოსობა და ნება ჰსცა შაჰნადირმან-ცა. ხოლო წელსა ქეს 1745, ქართულსა 433, იცხო მეფედ ცხებულობით თეიმურაზმან ოკტომბერს 1 მცხეთას, რომელსა ცა ჰსცხო და აკურთხა გვრგვონსნებით დისწულმან თვსმან კათალიკოს-არხიეპისკოპოსმან მეფსა ძემ ანტონი დავითიან ბაგრატიონმან თან-კმაყოფითა ქართლისა და კახეთისა ეპისკოპოს წარჩინებულთათა.“

ამას შემდეგ მოყვანილია ის შენიშვნა, რომელიც გვამცნებს, რომ ისტორია ქართლისა ვახტანგს ეკეთებინა და ვახუშტის დაესრულებინაო.

7. აღწერა სერეთისა, კახეთისა და კუხეთისა, კჳალად თუშეთისა და დიდოეთისა (402—423=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. 282—333). ბროსეს გამოცემაში ამ სტატიის ფრაზა თავდება ასე: „ხოლო წელსა ქრისტესსა 917, ქართულსა 137, მოიხსენებინს სახელი ადარნასე პატრიკისა და ძისა მისისა, დინარ დედოფლის ქმრისა, და ძისა მათისა იშხანიკისა, რომელნიცა აღესწერეთ რიგოვანად თვის რიგსა ზედა.“ ჩვენს ხელთ-ნაწერში უკანასკნელი ფრაზა ამ ადგილისა ასე იკითხება: *რომელნიცა აღესწერათ რიგოვანად თვს თვსთა რაგთა ზედა, უკეთუ ენებოს დემეტოსა.* პირველი ფრაზიდან გამოდის, რომ ისტორია კახეთისა წინეთ დაუწერია ვახუშტის და გეოგრაფია შემდეგ, ხოლო ჩვენი ხელთნაწერის მიხედვით უმაღლ დაწერილია გეოგრაფია და შემდეგ ისტორია.

8. ისტორია კახეთისა ძველის დროიდან 1744 წლამდე (გვ. 426—487=ქართ. ცხ. ტ. II, გვ. 96—145). ისტორია

შეიცავს თავებს: მთავართათჳს კახეთისათა (გვ. 426—430), აღმოჩენა და დაპყრობა აწინდელთა მეპატრონეთა კახეთისათა (431—433), ცხოვრება მეფეთათჳს კახეთისათა (436—487).

9. აღწერა აწინდელისა ოვსეთისა ანუ კავკასიათა შინათა (გვ. 490—504=ბროსეს გამ. გეოგრაფ. ვახ. გვ. 424—460).
10. აღწერა საჩინოთა აღგილთა სამცხე-საათაბაგოსთა (გვ. 507—531=გეოგრაფ. აღწ. ბროს. გვ. 70—130).
11. ცხოვრება (ანუ ისტორია) სამცხე-კლარჯეთისა (გვ. 533—569=ქართ. ცხ. ტ. II, გვ. 146—176).
12. აღწერა ეგრისის ქუცყანისა, რომელ არს აფხაზეთ იმერეთისა (გვ. 571—604=ბროს. გვ. 336—420).
13. ცხოვრება ეგრისა ანუ აფხაზეთ-იმერეთისა (გვ. 607—673=ქართ. ცხ. 177—236).
14. ქორონიკონები 1201 წლიდან 1753 წლამდე (გვ. 677—700=ქართ. ცხ. II, გვ. 237—258).
15. სინხრონიული ტაბლიცები სხვა და სხვა სახელმწიფოს მეფეთა და მათ შორის ქართველებისაც (708—741).
16. აღწერა სოფლის სახელთა (747—765).
17. სია ფშავ-ხევსურთ სოფელთა, რომელნიც ვახუშტის გეოგრაფიაში მოხსენებულნი არ არიან და დავით რექტორის შეუდგენია (767—768). მოგვყავს აქ ეს სია:

ძეთილშობილი ალექსის ძე რექტორი დავით მისს უგანათლებულესობას, საქართველოს მეფის გიორგის ძეს, ბატონისშვილს დაჯიფოს ფშავსა და ევესურეთს ვახლდი წელსა (1800), კქს უოა⁽¹⁾, ამას რიცხუთსაშინა, დიდ-შეუვალი ზ საჭირო გზა ყოფი-

1) დედანში ფრჩხილებში რიცხვი არ უწერია, ქორონიკონი სწერია არშიაზე და უდრის 1800 წელს.

ლა კაცთათვის საეაღად. მომაგონდა იგი სიტყუა, რუმეღლი
 ჰსწერს კვტოს კურციოს ალექსანდრე დიდის ისტორიასა შინა
 ალექსანდრე მაკედონელისათვის, ვითარმედ „შევიდოდით ჩრდი-
 ლოთ კერძო კლდეთა ფრიად იწროთა და მიუვალთა კაცთაგან
 და დაფიფარვოდით ნაპრალოთა და დანახეთქთა კლდისათა და მო-
 გვეგებოდინ კაცნი ფრიად ველურ-ქმნილნი“. მუნ ყოფასა
 ჩემსა, რაოდენიცა ფშავსა ანუ სრულიად კვესურეთსა შინა
 სოფელნი თვალითა ჩემითა ვიხილე, მათ სოფელთა სახელნი
 თვთოეულად ამის უკუტ ქართლის ისტორიისა ბოლოს
 აღვსწერე: რადგან ამ ქართლის ცხოვრების აღწერასა შინა
 ქართლსა და კახეთში რაც სოფელია, შენი თუ უშენი, ყოვე-
 ლიეე ეწერა, და ფშავ-კვესურისა კი არ ეწერა, მე დავსწერე,
 უნც ნახოთ მეც მომიგონეთ. საქართველოს თავადთა და აზნა-
 ურთა და ერთათვის მართებულოა, რომ იცოდენ. ფშავსა და ან
 კვესურეთს რამდენი სოფელია და ან სახელი რა ეწოდება,
 სრულიად ეს არის.

ფშავის ხევის სოფელნი ესენი არიან:

უკან-ფშავი.	ა	მუქუ.	ბ	აგრეთვე ფშავსაღ ხევ-
ახალი.	ბ	გოგოლაურთი.	თ	სურს შუა არის სოფე-
წითელაურთა.	გ	ცაბაურთა	ი	ლი. ფშავნიღ ხევსურნი
ხოშარა.	ე	უმილაურთა.	ია	ორნიე ცილობენ, არა
წიჩო.	ვ	შუაფხო.	იბ	ჩვენია, არა ჩვენიოა. სა-
მათურა.	ზ ¹⁾			ხელად ეწოდების: აკუ-
				შო.

ხევსურეთის სოფელნი ესენი არიან:

1. უკანხადუ.	5. ბაკალიგო.	9. როშკა.
2. წინხადე.	6. ატაბე.	10. ქმოსტი.
3. ზაისტერო.	7. ბლო.	11. გულანი.
4. ხატალე.	8. ხორნაულთა.	12. კორმეშიონი.

¹⁾ ამ რიცხვებს ჩვენ ისე ვტოვებთ, როგორც დედანშია. როგორც
 ხედავს მკითხველი, აეტარს რიცხვი „დ“ გამოუშვია.

13. ხახმატი.	21. მოწმობა.	26. არლოტი.
14. ლული	სადედაფლა	27. მიტუ.
15. ლიქოკი.	სოფლები:	ანსოტიანის
16. ოხერხევი.		სოფლები:
17. უკანახო.	22. კისტანი.	28. ამლა.
18. წინახო.	23. გურო.	29. ახიელი.
19. გველეთი.	24. შატილი.	30. კიძლა.
20. დათვისი.	25. ხახაბო.	

18. კათალიკოსის სამწყსო ზემო ქართლს, ანუ სამცხეთსა-ათაბაგოს (769—772). ეს წერილი სხვა ხელთნაწერებიდან მოყვანილია ბ. ბაქრაძის მიერ მის გურია-აქარაშა არხელო-გიურს მოგზაურობაში, (გვ. 79—82), მაგრამ დავით რექტორის მიერ გადმოწერილი ტექსტი ვარიანტს წარმოადგენს და უფრო ადრეა გადმოწერილი ნამდვილიდან, ვიდრე დაბეჭდილი. ამას გარდა დავით რექტორის მოწმობა, რომ იგი გადმოწერილია „დიად ძველის წერილიდან“, ჩვენთვის უმნიშვნელო არ არის. ამ წერილს ჩვენ აქ მოვიყვანთ:

მასის უწმიდესობის ენა ზემოა საქართულო კათო-
ლიკოს-პატრიარქისა არის ზემო ქართლს, (რომელ არს
სამცხეთსათაბაგო), სამწყსოდ თავადნი და სოფელნი:

გაგასამქ მისის მამულითა: პარხალი*) მისითა შესავალითა
და აზნაურშვილებითა, საყმოდ და სამწყსოდ.

სამშაგარა¹⁾ მისითა სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის
ეკლესიითა.

გაგაბაშვილსა ჰყავს ბუნბულისძენი მათითითა სასაფ-
ლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა²⁾.

*) დედანში „პარხანი“ სწერია.

¹⁾ ჩვენს დედანში სწერია „სამშაგარი“.

²⁾ ეს პარაკრაფი სოვიერთ ვარიანტში არ არის.

ბეჭდისშეიღობ და სდესუდობა¹⁾ აქვს ლოგოზისძენი²⁾ სასაფლაოთა და მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

ღასურდისძობა აქვს კერკემელისძე სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

თაქთადრისძეს აქვს ჩორჩანელი სასაფლაოთა და მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

ურდისოაგობა ურდისთავი ხუარსნიძეს აქვს ლობიერი³⁾ სასაფლაოთა და მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

დასაძამძობა აქვსთ აბუსერის ძენი⁴⁾ სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

ბაგვას შენი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

ოღბდასშეიღობა აქვს ოთარაი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

შაღაგასშეიღობა აქვს სერთვისარნი⁵⁾ სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

ქამჭამისძის ეულზედ არიან: აშაგვანთ აქვს თმოგველი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

შაღაგასშეიღობა ელისბალოს და იოთამს აქვს ბულღადარასშვილნი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

ჭრჩეულდინთა და ფარდინთა⁶⁾ აქვს ასპინძენი⁷⁾ სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

საფარადინთა აქვს კალმახელი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

უჩინასძობა აქვს დუკასძენი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკკლესიითა.

1) ბაქრადის გამოცემაში: სლესართა.

2) ბაქრადე: ლოგისძენი.

3) ბაქრადე: ერისთავთა ერისთავსა ხურსისძესა აქვს ლობერი.

4) დედანში სწერია: აბუხერისძენი.

5) ბაქრადე: ხერთვისარნი.

6) ბაქრადე: ფროლიანთა.

7) ბაქრადე: ასპინძისძენი.

ქანასკერტელნი სასაფლაოთა, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა¹⁾).

საშასალარნი²⁾ სანითა სასაფლაოთ, მონასტრებითა და კარის ეკლესიითა.

სახუღარნი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

ანძველნი³⁾ სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

კობასშენი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

თუხარელნი სასაფლაოთი, მონასტრითა და კარის ეკლესიითა.

მონასტრები ოშკი⁴⁾ მისითა შესავალითა.

დიდი და პატრიოსანი წარმდის მონასტერი მისითა შესავლითა და ეკლესიის შეილებითა უნაკლულად.

სამცხე-საათაბაგოს მღვდელ-მთავარნი და მწვემსნი ზრბან⁵⁾

1. მანუქტრელი გვრგვინ ბისონიანი არის. იმისა სამწყსო: ყვიბის კორტანეთს შუა რომ წყარო ჰსდის, იმას ზეთ ხეობა და სადგერი სრულად, აწყვერი, დიასამიძის სახლი, ახალციხე და ახალციხის წყალს ვალმართი, გურიის წადგომამდის.

2. კუშურდელელის სამწყსო: ხერთვისის ზეთ სულ ჯავახეთი ხვეთამდის⁶⁾).

3. აშხანელის სამწყსო: გურჯი-ბოლახს აქეთი, სულ თორთომი, ტაოსკარს ქვემოთი, არტანუჯისთავს საკრულავი ჰქვიან, იმას აქეთი, გაღმით ორჯოხის მთას აქეთი, სულ საკავკასიო, ისპირ-ტრაპიზონის მთას გარდმოლმა.

4. ანჭელის სამწყსო სამს-წყალს აქეთი ზანცხას⁷⁾ და ოპიზას შუა დახატულა. იმას ქვემოთი ნიგალის-ხევი, გაღმა გამოღმართი, გონიის სამზღურამდის.

1) ეს პარაგრაფი ჩვენს დედანში გამოშვებულა, ბაქრძისაში არის.

2) ბაქრძე: სპასალარნი.

3) ბაქრძე: ანძველნი.

4) ბაქრძე „მონასტრიოშვილი.“ უნდა ყოფილიყ ა ჩვენი ახართ: მ-ა ნასტერი ოშკი ანუ ეოშნი.

5) ეს სათაური ჩვენს დედანში არ არის.

6) ბაქრძე: ჩვენამდის.

7) ბაქრძე: ზანცხას.

5. მტბეგბრას სამწყსო: დახატულას ზედათი, ანაკერტს აქეთი სულა, შავშეთი მიქიხიანათ, უწმინდესის კათალიკოზის, იმ ქვეყნის ეპისკოპოსის იასაულიც ის ყოფილა, აქარა დანდოლას ზეთი იმისია, დანდოლას ქვემოთი აქარა ქუთათლისა არის.

6. წურწყბლას სამწყსო: ხურსიძის სახლი, სულა ბო-
კოთ-კევი ხერთვისს ქვეით იმისია.

7. წარას-თაგედის სამწყსო: ზავეთი¹⁾ და იმას ზეთ პალი-
კაცია კოლას სამზღურამდი, მტკვარს აქეთი არტაანი²⁾).

8. ერუშნედის სამწყსო: ტლაოშს³⁾ ზეთი, სულ არტა-
ნი კოლის სამზღურამდი.

9. ვაღაშკერტელის სამწყსო: ყალზევანს⁴⁾ ვალაშკერტს
აქათ ზინუსი⁵⁾ და დევა-ბონის აქეთი.

10. ანედას სამწყსო: სულა ზარიშტიანი და შირაკიანი,
და მალასბერეთი.

11. კარელის სამწყსო: სულ კარი და კოლისა და ოლ-
თისის სამზღურის გარდმოღმა გგანგვანი და კალზევანი.

12. ბანედის სამწყსო: სულ ზანი, ტაოს-კარი, ფანასკერ-
ტი, პარიზის ხეობა⁶⁾, სრულად ოლთისი, ნამურკანი⁷⁾).

13. დაღაშნედის სამწყსო: სრულიად კოლა და ხორცევა-
ნი ყარსალზედ მიდგმამდის⁸⁾).

ამ ეპისკოპოსთ მაკურთხეველი და უფროსი ქართლის კა-
თოლიკოსი არის და იმის კელთ არის ყოველივე.

ქართლის კათალიკოზისა სამცხე-საათაბაგოში რაც სამ-
წყსო, ან თავადი ან აზნაური ჰსწერია, ან ამ საათაბაგოელთ
ათ-სამ-მეტთა ეპისკოპოსთა სამწყსო სახელდობრივ, არც ეს
ეწერა ამ გვარად ქართლის ცხოვრებაში, და მე დიად ძველის
წერილიდან გარდმოვსწერე და ამ ქართლის ცხოვრების ბო-
ლოს დავსწერეთ, ვინც წარიკითხოთ და ამისგან ისიამოვნოთ

1) ბაქრაძე: ზეთი.

2) ბაქრაძე: აქ არტანი.

3) ბაქრაძე: ტლაოშის.

4) ბაქრაძე: ზინუსი.

5) ბაქრაძე უმატებს: ზეთი

6) ზევს დედანში: პარიზის ხეობა.

7) ბაქრაძე: ნამურკანი.

8) ბაქრაძე: ხორცევათი ყარსალზედ მიდგმამდი.

და ირგოთ, მეც ლოცვით მომიხსენეთ, იუნიუს 14, წელსა 1813¹⁾ ღმერთის
 ხოლო ქართულსა ქორონიკონსა ზედა ფ¹⁾.

19. სია აფხაზეთის მეფეთა და საქართველოს მეფეთა დავით
 აღმაშენებლამდის (772 — 775).

წესი და განგება გურთხვევითაჲს მეფისა დროსა, თუ ვითარ
 დაჰსხდენ მღუგვეთ მთავარნი ს²⁾ და საქართველოსა.

მ მ

ფ მ

მეზარჯუტნე:

1. მოზრძანდეს კათოლიკოსი საქართველოსა და დაჯდეს მეფისა ტახტსა ზ^ა მოკიდებით ნატიითა და ბალიშითა.
3. შემოვიდეს დიდის სომხითისა მიტროპოლიტი და დაჯდეს კათოლიკოსის ქუჩისათ ნატიითა და ბალიშითა.
5. შემოვიდეს მთავარეპისკოპოსი და დაჯდეს ნატიითა და ბალიშითა.
7. შემოვიდეს მაწყურელი და დაჯდეს ნატიითა უბალიშოდ.
9. შემოვიდეს კუმურდოელი და დაჯდეს.

მარცხენე:

2. მოზრძანდეს კათოლიკოსი აფხაზეთისა და დაჯდეს ნატიითა და ბალიშითა.²⁾
4. შემოვიდეს ჰყონდიდელი და დაჯდეს ქუჩისა ამა კათოლიკოსისა ნატიითა და ბალიშითა.
6. შემოვიდეს აზმა ალავერდელი და დაჯდეს ნატიითა უბალიშოდ.
8. შემოვიდეს ქისიყელი ბოდბელი და დაჯდეს უბალიშოდ.
10. შემოვიდეს ნინოწმინდელი არბიზანდრიტელი(?) და დაჯდეს.

1) ქორონიკონი ზ^ა უდრის 1812 წელს და არა 1813-ს.

2) ეს მეორე მუხლი სრულიად გამოშვებულია სხვა ბეწამდის მოლ. ულს განწესებებზე.

11. შემოვიდეს იშხნელი და დაჯდეს.	12. შემოვიდეს ანჯელი მანდრიტელი (?) ტ დაჯდეს.
13. შემოვიდეს ტბამერელი ¹⁾ და დაჯდეს.	14. შემოვიდეს წურწყამელი და დაჯდეს.
15. შემოვიდეს წყაროს-თაველი და დაჯდეს.	16. შემოვიდეს ეარუმნელი ²⁾ და დაჯდეს.
17. შემოვიდეს მანგლელი და დაჯდეს.	18. შემოვიდეს წინ-წყაროელი და დაჯდეს.
19. შემოვიდეს რუსთაველი და დაჯდეს.	20. შემოვიდეს წილკნელი ტ დაჯდეს.
21. შემოვიდეს კაწარელი და დაჯდეს.	22. შემოვიდეს ურბნელი და დაჯდეს.
23. შემოვიდეს ბროველი და დაჯდეს.	24. შემოვიდეს სამთავენელი ტ დაჯდეს.
25. შემოვიდეს ნიქოზელი და დაჯდეს.	

აქა მამათ-მთაგართათიგას

მარჯტანე.

მარცხენე.

1. შემოვიდეს ვალაშკერტელი და დაჯდეს.	2. შემოვიდეს ბოლნელი და დაჯდეს.
3. შემოვიდეს კარელი და დაჯდეს.	4. შემოვიდეს ანელი და დაჯდეს.
5. შემოვიდეს ხარკაშნელი ტ დაჯდეს.	6. შემოვიდეს ტფილელი და დაჯდეს.

1) უნდა იყოს: მტბევიარი.

2) უნდა იყოს: ერუშნელი.

7. შემოვიდეს ბანელი და დაჯდეს.
8. შემოვიდეს წალკელი და დაჯდეს.
9. შემოვიდეს ქერემელ-ქალაქისა და დაჯდეს.
10. შემოვიდეს დბანელი და დაჯდეს.
11. შემოვიდეს დადაბნელი და დაჯდეს.
12. შემოვიდეს გიშელი და დაჯდეს.

და სხვანი ყთა მონასტერთა მოძღუარნი და წინამძღუარნი მათითა წესითა დაჰსდნენ და იქნეს წესი ცერემონიისა გამოჩინებით სამსა უკუტ დღესა.

მოგვყავს აქ შესადარებლად ზემო მოყვანილ განწესებისა წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნთსმკავეს ნუსხა, რომელიც აღნიშნულია № 1492. ხოლო შესავალი მოგვყავს იმავე საზოგადოების ხელთნაწერიდან № 1612.

ქ. წესი და განკუთვნილება დარბაზისა რამელი აღესრულებას მცხეთას კურთხევისა მეფეთასა.

შემდგომად კიდობნით გამოსვლისა წარმოვიდა ძე თარბისი¹⁾, ძის წული იაფეთისა, ნოეს შვილისა, და დაემკვიდრა ორთა მათთა შუა არარატისა და მასისისასა, ხოლო ძე მისი ქართლოს დაჯდა თავსა ქართლისასა, სადა შეერთვის არაგვი მტკუარსა, და დიპყრა ხუნანითვან ვიდრე ზღვადმდე სპერისა. მუნ ძემან მისმან იწყო შენებად ქალაქსა და უწოდა სახელი მისი მცხეთა. ოდეს ნაბუქოდონოსორ იელუსალიმი²⁾ წარმოსტყუენა, მუნით ოტებულნი ჰურიანი მოვიდეს და დასხდეს მცხეთას. ხოლო აღექსანდრე მეფემან დაუტევა ქართლს ერისთავი სახელითა აზონ, და შემდგომად მისა მეფე იქნა ფარნავაზ მცხეთელი და ნათესაენი მისნი, და ეამთა აღერკი მეფისათა ფარნავაზიანისათა იშვა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე, და შემდგომად ოცდაათისა წლისა

1) უნდა იყოს: თარზისი.

2) დედანში სწერი: იალუსალიმი.

მოწერა ანა მღვდელმან და წარვიდეს ელიოზ მცხეთელისა და ლონგინოზ კარსნელი და მუნ დახვდეს ჯუარცმასა უფლისასა, და ხედა წილად კუართი უფლისა ურიათა მცხეთელთა, და ეს-მა კმა სამკველთა დედასა ელიოზისასა, მყოფსა მცხეთასა, და გოდებდა ჰურიათათვი და ქადაგებდა განათლებასა წარმართთასა, და შეისვენა, და მიეგება ელიოზ (ს) და მისი, და მოსცა კვართი უფლისა, რომელი სურვილით შეიტკბო, და მანცა შეისვენა. იყო ესე ნათესავისაგან ელი მღვდელისა, ხოლო აღერკი მეფესა სთნდა დიდად კუართი უფლისა, გარნა საკვირველებისა მისგან არაა კელყო, და დამარხა ძმამან მისმან ელიოზ და თვისი კუართითა შით აღგიღსა მას, სადა იგი ენანი კაცთანი არა და-დუმნენ დიდებად ღვთისა.

მოქცევა ქართლისა.

და შემდგომად ამიღლებისა უფლისა, რაემს წილთ იგ-დეს მოციქულთა, ყოელად წმინდასა ღვთისმშობელსა წილ-ხვდა მოქცევად ქვეყანა საქართველოსა, და ნეტარვართ და სა-მგზის სანატრელ, რამეთუ სიქადულ ჩვენდა არს შეწვენა წმი-ნდისა ღვთისმშობელისა, რომლისა წილხდომილნი ვართ. ეამ-თა მირიან მეფისა ნებროთიანისათა მოვიდა ნინო მოციქული, რომელმან განანათლა ქუეყანა ქართლისა, მოვიდა ქალაქსა მცხეთას, იქმოდა სასწაულსა და კურნებათა მრავალთა, რომ-ლითა დაარწმუნა მირიან მეფესა და ნანა დედოფალსა და ყოე-ლსა ქართლსა. მაშინ სამოთხესა მას მეფისასა იხილეს, რომელ ფრინველნი უშვერითა ფრთითა განიბანიან და განსპეტაკიან, და ხეთა ზედან დასხდიან, და ყუავილსა მოისთვლებდიან, და კითთა ტკბილითა კობდიან. მაშინ გულის კმა ჰყუეს სამოთხისა მის სრულიად სამოთხედ შეცვალება და მოიღეს ძელი ქმნად კეთილად ეკლესიისა, და მოჰკვეთეს ნაძვი იგი და შემზადეს შეი-დნი სვეტნი, და აღაშენეს კედელი ძელითა და შეუდგნეს მას ექვსნი სვეტნი, ხოლო სვეტი იგი უდიდესი საშუალ ეკ-

ლესიისა აღმართებად ვერ შეუძლეს სიმრავლემან ერისმეტყველთა ვალ ლონებითა მანქანათათა, და ფრიად უკვირდა მეფესა და მწუხარე წარვიდა, ხოლო ღამესა მას, ვითარ ილოცვიდა წმინდა ნინო, მოვიდა ქაბუკი შემოსილი ცეცხლის ზეწართა, აღილო სვეტი იგი და წარილო სიმაღლედ, რიქრაეოდენ იხილვა ჰაერით შთამომავალი ნელიად ნელიად ჩაბოცვალეზდა ხარისხსა ვიდრემდის დადგა ძირსა, რომელსა მოკვეთილიყო, და ხედვიდა მეფე ყოვლისა ერისა თანა და სიხარული დიდი მეფისა და ყოვლისა ერისა, ხოლო სვეტისა მის ცხოვლისა იქმნებოდის სასწაულნი და კურნებანი მრავალნი, ხოლო მირიან მეფემან ხითა აღაშენა სამოთხესა მას შინა ეკლესია, და მაყუალთა მას ზედან ნინოსათა ეკლესია დიდი, და მოიყუანა მღდელთ-მოძღვარი იოვანე მთავარებისკოპოზი და დადგინა ზემოსა ეკლესიასა, და განამტკიცა სჯული ქრისტიანობისა დასაბამითგან წელთა ექვსიათას რვაას ოცდა თვრამეტსა და ქრისტეს ამაღლებითგან სამას ოცდა თვრამეტსა, ხოლო შემდგომად ეამთა რაოდენთამე მეფე იქმნა დიდი იგი და ყოვლთა მეფეთა უმეტეს სახელ განთქმული ვახტანგ გორგასალი. ამან აღმატებულმან ყოვლთა მეფეთა ზედან აღაშენა ცათა მობაძევი დიდი ესე საყდარი კათოლიკე ეკლესია და დაადგინა კათალიკოზი მთავრად ყოვლისა ქრისტიანობისა, მთავარ და უფალ ყოვლთა ებისკოპოზთა, და ჰკიეს დასასრულამდე ეამთა.

კურთხევა მარონისა.

დიდნი შფოთნი და ამბოხებანი იქმნებოდეს ებისკოპოზთა ცილობისათენ და ღვთივ-გვირგვინოსანმან მეფემან არჩილ არა სათნო იჩინა ამათ შფოთთა ქმნა და გვიბძანა განჩენად, ვითა ნიშანთა შეეტყუებოდა, და კელეპყავით მე გლახკმან მიქიელ ქართლისა კათალიკოზმან და ვაკურთხე წმინდა მირონი. ოდეს მეფე, ათაბაგი, ქართლის ერისთავი, სპასალარი და ყო-

საქართველოს
საგარეო ურთიერთობების
მინისტროს

ველნი ერისთავნი და ყოელნი მღრღელთ-მოძღვარნი, შემოკრებენ მცხეთას დიდსა ზუთშაბათსა, დიდსა სომხითის მიტრაპოლიტსა მართებს ნიითთა ზედან დგომა, და ქვაბნი საკურთხეველთათ გამოიხვენ, მიტრაპოლიტსა და ქადაგსა ეტვირთნენ კეტნი ქვაბთანი, წინათ კეტთა მიტრაპოლიტი შეუდგენ და უკანათა ქადაგი, თუ მწირველი იყოს თეთრითა შესამოსლითა შემოსილი იყოს, თუ მწირველი არ იყოს, თეთრის ატლასის ჩაჩი თავსა ებუროს ყუანტიზული. მეორეთა ქვაბთა მთავარებისკოპოზი ქვეშე შეუდგეს და წინა მივიდოდეს და უკანათა კეტთა მაწყვერელი და უკანა მთავარებისკოპოზი მიჰყუებოდეს, და რა ეამს განაზავებდენ ტაკუკსა, ტაკუკი მაწყვერელს ეტვირთოს და ყოელთა ებისკოპოზთა თითო კოკა მირონისა ეტვირთოს, და კეროვნები სეეტსა ცხოველსა გარემოადგენ და კათოლიკე ეკლესისა გალობასა გალობდენ¹).

აღსავალითაჲს სამღუდელ-მთავროსა და საყდართა:

განწესება სასაყდრო აღსავალითი განწესებულ არს ადრით-განვე ძველთა მეფეთა და მამათ მთავართაგან ყოელისა საქართუტლომასათა და ამით სახითა წერილ არს ძველთა განჩინებათა შინა მეფეთა გვრჯნოსან ყოფისა დარბაზობისათა.

რაჲმს იყურთხოს მეფე და დასჯდეს ტახტსა ზედა და ებისკოპოსნი ამა წესითა დასხდენ:

1. ბრძანოს სრულიად საქართველომასა კათალიკოსმან და დასჯდეს მარჯვენით მეფისა ტახტსა ზედა მოკიდებით ნატიითა და ბალიშითა.
2. შემოვიდეს ქყონდიდელი და დასჯდეს მარცხენით მეფისა ნატიითა და ბალიშითა.
3. შემოვიდეს დიდის სომხითისა მიტრაპოლიტი და დასჯდეს კათოლიკოსსა ქუტუმოდ ნატიითა და ბალიშითა.

¹) ეს შესავალი ამოღებულია მეფერამეტე საუკუნის ხელთნაწერიდან, რომელიც წერა-კითხვის საზოგადოებას ეკუთვნის, № 1612.

4. შემოვიდეს მთავარ-ეპისკოპოსი და დაჰსჯდეს კტეპოდ ნატითა და ბალიშითა.
5. შემოვიდეს მაწყურელი და დაჰსჯდეს მთავარეპისკოპოსსა კტეპოდ ნატითა და ბალიშითა.
6. შემოვიდეს აბბა¹⁾ ალავერდელი და დაჰსჯდეს ჭყონდიდელს კტეპოდ ნატითა უბალიშოდ.
7. შემოვის ქისიყელი და დაჰსჯდეს აბბა ალავერდელს კტეპოდ უნატოდ.
8. შემოვიდეს კუმურდოელი და დაჰსჯდეს ქისიყელს კტეპოდ.
9. შემოვიდეს ნინოწმიდელი არხიმანდრიტელი და დაჰსჯდეს ქისიყელს კტეპოდ²⁾.
10. შემოვიდეს იშხნელი და დაჰსჯდეს კუმურდოელს კტეპოდ³⁾.
11. შემოვიდეს ანჩელი არხიმანდრიტი და დაჯდეს ნინოწმიდელს კტეპოდ.
12. შემოვიდეს მტბევარი და დაჰსჯდეს ანჩელსა კტეპოდ.
13. შემოვიდეს წურწყაბელი და დაჰსჯდეს მტბევარს კტეპოდ.
14. შემოვიდეს წყაროსთველი და დაჰსჯდეს წურწყაბელსა კტეპოდ.
15. შემოვიდეს ერუშნელი და დაჯდეს წყაროსთველსა კტეპოდ.
16. შემოვიდეს მანგლელი და დაჯდეს ერუშნელსა კტეპოდ.
17. შემოვიდეს წინ-წყაროელი და დაჯდეს მანგლელსა კტეპოდ.
18. შემოვიდეს რუსთველი და დაჯდეს წინ-წყაროელსა კტეპოდ.
19. შემოვიდეს წილქნელი და დაჯდეს რუსთველსა კტეპოდ.

1) № 1612 აბბა.

2) ეს პარაგრაფი გამოტოვებულია 1612.

3) ამას ქვემოთ აკლია № 1612.

20. შემოვიდეს კაწარელი და დაჯდეს წილკნელსა ქუტსჳოდ.
21. შემოვიდეს ურბნელი და დაჯდეს კაწარელსა ქუტსჳოდ.
22. შემოვიდეს მროველი და დაჯდეს ურბნელსა ქუტსჳოდ.
23. შემოვიდეს სამთავენელი და დაჯდეს მროველსა ქუტსჳოდ.
24. შემოვიდეს ნიქოზელი და დაჯდეს სამთავენელსა ქუტსჳოდ.
25. შემოვიდეს ვალაშკერტელი და დაჯდეს ნიქოზელსა ქუტსჳოდ.
26. შემოვიდეს ბოლნელი და დაჯდეს ვალაშკერტელსა ქუტსჳოდ.
27. შემოვიდეს ანელი და დაჯდეს ბოლნელსა ქუტსჳოდ.
28. შემოვიდეს კარელი და დაჯდეს ანელსა ქუტსჳოდ.
29. შემოვიდეს ხარქაშნელი და დაჯდეს კარელსა ქუტსჳოდ.
30. შემოვიდეს ტფილელი და დაჯდეს ხარქაშნელსა ქუტსჳოდ.
31. შემოვიდეს წალკელი და დაჯდეს ტფილელსა ქუტსჳოდ.
32. შემოვიდეს ბანელი და დაჯდეს წალკელსა ქუტსჳოდ.
33. შემოვიდეს ჰერემ ქალაქელი და დაჯდეს ბანელსა ქუტსჳოდ.
34. შემოვიდეს ღმანელი და დაჯდეს ჰერემ ქალაქელსა ქუტსჳოდ.
35. შემოვიდეს დადაბნელი და დაჯდეს ღმანელსა ქუტსჳოდ.
36. შემოვიდეს გიშელი და დაჯდეს დადაბნელსა ქუტსჳოდ.

მეფე ირაკლი II და კათალიკოზს ანტონ I ეს განწესება, შეუცვლიათ და ამის შესახებ არსებობს შემდეგი განჩინება, რომელიც ეკუთვნის წერა-კითხვის საზოგადოებას და აღნიშნულია იმავე № 1492.

გამოვიძინეთ ჩუქნ (ჩუნ) და ძმამან ჩუქნმან (ჩუნმან) ყოვლისა ზემოასა საქართველოასა მამათ-მთავარმან ანტონი და განვიხილენით განწესებანი წინაპართა ყოვლისა საქართველოასა მეფეთა და მამათ-მთავართანი და განჩინებათა შინა მათთა ვპოვენით საყდარი ყოვლად სამღუდელოასა ნინო-წმინდელ მღუდელ-მთავრისა არხიმანდრიტელისა ესე გუჯრ:

„რამეს იკურთხოს. მეფე და დაჰსჯდეს ტახტსა ზედა და-
 „ეპისკოპოსნი ამა წესითა დაჰსხდენ:

„ბრძანოს ქართლისა კათოლიკოსმან და დაჰსჯდეს მარ-
 „ჯვენით მეფისა ტახტსა ზედა მოკიდებით ნატიითა და ბალი-
 „შითა.

„შემოვიდეს ჭყონდიდელი და დასჯდეს მარცხენით მეფი-
 „სა ნატიითა და ბალიშითა.

„შემოვიდეს დიდის სომხეთის მიტროპოლიტი და დასჯ-
 „დეს კათოლიკოსსა ქტტმოდ ნატიითა და ბალიშითა.

„შემოვიდეს მთავარ-ეპისკოპოსი და დასჯდეს მიტროპო-
 „ლიტის ქტტმოდ ნატიითა და ბალიშითა.

„შემოვიდეს მაწყურელი და დასჯდეს მთავარ-ეპისკო-
 „პოსსა ქტტმოდ ნატიითა და ბალიშითა.

„შემოვიდეს აბბა ალავერდელი და დასჯდეს ჭყონდი-
 „დელს ქტტმოდ ნატიითა და უბალიშოდ.

„შემოვიდეს ქისიყელი და დასჯდეს აბბა ალავერდელს.
 „ქტტმოდ უნატოდ.

„შემოვიდეს კუმურდოელი და დასჯდეს ქისიყელს ქტტ-
 „მოდ.

„შემოვიდეს ნინო-წმიდელი არხიმანდრიტელი და დასჯ-
 „დეს ქისიყელს ქტტმოდ:

„განწესება ესე სასაყდრო აღსაეალითი განწესებულ არს.
 ძტტლთა მეფეთა და მამათ მთავართაგან ყოვლისა საქართტტ-
 ლოაჰსათა და ამით სახითა წერალ არს განჩინებათა შინა მე-
 ფეთა გვრგვოსან ყოფისა დარბაზობისათა.

ხოლო ოდეს იგი ღირსად სანატრელ-კსენებული მამა.
 ჩტტნი (ჩნი) ცხებულ იქმნა და გვრგვოსან მეფობითსა საყ-
 დარსა ზედა საქართტტლოისასა, წელიწადსა 1745, თთტტსა.
 ოკდომბერსა 1, მაშინ პალატსა შინა სამეფოსა დასხდეს შემ-
 დგომად მილოცვისა სამეფოასა ეპისკოპოსნი ესრეთ: დაჰსჯდა-
 ყოვლისა ზემოასა საქართტტლოასა მამათ-მთავარი ანტონი
 მარჯტტნით მეფისა დიდებითა შესაბამითა.

ბოლო ვინაიდან არცა სამეგრელომაცა და იმერეთისა ეპისკოპოსნი და არცაღა მესხნი იუტნეს მუნ სხუა და სხუა მიერ მიზეზთა, და საყდარიცა სომხითისა მიტროპოლიისა მოშლილ-იყო ძუტლოთადუტ, და განეჩინათ ყოველი პატივი სომხითისა მიტროპოლიტისა აბბა ალავერდელისად, დაჯდა მარცხენით მეფისა აბბა ალავერდელი, ყოვლად სამღუდელო ნიკოლოზს ენდრონიკაშვილი, სომხითისა მიტროპოლიტისა პატივსა ღირს-ქმნილი მეფისა ლეონ პირუტლისა მიერ, ადგილსა ჭყანდიდელისასა მარცხენით მეფისა. შემოვიდა და დაჯდა ქისიყელი ყოვლად სამღუდელო მიტროპოლიტი ონოფრი ენდრონიკაშვილი, და დაჯდა აბბა ალავერდელს ქუტსმოდ. შემოვიდა და დაჯდა თვთ ყოვლად სამღუდელო ესე ნინო-წმინდელი საბა ქისიყელს ქუტსმოდ.

აწ სადამე ჩუტნ (ჩნ) ირაკლი მეორემან ყოვლისა საქართუტლომაცა მეფემან და ყოვლისა ზემომაცა საქართველომაცა მამათ-მთავარმან ანტონი ძუტლი უკუტ ესე განწესებამ ვიპყართ უტუალეზლად და მივეცი თ ნინო-წმინდელსა მღუდელ-მთავარსა ადგილი კრებასა შინა დგომისა ანუ ჯდომისა უზემოეს მანგლელისა, რუსთველისა, წალკელისა და, თუ სადამე იქმნეს განახლებამ კაწარელისა საეპისკოპოსომაცა საყდრისა, და ურბნელისა, და პროველისა, ნეკრესელისა, სამთავნელისა, ნიქაზელისა, და თუ სადამე იქმნეს განახლებამ ბოლნელისა საეპისკოპოსომაცა საყდრისა, და კუალად (კდ) ეგ სახედ ხარქაშნელისა, რომელი მოშლილ არს დღეს, ეგ სახედ წალკელისა და დმანელისა საყდართა, რომელნიცა მოშლილ არიან დღეს. და გიშელისათა, რომელი აღრიდგან მოშლილ არს, მით რამეთუ ამათ ყოველთა ზემოკსენებულთა ეპისკოპოსთა და თვთ ტფილელისა უზემოეს აქუნდა ადგილი კრებასა შინა ყოვლად სამღუდელოსა ნინო-წმინდელსა, ვითარ იგი წერილ არს განჩინებასა შინა მეფეთა გვრგვანოსან ყოფისა დარბაზობისათა.

ტფალელი უკუტ განჩინებასა მას შინა სამეფოსა ფრიად ქუტსმორე დგებოდის, ანუ ჯდებოდის კრებასა შინა, ამისთვის რომელ სამეფო ქალაქი არა იყო ტფილისი დროთა მათ შინა,

არამედ ნისანი და ქუთათისი. ხოლო ვინაჲთგან მოშლილ იქნა ნისანი და სხუა სამეფო იქნა ქუთათისი, ტფილესი, ჟუბუტ ჰქმნეს მეფეთა ქალაქად სამეფოდ ქართლისა, რომლისათჳს პაპამან ჩუპნმან ირაკლი პირატლომან ყოვლად სამღუდელოდ დომენტი ორბელიანი, ტფილელი ეპისკოპოსი, თან დასწრებითა უწმიდესისა იოანე დიასამიძისა ყოვლისა ზემოისა საქართუტლოჲსა მამათ-მთავრისათა და შემოკრებითა ეპისკოპოსთა მიტროპოლიტ-ჰყო და შემდგომნი მისნი ყოველნი ყოვლად-სამღუდელონი ტფილელნი. ესევე საყდარი სამიტროპოლიტო ტფილელისა ღირსად სანატრელ ჰქსენებულმან მამამან ჩუპნმან მეფემან საქართუტლოჲსამან თეიმურაზ მეორემან, ოდეს იგი ჩუპნ მეფედ კახეთისად ვიყუტნით, თანკმობითა ჩუპნითა და ყოვლისა ზემოჲსა საქართუტლოჲსა მამათ-მთავრისა ანტონისათა წელიწადსა 1749 ქტსოჲ ქისიყელისა მიტროპოლიტისა საყდრისა ვქმენით არა უგანგებოდ. ამისთჳს შემდგომად ქისიყელისა და ტფილელისა მიტროპოლიტთა აქუნდეს აღგილი მიტროპოლიტობით ამიერითგან ყოველთა ყოვლად-სამღუდელთა ნინო-წმინდელთა, ხოლო მიტროპოლიტობისა აღსავალიცა, პატივი და ჰქსენებაჲ ამიერითგან, ამისთჳს რომელ ვინაითგან ძტკლად მეფეთაგან კარისა ჩუპნისა ეპისკოპოსად განწესებულიყო ყოვლად სამღუდელო ნინო-წმინდელი, ჩუპნ არა უშესაბამოდ ეჰსაჯეთ მიტროპოლიტ-ყოჲცა ყოვლად-სამღუდელთა ნინო-წმინდელთა².

შემდეგ ჩვენგან გასარჩევ ვახუშტის ისტორიაში მოყვანილია:

21. საქართუტლოს მესამზღურეთა აღგილთა და ჰამბაეთა აღწერა (779—786). ეს სტატია დაბეჭდილია პროფესორი ცაკარლის გრამოტებში, II, გვ. 8—13, და ჩვენის აზრით უნდა ეკუთვნოდეს თვით დავით რეკტორს.

22. შემოკლებული ისტორია მეფის ირაკლის მეორისა, რომელიც ეკუთვნის ომან მდივანს (ავტორი ჩვენს ხელნაწერში არ იხსენიება). ტექსტი ამ ისტორიისა (გვ. 796—826) ზოგიერთ განსხვავებას წარმოადგენს დაბეჭდილთან შედარებით

(იხ. ქრ. ცხ. ტ. II, გვ. 475—516). სანიმუშოდ ვარიანტებისა მოგვყავს აქ ბოლო ამ ისტორიისა:

ბოლო შრომანი და ღვაწლნი მეფის ირაკლისანი არა აღვიღო შესაძლებელ იყო აღწერად, არამედ რაოდენ ძალმედტა სმენითა და მხესიერებითა სარწმუნოთა კაცთაგან ცნობით აღვსწერე, რომელი მოიწია მას ზედა ეამსა მოხუცებულებისა მისისა უბედურებითი განსაცდელი, რომელი მოვიდა ალა-მამად-ხან, მამად ასან-ხანის შვილი ასტრახათელი (რომელ არს ირკანია) და ალაოხრა ქალაქი ტფილისი მოწყვეტითა და ტყვეებითა, დაწითა, აკლებითა, გაოხრებითა, დაქცევითა და განტაცებითა. ესი იქმნა რომელ მეფე ირაკლი განუმზადებელ იყო და მოელოდა რუსეთის ღენერალს ღრაფ ლუდოვიჩს შვედრობითა რუსეთისათა მაშტტლებელად თვსად, ბოლო ღრაფმან ლუდოვიჩმან აღთქმა თვისი უარჰყო და განჰსდრკა პირობისაგან. ამის უკუტ რუსეთის შვედრობისა მომლოდნემან მეფემან ირაკლი არა შეკრიბნა ქართლ-კახეთისა და მთისა ლაშქარნი და განუმზადებელსა მეფესა ირაკლის ორთა-ქალისა ბაღებთა ველსა ეკვეთა და იძლევა მეფე ირაკლი, გარნა განერა მშვიდობით და წარვიდა საერისთოსა შინა არაგვასა მცირითა რაოდენითამე ერთგულითა კაცითა. შემოვიდა ალა-მამად-ხან ასტრახათელი, შაჰნადირის ძმის-წულის აღილ-შაჰსაგან საქურის ქმნილი და იგი უქმნა ქალაქსა ტფილისს, რა იგი ზემორე ამისსა აღვსწერეთ და ტფილისიღამ წარასხა სულნი ვიდრე სამოცი ათასამდე მოწყვეტილთა და მოკლულთა კიდე. მას ეამსა ჰყუბანდენ მეომარნი ერანელნი ვიდრე ორმოცდა ათასამდე და მეფესა ირაკლის ჰყუბა ხუთასამდე მეომარნი და რაოდენნიმე იმერნი და იგინიცა ავადმყოფობასა მიცემულნი, ბოლო მის ეამისა ვითარებათა და შემდგომთა ქმნილთა საქმეთა დავიდუშებ, ვინადგან შფოთნი და წყინებანი შეუდგებიან*.

ამის შემდეგ მოყვანილი ერთი ფრაზა აქ შეუსაბამოა:

წელსა 1760(?) ქკს უპმ(?) ამას უკუტ წელსა განძლიერდა ყაჯარი ალა-მამად-ხან, მამად-ასან-ხანის შვილი ასტრახათელი.

ტექსტს ვახუშტის ისტორიისა და გეოგრაფიისა ხშირად აქვს შენიშვნები აშიგბზე დავი რეკტორისა. ეს შენიშვნები წარმოგვიდგენენ განმარტებას სიტყვისა, ადგილისა და დროსა. ხშირათ ასეთივე განმარტება დავით რეკტორს ჩაურთავს შიგ ტექსტში და აღუნიშნია ფრჩხილებში. ზოგიერთი შენიშვნები დავით რეკტორისა, რომელნიც ეხებიან საქართველოს ძველ ისტორიას, დ. ბაქრაძეს ჩაურთავს თავის გამოცემაში, მაგრამ ჩვენ მაინც სრულათ მოვიყვანთ ამ შენიშვნებს, რათა სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ მათზე:

საჩანგნი არს რაოდენთა კეთილთა უფროსი, რათა მათ მიერ ბოროტი კაცნი შეშინდნენ (17).

ჯინაბნი არს მარქაფი (7).

ოფაკაღი.—მოხელე (13).

სუმბუღი, რომელ არს ნარდიონი (25).

კოლანბურა—ესე კოლიმბური არს რომელსა სპარსნი „საყა“ უწოდებენ, ქივკავსა ზედა უმცირესია, კრელი და მშვენიერი, ტფილისის გარშემო წალკოტნი სავსე არიან ზამთარ და ზაფხულ, უცხოდ ჰშტვენს¹⁾ (26).

შაბარდუხი—ესე შაბარდუხი არს შავი ქორი (26).

აბაზი—არაზი არს, რომელსა ეწოდების რახსის, მდინარეთაგანი, რომელსაცა საღმთო წერილი გეონად უწოდებს (26).

ლოქო. ლოქო არს სომხური, ხოლო ქართულად ეწოდების ლლაფი (27).

საწარმართულა. საწარმართული არს შალვარი, გინა ნიფხავ-კვართი (29).

მოფე. მოგვი არს ჩექმა (29).

რანი. რანი არს ყარაბალი (34).

ხერკი. ხერკი არს საგურამო (35).

სპარსთა მეფე იყო მას ეამსა (აღიქსანდრე მაკედონელის დროს) დარიოს კოდომანი (36).

*) ამ მფირვეველს გურიაში „კულუმბურს“ უწოდებენ.

და დაუტევნა (ალექსანდრე მაკედონელმა ქართლს) ლაშქარი ვიდრე ათასნი (ვახუშტი). ხოლო სხუასა ქართლის რესა მატინესა შინა ჰსწერს მეისტორიე ქართლისავე ბრძენი ორასისა მხედრისა დატევებასა ქართლად აზონითურთ, რომელიცა ესე უკვე უფროს ჭეშმარიტ არს ორასისა მკედრისა დატევება (დავით რეკტორი 35).

მეორე ადგილას იმავე საგანზე:

სხვასა გამოკრებილსა ქართლის ცხოვრებასა შინა ჰსწერს ორასს იტალიელს მხედარს ალექსანდრე მაკედონელისაგან აზონთან დატოვებულს (87).

ჟღაღან გინა აელალან.

ბავრიცა და ბივრილი ერთი და იგივე არს. მე თვით მიწახავს ეს თვალი, ზღვისა და ცისფერა არს (55).

ბრწაძლა არს ეკალი, ღიჭი (55).

კადაკა არს ფოლოსი ბალნისა (59).

შკეღარა არს ცხენოსანი, ხოლო მკვირცხლი ქვევითი (78).

ტაღა. ტალა არს ყარაული (73).

ჯანდაკა არს შუბი გრძელი, მაგარი და პირ ფართო წამახული.

აღვა, ამბარა და მუშკი. აღვა სუნნელი, საკმეველი, ხოლო ამბარი სუნნელი, ზღვსაგან გამოიღებენ, რომელნიმე ფუტკართა ფიტასა იტყვან, სხვანი თევზთა შავსა. ხოლო მუშკი არს ხაზარეთის ცხოველი, თახვსა ჰვავს, ხოლო აფრიკისა ცხენსა და მათის ასოთაგან არს მუშკი (80).

ფანდაკი. ფანდაკი არს მაშისა და მოგვის მალალი ქუსლი (82).

მედრისა მელრისი არს ქადილი 48,2 იერემია; გინა მულურობა არს ლომური ზახება 11. 10. ოსც.

მაგისტრასა ჰრომაულია, მოძღვარი, განა ოსტატი (110).

ამის უკრტ ევთიშისა და სოსთენისა ურთიერთ არს სიტყვს გებანი, უკეთუ გნებავს თუ ვითარ იყო, წარიკითხე მარგალიტისაგან გამოკრებილი წერილი და მუნ ჰპოვებ ყოველსავე

ვრცლად ამბავთა და პირთა დაყოფასა სომეხთა სოსტენისა
 ვეთიმი გრძელისა ხახულარისაგან (102),

გატახანა — მატყუარი თუ სატყუარი ვეფხისტყაოსანში
 იხილე (104),

ფელაგანსა ვგონებ ჯარსა ციხეს გარმოდგომილსა კარ-
 ვებით (10).

სარანგნი ესე არს რაოდენთა კეთილთა უფროსი, რათა
 მათ მიერ ბოროტნი კაცნი შეშინდნენ (111).

სარანგი — ესე არს რაოდენთამე კაცთა უფროსი, რათა
 მათ მიერ გუნდნი და გუნდნი სწორედ ეილოდენ და ბოროტნი
 კაცნი შეშინდნენ. პეტრე ყარიბი (ეს მენიშა ეკუთვნის
 პეტრე ლარაძეს, რომელიც თავის თავს ყარიბად უწოდებს
 ხოლმე).

შარღუთა ვგონებ ქეჯაოსა და მოაბის მსგავსს რასმე
 (111).

სეგასტოასი ბერძულია, ხოლო ქართულად თაყვანის სა-
 ცემელი, ესრეთ ითქმის (111).

ქსენანა — სასწიფლო სახლი (120).

სგაჯა — ქალაქი არს დღესცა ყაზანის მკარეს, პირსა ზე-
 და ედილის მდინარისასა ზემორე (128).

ყავწაყა არს ყაზანი და მისი სამეფო. ესენიცა სკვითნი
 არიან და რომელიცა რუსეთის ნაწილსა შინავე აზიის აღვი-
 ლია და მუნ ხალხნი არიან მოსახლენი, ყოველივე სკვითად
 სახელდებულნი არიან (128).

სილოდა. ნ.21. ვალატელთა: ესე არს მათურაღისა მიერ
 ხუმრობა, მასხარაობა, ზველვა, სიმღერა, როკვა, გინა სამე-
 ძაოთა ტრფიალებათა აღსაძრველი რამენი, გინა ლენით ცნო-
 ბის მიღებათ კმოვანება უკაფიო და უშვერი, გინა მემთერა-
 ლეობისათვს ვალის აღება. სილოდანი იგივე, ხოლო ზელვა
 არს მოკიცხართაგან სხვს მსგავსად საუბარი და სხუასავით
 სლუბა და სიცილი და მისთანანი, ხოლო მფრინველნიცა არიან
 მზტპლავი, ვითა ზორაყი, რომელ არს თუთი, ჩხიკვი, კაჭკაჭი,

ციდა-მტკაველა, რომელ არს შიბუნნი და სხვანი ეგე ვითარნი
(129).

გოგარა არს არაბული ლექსი ეწოდების მარგალიტა (136).

ქერდგორაკო — წარზიდულად (137).

ღახო არს არა თუ ოდენ მწუხარებისა ქონებაჲ, არამედ უძვრესიცა, რამეთუ ენებოჲს მოსპოლოთა კეთილ-მოქმედისა მის მოყუასისა (137).

ნაჭარმაგვეი არს ქართლის სოფელი კარალეთი (147).

დასო არს მადნარისა და ჰეშირისა, რომელთაცა ფიჩხთა სახელი არს, იხილე ისაიას შინა თავსა 9, მუხლსა 18 (143).

საგიმა არს ბერდუჯის მდინარე. ესრეთ სწერენ, არამედ მე ინჯად-აღლისტევი მგონია, ამით რომ ბერდუჯს არცა სამ-ზირო აქვს და არცა ეგოდენი გზა არს ტფილისიდან, რომ დიდი ჯარი შემოეყაროს (151).

დახსია არს არეზი (156).

დანა არს ყარაბალი (156).

შაში არს დამასკო (166).

კარნუ-ქაღაქა არს თეოდოსიპოლი (171).

საბა არა არს ქართული ენა, სხვათა ენა არს, ხოლო დანიშნავს: ძალი მედრობათა (173).

საბდავანა ევკონებ იყოს ლექსი სპარსული: საბ — პატრონი, დვანი — სამართალი, ესე იგი სამართლის პატრონი (175).

ამის უკუტ ერინჯა ნოინისაგან ჰშთამოდიან აწინდელნი კოსტანტინუპოლის სულთანნი, რომელ არიან ხონთქარნი (176)

ჩეღტი არს პრტყელი მახვილი.

ბეთლემს ევკონებ ბეთანიად¹⁾ (227).

ადისტკეკს ევკონებ, რომელსა აწ უწოდებენ აღსტაფას, ყახხსა შინა მდინარესა.

მელსაშეზონი არს საზამთრო.

შუშმულა არს დისტამბო.

1) ეს განმარტება აქვს შემდეგ ფრაზას: და ამ დიდის ბაგრატის მამა დავით იყო, რომელსა ჰმოწმობს გუჯარი ბარათიანთა ბეთლემისა.

აბმაზ არს დიოს ვარსკულავს სახელსზედ, რომელი არს იქცისა მეექვსესა სარტყელსა ზედა, რომელსა არაბნი უწოდებენ. ხოლო არმაზ კერპი იყო აღმართულ ქართველთაგან სახელსა ზედა დიოსისსა (264).

დააზბუქარა არს მესოპოტამია.

შაქნაგაზ სპარსულია, ხოლო ქართულად ითქმის ყენის შვილის შვილი.

ესე ტენედას არს ქალაქი ტროადისა, რომელი აწ უპყრიეს ოსმალთა, ხოლო ოსმალნი უწოდებენ ამა ტენელონდს ბოლჩა-იდა. წარიკითხე ბრძოლა ტროადისა და მუნ ჰსცნობ (390).

მუსული ქალაქი არს, ნინევი (398)

ესე აზსენა (იყალთოელი) იყო გვარად ეაჩნაძე, იბადის ძე, კაცი ბრძენი და მეცნიერი და ელინურისა ენისა ზედმიწევნილი, აქუნდა შკოლა იყალთოს მონასტერსა და იყო მოძღუარი სამეცნიეროსა და ვით აღმაშენებელისა მეფისა. უკეთუ გნებავს, დიდის ჰჯულის კანონის ბოლოს შესხმად მისწერს თავის მოწაფეს და ვით აღმაშენებელს, რომლისა თავი ესრეთ არს: „ამათდა მიმართ რასა იტყუ, რასა სიბრძნისა მოყვარება“ (417).

შატრაკი არს ელინური ლექსი, ხოლო ქართულებრ ითქმის ერისთავთ ერისთავი (427).

ყუტყუთა რომელსა აწ უწოდებენ სოღანლუხს (477).

ესე ალიყულიხან არს, რომელიცა შდ ნადირშაჰს სიყულილისა დაჯდა ყაენად და იწოდა სახელად ადილშაჰად (484).

რაქა არს ჯამაგირი (486).

ასტრაბათა არს ირკანია.

რანა არს ყარაბალი (490)

ზრბენა არს ტყვია (490).

ნიჯადა არს მიშველლებელი (495).

იფა არს არაყი (496)

სკანკლოზა არს აბჯართ კეთება, ესე იგი საომართა იარაღთა (496).

მაგახში არს ევარზოზი ტაძრისა. ხოლო ევარზოზი ტაძრისა დიდი ვეზირი (526).

ანთუმატასა არს ელინური ლექსი, ხოლო ანთუპატოსი არს მონაცულები იპატისა. ხოლო იპატოსიკა არს ელინურივე, რომელიცა არს ქართულები მეფეთა წინარე მდგომარე (536).

მაგაცტასა არს პრომაული ლექსი, ხოლო ეწოდების მოძღვარსა ვინა ოსტატსა (539).

ლქსეში არს იმერთა მეფისა ტალანი, ესე იგი ღამით მცველნი დარაჯანი (577),

სვასტატკასა არს სამოწმო უსტარი ბექდიანი, გარნა სხვათა ენა არს (647).

ბაშბაკა—მცირე ქალაქი ბამბაკისა და ერევნის სამზღვარს შუა დარაჩიჩაგსა, ხოლო დარაჩიჩიგსა შინა გამოჩნდა მადანი ფრიად საუცხოვო მარმარილოასა სამფერი, თეთრი მოყვითლო და მოლურჯო, და ამავე მარმარილოსა მადანსა შინა მეფე წყალი. ესე მადნის გამოჩენა იქმნა დროსა, ოდეს დაიპყრა ქართლი და კახეთი რუსთა კელმწიფემან ალექსანდრე პირველმან, ძემან პავლე პირველისამან, ხოლო ამ ეამს ტფილისს იჯდა და განაგებდა რუსი ვინმე უპირატესობის მმართველობით ლენერალო ლეიტენანტი და კვალერი ნიკოლა ფედორიჩი რტისრჩევი ქეს აქათ წყად, ქეს ფბ. ხოლო ამ ნიკოლას უწინარეს იყვნენ რუსეთიდან სხვა-და-სხვა წარმოვლენილნი განმგებელნი (გვერდი 242) ¹).

ქაშოეთის ეკკლესია გუმბათიანი ალაშენა ამილახორმან გივმან, შაჰყულიხანად წოდებულმან, ხოლო იყო უწინარეს ქაშოეთის ეკკლესია წმიდის გიორგისა მცირე, გარნა ამან გივმან მცირის ეკკლესიის მახლობელ ალაშენა დიდი ეკკლესია გუმბათიანი, მოავლო გალავანი ოთხოშკოვანი და შეამკო ყოვლითავე შვენიერად და უნაკლულოდ (272).

*) ეს შენიშვნა სხვა მელნით არის დაწერილი და ტექსტის დაწერის დროს არ უნდა გუთვნოდეს.

II. მეორე ხელნაწერი ვახუშტის ისტორიისა ^{გელთნაწერი} წერა-კითხვის საზოგადოებას № 281. ხელნაწერი ^{გელთნაწერი} ტარა ფორმატისა 20 X 16,5 სანტიმეტრი, დაწერილია ძველ, მაგრამ მტკიცე ქაღალდზე წვრილის და ლამაზის ნუსხა მხედრულის ხელით. სათაურები, ზოგიერთი სტრიქონები, სიტყვები და ასოები ნაწერია წითელის მელნით, დანარჩენი ტექსტი შავის. სათვალავი ნაჩვენებია არაბულის ციფრებით თითოეული 8 ფურცლის შემდეგ. სულ შეიცავს 37 რვეულს, ანუ 296 ფურცელს. უდა ლამაზი აქვს ხისა წითელ ტყავ გადაკრული. გადაწერილია 1774 წ. პეტერბურგში. გადამწერი არა სჩანს. სათაური წიგნისა არის: **ტომობა და ჩამომავლობა ქართველთა და ცხოვრებაჲ მათი, რომელ ეწოდებას წაგნსა ამას ცხოვრება ქართლისა.**

ბა ქართლისა.

ეს ვახუშტის ისტორია შეიცავს:

- 1) აღწერას საქართველოს ზნე-ჩვეულებათა.
- 2) ძველ ისტორიას საქართველოსას 1469 წლამდე, ესე იგი სამ სამეფოდ განყოფამდე.
- 3) უწყებულებას მკითხველთათვის შესახებ საქართველოს ისტორიისა განყოფის შემდეგ.
- 4) გეოგრაფიას აწინდელისა ქართლისა.
- 5) ისტორიას ქართლისა შემდგომად განყოფილებისა, ესე იგი — 1469 წლიდან 1744 წლამდე.
- 6) ტაბლიცას საქართველოს მეფეთა სახლებისა და ცხოვრებისა; თუ რომელმა რამოდენი წელი, ან როდის იმეფა, წელთ აღრიცხვა ნაჩვენებია დასაბამითგან, ქრისტეს აქეთ, ბერძელის სათვალავით და ქართული ქორონიკონით.

უკანასკნელი ფურცელი ამ წიგნისა შეადგენს ვახუშტის შემდეგ მიმატებულს ცნობებს და ამისათვის აქ მოგვყავს:

მეფე ბაქარ გ წელი იმეფა, და მეფე ვახტანგ მოვიდა სპარსეთიდან, ქრისტეს აქეთ ჩდგ, ქართულსა უმ, იმეფა ქართლს ყოფაში დ წელი, და წარვიდა რუსეთს ქრისტეს აქათ ჩდგდ, ქართულსა უიბ.

ხოლო ოსმალთ დაიპყრეს ქართლი და ფაშები მრავლდნენ გამოიკვალნენ მეფებად და ბატონებად, და აოკრებდნენ ქარსს.

ხოლო შანადირის ეამს ხანები სხდებოდენ და უმეტესი მწუხარება და ჭირი იყო ქართლსა შინა.

ხოლო მისცა მეფეს თეიმურაზს შანადირ ქართლი, და ძესა მისსა მეფობა კახეთისა, ქრისტეს აქათ ჩღაჲ. ქართულად უღბ.

ხოლო წარვიდა რუსეთს მეფე თეიმურაზ კელმწიფეს იმპერატრიცას ელისაბედ პეტროვნის წინაშე, თვესა აპრილსა 2, ქრისტეს აქათ ჩღაჲ, და მიიკვალა სანქთპეტერბურხს წელსა ჩღაჲ, თთვესა იანვარსა 6, და წარმოიღეს და დამარხეს ასტრახანს სობოროში.

ხოლო ძესა თვსსა მეფეს ირაკლის დაუტევა ქართლი და ჰგიეს, აღიდნეს ღმერთმან და სუფევეთმცა იყოს უკუნისამდე.

ხოლო შემდგომად უკმოქცევისა რუსეთიდან დიდის პატივით მიღებული დიდს იმპერიაში და რუსეთის ეპარხია ერწმუნა ვლადიმერისა კათალიკოზ-პატრიარხს ანტონის, მეფის-ძეს, და მოვიდა ძმისა მისსა მეფეს ირაკლის თანა სიყვარულითა მისითა წელსა ჩღაჲ, ქართულსა უხა.

ხოლო ცხოვრობს ქართლსა შინა თვსსა ტახტსა ზედა საპატრიარხოს მრწმუნებელი.

ამის შემდეგ სწერია:

მაღალაშვილის ნიკოლოას მდივნის ნაწერს დედაზე გარდავსწერე წელსა ჩღაჲ—1774, თთვესა იანვარსა კდ სანქტპეტერბურხს.

ზემოხსენებული ტაბლიცის წინ, იქ სადაც თავდება ისტორია ქართლისა განყოფის შემდეგ, მოყვანილია ტექსტისავე ხელით შემდეგი საყურადღებო შენიშვნა:

ხოლო ესე ქართლისა ცხოვრება პირველვე მეფეს ვახტანს თვით ეკეთებინა ქართლს მყოფობასა და მერმე რუსეთს ძველთა გუჯრებთა და ცხოვრებათა და მოხუცებულ მახსოვარ მეცნიერთა საქართველოს კაცთაგან დიდის გამოკვლევით და

გამოძიებით გულს მოდგინედ ეკეთებინა¹⁾, რომ საქართველოს ცხოვრება ნოეს შვილის იეფეთის²⁾ ქართლოსიდან დასაწყისად და რაგორ ყოფილა, ან მეფენი ვინა მსხდარან და ან რა ეამები და დრონი ყოფილან, ბატონიშვილის ვახუშტის თანხლებით ეკეთებინა, და აღარ დასცალგებოდა თანამდებობისაგან სიკუდილისა. მერმე მეფე რომ ასტრახანს გარდაცვალებულიყო ბატონიშვილს ვახუშტის შეესრულებინა და არს აქ მეფის ირაკლისამდე, და ამას იქით რაც იქმნას ქვეყანასა ამას საქართველოსა შინა, მატანიეთ მწერალთ აღწერონ.

ჩვენი ხელ-ნაწერა საყურადღებო ვარანტს შეადგენს და ზოგიერთ ისეთ ცნობებს გვაძლევს, რომელნიც დაბეჭდილშა არ მოიპოვებინან.

აგილოთ თუნდ ცნობები მთარგმნელების შესახებ ბაგრატ III დროს (980—1008), ჩვენს ხელ-ნაწერში სწერია:

ამის ბაგრატიისაზე იყვნენ: წმიდა ევთიმი, მთარგმნელი წიგნისა ჩვენისა, იოანე გრძელისძე, იოანე მამა ევთიმისა, არსენი ნინოწმინდელი ეპისკოპოსი, იოანე ხახულელი და ოქროპირი, ზაქარია შირდატის ძე, ანუ შირდატისძე, ნეტარი ბერი გრიგორი, ახალი აბრამ, არსენი, გიორგი, ვასილი ბაგრატიისძე, ხახულს მყოფი, პეტრიწი ფილოსოფოსი. სწერენ კვალად ეკლესიისა მემატინენი: ამ ბაგრატ მეფისათანა მოვიდა სომეხთა წინამძღვარი და სჯულის მეცნიერა მათი ქადაგებად, რათა არწმუნოს მათ სარწმუნოება მათი ქართველთა, რომელსა ეწოდა სოსთენი. ამას ვერ ვინ წინააღუდგა, არამედ გამოიკითხა მეფემან და მოიყვანა ხახულის მთავარ ეპისკოპოსთან მყოფი ევთიმი გრძელი. ესე წინააღუდგა სოსთენს და არცხვინა წერილით გამო სამ-წმიდა არსობასა და ორსა ბუნებასა ზედა ქრისტესსა, ვითარ ვერლარა სცა სოსთენ სიტყვა და წარვიდა თავისადვე³⁾.

¹⁾ ეს სიტყვა არ არის დ. რექტორის ვარიანტში.

²⁾ *ibid.* იაფეთის.

³⁾ ციციანოვის ვარიანტშიც № წბრა-კითხვის საზოგადოებისა 1457 ესეა ეს პარაგრაფი. ამას ზემოთ ციციანოვის ვარიტით ეთანხმება ბაქრაძის გამოცემას.

მთელი ზემო-მოყვანილი ადგილი წითელის მელნით არის ნაწერი და აშიაზე ასეთი შენიშენა აქვს: „ეს წითლით ნაწერი სულ ძველს დედასა კიდურზე სწერებია“.

ამგვარი შენიშენები ბევრია ჩვენს ხელ-ნაწერში. ის რაც დედანში კიდურზე, ესე იგი აშიაზე ყოფილა ნაწერი, ჩვენი ვარიანტის გადამწერს ტექსტში შეუტანია, უმეტეს შემთხვევაში წითელის მელნით, და ამისათვის ყოველთვის შენიშენას, რომ ეს და ეს ადგილი კიდურზე ეწერაო, მაგრამ მე რადგან კიდურზე ადგილი არ იყო, აქ, ესე იგი ტექსტში, დავსწერეო. არშიები მართლა ძლიერ იწროანი არიან ჩვენს ხელ-ნაწერში.

ბაგრატ მეოთხის დროს (1027-1072) მთარგმნელების შესახებ შემდეგს ვკითხულობთ:

წმიდა ევთიმი მიიცვალა ქრისტეს აქეთ ჩგმ, ქართულსა სმმ. ესენი მთარგმნელნი ამათ ჟამთა იყვნენ: ვასილი ბაგრატიძე, ანტონი მნათე ევთიმესაცა და მთა-წმინდელსაცა მოესწრნენ.

ქვემოთ კიდევ სწერია:

ესენი მთარგმნელნი ამ ჟამებთა იყვნენ. იოანე პატრიკ ყოფილი, ილარიონ თვალელი, გიორგი მთა-წმინდელის მოძღვარი, გიორგი შეყენებული, მოძღვარი გიორგისავე გიორგი, ოლთისელი გიორგი.

ქვემოთ კიდევ სწერია: „ხოლო აქა ყოფასა შინა (ესე იგი ბაგრატ მეოთხის კოსტანტინოპოლეს ყოფასა შინა) მეფისა თანა იყო გიორგი მთა-წმინდელი. ამას მოწმობს ხონოლრაფი (816) ბერძელი, რაჟამს ბაგრატ მეფე აფხაზთა მივიდა კოსტანტინოპოლის (გვრევე ციციშვილის ვარ.)

ქვემოთ კიდევ სწერია: მთარგმნელი ესენი ამათ ჟამთა იყვნენ: იოანე პატრიკ ყოფილი და სტეფანე.

დავით აღმაშენებლის დროს მთარგმნელების შესახებ სწერია:

ქამსა ამას იყვნენ მთარგმნელნი: ეფრემ მეორე, თეოფილე, არსენი იყალთოელი, იოანე ტარიქის ძე.

არსენისას, მისრული მღვმეს იტყვს დავით მეფე, მც. მამისი ლ. II
 ნდელი კაცი ვარო, ოდეს არსენი დაროჯილი ჰამა, მარჯვენას
 გვერდსა ზედა წვა, ნოსელს იკითხვდა და დოღმატიკასა აწა-
 მებდა და ცვლსა სოფია წმიდასასა იგივე მარტო იქმოდა,

ადარნასე I (619-639) მთავრობის ისტორიის ბოლოს
 სწერია

ჩვენნი მემატიანენი ქართლისა სწერენ ძველს ეკკლესიის
 მატიანეს ბაგრატიონთათჳს, რამეთუ არ მიუღეს ზერძენთა სპე-
 რი, ბოლო კლარჯეთი, ზღვს პირნი და ეგრისის მდინარეს
 იჭითი, ვითარმედ შექცევასა კვისრისასა მოვიდნენ ბერძენნი და
 აღწერეს სრულიად ივერია, ანუ საქართველო (ესევეა ციცი-
 შვილის ვარიანტშიც)

მოგვყავს აქ ცნობები სხვა ვახუშტის ისტორიის ხელთნა-
 წერების შესახებაც, რომელნიც წერა-კითხვის საზოგადოებას
 ეკუთვნიან:

III. ისტორია და გეოგრაფია ბატონიშვილის ვახუშტისა.
 in 4° პატარა ტანისა, № 2410, დაწერილია ქალაღღზე ნუსხა
 მხედრულით, სათაურები და ზოგიერთი სიტყვები ნაწერია წი
 თელის მელნით. ბოლოში ცოტა აკლია, სულ ხელთნაწერი
 შეიცავს 636 გვერდს. ყდა ქალაღღისა აქვს ტყავ გადაკრული.
 ხელთნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეთერამეტე საუკუნის დასას-
 რულს. ეს მით უფრო საჭეშმარიტოთ მიგვაჩნია, რომ ხსენე-
 ბული ხელთნაწერის ქალაღღი იმავე ფაბრიკის არის, როგორც
 წინანდელისა და ორთავეს ქალაღღს უზის ერთი და იგივე ფი-
 ლიგრანი ანუ ნიშანი¹⁾, ფორმატი ორთავესი ერთ გვარია და
 წერის ხასიათიც ძრიელ წააგავთ ერთმანეთს ორივე ხელთნა-
 წერში. რიგი სტატიებისა ამ ხელთნაწერში ისეთია, როგორც
 წინეთ აღწერილში და ამიტომ აქ საჭიროთ არა ვრაცხთ გა-
 ნვიმეოროთ. ხოლო უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენს ხელთნაწერ-
 ში არ არის ტაბლიცა საქართველოს მეფეთა, რომელიც

¹⁾ გარდა რთული ნიშანისა ნაჩვენებია ასოები E. D.

მოიპოვება წინათ აღწერილ ხელთნაწერში, და რადგანაც ხელთნაწერს ბოლო აკლია, არ არის აგრეთვე ის შენიშვნები, რომლებსაც ქართველოს ისტორიის შედგენის შესახებ, რომელიც მოხსენებულია წინა ხელთნაწერში. ტექსტი ხელთნაწერისა შეწყვეტილია ეხლა სიტყვებზე: «და კუალადცა არა დასცხრა გივი ოხრებად ქვეყანათა ლეკითა, ესე ყოველი ამცნო მეფემ თეიმურაზ შაჰნადირს და შაჰნადირ მოსკლა არაგვის საერისთვო თეიმურაზ მეფეს. ესე მოვიდა და დადგა ტინს და ბრძოდა ქსანს, მაშინ ლეკეთით ლტოლვილი ყაენის ძედ წოდებული წარვიდოდა ოსმალთა შინა და ეტიჟ...» — ქარ. ცხ. ტ. II, გვ. 94. ყველა ის ადგილები მთარგმნელების შესახებ, რომელნიც ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ წინა ხელთნაწერიდან, იმავე რიგით და იმავე ადგილებში მოიპოვებიან ჩვენს ხელთნაწერშიაც. აქედან შეგვიძლია დავსკვნათ, რომ ორივე ხელთნაწერი ერთი და იგივე დედნიდან თუ არა, ერთგვარი ვახუშტის შრომიდან მაინც არიან გადმოწერილნი.

აქ მოვიყვანთ ერთ ადგილს კათალიკოზის ნიკოლაოზის შესახებ, რომელიც სხვა ვახუშტის ისტორიაში არ მოიპოვება:

«ამ ეამსა ბიიცივალა კათალიკოზი ბატონიშვილი დომენტი, წელსა ჩემდ, ქართულსა უღა და დაულეს მცხეთას, არამედ დასვა მანვე სიკედილის ეამსა კათალიკოზად ნიკოლაოს ხერხეულიძე. ესე იყო უმეცარი და საეროთა უფროს გამწყო, ვადრე სამღუდელთა, და მოეფრობდა თათართა, ვადრე ქრისტიანეთა. ამან ომეფორა ოქრო ქსოვილი, სკიმიან ბატონიშვილის ცოდის ანასა მოგზავნილია, მცხეთასა, დასჭრა და ბუენ კრისტაის ცოდის ქათიბად შეაკერკინა და შიუბომა საჭადაგო სატი, მურასათი მოოჰკვილი, შემუსრა გვირგვინი სამატარსო, ლეკან დადიანის შემოწარუდა, და ომეფორის მსხვილი მარგარტ თვალით შემკული, და სხვანი სატნი და ჟვარნი და სამსახურებულნი კათალიკე კელესიისანი შემუსრნა და განყიდა, და არა ჟაროუნად იჭრელა სამღუდელთა წესითა, თუმიცა ღმერთმან მიუშვა, და ქქმნა ბოროტი უსჯულმან და დასაბამიდან არ მსმენელმან, უკეთურმან მაქ-

მად უოფიღმან, თაზასშეაღმან ესეჯულომან ტარაელ, მასქალეთის მოკლას ავ. გარნა ვინათგან საქართველთს ზირველი შდედელმთა-კარი იყო, კერა შეეხებოდა კელა მოსიკედად¹⁾.

IV. ისტორია და გეოგრაფია ბატონიშვილის ვახუშტისა № 186, in folio, დაწერილია ქალაღდზე ნუსხა მხედრულის ხელით, სათაურები ნაწერია წითლურით. ხელით-ნაწერი ჩვენის აზრით ეკუთვნის მეთვრამეტე საუკუნის დასასრულს. ქალაღდს უზის ფილიგრანი A+C. ბოლო აკლია. რიგი სტატიებისა ისეთია, როგორც წინა ხელთ-ნაწერში, ხოლო აქ მიმატებულია აღწერა სერეთისა, კახეთისა და კუხეთისა და აგრეთვე ისტორია კახეთისა შემდგომად განყოფისა. სულ ხელთნაწერი შეიცავს 23 რვეულს. რვეულში ათ ათი ფურცელია, ჰირველი და უკანასკნელი ფურცელი ჰირველი რვეულისა, მერვე რვეული სრულად და ბოლოს კიდევ სამი ფურცელი მერვე არის მიმატებული ნაცვლად დაკარგულისა და ტექსტიც ახლის ხელით არის დაწერილი. უკანასკნელი რვეული შეიცავს შვიდ ფურცელს. თეალსაჩინო განსხვავებანი საქარო გადახედვით ვერ შევნიშნეთ. წიგნი აკინძულია, მაგრამ ყდა არა აქვს.

V. ისტორია და გეოგრაფია ბატონიშვილის ვახუშტისა №№ 45 და 46 ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკისა. ეს ორი ნომერი ცალ-ცალკე შეკრული ყდაში, წარმოადგენს ერთი მეორიეს გაგრძელებას. ორივე ნიწერია სხვა-და-სხვა ქალაღდზე მეცხრამეტე საუკუნის ჰირველ მეოთხედში. ქალაღდებს უზიხ ფილიგრანებში წელნი 1812 და 1813. № 45 in folio, ნუსხა მხედრულის ხელით ნაწერი, შეიცავს:

1. საძიებელს წიგნისა. აქ სათაურებს გარდა გეოგრაფიისა და ისტორიისა ნაჩვენებია, თუ რომელი მეფე რამდენს წელს მეფობდა.
2. ხრონოლოგიური ცნობები ვახუშტისა.

¹⁾. სადაც ეს უნდა წერებულყო იმ ადგილას №281-ში ადგილია დატოვებული. სხვა ხელნაწერებში და დაბეჭდილში ეს ცნობები არ არის.

3. სინხრონული ტაბლიცა სხვა-და-სხვა სახელმწიფოს მუხრანში ფეთა.
4. ნუსხა ვახუშტის გეოგრაფიაში მოხსენებულის სოფლები.
5. სამცხე-საათაბაგოს სამწყმო, სტატია ეთანხმება ჩვენგან ზემოთ დაბეჭდილს საზოგადოთ.
6. აღწერა საქართველოს ზნე-ჩვეულებათა.
7. ისტორია საქართველოსა 1469 წლამდე.

მეორე ტომში ამ ისტორისა ანუ № 47-ში მოთავსებულია:

8. აღწერა აწინდელისა ქართლისა.
9. ისტორია ქართლისა შემდგომად განყოფისა.
10. აღწერა ცერ-კახთ-კუხეთისა.
11. ისტორია კახეთისა.
12. ისტორია ირაკლი II, რომელიც ეკუთვნის ომან მდივანს, თუმცა მისი სახელი ჩვენს ხელთაწერში არ იხსენიება. აქ ისტორია ირაკლისი იწყება 1744 წლიდან და თავდება 1795 წლით.
13. აღწერა ოვსეთისა ანუ კავკას შინათა.
14. აღწერა სამცხე-საათაბაგოსისა.
15. აღწერა ეგრის-იმერეთისა.
16. ისტორია იმერეთისა.

VI. ისტორია და გეოგრაფია ვახუშტისა № 1467, in folio, 36 × 24 სანტიმეტრი, დაწერილია ლურჯ ქაღალდზე გაკრული ნუსხა მხედრულის ხელით და შავის მელნით. შეიცავს 442 ფურცელს და ბოლოს კიდევ 47 ფურცელი დაუწერელია დარჩენილი, თუმცა შრომა კი დამთავრებულია, სათვალავი ფურცლებისა არა აქვს; ყდა ქაღალდისა ჰქონია, რომელიც ეხლა სანახევროდ დახეული და გაფუჭებულია, ბევრი ფურცლები ამოცივნილია, და ზოგიერთი კიდევ აკლია თავში. თარიღი არა აქვს და არც გადამწერი სჩანს, მაგრამ ეტყვს გარეშე ხელნაწერი მე-XIX საუკ. დასაწყისს უნდა ეკუთვნოდეს. თავში

ერთი ორი ფურცელი უჭირავს სტიქიას: „მაგალითი საშინე-
ლისა (sic) განკორციელებისა“. შემდეგ ამისა იწყება <sup>საშინე-
ლისა</sup> მისი ^{განკორციელებისა} შრომანი ამ რიგით:

1. შესავალი.
2. ზენი და ჩვეულებანი საქართველოსანი.
3. ძველი ისტორია საქართველოსა 1469 წლამდე.
4. უწყება მკითხველთათვის.
5. აღწერა აწინდელისა ქართლის.
6. ისტორია ქართლისა შემდგომათ განყოფისა.
7. აღწერა ჰერეთისა, კახეთისა და კუხეთისა.
8. ისტორია კახეთისა ძველის დროდამ 1744 წლამდე.
9. აღწერა ოვსეთისა.
10. აღწერა სამცხე საათაბაგოსა.
11. აღწერა იმერეთისა.
12. ისტორია იმერეთისა ძველის დროდამ 1744 წლამდე.

VII. საქართველოს ისტორია ვახუშტისა in folio, № 1470, 34 × 21 სანტიმეტრი, დაწერილია მოსკო ქალაქდზე ლამაზის ნუსხა მხედრულის ხელით, რომელშიაც ხშირია დიდრონი ხუცური ასომთავრულები კინოვარით, ნაწერნი მელანი ტექსტისა საზოგადოდ შავია. სათვალავი ფურცლებისა მხოლოდ პირველ ორ რვეულზეა ნაჩვენები. სულ შეიცავს 86 ფურცელს, ყდა მაგარი აქვს ხისა შეიტყავ გადაკრული. ბოლოში ხელნაწერს აკლია, და ტექსტი ეხლა შეწყვეტილია გიორგი მე-VII (1395—1407) მეფობაზე: „შეიკრიბნენ ყოველი თურქობა, დიდ ძალი ლაშქარი, უკეთუ არა ესვით ყენი, არამედ ბილწისა სჯულისა მათისა მხურვალეებითა წარმოემართნენ ქართლსა ზედა. მოესმა რა მეფესა მოსულა მათი და ეითარ გამარჯვებულ იყო... ისტორიას მიუძღვის წინ „აღწერა საქართველოს ზნე ჩვეულებათა“. ხელნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მე-XVIII საუკუნის დამლევს. თამარ მეფის ისტორიაში სხვათა შორის ჩართულია ანტონ კათალიკოსის ლექსიც თამარის შესახებ.

VIII ნაწყვეტი ვახუშტის ისტორიისა №1444. in 4, დაწერილია კარგ ქალღმერთ მშვენიერის და წვრილის მხედრულის ხელით, მელანი შავი და წითელია. სულ შეიცავს თერთმეტ ფურცელს. მეთერთმეტე ფურცელი სულ უკანასკნელი ფურცელი ყოფილა წიგნისა, ვინაიღვან აქ დაცულია შემდეგი ბოლო სიტყვაობა: „სიტყვაო ლუთისაო! შემწყალებე მე ცოდვილი მთავარ-ეპისკოპოსის ბესარიონის მონა ყოფილი გოგია, რომელმან აღესწერე პირველი სწავლისა შინა ჩემსა ქართლის ცხოვრება ესე: თთუცსა აშრაფსა C, ქრისტეს აქათ ჩღათ, ქართულსა უაზ 1779“.

პირველი რვა ჩვენამდის მოღწეული ფურცელი შეიცავს ქართველთ ზნეჩვეულების აღწერას; ერთი ფურცელი უჭირავს გიორგი ბრწყინვალის მეფობის აღწერას, და ერთიც ვახუშტის ისტორიის მეორე ნაწილის წინა-სიტყვაობას.

რუსთა. რუისი მდებარეობს მახლობლათ ურბნისისა, ორ ვერსის მოშორებით. რუისში უძველეს დროიდან ყოფილა დიდი საეპისკოპოსო ეკლესია, კათედრა პროველეებისა. პროველეებისკაოზი ანტონი მოხსენებულია შატბერდის კრებულში ამას უძღვნის დაჩი თავის წერილს პსალმუნების განმარტების თარგმანის შესავალში. ძველი ეკლესია რუისისა აღმოუფხვრია ძირიანად თემურ-ლენგს მეთოთხმეტე საუკუნეში. ეხლანდელი გუმბათიანი და საზოგადოთ ლამაზი ეკლესია რუისისა აშენებულია, როგორც წარწერა უჩვენებს, ალექსანდრე მეფის მიერ (1413 — 1442). ეს ის ალექსანდრეა, რომელმაც მცხეთა განააზხლა. სამართლიანათ შენიშნავს დ. ბაქრაძე, რომ ძველი ეკლესია რუისისა ბევრათ უფრო დიდი და ულამაზესი ყოფილა ახალზე. რომ ძველი ეკლესია უდიდესი ყოფილა, ეს სჩანს საფუძველის ნაშთებიდან და რომ ულამაზესი ყოფილა, ამას ამტკიცებს ძველი ჩუქურთმები აქა იქ ჩატანებული ახალ ეკლესიის კედლებში. ჩრდილოეთის და სამხრეთის მხრით ეკლესიას აქვს ეკვტერები. ჩრდილოეთის ეკვტერის მარტო აღმოსავლეთის ნაწილია დაცული და ეს ეკვტერი მშვენიერი ნახელავია. შემკობილია ლამაზის თალით და გრეხილებით. სამხრეთის ეკვტერი მდარე ხელობის არის. მშვენიერი ჯვარი და სხვა ჩუქურთმები ამკობენ აღმოსავლეთის კედელს ეკლესიისა. ჩუქურთმები საკმაოდ არის სხვა კედლებშიც. გარშემო ეკლესია-

უელის გალავანი. გალავანის შესავლის თავზედ ამართულია კოშკის მსგავსი ორ სართულიანი სამრეკლო, რომელიც შემნებულია პროველის დიონოსი ლარაძის მიერ. რუისის ეკლესია ძველ ხელთაწერებში ღვთაების ეკლესიით არის მოხსენებული, ხოლო შემდეგ ფერისცვალების ეკლესიით იხსენიება. (სრული ცნობები რუისის ეკლესიის შესახებ ნახე: Вакрадае. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ христіанства, стр. 124—125. Матеріалы для археол. Кавказа, вып. IV, стр. 145—147. Brosset, Voyage. Varr. IV, p. 7—8).

წარწერება კედლებსა:

I. კარის-ბქეს დასაეღეთის მხრით აქვს ასომთავრული წარწერა:

1. წ. ზე აღიდენ ღწ მეფთა მეფება დიდისა ალექსანდრეს
2. როსა მრ კდ აღეშენა საყდარი ესე აღიდენ ღწ და სლი მთი კუხლ ყს.

II. მარჯვენით კარის-ბქისა დასაეღეთ კედელზე ხუცურად აწერია:

ნ (?) გ შანს: გრგ ლს: შშნ
 დნს ღმერთმ: ჩმსა
 : ლდა მდებლ შგწ
 გისა. ხთი ღღე

III. ჩრდილოეთის კედელზე სხვა და სხვა ქვებზე ნაშთები წარწერებისა

1. წ: სბა: შწს ღწ
- 2...როთ მწ აწ

IV. ჩრდილოეთის კარის ზემოთ:

ქ. ქსტე შე ფდ. [ცოდ]ვილი და სახითა ოდნ მლდ[ელი], სყს.

V. ჩრდილოეთის ეკვტერის კარის ზემოთ ძველი მხედრული
ლის ხელით:

მოვედით ჩემდა ყლნი დამაშურალნი
კმობს ქე. ქე შე გნი.

VI. ამათ ზემოთ ნაწყვეტი ხუცურის წარწერისა

... ლითა ლთ.

VII. ჩრდილოეთის ეკვტერის შიგნით თალზე ხუცურათ:

ქე შე სლი იე ებსკხსა ან

VIII. საკურთხეველში ჩრდილოეთის ეკვტერისა გრები-
ლიანი თალის არკაზე ყოფილა ორსტრიქონიანი ხუცური ასო-
მთავრული წარწერა, რომლის თავი და ბოლო მოსჩანს მხო-
ლოთ:

1. სხლითა ლითა მე. ძ დღვლისა

2. ვინცა ლ თმთა ან.

IX. სამხრეთის კარის მარცხნივ ასომთავრულით სწერია:

გალატოზთ ზედა მოეგსა შაღვას შეუნდენეს ღმერთმან ამინ.

X. ჩრდილოეთის კარის მახლობლით მერმენდელის ხუცუ-
რით:

წ. საბა შეუნენეს ღმერთმან.

XI. კანკელზე ხისა მხედრულით სწერია:

კურთხეულ არს ღმერთი, რომელი სამობასა შინა ერთო-
ბითა და ერთობასა შინა სამებით იქადაგების და იდიდების,
მეტყველების, რომლისა შეწვევითა გაკეთდა კანკელი ესე
ლუთაებისა მრავალ-ნაწილიანისა ფერის-ცვალების ხატისა ასა-
მალღებლად და განსაძლიერებელად უკეთილმსახურებისა მსახუ-
რისა და უმაღლესისა მპყრობელისა ყოვლისა ზემოისა საქარ-
თველოისა მეფისა ირაკლი მეორისა, დავითიან-ბაგრატიონისა,
კეთილმორწმუნისა ყოვლისა საქართველოისა დედოფლისა და-

დიანის ასულისა დარეჯანისა და კეთილად წარსამართებელია ძეთა და ასულთა მათთა. მამათ-მთავრობასა ანტონი შვილის ძისა, დავითიან-ბაგრატიონისა, უნაკლულად შესრულდა კანკელი ესე საფასითა და წარსაგებელითა მროველ-მიტრაპოლიტისა ყიფიანის ძის ნიკოლოზისათა. საუკუნოდ იყავნ კსენება ღისი. ნოემბრის ჯ, წელსა ჩდშა, ქკს შუათ ¹⁾).

XII. ზარზე, რომელიც ეხლა დაზიანებულია, მხედრულათ აწერია:

ჩვენ ყოველად უსამღვდელოესმან მროველ მიტრაპოლიტ-მან მალალაშვილმან იუსტინემ გიძღვენ რუისის ღეთაების ეკლესიასა ზარი საფასითა ჩემითა საოხად გლახაკისა სულისა ჩემისათჳს წელსა ჩუგ. ქკს. შუბ.

XIII. აღმოსავლეთის კედელზე სამრეკლოსა ხუცუკრათ აწერია:

ღმერთო შეიწყალე მაშენებელი სამრეკლო[სა] ლარაძე დიონოსი მროველი.

ეპიტაფიება.

I. საქართველოს მეფეთ მეფის ვახტანგის მეუღლეთ და იმერთა და კახთა მეფის არჩილის და ქართლის მეფეთ მეფისა და ყანდაარისა ქირმანისა ზირიშკისა და იილათის მპყრობელისა და სპარსეთის სპასალარისა მეფის გიორგისა და ერანის მღვივანბეგის ლევიანისა და ძმათა მათთა ღელა და ორბელის ძის ყაფლანის ასული ღედოფალი როდამ ყოფილი ცქემოსანი ეკატირანე აწ მღებარე ვიქმენ მკვდრსა ამას საფლავსა ჩვენსა ესე არს განსასვენებელი ჩემი ამას ღავემკვდრე რამეთუ მთნავს ესე ქკს: ტოთ: სვეტო ცხოველო მფარველ ექმენ ძეთა ჩემთა ყოველთა.

¹⁾ წარწერები №№ II, IV, V, VI, VII, VIII აქ პირველად იბეჭდება.

II. ეპიტაფია არა აქვს, მაგრამ საყდარში იპოვება საფლავი
 ეგები:

გრიგოლ მროველისა, რომელიც გარდაცვლილა მეთვრა-
 მეტე საუკუნის დასაწყისში და გერვასი მროველისა, რომელიც
 მიიღვალა 1816 წელს. ამას გარდა რუსის ეკლესიაში მარხიან
 მრავალნი პირნი ბაგრატიონ-დავითაშვილებისა (ამათი შთამო-
 მავლობითი სია ნახე ბროსსეს Rapp. VI, p. 8—10).

III. ქ. ვაი სიკვდილისა მანგლით მოკვეთ
 ილსა და მიწა მიწად მიქცეულსა ყაფლა
 ნის შვილის ასულსა და მეუღლისა ჩემისა გამზღე
 ლისა და პატრონსა საქართველოს მსაჯულთ
 უზუცესისა აბაშიძე ნიკოლოზისა და სამთა
 ძეთა და ექვსთა ასულთა ჩემთა ჩემთვის
 მტირალთა და განმ ფელსა და აწ საფლავსა
 ამას მღებარესა მხეველსა ანნა
 ბისა რუსის ეკლესიისა სამწირველოს . . .
 სა მიწად მიცემულსა შემწიყალეთ მხილველთა
 და შენდობა ბძანეთ ჩემისა ცოდვილისა სულისათვის სიყ
 ვარულისათვის ქრისტესა აღვესრულე თებერვლის კდ ქკს
 [უა.წ¹).

ხატება და ნაგებობა რუსის კვლესიასა.

I. ხატი ფერისცვალებისა დიდი ზომისა, სულ 107×70
 სანტიმეტრი, დიდი ხის კუბოთი, რომლის ერთ კარზე გამო-
 ხატულია პეტრე კლიტიტურთ და მეორეზე პავლე. ზემოთ
 კუბოზე გამოხატულია მამა ღმერთი. ხატი წარმოადგენს ფი-
 ცარს სულ საფსეს სხედასხვა ნაწილებით. სიგრძეზე მოთავსე-
 ბულია 22 უჯრა ნაწილებისა, განზე 25, ასე რომ სულ უნდა

¹) ქორნიკონი უღრის 1789 წელს. ეს ეპიტაფია აქ პირველად
 იბეჭდება.

იყოს 550 უჯრა ნაწილებისა, მაგრამ ზოგიერთი მათგანი და-
კარგულია. წარწერები ნაწილების სახელებისა უჯრებზე
ცურია. ნაწილების ქვემოთ ხუცური წარწერაა, ძალზე გადა-
სული და ამიტომ სრულათ არ იკითხება. ჩვენ იქ წავიკით-
ხეთ:

- 1 ...თარ სხლ: ჭბლ: კრზლ: და დზლ არს
სკნიოგზნ უკე: მე: გლზკმნ: ფლ: ცდვლმნ:
და: ყთა: ეფისკოპთა: და: მზზნთა: უნრჩევეს...
- 2 ...ნ: მზღველ(?): გლს: მდგინებთ: ვნებე: კაზმდ:
ენზთა: ამთ ბრძანებითა პტრნის: მერზასითა:
დღეგრძლბით: საუკნო: იყვენ კსნბა: შთი მრდის...
- 3 და: და: სზლვდ (მ)ცველდ: სლნისა ჩნისა:
და მზზლთა: ჩნთა: სა(ოხდ) შეგამევეინე ხატი
ესე მფთ მეფისა: კსტნტინესითა: და: დედფლთა
დედფლისა [თსა?] ქ...²⁾

ჩვენის აზრით, ეს წარწერა ეკუთვნის კონსტანტინე III,
რომელიც გამეფდა ქართლში 1478 წელს.

კუბოს კარებზე ხატისა მხედრულათ სწერია:

- 1 ღო ყნისა შემოქმედო და ყთა ცხოველთა ცხოელობისა
მიმცემო მსმე
- 2 ნი სიტყუათა მათ შენთა საღთოთა რლსაცა იტყვი პირი-
თა შრითა უტყუელი
- 3 თა საღთოსა შა წერილსა ესრეთ. „მოიძიეთ პირი და
შევედრენით მე და შვევი
- 4 სმინო ზეცით და მოწყალე [გ]ექმენე თქტან: ხ მე მსმე-
ნელმან იმათ სიტყუთმან

²⁾ ეს წარწერა ვერ არის კარგათ წაკითხული ბროსეს მოგზაურო-
ბაში. მეფე კონსტანტინეს სახელი იქ სრულებით არ იხსენიება.

- 5 მოვიძიე შემწე-მფარულად და პირი სახე და ხატი ღთა-
 ებისა შ'ისა და წ'ე შენსა წ'რ
- 6 პ'დგომილი ვყოფ ვედრებასა გულითა მძრწოლარითა და
 ეინათგან თვთ შენტს უჯვი
- 7 მსჯულის მდებლობ მონისა შ'ისა მოსეს მ'რთ და იტყვ
 ვ'დ ჰარა მეჩტნოთ წ'ე პირსა ჩ'ა
- 8 ცარიელია: და ამისთვის მეცა წინაშე პირსა დიდებისა
 შ'ისასა წარმოდგომილი კად
- 9 ნიერ ვიქმნები და მოგიძლუნი მცირითა წრსაგებელითა
 ჩ'თა შემზადებულსა შთასასწნებელსა¹).
- 10 და შენცა უკტს ხატო ღთაებისაო შემწეო მორწმუნეთა,
 დიდებოა მადიდ
- 11 ებელთაო, და მფარულსო მსასოებელთა შენთაო, შენ
 შემწე ექმენ მორწმუნესა
- 12 შენსა შემომწირტლსა ამის მცირედისა შესაწირავისასა,
 შენ დიდებოა მადიდებელ
- 13 თა შენთაო დიდებულ ჰყავ მადიდებელი იგი შ'ი მონა და
 მოსავი ღთაებისა შ'ისა
- 14 ციცისშვილი ზაქარია და შეზღუდე ძალითა შ'ითა უძ-
 ლეველითა, მეუღლი
- 15 თურთ თვსით, ძეგბითურთ და ასულით და ნუ გარე
 მიაქცევ სასოებასა მის
- 16 სა და ეც ფარტა ყ'თა შ'ა დღეთა მისთა:
- 17 წელსა 1786.

მეორე მხარეს მარცხენა კარისა მხედრულათ სწერია:

- 1 ყ'თა ცხოვრებისა და ცხოველ მყოფისა მეუფისა ჩ'ნისა
 და ღ'ისა ხატო სახეო და მაგალი
- 2 თო და უსაბამოჰსა ღთაებისაო ვინაჰთგან სათნო შესა-
 წირავ და მსხტპრპლ შენდა არს სული

¹) აქ თავდება პირველი კარის წარწერა, დანარჩენი მოთავსებულია მეორე კარზე ანუ უკეთ ფოქვათ მეორე ნახევარზე.

- 3 შემუსრული გული შემუსრული და დამდაბლებული, რა-
საცა არა შეურაცხ ჰყოფ თქმისა
- 4 ებრ წყლისა შინა დავითისა: ამისთვის უკუც სასოებისა
თვისისა შენ ზა დამდებელმან მო
- 5 ნამან შენმან ციციშვილმან დედოფლის სახლთ უხუცეს-
მან ზაქარიამ სულით და გულით შემუსრულით და დამ-
დაბლებულით
- 6 მოგიძღუანა მკირედი ესე შესაწირაფი წა ბუდე ესე
- 7 შთასასტენებელი და შემოგწირა სასოებითა ფდითა შენ
თაყუანის საცემელისა ყთასა ხა
- 8 ტსა ღთაებისასა: 1)
- 9 შთასასტენებელსა ამს ბუდესა ხატისა ღთაებისა შინასა
და შემოგწირავ მონა
- 10 შენი ციციშვილი დედოფლის სახლთ უხუცესი ზაქარია:
ზ შენ ღთაებაო
- 11 შეუტალღებლო ყოველთაო ნუ უგულვებულს ჰყოფ სა-
სოებასა ჩემსა და მოიხილე
- 12 ზა ზეტით წმიდით სამკვდრებელით შენით და მოწყალე
მეკმენ და დამიფა
- 13 რენ ყთა დღეთა ჩემთა მე შეუღლითურთ ჩემით და
ძგებით და ასულით
- 14 ურთ, რათა მდის გადიდებდეთ შნ საფარტელსა შა
შენსა დაკულნი და
- 15 ქტლის მოკმედებისა შინა მმადლობელნი:
- 16 წელსა 1786 2).

ამ ხატის შესახებ ამზობენ, ვითომც ეს იყოს გაძარცვული ნაშთი იმ შესანიშნაფი ნაჭედი ხატისა, რომელსაც მოიხსენიებს მურავიევი. ჩვენ გვგონია, ამ ხატს სრულებით არ ეხება მურავიევის სიტყვები.

1) ამას ქვემოთი სტრიქონები მოყვანილია მეორე მხარეს მარჯვენა კარისა.

2) ამ კუბოს კარების წარწერების ტექსტები პირველად იბეჭდება აქ.

II. ჯვარი გარეთ სატარებელი ვერცხლისა ოქროთ დაფე-
რილი. მხედრული წარწერა ზემოთ ცოტა გადასულია, მაგრამ
წაკითხვა მაინც შესაძლოა:

- 1 ქ. ევა შენ ცისა მოქცევით მძღვანელო ზეშთა ზედან
აღმაფრენისა სუფეგად ყოველთა მაცხოვრისა
- 2 საჭეთ მჭრველი მტრთლ ჯ'ისა ამის მიმრთმელი რუისსა
ემროველოზ ნიკოლოზ ორბელიისშვილი
- 3 ქ. წნო ძმანო ჯ'ი ესე ლარაძეთ მოუპოვებით დეონოსე
პირველ ერუშნელი ყოფილა იმას შემოეწირა დიად და-
ლეწილ იყო აწ მე მ
- 4 როველ ურბნელმა ნიკოლოზ ხელახლა გავაკეთებინე
ვეცხლიც მოუმატეთ ვინც იხილვიდეთ პირველად დეო-
ნოსე მროველს
- 5 მოიკსენებდეთ და შემდგომად მეცა შენდობით მომიკსე-
ნებდეთ ლ'თისათჳს გე'ბი ქე'სა აქეთ ჩღაგ ქ'კს უუ (sic)
- 6 მეფობასა ბაქარისასსა გაკეთდა ვინცა ამა საყდრისათვის
შემამეწია რასმე ლ'ნ აკურთხოს ა'ნ¹⁾.

ხელთაწერება.

I. სახარება 33 X 21 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღზე
ნუსხა ხუცურით ერთ სვეტად. ყდა ვერცხლისა აქვს. სურათები
ოთხე.ა მახარობელთა და სათავეები თუმცა ფერადებით არიან ნა-
ხატნი, მაგრამ ხელობა საიმისო არ არის. ზოგი ფურცლები
არეულია. ბოლოს სარჩევი და სარჩევის წინ სწერია:

- 1 დაიწერა წ'ა ესე სხრ'ებ'ა წელთა შვდი ათას ორას
- 2 ათ ხუთმეტს კ'ლითა ფ'დ ც'ოდვილისა დიმიტრისითა:
- 3 ვინცა მიემთხვეოდეთ წ'ა ამ'ს სხრ'ბსა, შენდობ'ასა
- 4 ჰყოფდით ჩ'მ ც'დვლისა თ'ს.²⁾

¹⁾ ამ წარწერის ტექსტი აქ პირველად იბეჭდება.

²⁾ 7215 წ. ქართულის სათვალავით უდრის 1611 წელს.

სარჩეის ბოლოს სხვა ხუცურის ხელით სწერია:

- 1 ეს წა სხრბა დაეგრიბინა ნიკზ ქზს ხერხეულიძეს და
- 2 მე მროველ მატრაპოლიტზნ დავიკსნ სამ თუმნდ
- 3 იყო გირაოდ და მე თხუთმეტ მილანთული მივეც-
- 4 ჩმ ცდვლისათს შენდბას ყოფდეთ მროველისა იზბისათს:.

II. შმარხვანი 32 × 12 სანტიმეტრძ, დაწერილია ქაღალდზედ ნუსხა ხუცურით ორ სვეტად. ბოლოს სწერია:

ღო ღო შე ცდვლი გი.
 მეფობდა საქადთეელოსოვრ
 სა შა. მეფე ვახტანგ ლეონის
 ძე ბაკრატიონი. მშინ უსჯლთა
 ოსმალთა მოტყუებით დაიპყ
 რეს საქართველო, და მშნ მეფე
 [ვ]ერლარა მდგომ იქმნა სმკვლრე
 ბლსა თსსა, და წრმოვიდა დედა-
 წულითა რუსეთად; და მრელი
 ეფისკპსნი და დბლნი თან იახლა
 და თვთ მროველ ეფისკპზი ორ
 ბელის ძე ნკზ თან ვახლა რლ
 სა თა ჰყვეს ძმნი სმნი, და ძმი
 სწული ორი, და ბიძის ძე ერთი;
 თვნიერ ყრმებისა და დედათასა;
 მშინ სმფოსა ქლქსა მოსკოვს ყო
 ფასა შა მიბრძანა წერად მრხვ-
 ნისა ამისა და დავსწერე დიდის სსჯ-
 ილითა მრხენი ესე, მრვლ ემ
 იერ ყოს უნ წელნი და ჟმნი მისისნი;
 ხ წესი და რიგი რუსისა დავსწე
 რეთ; გზი მე გლბკი მდღლი გიო
 რგი სმიერლი ებიტაშვჯი ვინც
 ნამცთარი ნახოთ უღრტკნელდ

გამართვიდეთ, გბი სყვრლნო
 მკითხე ლნო წყევა და შეჩვენებ
 არა ჰყოთ ჩმ ცდვლინთს ად
 გბი ეთა მხილველთა ვინც იკ
 მარებდეთ ღის სიყვრლისა
 თს ამს... მღღლთ მთვა
 რსა მროვლ ნკზს შენდობით
 მოიკსნებდეთ; და მეცა გბი გლ
 ახკი ამისი მწერალი მღღლი გი
 გრდამოცვენებლის ნაბიჰვე
 ისგნ თვთო შენდობას მეც მიხდი
 ნებდეთ: ნაშრომი ჰკიეს. ხ მუშაკი
 მტუტარ და ავლ:

ქეს: აქათ: ჩდ: გმ: თვე
 სა: ივნისსა: ა: მეფობასა
 მე[ო]რესა იმპერატორი: პე აღ
 ექსის შელისსა:

შემდეგ ჩართულის ხუცუბრით სწერია:
 ვერ მგრძნობი, ამის უმეცრებით წერისად:-
 თუც დაგეფაროს ნუ საბასრო ბერისად:-
 მგრძნობი ნუ ცხად ჰყოფს, ზეწერით უშვერისად.
 გესავ შემინდოთ, ქს მსასოე სერისად.
 უგრძნო ნუ ეძებს, ცხადად ვწერე შტერისად:-

შემდეგი ლექსი მოყვანილია მხედრული ასოებით:

მე დედა ზარდლის, ქსელისა უსუსტე:-
 კეც კაცი ვმონებ, მემსხვერპლე თუ ხენეში:-
 არა ხენეშთაგან, კაწახ მონოზანობ:-
 მმკობსა ჩემსა, ვამკობ ძალისად ნიკოლაოზ:-
 მკსენ ვიყო მხილველთაგან ორბელიანი:-

ამ ლექსებს შუა სწერია:

ღთო მამაო ძეო და სულო წო, დიდად დიდებულა
 და მეუფეო უფალო ჩემო იესო, ღთო და
 კაცო სრულა. შვე მე ძე ორბელისა უღირსი
 ნიკოლოზ მროელი ცუდი მონაზონი.

შემდეგ სხვა ხელით:

უო ღთო ცი შვე. ქვეს აქეთ ჩდგმე:- ივლისს ით:
 აღესრულა

მე ორბელის შვილმან: ქართველთა: იმერთა და კახთ მე-
 ფეთ დედის ძმწულმან: და საქართველოს მოსამართლეთ უბუ-
 ცის ძემან: მროელ ეფისკოპოზმან ნიკოლოზ აღვაწერინე
 მარხვანი ესე: და შევსწირე ქართლში რუისის ღთაებასა: ვინც
 გამოსწიროს ღთნ დასწყველოს და შეაჩვენოს:- ვინც იხილოთ
 შენდობას ვითხოვ ღთის გულისათვის:-

III მარწუხი 22,5 X 16,5 სანტიმეტრი, დაწერილია ქა-
 ლალღზე ნუსხა ხუცურით. სათაურები ნაწერია წითელის მელ-
 ნით, ყდა აქვს. ბოლოს სწერია:

აღიწერა და სრლ იქმნა საღმთო ესე: მარწუხი: წელსა
 1723 (უნდა იყოს 1753) თვესა. მაისსა: 30: საქართველოსა
 ზედან: მეფობსა: ცხებით გვრგვონისა: მეფისა ერეკლესა ძისა:
 თეიმურაზისაზე: და ძისა მთისა. კბთა მეფისა ერეკლესასა: სა-
 ქართველოსა მამათვრისა: და უფროსად პატრიარქისა: ანტონი
 მეფის იესეს ძისათა: მშრომელისა მშუშკებელისა ქუთათელ მიტ-
 რპლიტ ყფლისა და ქართლისა. არქივისკვის ტომოთესსა:
 ღო შეიწყალე ამისი მწხბლი ცი ქრისტეფორე:

IV. კურთხევანი 20 X 14,5 სანტიმეტრი, დაწერილია ქა-
 ლალღზე ნუსხა ხუცურით. თავი და ბოლო აკლია. ყდა არა
 აქვს. უნდა ეკუთვნოდეს მეთვრამეტე საუკუნეს.

V. გულანი in folio, $45 \times 31,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაქლზე ნუსხა ხუცურით და შავის მეღნიით. სათაურები ნაწერია წითელის მეღნიით. თავი და ბოლო აკლია. ქორონიკონი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ. ხელის და მასალის მიხედვით გულანი მე-XVII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს ან მე-XVIII დასაწყისს. ბოლოს მიკრებული აქვს ორი ტყევის ფურცელი, რომელზედაც სახარების განმარტების (თარგმანის) ტექსტი ყოფილა.

VI. ძილასპირი $20,5 \times 14,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაქლზე ნუსხა ხუცურით. ყდა აქვს. ქორონიკონი არ უზის. ხელთნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეXVII—XVIII საუკუნეს.

VII. მარგალიტი $21 \times 16,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაქლზე ნუსხა ხუცურით, ხელთნაწერში მოიპოვება ოთხი-ოდე სურათი საკმაოდ კარგი ნახელავი. ბოლოს ტექსტის ხელით სწერია:

წ: დაიწერა წიგნი ესე მრგლტი კელითა ფედ ცდვლისა რუისელი მღღელ მონაზონის კლიმაშვილის იოსებისთა სმე-უფოსა ქლქსა რუსეთს მოსკოვს და შევსწირე წიგნი ესე რუის ხატსა ხთაებისსა ვინც გმოსწირ[ოს] ისიმც რისხვს და მისნი გწყობილნი და ნურც იკსნების წლით და კორკით და რანიც წნი სვიქსარსა შიგნ სწერიან ისიმც რისხეს ამის გმომწიროსა ან. ჩღგა. დაიწერა წიგნი ესე ჩღგა.

VIII. დასდებელნი ანდრია კრიტელისანი $20,5 \times 14,5$ სანტიმეტრი, ნაწერია ქალაქლზე ნუსხა ხუცურით, თავი და ბოლო აკლია. ხელითნაწერი მე-XVIII საუკუნის უნდა იყოს.

IX. ეფრემ ასურის სიტყვაჲ ფერისცვალებისათჳს 21×15 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაქლზე ნუსხა ხუცურით. ბოლოს სწერია:

მრავალ ეპირ წინამძღორის შვილი მროელ მიტროპოლიტი

გერმანე, რისა საფასითა აღვწერე უღირსმუნ მღვდელმწიფისა დეკანოზის ნაკლბ: ჩდ. 1768.

მე მროველ გერმანეს ამ მღვდლისათვის შემწირავს სულისა ჩემისა საოხად ნურვინ იკადრებთ გამოწირვად

X. წესი კურთხევისათვის ეკკლესიისა $27 \times 12,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღღზე მხედრუღის ხელით. ბოღოს აქვს მინაწერი:

გარღვიოთარგმნა რუსუღლისაგან ქართუღად იღუმნის ტრიფიღესგან იუნის 21 წელისა 1784

ქვემოთ სწერია:

გმ

ხენნედ იოანემცა უღირსი იკონოპოსა დეკანოსი ტფიღისს სოონისა აღმწერი ამისი მკითხნო 17892.

XI. თთვენი, რომელიც შეიცავს საკითხავებს იენისისა, იღლისისა აგვისტოსა, $31,5 \times 21$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღღზე ნუსხა ხუცურით: ყღა დამტვრეულია, თავი და ბოღო აკლია. ხელითნაწერი ჩვენის აზრით მე-XVIII საუკუნეს უნღა ეკუთვნოღეს.

XII. ნაწყვეტები დავითის ფსალმუნებისა 20×15 სანტიმეტრი ყღაში, ნაწერია ნუსხა ხუცურით. მხოღოდ რამოღენიმე ფურცელია დაცული. ხელითნაწერი ჩვენის აზრით მე XVIII საუკუნეს უნღა ეკუთვნოღეს.

XIII. წიგნი იოანე დამასკელისა $16 \times 10,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღღზე მხედრუღის ხელით, ყღა დაცულია. ბოღოს სწერია:

ქეს აქეთ: ათას შვიღს ოცღა რვასა ეს წიგნი მე მროველ ეფისკოპოზმან ნიკოლოზ რუსისს ღთაებას შევსწირე: ისიმც რისხავს და იესო ქრისტე: და სუღი წმიღა: ვინ იმ რუღისს ღთაების საყღარს ეს გამოსწიროს ყოვეღს მროვეღსა. და

წამკითხველ გვხვეწები შენდობას მიბძანებდეთ: ღთის რულისათვის:

მე ორბელის შვილმან მროველ ეფისკოპოსმან ნიკოლოზ ალვაწერინე იოანე დამასკელის წაგნი ესე: ქალაქსა შინა ასტარხანს: ქართლიდამ რუსეთს მოვდიოდით მეფე ვახტანგს ვახლდით: იქ ქართლიდამ წამოღებული დიად ძველი წიგნი იყო: აღარც თავი ჰქონდა: და აღარც ბოლო: რაც ჩნდა ეს გარდმოვაწერინე დაუკარგაობისათვის: და შუაზედაც ცხრამეტი და ოცი თავი ამოგლეჯილი იყო: რომელსაც ღნ ქართლის თათრისაგან გამოკსნა გაღირსოსთ ამის გათავებას ეცადენით. ღთის სიყვარულისათვის: და ვინც ნახევდეთ თვითოს შენდობას მიბძანებდეთ და ამ წიგნს რუისის ღთაებას ნურავინ გამოსწირავს: თუ ვინ შეგამოსწიროს, ისიც ღთაება რისხავს.

ამის ბოლოს სწერია:

ღო შეფდ ცდელი ისბ კლიმიაშვილი ამისი დამწერი.

XIV. ნეტაფრასი 21×16 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალღმერთ ნუსხა ხუცურით. ყდა დაცულია, ბოლოს სწერია ტექსტის ხელით:

სადიდებლდ წისა სბისა. მე გლხკმნ ხუცეს მონაზონმნ ვიკლს მოდგინე, და აღვაწერანე. საფასითა ჩმთა: ყდ წის ღის მშობლის შბის საკითხვი: და ჯის ამაღლების ნეტაფრასი: და: წამებმ. წისა დბლის მთვრ მწმისა დიმიტრისა: და ტაძრად მიყვნების შესხმა და ქება და წამება: და წამებმ წისა მოწამისა დბლისა რედენისა: ცხრბმ და მოქლქბმ წისა მმისა ჩნისა ნიკოლოზისა და მიცვლბმ ყდ წისა ღისა მშბლისა შესხმა და ქბა: და ვინცა ჩმს უკან მიემთხვიენეთ ამთ ჩმთა ნაღვაწთა შენდობმსა ჰყოფდეთ ჩმ გლხკმნ ბერის გერმანესათს რა ლოცვა თქნი მეოხ მეყოს მე უდებსა და თქნცა სათნო ყყოთ შემოკმედსა: სანამ ცოცხლ ვიყო ნუ ვინ იკადრებთ მიმძლავრებით გინა მიხვეჭით ამ წიგ-

ნის მიღებამსა. და როცა მოვკდე მას უკან თქნ იტონი
ხლი უკეთ მოიხმართ:

ამის ბოლოს იუსტინეს ხელით მხედრულათ სწერია:

მე პროვლმან მიტროპოლიტმან იუსტინემ შევწირე წმი-
ნდას ფერისცვალებისა ეკლესიასა მეტაფრასი ესე.

XV. სახარება ტყავისა 24,7 × 15,7 სანტიმეტრი, ნაწერია
ნუსხა ხუცურით, თავში აკლია ეტრატის ფურცლები, რომ-
ლების მაგიერ მიკერებულთა ქაღალდის ფურცლები მერმენ-
დელის ტექსტით. ტყავი ხელნაწერისა გადანარეცი (პალამფ-
სესტი) მოჩანს. ყდა ხისა აქვს ტყავ გადაკრული, ბოლოს და-
რთული აქვს სარჩევი ყოველ დღიური საკითხავებისა. როდის
ან ეისგან არის წიგნი გადაწერილი, არა სჩანს, მაგრამ პალეო-
გრაფიურის ნიშნებით, ჩვენის აზრით, ხელთნაწერი უნდა იყოს
გადაწერილი არა უკვიანეს მეთერთმეტე საუკუნისა. და რო-
გორც სჩანს მინაწერებიდან ჰკუთნებია სვეტის საყდარს ტბე-
თის მახლობლათ. არა ტექსტის ხელით მინაწერები ამ სახარე-
ბაზე ბევრია და ზოგი მათგანი ძველ გვარებს მოიხსენებენ.
მოგვყავს აქ ეს მინაწერები:

1. ჩუენ სვუტვითა დავწერეთ დავწერილი ესე. პატრონმან
ივრე საბაზიარო. გაგვშვა. და სხუა მრავალი კეთილი
საქმე უყო სვუტსა აწ. ჩუენ გაუკეთეთ ყლთა სახარებისა
წარკითხვაზედა და ლოცვა ვინცა მოვშლოს მისთლისმცა
გაიკითხვის.
2. აღიდე. სახარებაოა. სლი ჩექას ძის დავთსა შეიწყალე. .
აქა და მს ს-უკუნ.
3. სლსა ავალოშვილისა გვირგვირნასა შნ ღნ: ვინცა ესე
ლცვა მოუშალოთ ღნ ჰკითხოს
4. სლსა [ავალო]შვილისა სუიმონისა შნ ღნ.
5. სლსა თურმანის ძისა მარუშისსა შნ ღნ და სლსა
მეუღლისა თუალისა შნ ღნ.
6. სლსა ილიას ძესა ქუმსიას შეუნდნეს ღნ.

7. სულსა სულკურთხეულისა... შეილისა ბაზატისა შენდნესულნი მისა მეუღლესა გულსრამს შენ ღენ
8. სულსა დაჭურისძესა კლადნონასა და მისსა შეილს გიორკის შენს ღენ აენ.
9. ელისესა შენს ღენ აენ.
10. სლსა რჩეულსა შეილის ზავრა ყოფილისა ზაქარიასა შენ ღენ და მათსა ძესა ხორშს შენ ღენ
11. სლსა თეთრადეს ინდოსა და მისთა დედა შებთა შენ ღენ აენ.
12. სლსა ყუღადძისასა აბრამს და მისთა დედთა შებთა შენ ღენ.
13. სულსა ხარტშიძესა ივანსა და მისა მეუღლეს მანიერსა და მისა დაისაწყულსა სალომინაერის შენ ღენ.
14. სლა მოზაუერადესა ზაურაშას შენ ღენ
15. სლსა ქარკიძესა მ... და მისთა დედა მამა შენ ღენ
16. სლსა ქარკიძესა ბღირიასა მეუღლესა მისსა მაიანს შენ ღენ
17. სლსა დევადარადესა ბღირის ძისა მისა მეუღლესა კეკელასა და მისთა შეილთა შენ ღენ
18. სლა ლალივა შეილსა აევაროზს მისსა მეუღლესა მახისა თუალსა ხარადარს შენ ღენ
19. სლსა ხუციძესა აბესლოძსა შეუნდნეს ღენ.
20. სულსა ბუჭიტიძესა დარისპანსა შეუნდნეს ღთმნ
21. სლსა სალომნიძესა იოსებსა შეუნდნეს ღმერთმან.
22. სლსა ლასურიძესა სფრიდონს და მისა მეუღლესა ყისყნსა შენ ღენ.
23. სულსა შალიკა შეილისა ელიასასა დღეგრძელობით კოდვანი მისნი შეუნდნეს ღმერთმან
24. სლსა იროდნს მღმდელსა შენ ღენ
25. სულსა მკეციძის ასულს როდენ ყოფილს სიძესა და მის ძმის წულს იოსებს შეუნდნეს ღმერთმან.
26. სლა კავკასიძესა ზაქარიასა და მისა მეუღლე ულპიასა შენ ღენ
27. სლსა ამილხორის შავილსა(sic) იობ შენ ღენ
28. სულსა კოპასძეს როსაბს შენ ღენ

29. სულსა აღმართვარს შ^ნ ლ^ნ
30. ს ლსა ქუმასიასა შ^ნ ლ^ნ
31. სულსა შამიძესა იაჯავრსა შ^ნ ლ^ნ და მისა მეცხედ-
რესა ანასა და მისა ძესა დაეთსა შ^ნ ლ^ნ.
32. სულსა გოგოლა შ^ნ ლ^ნ
33. შვილსა გ^ნისა ელილბდეს შ^ნ ლ^ნ და მისა მეულღესა.
ბისა ძესა რომანოზსა და მისა მეულღესა გულსურუმს
შ^ნ ლ^ნ.
34. სულსა მალარაძესა გ^ნგის და მისა მეულღეს ქეთეონს
შ^ნს ლ^ნ
35. სულსა ანტონიძესა დანიელს შ^ნ ლ^ნ
36. სულსა ვარდანძესა ნიკოლოზს მისა მეულღესა მისა
ძესა შ^ნ ლ^ნ
37. თავდირიძესა ნაეროზს შ^ნ ლ^ნ
38. ს^ლსა შარაბიძესა ხანტისა დეკანოზსა ათანასეს და
მისთა დედა მამათა შ^ნს ლ^ნ
39. სულსა დეკანოზსა დემეტრეს და მისა ძმასა იეს მირაქს
შ^ნ ლ^ნ და მათთა დედა მამათა შ^ნ ლ^ნ
40. ს^ლსა სუტის დეკ^ნზსა კუციძესა შ^ნს ლ^ნ.¹⁾
სხვა ნივთებთა შორის რუისის ეკლესიისა უნდა აღვნიშ-
ნოთ:

I. წყვილი სამღვდელ-მთავრო ენქერი, მშენიერის ხელო-
ბისა, სულ სირმით ნაქერი. ერთ მათგანს ლამაზის ასომთავრუ-
ლით აწერია:

„ქ: შვიბ: მახვილი: შ^ნნი წე-
ლთა: შ^ნთა: ძლიერო: შ^ნვნიერე-
ბითა: შენითა: მოიხსენე: რ:
დედოფალი: რუსუდან: ა^ნ:“

აქ მოხსენებული რუსუდანი უნდა იყოს ვახტანგ მეექვსის
მეულღე, რომელიც გარდაიცვალა მოსკოვს 1740 წელს.

II. სამღვდელ-მთავრო სარტყელი, რამლის აბზინდებზე
შხედრულით აწერია:

ქ: მოიხსენე: უფალო: ბატონიშვილი: ლევან: და: თანა:
მეცხედრე: ჩუენი: სულ: კურთხეული: გურიელის: ისული:

¹⁾ ქართული ტექსტები ხელთაწერების მინაწერთა აქ პირველად
იბეჭდება.

ბატონიშვილი: თუთა: რომელიმან: შემოგწირეთ: სამარხსა: ზუენჯანელის
სა: სვეტს ცხოველს*): ვინც: გამოსწიროს: ისიმც: რისხვეს

აქ მოხსენებული ლეევან არის ეახტანგ მცხეთის შვილი და თუთა მისი მეუღლე, ქაიხოსრო გურიელის ასული. თუთა გარდაიცვალა 1670 წელს.

III. დიდი ვერცხლის ფოდნოსი. რომელზედაც მხედრულათ აწერია:

ქ. საქართველოს: მეფის: ირაკლის: სძლის: მარიაშის: მზითვის: არის: მისხალი: რაგ:

ეს მარიაშ არის გიორგი მეთორმეტის მეუღლე, გიორგი ციციშვილის ასული, რომელიც გადაიცვალა მოსკოვს 1850 წელს.

ამ მარიაშის დედა ყოფილა ელენე, რომელიც დამარბულია რუისის ეკლესიაში და რომლის ეპიტაფიის მაგიერ ჩვენ ზემოთ (იხილე პირველი ნომერი ეპიტაფიისა) შევდომით დედოფლის როდამ ყოფილის ეკატერინეს ეპიტაფია მოვიყვანეთ. ეს ეკატერინე დამარბულია სვეტი ცხოველის ტაძარში მცხეთას და სვეტი ცხოველივდან გადმოღებული ეპიტაფია შემთხვევით მოჰყვა რუისის აღწერაში. ამ ეპიტაფიის მაგიერ უნდა იყოს:

„დასაბამ და არსებ ჩემდა იქმნ[ა] ბძანება დამბადებელისა მიწა ხარ მიწადვე იქეც მომიპოვა მეც მიწადვე მისა ლები შშაბელი (sic) საქართველოს დედოფლის მარიაშისა (sic) და თანა მეცხედრე თავადის სარდლისა გიორგისა

ციციანოვის ელენე აღმოპოვებულთა ამისთა შენდობას ჰყ[ო]ფდეთ. ქრისტეს აქეთ ჩუგ[ვ]*)“

IV. რუისის ეკლესიაში 1873 წელს დ. ბაქრაძეს უნახავს კიდევ სამღვდელ-მთაწრო ომფორი, სირმით ნაკერი, შეწირული ცნობილი მარიაშ დედოფლის მიერ, როსტომ მეფის მეუღლისა, მაგრამ ეხლა ეს ომფორი ეკლესიაში მთელათ აღარ

*) აქედან სჩანს, რომ სარტყელი წინეთ სვეტიცხოვლის ყოფილა.

**) ეს წლის აღრიცხვა ჩემს დღიურში წაშლილა და ამიტომ არ ვიცი უკანასკნელს ორი ასო მართალია თუ არა.

მოიპოვება. დაცულია მხოლოდ ერთი ზაქერი, რომელზედაც წარწერა არ არის. როგორც გადმოშვა რუისის ეკლესიის მფარველთა თემი, მეორე წარწერიანი ნაწილი ომფორისა წაუღია რუისის ყოფილ დეკანოზს, აწ განსვენებულს რაედენ დეკანოზის-შვილს, და აღარ დაუბრუნებია. ეს მით უფრო სამწუხაროა, რომ ქართული ტექსტი ომფორის წარწერისა დ. ბაქრაძეს არ მოჰყავს. კარგი იქნება, ვისკანაც ჯერ არს, მოიკითხოთ განსვენებულის რაედენ დეკანოზის შვილის სახლობაში ეს საქართველოს საუკეთესო დედოფლის ნამუშავევი.

V. სალარიაში ინახება ყავარჯენი სპილოს ძვალით შემკობილი გველის თავის მსგავსად.

ეხლანდელი ხის ხელოვნური კანკელი რუისის ეკლესიისა, როგორც წინეთ მოყვანილი წარწერა უჩვენებს (ეს წარწერა ასომთავრულია და არა მხედრული, როგორც შეცდომით მოვიხსენიეთ ზემოთ) გაკეთებულია ირაკლი მეორის დროს 1781 წელს. წინეთ ეკლესიას ჰქონია, როგორც ურბნისში, ქვის კანკელი სულ დახატული. ეს მხატვრობა ეხლა სანახევროთ მოშლილია და აგრეთვე დაზიანებულია ქვის კანკელიც. ძველ კანკელს ოთხი რიგი მხატვრობა ჰქონია მხედრულის და ხუცურის წარწერებით. პირველ ქვედა რიგზე დახატული ყოფილა მსოფლიო მამათ-მთავრები, ერთ მათგანს აწერია: „წა ოქროპირი“, სხვების წარწერები აღარ მოჩანან. მეორე რიგის მხატვრობაში მოთავსებულია წმიდა იოანე, დავით წინასწარმეტყველი (ამ ადგილზე ჩვეულებრივად დეთისმშობელი უნდა ყოფილიყო, რადგან საკურთხეველის შუა კარის მარცხნივ არის), შემდეგ შუა კარის მარჯვნივ წაბლალული ხურათი*), რომლის ქართაზე წარწერიდან ასომთავრულით შერჩენილა:

მართლი: იყვ. ცხოვრებდ ხ: დევნულობაჲ: უღვთოჲსა..

შემდეგ დახატულია იოანე ნათლის მცემელი.

*) ამ ადგილას ჩვეულებრივად ქრისტე უნდა იყოს.

შესამე რიგზე წარმოდგენილნი არიან სული წმიდა ადგილას კანკელისა და აქეთ იქით ანგელოზნები საყვიტრომლის პირებზე აწერია ასომთავრულებით:

წა არს, წა არს, წა არს ორი ორი.

მეოთხე რიგის მხატვრობა ზემოთ სულ მოშლილია, გარდა კუთხეებისა. ამ ზედა რიგის ნახატების ზემოთ უნდა ყოფილიყო წარწერა, ვისგან არის გაკეთებული კანკელი, მაგრამ ეს ნაწილი კანკელისა სულ ჩამონგრეულია.

კანკელის მხატვრობა იმ დროს უნდა ეკუთვნოდეს, რომელსაც ეკუთვნის მცირეოდნად დაცული მხატვრობა არკებზე მარცხნივ და მარჯვნივ საკურთხეველისა. მარცხნივ დაცულს წელს ზემოთ ნახატს სურათებს აწერია:

წმიდა ბარბარე, წმინდა ეკატერინე, წმინდა ირინე, წმინდა თეკლა, წმინდა მარინე, წმინდა ნანო.

მარჯვნივ ზემოთ ერთი სურათი დაფარულია ფერისცვალების ხატის ფანჯატურით, სხვებზე ამოვიკითხეთ: „წმიდა არსენ, მამა პავლე.“ მარცხნივე კანკელისა მოიპოვება დიდი სურათი წმიდა გიორგისა ცხენით, ვეშაპის გამგმირავი.

წარწერა კედელზე დარჩენილის სურათებისა ისეთივე მხედრულია, როგორც ძველი კანკელისა. ჩვენის აზრით ყველა ეს მხატვრობა ვახტანგ მეექვსის დროს უნდა იყოს. ამ მოსაზრებას ჩვენ ვამყარებთ მხედრული წარწერების მსგავსებაზე რუისის და ურბნისის კანკელებისა. როგორც ხის კანკელები ორთავე ეკლესიებში ისაკლი მეორეს გაუკეთებია, ისე ქვის კანკელები ვახტანგ მეექვსეს ეკუთვნიან. შიგნით დანარჩენი ნაწილი ეკლესიისა კირით არის შეთეთრებული და ძველი მხატვრობა დაფარულია.

ვსარგებლობთ აქ შემთხვევით შევასწოროთ წინეთ მოყვანილი წარწერა სამრეკლოს აღმოსავლეთის ნაწილისა, რომელზედაც ასომთავრულით სწერია:

წ: ლთო: შ: მეორედ: აღმა
შენებლი: სამრეკლოსა: ამის:
ლარაძე: დიონოსი: ამინ:

ეს წარწერა ცხად ყოფს, რომ სამრეკლო ძველი არის და დიონოსეს ის მეორედ აღუშენებია. ანუ უკეთ ესთქვათ განუახლებია და არა პირველად აღუგია, როგორც გრაფინია უვაოვისა შენიშნავს.

რუისის სამწყსოს წინეთ შეადგენდა მთელი ზემო ქართლი, ანუ უმეტესი ნაწილი ძველის შიდა ქართლისა. ჯერ კიდევ 1800 წელს რუისის ეპარქიაში, დ. ბაქრაძის სიტყვით, ითვლებოდა 46 სოფელი (ეპარქია რუისისა გაუქმდა 1811 წელს). მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში რიცხვი სოფლებისა ორჯელ მეტი ყოფილა. ჩვენ გვაქვს ეხლა ხელში ერთი შესანიშნავი წიგნი, ა. ციმაკურიძის მიერ ჩამოტანილი ქართლიდან, რომელიც წარმოგვიდგენს დაეთარს ანუ, როგორც შემდგენელი უწოდებს, მატიანეს რუისის სამწყსოსისას. დაეთარი შეუდგენია 1715 წელს ნაკოლაძე მრაველს ობრბედიშვილს ანუ ყაფლანაშვილს. წიგნი 1763 წლამდის შეუკრავი ყოფილა და დაზიანებულია. ხსენებულს წელს პროველს გერმანეს წინამძღვრისშვილს შეუკრევიებია დაეთარი და ლამაზი შავ ტყავ გადაკრული ყდა გაუკეთებია. ყდას წინ დატანებულ ქალაღლზე გერმანე სწერს:

მე. წინამძღვრის. შვილმა, პროველ. მიტრაპოლიტმა. გერმანემ. შევაკრევინე. წიგნი, ესე. ყაფლანისშვილის. პროველისგან. დაწერილი. იყო. წამკლარიყო და გავაკეთებინე. ქკს უნა.

სულ დაეთარი შეიცავს ექვს რვეულს. რვეულების სათვალავი ასომთავრულებით არის აღნიშნული, რვეულში რვა ფურცელია. მეოთხე რვეულს აკლია ერთი ფურცელი. აგრეთვე ერთი ფურცელი აკლია უკანასკნელ მეექვსე რვეულს. ეს ნაკლი ყოფილა პროველი გერმანეს დროსაც, ვინაიდგან მის მიერ აღნიშნული ფურცლების სათვალავი მხედრულის ასოებით

ყველა ფურცლებზე სწორია. სულ ნაჩვენებია და დღემდე დაკულია 46 ფურცელი. ისტორიული, სტატისტიკური და პოეტური მნიშვნელობა ამ დაეთრია ეჭვს გარეშეა და ამიტომ საჭიროდ ვრაცხთ მთლათ მოვიყვანოთ აქ ეს ნაშთი საქართველოს სიძველენისა. პირველი გვერდი დაეთრის შესავლისა ძრიელ გადასულია და აქ ჩვენ გაეარჩიეთ მხოლოთ რამოდენიმე სიტყვები. სხვა შენიშვნებს ტექსტის შესახებ, თუ საჭირო იქნება, სხოლიებში უჩვენებთ.

დავთარა რუისას სამწესოასა.

ქრისტეს აქეთ ჩღაე წელსა
 აპრილსა ერთსა თვით
 მკედრეთით აღდგომასა
 უფლისა ჩვენისა იესო
 ქრისტესა [ალიწერა
 მატთანე ესე].

ქართველთა მეფეთ მეფისა დიდისა გიორგისსა და¹⁾ ძმისა მათისა იმერთა და კახთ მეფეთ მეფისა.. და ძმისა მათისა სრულად სპარსეთის მოსამართლეთ უხუცესისა ლევანისა, ამა მეფეთა დედის ძმისწულობა და საქართველოს მოსამართლეთ უხუცესისა ძემან ორბელის ძემა ნიკოლოაოზ მროველ ეპისკოპოზმა...

. . . . და აღვწერე ხელითა...
 . . გლები და მამული სადაც ვის...
 . . განწესებული რიგი და სალოცი ქირა...
 მღდელისა მათისა

აწე ამას გვედრებით ყოველთა რომელნიცა იჯდეთ საყდარსა ამას ზედა რუისის ღვთაებისასა თქვენცა
 ესე რამეთუ არა რა სამე..*)

1) ეს სტრიქონი წითელის მელნით არის დაწერილი.

*) აქ თავდება პირველი გადასული და გაფუჭებული გვერდი ხელ ნაწერისა. დანარჩენი საკმაოდ კარგათ არის დაკული.

დიეს: ქრისტეს მცნებისათვის; რომელი ბრძანებს კმა მალაღ
მოციქულის პავლეს პირითა: ურთიერას სიმძიმე იტვირთეთ და
სჯული იგი ქრისტესი აღასრულეთოა: ჩემ ცოდვილისაგან:
რაც შეიძლებოდა. ან დამცალდა აშენებითა: ყმისა და მამუ-
ლის შემატებითა და რაც ღთს შემძლებინა მისი მატიანე ბო-
ლოს დამიწერია: ¹⁾ და დღეის წალმა უფალმან განაგოს: თქვენც
ჩემი სიმძიმე იტვირთეთ ჩემ ცოდვილისათვის: თქვენის წმიდის
წირვითა და ლოცვით ვიკსენიებოდეთ: უფლისა ღთისა ჩვენი-
საგან: ვედრებითა თქვენითა ვპაო ცხონება სულისა ჩვენისა:
და სახიერმან ღთმა მოგმადლოსთ კეთილი მწყესობა: და სუ-
ლიერი კეთილ ცხონება: ხოლო უკეთუ სათნო იჩინოთ ჩემ
მიერ განწესებული ესე გარიგება თქვენცა ესრეთ ყავთ: და
უკეთუ არა გინდესთ თქვენ რომელი ინებოთ იგი ქენით: და
მე უკანონო ვიყო:.

ამისაც ვიხვეწები: ამ სამწყსოს დავთარს მეფის მოსაქმეს
ნურავის აჩვენებთ: კოდის ჰურსა და საურზე ქვეყანას გარჯიან:
და მე არ მიჯობს: მე დრამისთვის აეწერეთ: საყდარს მოსავლის
ანგარიში არ დაეკარგოს: ღთის სიყვარულისათვის ამ სამწყსოს
მატიანეს ნურას მეფის მოსაქმეს ნუ აჩვენებთ: თუ ქრისტე
გწამსთ:.*)

ამას გარდა ამ საყდრის მამული და ყმა: სულ დამიწერია:
თარხანი ვინ არის და თარხნობით რა სამსახური აქვს: და მო-

¹⁾ ეს ცალკე სია ნიკოლოზის შეძენილის ყმის და მამულებისა ჩვე
ნამდის მიღწეულს წიგნში არ არის, ალბათ ბოლოს იყო დართული და
დაკარგა.

*) აქედან სჩანს, რომ საქართველოში მღვდელ მთავრები თავიანთი
ინტერესის დასაცველად საეკლესიო ყმების სია: მეფეთ მოხელეებს უმაღ-
ვიდენ, რომ მათ კოდის ჰური და საური არ აეღოთ. ფეოდალურ წეს
წყობილებაში ანტაგონიზმი ფეოდალებთა და მეფეთა შორის ყოველთვის
არსებობდა. ეპისკოპოსები საქართველოში მუდმივ სკდილობდენ თავი-
ანთი ყმები სახელმწიფო გადასახადიდან გაენთავისუფლებინათ: ჩვენამ-
დის მრავალ სიგელ-გუჯარს მოუღწევია, რომლებიდანაც სჩანან რომ
ეპისკოპოსებს გამოუთხოვიათ თავისუფლება სახელმწიფო გადასახადისაგან
ამა თუ იმა საეკლესიო ყმებისა. იმ დროს, როდესაც ჩვენი მატიანეა შედ-

ბეგრე ვინ არის და რა ბეგარა აქვს?*) და თქვენ რომელიც გინდა
 დოდესთ ვიცი იმას იქით: და მე კი ნუ დამწყევთ: რაც მე მგონია
 მატებია: ის როგორც გვინდოდა ისე დამიბეგრავს: და ნურც
 მოუშლით: და რაც თქვენ შეიმატოთ: ის როგორც გენებოსთ
 ისე გაარიგეთ: [წინა] მემკვიდრებისა ჩემს უწინდელის მროვლე-
 ბის გარიგება როგორც ყოფილა მე არ მომიშლია რა: ამას
 იქით თქვენ იცით...

ზრადეთს:

- ქ. იშხნელიშვილი ფირან. საწირავი აქვს:.
- ქ. იშხნელიშვილი იოვანე. საწირავი აქვს:.
- ქ. იშხნელიშვილი ნიკოლოზ. საწირავი აქვს:.
- ქ. იშხნელიშვილი დავით. საწირავი აქვს:.
- ქ. იშხნელიშვილი მერისელი. საწირავი აქვს:.
- ქ. ქუმსიაშვილი ზაზუა. საწირავი აქვს:.
- ქ. მაზანაშვილი გიორგი. საწირავი აქვს:.
- ქ. მუჩაიძე ფირან. საწირავი აქვს:.
- ქ. მისაძე ზაქარია:.
- ქ. თოდძე ნიკოლოზ:.
- ქ. თოდძე ნადირა:.
- ქ. თოდძე საბა:.
- ქ. დევიძე მანველა:.

გწილი, რუისის სამწყვსოის ნუსხა, როგორც სწანს, მეფის მოხელეებს არა
 ჰქონიათ, მაგრამ სტატისტიკური აღწერილობის საჭიროება კარგათ ჰქონ-
 და შეგნებული ვაბტანგ მეფეებს და ეს იყო მიზეზი, რომ მან მოახდინა
 განკარგულება და აღაწერინა თითოეული სადროშო ქართლისა. მეწინავე
 სადროშოს ანუ საბარათიანოს აღწერილობამ მოაღწია ჩვენამდის, დაის-
 ტამბა და მალე გამოვა, ხოლო დანარჩენი სადროშოების აღწერილობანი
 ჯერ არ აღმოჩენილან.

*) სია თარხანთა და მოხეგრეთა განცალკავებით არ მოიპოვება ჩვე-
 ნამდის მოღწეულს წიგნში შესაძლებელია, რომ ამგვარი სიაც დართული
 ჰქონდა ბოლოს ჩვენს წიგნს, მაგრამ აღარ შენახულა.

- ქ. კიკოლიასშვილი ჰაიტაი.
- ქ. გელიაშვილი გიორგი.
- ქ. ტიტენიძე ჰაიტაი.
- ქ. ხუცისშვილი პაპუნა.
- ქ. გუგულაშვილი ლეკვია.
- ქ. თადულაშვილი ავთანდილ.
- ქ. ნამორაშვილი იორამი.
- ქ. ბერიძე იორდანე.
- ქ. ტიტენიძე საბა.
- ქ. ბერაძე თამაზა.
- ქ. ოთიაშვილი ივანე.
- ქ. სულიაშვილი ბერი.
- ქ. ბერუკაშვილი ბერი.
- ქ. კოკოლაშვილი პაპუნა.
- ქ. მამასახლისი ოთარი.
- ქ. გგვიტი გიორგი.
- ქ. მირიანაშვილი ზურაბა.
- ქ. მირიანაშვილი გოგია.
- ქ. სალარიშვილი ივანა.
- ქ. შვეცაძე პაპუნა.
- ქ. როსაფაშვილი თევდორა.
- ქ. მლდელო ათანასე.
- ქ. როსაფაშვილი გიორგი.
- ქ. მუჩაიძე ლონენა.

37 *)

დრამას ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა სრულს კოდს იღებენ: ამათი სახუცო მარჩილი ოთხი და უზალთუნი.

სადგალაშენს:

- ქ. ძმაორაშვილი დემეტრე.
- ქ. ძმაორაშვილი შალვა.
- ქ. ჯაეაზაშვილი დემეტრე.
- ქ. ჯაეაზაშვილი სებნია.

*) სათვალავი კომლექსისა დედანში ზეცური ასომთავრ-ულებით არის ნაჩვენები.

- ქ. ჯავახაშვილი ზაქარია:
- ქ. ჯავახაშვილი დათუნა:
- ქ. ელიჯანაშვილი გიორგი:
- ქ. მლდელი გაბრიელ:

დრამას ბოგანო ნახევარ კოდსა და სხვა მთელს კოდს იღებენ: ამათი სახუცო ექვსი შაური არი:

სამეპს:

- ქ. კალატოზიშვილი მიქელ: საწირავი აძეს:
- ქ. კალატოზიშვილი სოსია: საწირავი აძეს:
- ქ. კალატოზიშვილი არდაშელ: საწირავი აძეს:
- ქ. გვიტაშვილი ივანე:
- ქ. მურვანაშვილი პაპუნა:
- ქ. ლაშინი ბერი:
- ქ. ტაბატაძე ნანუა:
- ქ. გოგიაშვილი დათუნა:
- ქ. კუტიშვილი ბერი:
- ქ. ლვინიაშვილი ბერი:
- ქ. ბარტყიაშვილი ივანე:
- ქ. გვრიტიაშვილი ზაქარია:
- ქ. შაშირიშვილი გიორგი:
- ქ. შავკაბისტოშვილი ბერი:
- ქ. ნადიაკვნივიშვილი ლთისია:
- ქ. კბილაშვილი გიორგი:
- ქ. ფეჭიალაძე ნასყიდა:

ლვინიაშვილის გარდა ყველა ნახევარ კოდს დრამას იღებენ: და ლვინიაშვილი მთელს კოდს იღებს: ამათი სახუცო მარჩილი ერთი არის:

დირბს:

- ქ. ეგნატაშვილი მლდელი იესე: საწირავი აძეს:
- ქ. ეგნატაშვილი დემეტრე: საწირავი აძეს:

- ქ. ეგნატაშვილი ზაზა: საწირავი აძეს.
 ქ. ხუცისშვილი გოდერძი: საწირავი აძეს.
 ქ. დეკანოზი ბასილი: საწირავი აძეს.
 ქ. გაბრიელიშვილი გაბრიელ: საწირავი აძეს.
 ქ. გაბრიელიშვილი ხუცია: საწირავი აძეს.
 ქ. გულიაშვილი დათუნა:
 ქ. კვირიკაშვილი ივანე:
 ქ. ბაჩურიშვილი თამაზა:
 ქ. ბაჩურიშვილი იორდანე:
 ქ. გელბახიანი ბერი:
 ქ. გვარამული ბერი:
 ქ. ხახანაშვილი პაპუნა:
 ქ. ახალკაციშვილი დათუნა:
 ქ. ოქრუაშვილი ხახანა:
 ქ. მეგრელი მამუკა:
 ქ. გიორგაშვილი თამაზა:
 ქ. სირაძე ბერი:
 ქ. ბეჟანიშვილი ივანე:
 ქ. ეფრემაშვილი ივანე:
 ქ. სოზაშვილი პაატა:
 ქ. ერაძე მამუკა:
 ქ. ერაძე შიო:
 ქ. ნიადაგიშვილი დემეტრე:
 ქ. ნიადაგიშვილი იორამა:
 ქ. ნიადაგიშვილი დათუნა:
 ქ. კირმაძე თანდილა:
 ქ. ბადაშვილი პაპუნა:
 ქ. ირემაშვილი ბერი:
 ქ. გელუტაშვილი ლაზარე:
 ქ. ქვრივისშვილი მახარა:
 ქ. ძუძუნაშვილი პაპუნა:
 ქ. გულიაშვილი ქიტია:
 ქ. ნავროზაშვილი გიორგი:

- ქ. მეჯოგიშვილი ბასილა.
- ქ. მეჯოგიშვილი პაატა.
- ქ. მეზერიშვილი გიორგი.
- ქ. ნინიაშვილი თამაზა.
- ქ. ტატუნაშვილი ბერი.
- ქ. ქურდამელაშვილი გიორგი.
- ქ. ჯანუაშვილი სოსია.
- ქ. ჯანუაშვილი ივანე.
- ქ. ნანუჩაშვილი ამირიძე.
- ქ. ნანუჩაშვილი იმედა.
- ქ. ოქრომჭედელი დათუნა.
- ქ. წერეთელი დათუნა.
- ქ. ანანიაშვილი ბერი.
- ქ. ანანიაშვილი თემურა.
- ქ. გემიაშვილი მამასახლისი.

50

დრამას ბოგანო ნახევარ კოდსა. სხვა მთელს კოდს იღებენ. ამათი სახეცო: მარჩილი ხუთი არის.

ქვემო მგამლეთს:

- ქ. ტატიშვილი ოთარი. საწირავი აძეს.
- ქ. ტატიშვილი ჯარდან. საწირავი აძეს.
- ქ. ტატიშვილი ონისიმე. საწირავი აძეს. და ცხენი.
- ქ. გოგილაშვილი ივანე.
- ქ. ვიგრიაშვილი ივანე.
- ქ. გელიაშვილი ბერი.
- ქ. ქიტუნაშვილი გელია.
- ქ. ხარშილაძე ბერი.
- ქ. გოგინაშვილი ბერი.
- ქ. გარეყანაშვილი გელია.
- ქ. დულარიძე საბა.
- ქ. იორდანაშვილი ბარნაბე.

12

დრამას ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს იღვსა
ბენს. ამითი სახუცო აბაზი ხუთთა.

ზემო შემდეგთს:

- ქ. სახლით უბუცესი ზურაბ: საწირავი აძეს.
- ქ. ნაბიჭვარი ხოსია: საწირავი აძეს.
- ქ. ტატიშვილი როსაბ: საწირავი აძეს.
- ქ. ტატიშვილი სეხნია: საწირავი აძეს.
- ქ. ინდულაშვილი ბერი:
- ქ. მარკოზიშვილი ივანა:
- ქ. მარკოზიშვილი ბერი:
- ქ. ფეკაშვილი ნასყიდა:
- ქ. მახმადაშვილი გელია:
- ქ. ლოლაძე გიორგი:
- ქ. ლოლაძე სესია:
- ქ. მახარობელიშვილი ბერი:
- ქ. იაველაშვილი გოგია:
- ქ. ლომაძე დათუნა:
- ქ. ვარძელაშვილი სეხნია:
- ქ. ხუცისშვილი ოთარი:
- ქ. კაკაშვილი ბერი:
- ქ. ჩუსტანიძე დათუნა:
- ქ. დათაშვილი ბერი:
- ქ. ბედლიანიძე ოქრუა:
- ქ. ფეხაძე: ლაზარე:
- ქ. იოანეშვილი გელიტა:
- ქ. რაბიდაშვილი გელია:
- ქ. ჯანგირაშვილი მამუკა:
- ქ. ჯავახი ბერი:
- ქ. ვეფხიაშვილი გიორგი:
- ქ. მიქელაშვილი მლდელი ივანე:

ქ. ჩურტანიძე მლდელი გიორგია.

ქ. ჩურტანიძე მახარაა.

ბოგანო ნახევარ კოდსა; და სხვა მთელს კოდს იღებენა.

ამათი სახუცო მარჩილი ოთხია.

სხლითს:

ქ. ხუციშვილი გიორგიაა

ქ. მეფარიძე დათუნაა

ქ. საყვარელაა

ქ. მაჭარაძე თამაზაა.

ქ. მაჭარაძე მახარაა

ქ. ჯამბურაძე ბერუაა

ქ. მეფარიძე ოთიაა

ქ ხუციშვილი მლდელი გიორგია: 8

ამათი ღ მულნისისა სახუცო აბაზი ოთხია და ღრამა ისე სხვასავითაა

ფრანგეს:

ქ. ხიმშიაშვილი მამუკა: საწირავი აძეს:

ქ. გვარამული თამაზაა.

ქ. გვარამული შიოა.

ქ. გვარამული შერმაზანაა.

ქ. ძმათაშვილი დათუნაა.

ქ. ძმათაშვილი ზუბიაა.

ღრამა ნახევარ კოდი კვამლზედა სძეს. ამათი სახუცო: 6

აბაზი ერთია.

დგანს:

ქ. შალიკაშვილი ვახტანგ: საწირავი აძეს.

ქ. შალიკაშვილი ოთარი: საწირავი აძეს.

- ქ. ყავარდელი იასონ: საწირავ აძეს:.
- ქ. ყავარდელი იესე: საწირავი აძეს:.
- ქ. ოქრომჭედლისშვილი როსაფ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ოქრომჭედლისშვილი ლუარსაბ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ოქრომჭედლისშვილი ათანასე: საწირავი აძეს:.
- ქ. ოლარიონისშვილი აეთანდილ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ახალკაცი ნადირა:.
- ქ. მამაგულაშვილი ელია:.
- ქ. გეგელა:.
- ქ. მამუკელა:.
- ქ. ჯავარძსაშვილი ნადირა:.
- ქ. ოჭიკაძე: თედორა:.
- ქ. მეზერე გიორგი:.
- ქ. მარქარაშვილი ზოსია:.
- ქ. ლომაურიძე: სეხნია:.
- ქ. მეზერიშვილი ნასყიდა:.
- ქ. მეზერაშვილი დათუნა:.
- ქ. იორდანაშვილი ესტატე:.
- ქ. ბელაშვილი გიორგი:.
- ქ. ბელაშვილი მჭედელი:.
- ქ. შალიკაშვილი გოგნია:.
- ქ. პაპიაშვილი სეხნია:.
- ქ. გაბრიელაშვილი პაპუნა:.
- ქ. გაბრიელაშვილი ბეტუა:.
- ქ. მეხატურიშვილი გიორგი:.
- ქ. მეხატურიშვილი ნასყიდა:.
- ქ. ივანაშვილი თამაზა:.
- ქ. ივანაშვილი ქრისტესია:.
- ქ. კოპაძე შერმაზან:.
- ქ. აღუაშვილი სეხნია:.
- ქ. კობახიძე როინ:.
- ქ. პაპიაშვილი გიორგი:.
- ქ. პაპიაშვილი ბერი:.

- ქ. დათუკაშვილი ბერი:
- ქ. დათუკაშვილი გიორგი:
- ქ. კობახიძე თევდორა:
- ქ. კობახიძე ბერი:
- ქ. ბეზარაშვილი პაპუნა:
- ქ. ბელაშვილი შალუტა:
- ქ. მახარაშვილი მახარა:
- ქ. დულიური გივი:
- ქ. გაბიტაშვილი შალიკი:
- ქ. პაპიაშვილი ბერი:
- ქ. ბიჭიაშვილი შოშია:
- ქ. სუხია:
- ქ. ნოზაძე: ზაქარია:
- ქ. შალიკიშვილი ბერი:
- ქ. ყაზამფორაშვილი ბერი:
- ქ. ბურნაძე ბეგუა:
- ქ. მებატურიშვილი სეხნია:
- ქ. რაზმაძე მლდელი დავით:
- ქ. გაგნაძე მლდელი დავით:

54

ბოგონა ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს იღებს.
 ამითი სახუცო მარჩილი ხუთი:

აგნეგს:

- ქ. მაქარაძე შიო:
- ქ. მაქარაძე ციხელი:
- ქ. მაქარაძე გიორგი:
- ქ. ნადირ(ა)ძე პაპუნა:
- ქ. ომანიძე სეხნია:
- ქ. მეზერე ზიძინა:
- ქ. საზანდარი დათუნა:
- ქ. მეზერე ზუბია:
- ქ. მეზერე დათუნა:

- ქ. მედინაძე სეხნია:.
- ქ. მაისურაძე სეხნია:.
- ქ. ბეგიაშვილი მლდელი ნიკოლოზ:.
- ქ. ბეგიაშვილი დათუნა:.
- ქ. სულიაშვილი ხოსია:.
- ქ. დათუაშვილი დათუნა:.
- ქ. ბრეგვაძე გიორგი:.
- ქ. სალარიძე ივანე:.
- ქ. სიქთურაშვილი ლაზარე:.
- ქ. სიქთურაშვილი მლდელი ნიკოლოზ:.
- ქ. კოზმანიშვილი ოთარი:.
- ქ. კოხაჯელი თევდორა:.
- ქ. კოზმანიშვილი ბერი:.
- ქ. კოხაჯელი ბერი:.
- ქ. ჩხერელაშვილი გია:.
- ქ. ჩხერელაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ბერიკაშვილი ქიტია:.
- ქ. მონდობილაშვილი პაატა:.
- ქ. მონდობილაშვილი დათუნა:.
- ქ. ხოსიაშვილი ბერი:.
- ქ. ბეჭუაშვილი ივანე:.
- ქ. სულიაშვილი თამაზა:.
- ქ. ყუზაშვილი ბერი:.
- ქ. ზუმბულიძე მლდელი შიო:.
- ქ. სიქთურაშვილი გიორგი:.
- ქ. ბათხაძე გურგენა:.

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს დრამას
იღებენ: ამათი სახუცო აბაზი ათი:.

აზგნათს:

- ქ. იაღანაშვილი შიო:.
- ქ. სხირტლაძე ნასყიდა:.

ქ. კობახიძე თამაზა.

ამათი ღრამა კვამლზე ათი კონა სარი სძეს.

3.

ნუღს:

ქ. ლომაძე ფარსადან: იმისი ძმისწული გოგია და სვი-
 მონ¹⁾: საწირავი აძეს.

ქ. საყვარელიძე გიორგი: საწირავი აძეს.

ქ. სუხიაშვილი სულხანა.

ქ. მერაბაშვილი პაპუნა.

ქ. ბახტაძე პაპუნა.

ქ. ნინუაშვილი გოდერძი.

ქ. შავაძე ბერი.

ქ. დალაქიშვილი გიორგი.

ქ. გოგლიძე ლთისია.

ქ. ხახუაშვილი სეხნია.

ქ. ნაცვალ ბერი.

ქ. დემეტრეშვილი მლდელი დემეტრე.

ქ. ბეჭტაძე-

ქ. ხოტვარაშვილი ლ^რთისია.

ქ. ჭავჭავაძე ბერი.

ქ. ჭავჭავაძე კიდევ ბერი.

ქ. კობალაძე დათუნა.

ქ. კბილაშვილი ტატიანა.

ქ. შავაძე შიო.

ქ. როინაშვილი ბერი.

ქ. მეცხრისშვილი პაპუნა.

ქ. გამგებელი ბეჭუა.

ქ. მებოსტნე პაპა.

ქ. მახარაშვილი დანა.

ქ. ხატისკაცო თამაზა.

ქ. დალაქი ბეჭუა.

¹⁾ ეს სტრიქონი შემდეგ სხვა ხელით არის მიმატებული.

- ქ. მეზერე იორდანე:
- ქ. იმერელი გიორგი:
- ქ. შავაძე ბერი:

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს დრამას
იღებენ: ამათი სახეუცო მარჩილი ოთხი:

დგერთეთს:

- ქ. ნადირაშვილი შიო:
- ქ. გვრიტაძე თამაზა:
- ქ. გვრიტაძე დათუნა:
- ქ. გვრიტაძე ბერი:
- ქ. მესხი სეხნია:
- ქ. ყვიყინაძე გიორგი:
- ქ. ხიკაძე შალვა:
- ქ. მახარებელი მლდელო:
- ქ. ქიტიაშვილი პაატა:
- ქ. კოჭატაძე იმირნდო:
- ქ. ქიტიაშვილი გიორგი:
- ქ. ნადირაშვილი ხოსია:
- ქ. ნაცვლიშვილი დათუნა:
- ქ. ძამისაძე თამაზა:
- ქ. ჟამიერაშვილი გიორგი:
- ქ. ჟამიერაშვილი კიდევ გიორგი:
- ქ. ჟამიერაშვილი შიო:
- ქ. კიტიაშვილი მამუკა:
- ქ. ხააძე ბერი:
- ქ. ხააძე გიორგი:
- ქ. შარაბიძე გოგია:
- ქ. კაპანაძე ლაზარე:
- ქ. კურტანიძე ბერი:
- ქ. ჭიჭინაძე ბერი:
- ქ. მეზერე პაატა:

- ქ. მესხი თამაზა:.
- ქ. მესხი მახარა:.
- ქ. მჭედელი ლ'თისია:.
- ქ. თანდილაშვილი გურგენა:.

29

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს დრამას
 იღებენ: ამითი სახუცო ან კბოიანი ფური: ან კარი: ან ფასი აძესა.

ერკნოს:

- ქ. პაპაშვილი დემეტრე:.
- ქ. პაპაშვილი პაპა:.
- ქ. პაპაშვილი ბერი:.
- ქ. ნინაშვილი გელია:.
- ქ. გაბრიელაშვილი გიორგი:.
- ქ. კუპრაშვილი შიო:.
- ქ. დოიჯაშვილი მახარა:.
- ქ. დოიჯაშვილი ბერი:.
- ქ. დოიჯაშვილი გიორგი:.
- ქ. დოიჯაშვილი შიო:.
- ქ. გოჩაშვილი შიო:.
- ქ. ზარიძე ბერი:.
- ქ. ოსაძე შიო:.
- ქ. ოსაძე ივანე:.
- ქ. ოსაძე ბერი:.
- ქ. დათაშვილი ბერი:.
- ქ. ჭავჭავაძე ბერი:.
- ქ. ბასილიშვილი ლ'თისია:.

18

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს დრამას
 იღებენ: ამითი სახუცო აბაზი ექვსი:.

თარმანხუდს:

- ქ. ელიაშვილი მახარა:.
- ქ. ელიაშვილი სუხანა:.

- ქ. ელიაშვილი ლაზარე.
- ქ. ელიაშვილი თამაზა.
- ქ. ელიაშვილი მლდეღი შიო.
- ქ. კიტრაძე თამაზა.
- ქ. კიტრაძე ბერი.
- ქ. კიტრაძე გიორგი.
- ქ. კიტრაძე გელია.
- ქ. კიტრაძე ზაქარია.
- ქ. კიტრაძე ბერი.
- ქ. კიტრაძე დათუა.
- ქ. კიტრაძე შიო.
- ქ. კიტრაძე თანდილა.
- ქ. ელიაშვილი თამაზა.
- ქ. ელიაშვილი მლდეღი შიო.
- ქ. ხახანაშვილი ბერი.
- ქ. მექვაბიძე შიო.
- ქ. ლონენაშვილი ივანე.
- ქ. ლონენაშვილი პაპუნა.
- ქ. ლონენაშვილი შიო.
- ქ. კუპატაძე ბერი.
- ქ. ცერცვაძე თამაზა.
- ქ. გრიგალაშვილი შიო.
- ქ. გრიგალაშვილი პეტრე.
- ქ. ჯოხაძე ივანე.
- ქ. კიტრაძე ბერი.
- ქ. საზვერლიშვილი ივანე.
- ქ. საზვერლიშვილი მამუკა.
- ქ. რიკაძე ბასილა.
- ქ. ხუციშვილი შიო.
- ქ. ხუციშვილი პაატა.
- ქ. ნანიტაშვილი სტეხია.
- ქ. ჯოხაძე დათუნა.
- ქ. ხუციშვილი მლდეღი პაეღე.

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს დარჩენილს
 მის იღებენ: ამათი სახეუცო: აბაზი ცამეტი: აძეს:.

მღახს:.

ქ. სამადანიშვილი სეხნია: საწირავეი აძეს:.

ქ. ჭიტაძე: ივანე:.

ქ. ჭიტაძე ბეჟუა:.

ქ. თანდარაშვილი გიორგი:.

ქ. თანდარაშვილი ბერი:.

ქ. კაკონაშვილი შიო:.

ქ. კაკონაშვილი ბერი:.

ქ. ხოხიაშვილი იორდანე:.

ქ. მამუკაშვილი თამა:.

ქ. მამუკაშვილი დათუნა:.

ქ. სუხიაშვილი კაცია:.

ქ. ღთისიაშვილი მამუკა:.

ქ. მახუაშვილი სეხნია:.

ქ. სუხიაშვილი ბერი:.

ქ. ბუხაიძე ბერი:-

ქ. ბუხაიძე ლაზარე:.

ქ. შოშიტაშვილი თევდორა:.

ქ. მახანაშვილი შიო:.

ქ. მახანაშვილი თევდორა:.

ქ. მახანაშვილი ბერი:.

ქ. მახანაშვილი კიდევ ბერი:.

ქ. მისელაშვილი შიო:.

ქ. მჭელი მამუკა:.

ქ. ჩინჩალაძე შიო:.

ქ. ჩინჩალაძე სუხია:.

ქ. პატიშვილი ბერი:.

ქ. პატიშვილი ოთარი:.

ქ. ჯასტანიძე მლდელი ჯღლე:.

- ქ. ჯასტანიძე თამაზა:.
- ქ. ჯასტანიძე პეტრე:.
- ქ. მისელაშვილი თანდილა:.

ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს დრამას იღებს:.
ამათი სახეცოა: აბაზი ათი:.

ბეჟმანს:.

- ქ. ნებიერიძე ივანე:.
- ქ. ნებიერიძე პაპუნა:.
- ქ. ნებიერიძე მლდელი ივანე:.
- ქ. ნებიერიძე ივანე:.
- ქ. ნებიერიძე შემაზა:.
- ქ. გვიმრაძე ბერი:.
- ქ. გვიმრაძე შიო:.
- ქ. გვიმრაძე მლდელი ფილიმონ:.
- ქ. გვიმრაძე ელიზა:.
- ქ. გვიმრაძე ივანე:.
- ქ. გვიმრაძე ხოსია:.
- ქ. გახელაძე ბერი:.
- ქ. კარაული თამაზა:.
- ქ. კარაული ოთარი:.
- ქ. კარაული შიო:.

ბოგანო ნახევარ კოდს ქერს იღებს: და სხვა მთელს კოდს
ქერსა: ამათი სახეცოა: აბაზი ოთხი:.

წარბას:.

- ქ. შალბელიძეშვილი გიორგი: საწირავე აძეს:.
- ქ. შალბელიძეშვილი ლევან: საწირავე აძეს:.
- ქ. ბათხაძე დათუნა:.
- ქ. ბათხაძე ბერი:.
- ქ. ბათხაძე ბერი მოურავეი:.
- ქ. მაისურაძე მასურა:.

- ქ. მაისურაძე ივანე:
- ქ. მაისურაძე გოდერძი:
- ქ. შოშიაშვილი გიორგი:
- ქ. საყვარელაშვილი ბერი:
- ქ. ხუციაშვილი ხახანა:
- ქ. ხუციაშვილი პაპუნა:
- ქ. წოწოლაშვილი გოგია:
- ქ. წოწოლაშვილი ნასყიდი:
- ქ. წოწოლაშვილი ბერი:
- ქ. ბოჭოული:
- ქ. რაჭველი თამაზა:
- ქ. ფონჯაძე ბერუა:
- ქ. სამბახიძე გიორგი:
- ქ. აღუაშვილი შიო:
- ქ. კობერიძე მამუკა:
- ქ. გოგლიძე თამაზა:
- ქ. ასანა:
- ქ. საძაგელი:
- ქ. ციციუხაშვილი გიორგი:
- ქ. კუტიშვილი პაპუნა:
- ქ. შალიკი:
- ქ. თაბუაშვილი სიღამო:
- ქ. ზამბახიძე ბერი:
- ქ. აღუაშვილი მღვდელი დაეით:

30

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს ღრამას
 იღებენ: ამათი სახუცო გამორჩეული კარი: ან კბოიანი ფური:

ზრტანას:

- ქ. კობერიძე პაატა:
- ქ. შავაშაძე ესტატე:
- ქ. შავაშაძე სენნია:
- ქ. ტაბუცაძე ნასყიდა:

- ქ. ტაბუცაძე ივანე:.
- ქ. ტაბუცაძე გოჩია:.
- ქ. ტაბუცაძე გიორგი:.
- ქ. სირაძე გიორგი:.
- ქ. სირაძე დათუნა:.

9

ამათი დრამა ნახევარ კოდი ან პური ან ქერი აძეს:.

თერგგანს:

- ქ. ჩინჩალაძე სეზნა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ცისკარაძე ქრისტესია:.
- ქ. კაპანაძე გიორგი:.
- ქ. ჩინჩალაძე პაატა:.
- ქ. ლებელი გიორგი:.
- ქ. პეტრიაშვილი გიორგი:.
- ქ. ჯაბნაშვილი დათუნა:.
- ქ. ჯონიშვილი დათუნა:.
- ქ. ომაძე ივანე:.
- ქ. კედელიაშვილი დათუნა:.
- ქ. ჯავარაშვილი ივანე:.
- ქ. გრძელიშვილი იორდანე:.
- ქ. გრძელიშვილი ბერი:.
- ქ. ბეჟანაშვილი დათუნა:.
- ქ. ბეჟანაშვილი ბერი:.
- ქ. ლაყვაძე პაატა:.
- ქ. ჭიჭინაძე გიორგი:.
- ქ. ფარქოსაძე ივანე:.
- ქ. მამისიმედი გამგებელი:.
- ქ. ფარქოსაძე ბერი:.
- ქ. ბეჟანაშვილი ივანე:.
- ქ. ბეჟანაშვილი თანდილა:.
- ქ. ბეჟანაშვილი ბერი:.

ქ. ბეჯანაშვილი გიორგი მლდელოი.

ქ. გეგელაშვილი ივანე მლდელოი.

ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს ჰურს იღებენ:
 ამათი სახუცო აბაზი ექვსი:

ოჟორას:

ქ. ქოჩლაძე: მამუკა:

ქ. გაბრაშვილი ბერი:

ქ. ვაგნიძე თამაზა:

ქ. ვაგნიძე დათუნა:

ქ. მინაგორაშვილი დათუნა:

ქ. მინაგორაშვილი პაატა:

ქ. მინაგორაშვილი თემიროზა:

7

ამათ დრამა არა სძესოა: ქ: ამათი სახუცო შაური ათი:

ქადინას:

ქ. ჭილაძე ზაქარია:

ქ. ჭილაძე ბეგუა:

ქ. ჭილაძე გიორგი:

ქ. ჭილაძე ბერუკა:

ქ. დონაძე ხახუა:

ქ. დონაძე პატი:

ქ. დონაძე ბერი:

ქ. გივიტაშვილი ქუმსი:

ქ. გივიტაშვილი ვოდერძი:

ქ. ჯიბორიშვილი თევდორა:

ქ. გულიაშვილი დათუნა:

ქ. გულიაშვილი მამუკა:

ქ. ლუქუნძე გიორგი:

ქ. მეგრელი ბეჯანა:

- ქ. ბარბაქაძე ივანე.
- ქ. ბარბაქაძე პავუნა.
- ქ. ორბელიაძე ნასყიდა.
- ქ. მწყერაშვილი საძაგელი.
- ქ. მიქელიშვილი ბერი.
- ქ. გიასელი შამუკა.
- ქ. მემარნე დათუნა.
- ქ. ჩიტაშვილი მიქელა.
- ქ. ჩიტაშვილი სეხნია.
- ქ. კილაძე ეზია.
- ქ. ჯეგაძე ზაქარია.
- ქ. ჯეგაძე მამაცა.
- ქ. იალანაშვილი ივანე.
- ქ. გოგრქიანი მარკოზ.

28

ზოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს ეღებენ.

ამათ სახუცო აბაზი ხუთი.

ახალშენს:

- ქ. ჩუბინიშვილი ზურაბ: საწირავი აძეს.
- ქ. ჩუბინიშვილი იესე საწირავი აძეს.
- ქ. იოზაშვილი გიორგი.
- ქ. ხუციშვილი თევდორა.
- ქ. ხუციშვილი ბერი.
- ქ. ჯიბორიშვილი დათუნა.
- ქ. ჯიბორიშვილი გიორგი.
- ქ. ზუბიაშვილი ათანასე.
- ქ. კვესაძე გიორგი.
- ქ. ეოჭუაშვილი რამაზა.
- ქ. მჭელიძე შერმაზან.
- ქ. ქიტიაშვილი დათუნა.
- ქ. ბიძინაშვილი გიორგი.
- ქ. ზუბიაშვილი ივანე.

ქ. პაპუნაშვილი ბერი:

ქ. შიოშვილი ბერი:

ქ. მურვანაშვილი პატა:

ქ. მესხი ზაქარია:

ქ. მესხი ივანე:

ქ. გოჩაშვილი დათუნა:

ქ. მეუნაკრიშვილი ბეჟუა:

21

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს იღებს.
 ამ ახალშნასა: და არამგამას სახუცო აბაზი ათი: შვიდი აბაზი
 ახალშენსე გარიგდა. და სამი არამგამასე.

არამგამას:

ქ. სამსონაშვილი სუხა:

ქ. დვილი გოგია:

ქ. დეაღი მამუკა:

ქ. იობაშვილი ბერი:

ქ. აქირაძე გოჩა:

5

არამგამა და ახალშენი ერთი არის: დრამაც ისე სძვის.

კუნდას უბანს:

ქ. ბაინდურაშვილი მახარა:

ქ. ბაინდურაშვილი შალვა:

ქ. ბაინდურაშვილი თამაზა:

ქ. თხელიძე გიორგი:

ქ. თხელიძე თამაზა:

ქ. თხელიძე თევდორა:

ქ. ხახუტაშვილი გიორგი:

ქ. ოქრუაძე ოქრუა:

ქ. ოქრუაძე შემაზა:

ქ. ოქრუაძე თამაზა:

- ქ. ოქრუაძე ბერი:.
- ქ. ძმთაშვილი ძმათა:.
- ქ. ძმათაშვილი გიორგი:.
- ქ. ძმათაშვილი მამუკა:.
- ქ. ძმათაშვილი ბერი:.

15

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მოელს კოდს იღებენ:
ამათი სახუცო აბაზი ოთხი:.

ადღვას:

- ქ. ბურნაძე ზაზა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბურნაძე ოთია: საწირავი აძეს:.
- ქ. წერეთელი დავით: საწირავი აძეს:.
- ქ. წერეთელი გიორგი: საწირავი აძეს:.
- ქ. გამცემლიშვილი ოთია: საწირავი: აძეს:.
- ქ. კოპაძე დათუნა:.
- ქ. მამუკაშვილი დათუნა:.
- ქ. ონოფრაშვილი ივანე:.
- ქ. ბეჭეტაშვილი გიორგი:.
- ქ. გოდერძაშვილი გიორგი:.
- ქ. ოთიაშვილი თევდორა:.
- ქ. ბეჭეტაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ბეგიაშვილი ივანე:.
- ქ. ბეგიაშვილი დათუნა
- ქ. ბეგიაშვილი თამაზა:.
- ქ. ბეგიაშვილი რამაზა:.
- ქ. ბეგიაშვილი ხოსია:.
- ქ. ბეგიაშვილი ბერი:.
- ქ. ბეგიაშვილი სილოქმ მლდელი:.
- ქ. ოთიაშვილი ზაზუნა:.
- ქ. ამილიბარიშვილი თამაზა:.
- ქ. სენხიაშვილი ბერი:.
- ქ. თანდილაშვილი ბერუკა:.

- ქ. ივანეშვილი მამუკა:.
- ქ. ივანეშვილი ზაქარია:.
- ქ. მუმლაძე მახარა:.
- ქ. ხიხიძე სეხნია:.
- ქ. ოქრო-მჭედელი პაატა:.
- ქ. ტრანკაძე მინასა:.
- ქ. სამხარაძე ოთარი:.
- ქ. სამხარაძე თანდილა:.
- ქ. სამხარაძე ივანე:.
- ქ. ჩარეკაშვილი დათუნა:.
- ქ. ლანჩავაშვილი დათუნა:.
- ქ. ჩებინაძე დათუნა:.
- ქ. კილაძე ოთიაჲ.
- ქ. ოსი ოთია:.
- ქ. ოსი ლიზარე:.
- ქ. ლანჩავაშვილი დემეტრე:.
- ქ. აღვსებაძე პაპუნა:.
- ქ. სუხანაშვილი ოთია:.
- ქ. ბასანიძე იესე:.
- ქ. ბასანიძე ოთია:.
- ქ. ბასანიძე პაპუნა:.
- ქ. ჩუბინიძე მზირულა:.
- ქ. ჩუბინიძე დათუნა:.
- ქ. ჩუბინიძე ოთარი:.
- ქ. ჩუბინაძე ბერი:.
- ქ. გრიგოლაშვილი თამაზა:.
- ქ. იონჩაძე ათანასე:.
- ქ. მლდეღი იოვანე:.
- ქ. მლდეღი შიო:.

ბოვანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს პურს
 იღებენ: ამათი სახეცო მარჩილი ხუთი აძესთა:.

ღარასთავს:

- ქ. გორგოშიანი პატა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ჯარდანი.
- ქ. კვირიაშვილი ივანე:.
- ქ. ტაბატაძე ბერი:.
- ქ. ტაბატაძე ძამა:.
- ქ. ტაბატაძე ბერი:.

6

ნახევარ კოდს ღრამას იღებენ: ამათი სახეუკო და წიფლი-ითისა ერთი არის: აბაზი სამი:.

წიფლითს:

- ქ. კავაძე ივანე:.
- ქ. კავაძე პაპუნა:.
- ქ. ნასაძე ივანე:.
- ქ. ნასრაძე პეტრე:.
- ქ. ნასრაძე ივანე:.
- ქ. ჩომახიძე პაპუნა:.

6

ღრამას ნახევარ კოდს იღებენ ყველანი: ესე და ღარასთავი ერთი სახეუკო არის:.

შინდარასა: და მოავარეულს:

- ქ. ბევიაშვილი ივანე:
- ქ. წიწვიანიძე თამაზა:
- ქ. წიწვიანიძე ბერი:
- ქ. წიწვიანიძე დემეტრე:
- ქ. წიწვიანიძე იორამა:
- ქ. წიწვიანიძე პაატა:
- ქ. წიწვიანიძე ბერი:
- ქ. წიწვიანიძე დათუნა:
- ქ. წიწვიანიძე თამაზა:
- ქ. წიწვიანიძე სეხნია:
- ქ. წიწვიანიძე მღვდელი პეტრე:
- ქ. ლთისიაშვილი დემეტრე:
- ქ. ლთისიაშვილი გიორგი:
- ქ. მაკრაბიძე მღვდელი ბარნაბე:
- ქ. მღვდელი მახარობელი:

15

ზოგანო მთელს კოდსა: და სხვა მთელს კოდს იღე[ბენ].
 ამათი სახუცო აბაზი ხუთი აქეს:

მეღნას:

- ქ. ბრეგვაძე ბერი:
- ქ. შუკაიძე მამუკა:
- დ. შუკაიძე დემეტრე:
- ქ. მამაცაშვილი ზაქარია:
- ქ. მამაცაშვილი მამაცა: 1)

5

ზოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს იღებენ:

1) აქ გვერდზე ტექსტის ხელით უწერია: ზოგანო ორი არ(ის).

სურნასა და წარეთს:

- ქ. თოთლაძე მამუკა:.
- ქ. მაისურაძე პაპუნა:.
- ქ. მაისურაძე გიორგი:.
- ქ. მაისურაძე ხუზანა:.
- ქ. იანტბელიძე გიორგი:.
- ქ. მჭედელი ტეტია:.
- ქ. ბეგიაშვილი გოდერძი:.
- ქ. ლობიოძე ოსიყმა:.
- ქ. ცაცანაშვილი დათუნა:.
- ქ. იანტბელიძე რევაზა:.
- ქ. ბერაშვილი თამაზა:.
- ქ. ნადირაშვილი ბერი:.
- ქ. მაკრაძიძე თამაზა:.
- ქ. ლელაშვილი სეზნია:.
- ქ. ჩილუნძიძე დათუნა:.
- ქ. ჩილუნძიძე შოშიტა:.
- ქ. ქაბაბაძე გიორგი:.
- ქ. სამხარაძე მღვდელი დემეტრე:.

18

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს იღებენ:.
ამათი სახეცო აბაზი ექვსი აძეს.

ოქონასა: და ტვისუბანს:.

- ქ. გოგობაშვილი ზურაბ: საწირავი აძეს:.
- ქ. გოგობაშვილი ხოსია: საწირავი აძეს:.
- ქ. გოგობაშვილი ეოკონა: საწირავი აძეს:.

- ქ. ნავლაძე ბეგან: საწირავი აძესა.
- ქ. ტოლანაშვილი ბეგუა:.
- ქ. ტოლანაშვილი მამუკა:.
- ქ. ხახუაშვილი ტეტია:.
- ქ. ფაქაშვილი ბეგუა:.
- ქ. შუკაკძე შიო:.
- ქ. შუკაკძე გოჩა:.
- ქ. შუკაძე ივანე:.
- ქ. ნაკაშიძე ბერუკა:.
- ქ. ნაკაშიძე თანდილა:.
- ქ. ნაკაშიძე ბერი:.
- ქ. წელელიძე ხოსია:.
- ქ. გვილიკაშვილი ივანე:.
- ქ. რაჭვლიშვილი ოთია:.
- ქ. შოშიაშვილი შოშიტა:.
- ქ. მამუკაშვილი ბერი:.
- ქ. ჯმუკაძე გიორგი:.
- ქ. აღუაშვილი აღდგომელი:.
- ქ. სულიაშვილი ივანე:.
- ქ. მრაჭველი ნასყიდა:.
- ქ. სალარიძე იესე:.
- ქ. ბითაშვილი გიორგი:.
- ქ. ხოსიაშვილი დათუნა:.
- ქ. მეზარნიშვილი მამუკა:.
- ქ. მეფარიძე გიორგი:.
- ქ. მეფარიძე სეხნია:.
- ქ. მეფარიძე ბერი:.
- ქ. დათუნაშვილი გიორგი:.
- ქ. მრაჭველი პაპუნა:.
- ქ. მრაჭველი გიორგი:.
- ქ. ქველიაშვილი გიორგი:.
- ქ. ბეთიაშვილი დათუნა:.
- ქ. ოსაძე საბა:.

- ქ. კაპანაძე თამაზა:.
- ქ. ქაქანაშვილი ნადირა:.
- ქ. ბუში სეხნია:.
- ქ. მიროტაძე თამაზა:.
- ქ. მიროტაძე გაბრიელა:.
- ქ. მიროტაძე სეხნია:.
- ქ. მიროტაძე დემეტრე:.
- ქ. ტიქსონაშვილი მახარა:.

44

ზოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელს კოდს დრამას-
იღებენ: ამათი სახეცო მარჩილი ხუთი აძესთა:.

კნაღეს:

- ქ. ციმანკურიძე დემეტრე: საწირავეი აძესა:.
- ქ. ციქუბაძე კაცია:.
- ქ. ციქუბაძე დათუნა:.
- ქ. ბლიაძე თამაზა:.
- ქ. ბლიაძე მახარა:.
- ქ. ბლიაძე პაატა:.
- ქ. ძულიაშვილი ბერუკა:.
- ქ. რიკაძე აფთანდილ:.
- ქ. რიკაძე ივანე:.
- ქ. პატუაშვილი ბერი:.
- ქ. ხაზიური თამაზა:.
- ქ. ახალკაცი ბერი:.
- ქ. კაპანაძე ნადირა:.
- ქ. ბჯირაძე ივანე:.
- ქ. ბაჭაძე თამაზა:.
- ქ. ბაჭაძე თეოდორა:.
- ქ. ბაჭაძე პაპუნა:.
- ქ. ბაჭაძე მლდელო ელიოზ:.
- ქ. მაისურაძე თურქისტან:.
- ქ. მჭედლისშვილი ბერი:.

ქ. ბულაძე პაპუნა:

ქ. ლონლაძე გიორგი:

ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა შთელს კოდს იღებს:
ამათი სახუცო: ან კაი კარი: ან აბაზი ცხრაშეტი.

ურმასკელს:

ქ. ვაჭრიძისშვილი გოდერძი:

ქ. დობარლანიძე სეხნია:

ქ. დობარლანიძე ბერი:

ქ. ნაკაშიძე მამისიმედი:

ქ. კუპატაძე გიორგი:

ქ. კუპატაძე ბაღრია:

6

კომლად შთელი კოდი დრამა პური აძესთ: ამათი სახუცო
აბაზი სამი:

ბაღთას:

ქ. ლაშხი დათუნა: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ლაშხი მამუკა: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ლაშხი ბეგია: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ლაშხი ოთარი: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ლაშხი შიო: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ლაშხი ბერი: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ლაშხი ოთარი: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ნადირაძე ქუმსი: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. ქონიშვილი მღდელი იესე: საწირავი აძეს:

ქ. ქონიშვილი შალვა: მოსახსენებელი აძეს:

ქ. კვესაძე სეხნია:

ქ. კვამლაძე ნასყიდა:

ქ. კვამლაძე გიორგი:

13

მოსახსენებელი ან მარჩილი: ან ერთი ლიტრა სანთელი
აძეს: და ვისაც მოსახსენებელი არ აწერია: ის შთელს კოდს
დრამასა: [იღებს]: ამათი სახუცო ათი შაური არის:

ფათქანეთს:

- ქ. დუჩიძე იოთამ: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. დუჩიძე ზაზა: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. დუჩიძე ფარსადან: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. დუჩიძე ხოსია: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. დუჩიძე მამუკა: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. შალიბაშვილი იესე: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. შალიბაშვილი ავთანდილ: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. დუჩიძე გიორგი: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. ჭილაძე მღვდელი შიო: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. ჭილაძე მღვდელი გიორგი: მოსახსენებელი აძეს:.
- ქ. იალანაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. იალანაშვილი ოთია:.
- ქ. იალანაშვილი იმედა:.
- ქ. იალანაშვილი ნასყიდა:.
- ქ. იალანაშვილი თამაზა:.
- ქ. იალანაშვილი იმედა:.
- ქ. იალანაშვილი ესტატე:.
- ქ. მიქაძე ბერი:.
- ქ. ოსაძე კაციია:.
- ქ. ოსაძე ლიზარე:.
- ქ. აბრამიშვილი დათუნა:.
- ქ. მათაძე გიორგი:.
- ქ. ცხადაშვილი ბერი:.
- ქ. გვრიტაძე თამაზა:.
- ქ. გვრიტაძე შალვა:.
- ქ. აბასაძე ნასყიდა:.
- ქ. სახუაძე ბერუკა:.
- ქ. სახუაძე ივანე:.
- ქ. მჭედელი დათუნა:.

დრამა ნახევარ კოდა აძეს: ამათი სახუცო აბაზი ოთხი.
მოსახსენებელი ხომ ზემოთ დამიწერიო: იმეგს ერისკაცხედ ისე

აძეს. მღღლის საწირავი თუ მეტი შეუძლია თავისი კარგობის
 არის: თორემ კაი ცხენია: თუ არც კაი ცხენი შეუძლია: კაი
 ცხენი აძეს: ან მისი ფასი შემძლობი საწირავი და ნიშანი. გაღა-
 სახურავი.

მეტეხს:

- ქ. ლაშხი ოთარი: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. ლაშხი ხოსია: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. ლაშხი ესიტა: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. ლაშხი სეხნია: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. ლაშხი ხოსია: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. ლაშხი აღხი: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. ლაშხი კაცია: მოსახსენებელი აძეს.
 - ქ. იალანაშვილი გიორგი.
 - ქ. ბოკაძე გიორგი.
 - ქ. კახნიაშვილი ივანე.
 - ქ. ოდიკაძე მამუკა.
 - ქ. ოდიკაძე გიორგი.
 - ქ. ოდიკაძე დათუნა.
 - ქ. პაპიძე ზაზუტა.
 - ქ. ნასყიდაშვილი ნასყიდა.
 - ქ. ხიკნაძე დათუნა.
 - ქ. კუსიანი თევდორე.
 - ქ. კაპანაძე შო შიტა.
 - ქ. ბუში ივანე.
 - ქ. კაპანაძე გიორგი.
- ღრამი ამათი სახეცო აბაზი სამი.

20

ჭგინას:

- ქ. ბეჭანიშვილი იესე: საწირავი აძეს.
- ქ. ქიტეტიშვილი პაატა.
- ქ. კოჩაძიშვილი ნასყიდა.

- ქ. კოჩაძეშვილი მგელი:.
- ქ. იმერელი სუხა:.
- ქ. ბუშიშვილი ბერი:.
- ქ. აბრამაშვილი თამაზა:.
- ქ. აბრამაშვილი ოთია:.
- ქ. ჯეროკაშვილი გიორგი:.
- ქ. ჯეროკაშვილი ბერი:.
- ქ. ბერუაშვილი მღვდელი ელიოზ:.
- ქ. ბეჟანიშვილი ფავნელა ამოვარდნილია:.

12

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდს იღებს: სხვა მთელსა: ამათი
სახუცო აბაზი სამი:.

ქხდეთს:

- ქ. ნეზიერიძე პაატა:.
- ქ. ნეზიერიძე პაპუნა:.
- ქ. ნეზიერიძე დითუნა:.
- ქ. ნეზიერიძე ესტატე:.
- ქ. ქიფსუტძე გიორგი:.
- ქ. ქიფსუტძე ლაზარე:.
- ქ. კახათელიძე რევაზ:.
- ქ. კახათელიძე ზურაბა:.
- ქ. კახათელიძე ბააკა:.
- ქ. კახათელიძე შიო:.
- ქ. ფოფხაძე დემეტრე:.
- ქ. ბოყაძე პაპუნა:.
- ქ. ბოყაძე პაატა:.
- ქ. ქექიქამაშვილი ბერი:.
- ქ. ნადირაძე ბეჟანა:.
- ქ. ნადირაძე ოთარა:.

16

ღრამა ყველას ნახევარ კოდი აძებს: ამათი სახუცო აბაზი
სამი:.

ატოცს:

- ქ. სამალანიშვილი ბეჟან: საწირავი აძეს:
- ქ. დეკანოზიშვილი დათუნა: საწირავი აძეს:
- ქ. დეკანოზიშვილი ბურჩა დათუნა: საწირავი აძეს:
- ქ. დეკანოზიშვილი გიორგი: საწირავი აძეს:
- ქ. დეკანოზიშვილი ქაიხოსრო: საწირავი აძეს:
- ქ. მენაბდიშვილი თამაზა:
- ქ. მენაბდიშვილი ივანე.
- ქ. მენაბდიშვილი კიდევ ივანა:
- ქ. მენაბდიშვილი ქავთარა:.
- ქ. გივიშვილი გიორგი:
- ქ. გულისაშვილი ბერა:
- ქ. გულისაშვილი დემეტრე:
- ქ. გულისაშვილი გულისა:.
- ქ. გოგიტაშვილი ზაქარია:
- ქ. გოგინაშვილი ბერი:.
- ქ. გოგინაშვილი პაატა:.
- ქ. გოგინაშვილი თამაზა:.
- ქ. ჩამბალილაშვილი ზაქარია:.
- ქ. ჩამბალილაშვილი ივანე:.
- ქ. ჩამბალილაშვილი ოთია:.
- ქ. ბოჭაძე პაპუნა:.
- ქ. ბოჭაძე გიორგი:.
- ქ. გულარდუხაშვილი ლეკვია:.
- ქ. გულარდუხაშვილი დემეტრე:.
- ქ. ცხრაბნევაშვილი ბერი:.
- ქ. კინკლაშვილი მამუკა:.
- ქ. მოხელი თამაზა:.
- ქ. გოგიტაშვილი სულია: მოსახსენებელი აძეს. *)
- ქ. რევანდაშვილი დათუნა:.
- ქ. გულქანაშვილი პაპუნა:.

*) ეს ორი სიტყვა მერმეა სხვა ხელით მიმატებული.

- ქ. შახაშვილი მახარა:.
- ქ. მახაშვილი ივანე:.
- ქ. ქაჭუნაშვილი აღდგომელი.
- ქ. ლეინიაშვილი ბერი:.
- ქ. ერქიზაშვილი აღუა:.
- ქ. ჯანყერდაშვილი ესტატე:.
- ქ. ბაბაშვილი თევდორე:.
- ქ. ნანობაშვილი თამაზა:.
- ქ. ზანაძე ივანე:.
- ქ. ბასილაშვილი გიორგი:.
- ქ. ბასილაშვილი იმარინდო:.
- ქ. ოარიშვილი გიორგი:.
- ქ. ოარიშვილი ზაზუტა:.
- ქ. უნანაშვილი სუხიტა:.
- ქ. ჯარიაშვილი გიორგი:.
- ქ. უჭუტაშვილი ივანა:.
- ქ. დარჩაშვილი მამუკა:.
- ქ. გულიკაშვილი გიორგი:.
- ქ. გულიკაშვილი ლაზარე:.
- ქ. გულიკაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ხეხელაშვილი ამირა:.
- ქ. ხეხელაშვილი დათუნა:.
- ქ. კინკლაშიძე ელისე:.

53

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდს იღებს: სხვა შთელს კოდსა:
ამაჲი სახუცო აბაზი ცხრა:.

ბრეჲსა:

- ქ. მუსხელაშვილი დათუნა: საწირაჲი აძეს. *)
- ქ. მუსხელაშვილი იესე: საწირაჲი აძეს:.

*) აქ გვერდზე სხვა ხელით და მელნით უწერია: ამ კიკლაშიძემ გიორგიმ თავისის ნებით მოსახსენებელი დაიდვა ან ერთი ოქრო ან ლიტრა სანთელი.

- ქ. მუსხელაშვილი გიორგი: საწირავი აძეს.
- ქ. მუსხელაშვილი გორჯასპი: საწირავი აძეს.
- ქ. მუსხელაშვილი დემეტრე საწირავი აძეს.
- ქ. მუსხელაშვილი ბეჟან: საწირავი აძეს.
- ქ. მონავარაშვილი ქაიხოსრო: საწირავი აძეს.
- ქ. მონავარაშვილი იესე: საწირავი აძეს.
- ქ. მონავარაშვილი ხოსია: საწირავი აძეს.
- ქ. მონავარაშვილი ზურაბ: საწირავი აძეს.
- ქ. ბასიტაშვილი თევდორა.
- ქ. ბასიტაშვილი ბერი.
- ქ. ბასიტაშვილი გიორგი.
- ქ. მარგაწელაშვილი ბერი.
- ქ. კოზოლაშვილი გიორგი.
- ქ. კოზოლაშვილი სენხია.
- ქ. კოზოლაშვილი თამაზა.
- ქ. მრაჭველი ნასყიდა.
- ქ. ბებიაშვილი ბეჟუა.
- ქ. ბებიაშვილი თამაზა.
- ქ. ვარძიელაშვილი თანდილა.
- ქ. საჯელიაშვილი გიორგი.
- ქ. მახარაშვილი ხუციან.
- ქ. მახარაშვილი პეტრე.
- ქ. სალარიძე ივანე.
- ქ. საქაშვილი ლონენა.
- ქ. ჰავლეშვილი ქრისტესია.
- ქ. დევიძე სენხია.
- ქ. გამსახურდაშვილი დათუნა.
- ქ. სუთიაშვილი გიორგი.
- ქ. სუთიაშვილი თევდორე.
- ქ. სუთიაშვილი ნადირა.
- ქ. სუთიაშვილი ბერი.
- ქ. ჩომახაშვილი ბერი.
- ქ. ჩომახაშვილი ხოსია.

- ქ. პარკაძე მახარა:.
- ქ. პარკაძე ზაქარია:.
- ქ. ბლიაძე პაპუნა:.
- ქ. ბლიაძე ოქრუა:.
- ქ. ბლიაძე გოგია:.
- ქ. დევიძე გიორგი:.
- ქ. დევიძე თევდორე:.
- ქ. დევიძე ბერუკა:.
- ქ. დევიძე გოგიტა:.
- ქ. ვეფხაძე ლაზარე:.
- ქ. ვეფხაძე პაატა:.
- ქ. ელიკა:.
- ქ. გიორგაშვილი ზაზა:.
- ქ. გიორგაშვილი დათუნა:.
- ქ. ჯალაღაშვილი ბერი:.
- ქ. ყუზანათაშვილი გიორგი:.
- ქ. მაზიაშვილი ბერი:.
- ქ. შუკაკიძე ლაზარე:.
- ქ. აბდულაშვილი გიორგი:.
- ქ. წყალობა:.
- ქ. გოჭიკუდაშვილი ბერი:.
- ქ. ხაბაზი დათუნა:.
- ქ. გოჩია:.

58

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდს იღებს: სხვა მთელს კოდსა:.
ამათი სახუცო ოთხი მარჩილი:.

ცერონას:

- ქ. გამცემელიშვილი ბეჟან: საწირავი აძეს:.
- ქ. ზუცაშვილი გიორგი: საწირავი აძეს:.
- ქ. ბოჟაძე ივანე: . ა
- ქ. ლონიაშვილი ზაქარია: . ა
- ქ. ამბროსაშვილი ლაშქარა: . ა

- ქ. ზარასპანაშვილი დათია: ა
- ქ. ამბროსიაშვილი ბადურა: ა
- ქ. ამბროსიაშვილი დათუნა: ა
- ქ. ამბროსიაშვილი კიდევ დათუნა: ა
- ქ. ბერძნის გერი დათუნა: ა
- ქ. ბერძნის გერი პაატა: ა
- ქ. ხატის კაცი ბერუკა: ა
- ქ. ხატის კაცი გელია: ა
- ქ. სვიანაშვილი ბერი: ა
- ქ. ფიცხელაშვილი სვიმონა: ა
- ქ. ფიცხელაშვილი თამაზა: ა
- ქ. ლაბაძე გიორგი: ა
- ქ. მჭაუნაშვილი ბერი: ა
- ქ. ფირანიშვილი გიორგი: ა
- ქ. ღვალაძე პაპუნა: ა
- ქ. სირინაშვილი ბიბინა: ა
- ქ. ქაოშვილი ბარნაბე მლდელი: ა
- ქ. ქაოშვილი პაპუნა: ა
- ქ. ქედელაშვილი ბეთლემ: ა

24

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდს იღებს: სხვა მთელს კოდსა: ამათი სახეუკო აბაზი ექვსი აძეს:

აგლეგს:

- ქ. ბადრიაშვილი იესე: საწირავი აძეს:
- ქ. ბადრიაშვილი გივი: საწირავი აძეს:
- ქ. ბადრიაშვილი დათუნა: საწირავი აძეს:
- ქ. ბადრიაშვილი ოთარი: საწირავი აძეს:
- ქ. ბადრიაშვილი ბეჟან: საწირავი აძეს:
- ქ. აღხაზიშვილი თამაზა: საწირავი აძეს:
- ქ. ციმანკურიძე ზურაბ: მოსაკენებელი აძეს:
- ქ. ბრაქაძე ზაალ: მოსაკენებელი აძეს:
- ქ. ბრაქაძე გურგენა: მოსაკენებელი აძეს:

- ქ. წვიმატიძე იოთამე: მოსაკსენებელი აძეს:.
- ქ. ჭაჭიაშვილი ბედან: მოსაკსენებელი აძეს:.
- ქ. ჭაჭიაშვილი მამაცა: მოსაკსენებელი აძეს:.
- ქ. ჭაჭიაშვილი ბერი: მოსაკსენებელი აძეს:.
- ქ. ჭაჭიაშვილი დემეტრე: მოსაკსენებელი აძეს:.
- ქ. სვანიძე თამაზა:.
- ქ. სვანიძე სენნია:.
- ქ. სვანიძე ბერუკა:.
- ქ. სვანიძე ჰაატა:.
- ქ. სვანიძე შიო:.
- ქ. ცოცხალაშვილი შალვა:.
- ქ. ცოცხალაშვილი ბეგუა:.
- ქ. თურმანიძე ნასყიდა:.
- ქ. თოლაძე ზაზუნა:.
- ქ. ჭიმერძე დემეტრე:.
- ქ. კვირიკაშვილი ზაქარია:.
- ქ. თხლაშიძე ხახუტა:.
- ქ. შავი ბიჭი ჰაპუნა:.
- ქ. ოქროპირიშვილი მამუკა:.
- ქ. გოგნაძე გოგია:.
- ქ. ჯალაბაშვილი ბეგან:.
- ქ. ნადირაძე ბეგუა:.
- ქ. ნადირაძე გიორგი:.
- ქ. ნანიაშვილი თამაზა:.
- ქ. ნანიაშვილი ბერი:.
- ქ. კვირიაშვილი თამაზა:.
- ქ. კვირიაშვილი შოშიტა:.
- ქ. კვირიაშვილი ოთია:.
- ქ. თხილიაშვილი გიორგი:.
- ქ. მლდეღი გიორგი:.

თამარაშენს:

- ქ. ახალკაცი მახარა:.
 - ქ. კაეაძე თამაზა:.
 - ქ. კაეაძე ივანა:.
 - ქ. სულიკაშვილი ჯოჯია:.
 - ქ. ჭამჭურაძე გიორგი:.
 - ქ. ოქუტაშვილი დათუნა:.
 - ქ. ფოფხაძე ხუბიტა:.
 - ქ. სვიმონაშვილი გურგენა:.
 - ქ. იალიტაშვილი ბერი:.
 - ქ. კვირიაშვილი დემეტრე:.
 - ქ. კვირიაშვილი ივანე:.
 - ქ. კვარიაშვილი ოთია:.
 - ქ. კვირიაშვილი ზაზუტა:.
 - ქ. ხანდუაშვილი თამაზა:.
 - ქ. კობახიძე ბერი:.
 - ქ. ქველაძე დათუნა:.
 - ქ. ზუბიტაშვილი ბარნაბე:.
- დრამა ნახევარ კოლს იღებენ: :ამითი სხუცო აბაზი სამი:.

ფრცხს:

- ქ. რაკაძე იორამ: საწირავი აძეს:.
- ქ. საყვარელიძე: ბეკან: საწირავი აძეს:.
- ქ. მაჭავარიანი რევაზ: საწირავი აძეს:.
- ქ. მაჭავარიანი რამაზა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ონიაშვილი ივანე:.
- ქ. ონიაშვილი დათუნა:.
- ქ. უზნაძე დათუნა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ჰაპიაშვილი გიორგი:.
- ქ. ბერუაშვილი გიორგი:.
- ქ. რამაზაშვილი ლომი:.

- ქ. რამაზაშვილი მანველი:
- ქ. ზერეკიძე სეხნია:
- ქ. ზერეკიძე მამუკა:
- ქ. ქურციკაძე გივი:
- ქ. ქვრივიშვილი ოთია:
- ქ. ბოჭაძე შემაზა:
- ქ. ბოჭაძე ბერი:
- ქ. ჯულაშვილი თამაზა:
- ქ. კოკუაშვილი ქუმსი:
- ქ. კოკუაშვილი ბერუკა:
- ქ. ქიმერიძე დათუნა:
- ქ. ქიმერიძე ბერი:
- ქ. კვინიკაძე ბერუკა:
- ქ. მანიაშვილი გეორგი:
- ქ. ზერეკიძე მამუკა:
- ქ. გოგიძე ოსიუმა:
- ქ. სვიანაშვილი ზაქარია:
- ქ. სვიანაშვილი დათუნა:
- ქ. პირბანაშვილი ბერი:
- ქ. პირბანაშვილი პაპუნა:
- ქ. დარჩიაშვილი ბერი:
- ქ. ჩიკვაიძე ბერი:
- ქ. ამირანაშვილი დათუნა:
- ქ. დალაქი სეხნია:
- ქ. კოშკაძე შალვა:
- ქ. კოშკაძე დათუნა:
- ქ. კოშკაძე ბიძინა:
- ქ. კოშკაძე ბერი:
- ქ. კოშკაძე კიდევ ბერი:
- ქ. მელიქიშვილი გოდერძი:
- ქ. მელიქიშვილი არდაშელი:
- ქ. ხაბაზი გეორგი:
- ქ. ჩადუნელი ბერი:

- ქ. ბისტკაშვილი კაცია:.
 ქ. ბისტკაშვილი ბერი:.
 ქ. ჩაჩხიაშვილი მამუკა:.
 ქ. საღებაშვილი გიორგი:.
 ქ. უწყენაშვილი მარგველა:.
 ქ. მოურავის ყმა მამუკა:.
 ქ. ბითაძე სეხნია:.
 ქ. კოკუაშვილი გიორგი:.
 ქ. კოკუაშვილი შაო:.
 ქ. ჯულაშვილი გოდერძი:.
 ქ. კოშკაძე ბერუკა:.
 ქ. ნანაშვილი ნიკოლოზ:.
 ქ. ხუციის ძმისწული გიორგი:.

56

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს იღებს:.
 ამითი სახუცო მარჩილი ხუთი აძეს:.

ახას:

- ქ. წაკვაძე იოთამ: საწირავი აძეს:.
 ქ. წაკვაძე ნიკოლოზ: საწირავი აძეს:.
 ქ. კვამლაძე მამუკა: აყრილია:.
 ქ. ლაკლაკი დათუნა:.
 ქ. ლაკლაკი ლიპარი:.
 ქ. ლაკლაკი ედიშერ:.
 ქ. კვამლაძე ბერუკა:.
 ქ. კვამლაძე ივანე:.
 ქ. ბოყაძე ბერუკა:.
 ქ. გოგილაშვილი ჰაატა:.
 ქ. ირემიძე გიორგი:.
 ქ. ირემიძე იორამ:.
 ქ. დათიაშვილი ვიორკვი:.
 ქ. იმერელი დათუნა:.
 ქ. სულაშვილი ივანე:.

- ქ. წაკვადის გიგა:.
- ქ. მლდელი იესე:.
- ქ. მლდელი ბარნაბე:.
- ქ. შუკაშვილი ბერი:.

19

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდს იღებს: სხვა მთელს კოდსა:
ამათი სახუცო მარჩილი სამი აძეს:.

სადახუცს:

- ქ. სიამარადიშვილი იესე: საწირავი აძეს:.
- ქ. სიამარადიშვილი ოტია: საწირავი აძეს:.
- ქ. ტალიკაძე ბერი:.
- ქ. ტალიკაძე დათუნა:.
- ქ. ტალიკაძე სეხნია:.
- ქ. ტალიკაძე თამაზა:.
- ქ. მიატაშვილი დარჩია:.
- ქ. ჩხეტაძე შოშია:.
- ქ. მეგრელიშვილი გიორგი:.
- ქ. მახარაშვილი ოთია:.
- ქ. კანჭიკაშვილი პეტრე:.
- ქ. ხატის კაცი პაპუნა:.
- ქ. ფუტყარაძე მახარა:.
- ქ. დევაძე ჰაატა:.
- ქ. დევაძე შოშია:.
- ქ. სამხარაძე მამუკა:.
- ქ. სამხარაძე ბერი:.
- ქ. საბაძე ივანე:.
- ქ. გურგენაშვილი ბერი:.
- ქ. წაბაძე დათუნა:.
- ქ. მიქელაშვილი დათუნა:.
- ქ. ბიბილიაშვილი ივანა:.

22

ღრამის ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს იღებს:.
ამათი სახუცო აბაზი ექვსი:.

ახანოს:

- ქ. კაკოლაშვილი ბერუკა: საწირავი აძეს. და სანთელი*)
- ქ. ბათლომაშვილი ბეჟუა:
- ქ. ტაბატაძე ანდერმან:
- ქ. ტაბატაძე თამაზა:
- ქ. ტაბატაძე ნატირა:
- ქ. ტაბატაძე ივანე:
- ქ. ლიპარიტაშვილი თამაზა:
- ქ. ზუბიაშვილი თამაზა:
- ქ. ზუბიაშვილი ივანე:
- ქ. ხალაძე გიორგი:
- ქ. ხალაძე პაატა:
- ქ. ქველაძე შიო:
- ქ. ქველაძე პაატა:
- ქ. სუბიტაშვილი დათუნა:
- ქ. ბეჟიტაშვილი გიორგი:
- ქ. ბეჟიტაშვილი ივანე:
- ქ. ივანაშვილი ივანე:
- ქ. ქავთარაშვილი იესე:
- ქ. ქავთარაშვილი ოთარი:
- ქ. ქავთარაშვილი ერთგულა:
- ქ. ბასილიძე თამაზა:
- ქ. თოროსაშვილი გიორგი:
- ქ. ხოსია:
- ქ. ტუტაძე საძაგელი:
- ქ. სეფისკვერაძე სენია:
- ქ. ბეჟიტაშვილი კაცია:
- ქ. კობალაძე თამაზა:
- ქ. მოსეაშვილი ძმუკა:
- ქ. ზუბიტაშვილი ბერი:

*) ეს ოთხი სიტყვა მერმეა სხვა ზელით მიმატებული.

ქ. ლავიამე ხოხონა: აყრილი ბევრია.

ქ. კვესამე მახარა:

ღრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს იღებს.
ამათი სახუცო მარჩილი ხუთი აძეს:

მწვედელს:

ქ. ბახსარაშვილი მოურავი: მკუდარზე მარჩილი აძეს.

ქ. ბახსარაშვილი ბექან: მკუდარზე მარჩილი აძეს.

ქ. ჭყოიმე მამუკა:

ქ. ქოჩლომე ავანე:

ქ. ქოჩლომე გიორგი:

ქ. იმერელი რამაზა:

ქ. კოვზია:

ქ. ხიხამე ბერი:

ქ. აბრამაშვილი ბერუჩა:

ქ. სალამე მიქელა:

ქ. კოშკამე თამაზა:

ძ. კოშკამე პატატი:

ქ. კოშკამე სეხნია:

ქ. ნადირამე პატა:

ქ. ქუცნიაშვილი ბერი:

ქ. ქუცნიაშვილი კიდევ ბერი:

ქ. გოგსამე ბერი:

ქ. ივანაშვილი დათუნა:

ქ. ნადირამე ლომკაცი:

ქ. სალამე გიორგი:

ქ. ბატარიმე შიო:

ქ. ბატარიმე ბერი:

ქ. ბატარიმე გიორგი:

ქ. მეჭვამიმე ოქროპირი:

ქ. მეჭვამიმე ბერი:

ღრამისა ბოგანო ნახევარ კოდს იღებს: სხვა მთელს კოდსა: ქ. ამათი სახუცო ამაზი ათი აძეს.

ბერძენულს

- ქ. კაპანაძე ქიტია:.
- ქ. ხლუხიძე ბერი:.
- ქ. ხლუხიძე დემეტრე:.
- ქ. გუნცაძე შათირი ფოცხვერი:.
- ქ. ჯავახი ელისა:.
- ქ. ჯავახი ნასყიდა:.
- ქ. დაბრუნდაშვილი იესე:.
- ქ. დაბრუნდაშვილი იორამ:.
- ქ. დაბრუნდაშვილი დათუნა:.
- ქ. კოკაძე ბერი:.
- ქ. ლომსაძე პაატა:.
- ქ. მეტრეველი ლ. თისია:.
- ქ. მარგველაშვილი თამაზა:.
- ქ. პაპიძე სენზია:.
- ქ. ცუცქირიძე მამუკა:.
- ქ. ცუცქირიძე ბერი:.
- ქ. სამუკაშვილი დათუნა:.
- ქ. ჯაოშვილი გოგნია:.
- ქ. ჯაოშვილი ოთია:.
- ქ. ბეღიაშვილი მახარა:.

20

დრამა ნახევარი კოდი აქვს კომლზე: ამათი სახეცო აბა-
 ზი ოთხი:.

ტკობას

- ქ. რიკაძე ამირან: საწირავი აქვს:.
- ქ. რიკაძე ლევან: საწირავი აქვს:.
- ქ. რიკაძე თეიმურაზ: საწირავი აქვს:.
- ქ. რიკაძე ავთანდილ: საწირავი აქვს:.
- ქ. რიკაძე სენზია: საწირავი აქვს:.
- ქ. რიკაძე გიორგი: საწირავი აქვს:.

- ქ. ვირშელაშვილი ივანე.
- ქ. ვირშელაშვილი პაატა.
- ქ. ვირშელაშვილი ნასყიდა.
- ქ. ვირშელაშვილი ბერი.
- ქ. ნოზაძე დათუნა.
- ქ. კოკავიძე პაატა.
- ქ. კოკავიძე კაცია.
- ქ. კოკავიძე ბეჟან.
- ქ. კოკავიძე ბერი.
- ქ. თავბერიძე თამაზა.
- ქ. თავბერიძე მამაკა.
- ქ. თავბერიძე კიდევ თამაზა.
- ქ. ნიყვაძე ზუბიტა.
- ქ. ვირშელაშვილი პაპუნა.
- ქ. ვირშელაშვილი ბერი.
- ქ. ხორგოშვილი ბერი.
- ქ. ხორგოშვილი შალვა.
- ქ. პენიაშვილი მირზა.
- ქ. პენიაშვილი ფარემუზა.
- ქ. ოსაძე ბერი.
- ქ. ოსაძე პაატა.
- ქ. ლუქუნძე მამუკა.
- ქ. ლუქუნძე გიორგი.
- ქ. ოსაძე თამაზა.
- ქ. კოკავიძე ბერი.
- ქ. ზეინკლიშვილი ლაზარე.
- ქ. ხორგოშვილი ნიკოლოზ.

ღრამა ამათ სძეს: ამათს ხუცეს მარჩილი სამი: აყრილი
ბევრია: თუ მოვიდნენ ოთხი მარჩილი უნდა მოგვცენ.

დუმატხას:

- ქ. გონიერაშვილი ბერი:
- ქ. გონიერაშვილი იორდანე:
- ქ. გონიერაშვილი თამაზა:
- ქ. პაპუაშვილი პაატა:
- ქ. ჩირკინაშვილი ნასყიდა:
- ქ. ჩირკინაშვილი ზაქარა:
- ქ. ჩაგელიშვილი ნასყიდა:
- ქ. აღდგომლიშვილი ბიძინა:
- ქ. აღდგომლიშვილი თამაზა:
- ქ. მაზნიშვილი ზაქარია:
- ქ. გივიაშვილი გიორგი:
- ქ. გელაშვილი პაპუნა:
- ქ. დემეტრაშვილი დემეტრა:
- ქ. პაატაშვილი ნიკოლოზ:
- ქ. პაატაშვილი იესე:
- ქ. ნინიაშვილი ბერი:
- ქ. იქაცაძე თამაზა:
- ქ. პაპიძე სენია:
- ქ. კოხლადე გიორგი:
- ქ. სამარაძე დათუნა:
- ქ. ბასილიძე სენია:
- ქ. ბასილიძე ბეჭუა:
- ქ. გორგომელიძე ბერი:
- ქ. გორკომელიძე ბიძინა:
- ქ. კოპაძე იოსებ:
- ქ. კოპაძე პაპუნა:

დრამა ბოგანოს ნახევარ კოდი: სხვას მთელი: საბუღალტრო
 ჩილი სამი: საბუღალტრო

ფლეტს

- ქ. რამაზიშვილი ლევან: თავადი: საწირავი სძეს:.
- ქ. რამაზიშვილი გიორგი თავადი: საწირავი სძეს:.
- ქ. რამაზიშვალაი ზურაბ: თავადი: საწირავი სძეს:.
- ქ. პაპიაშვილი ბერი:.
- ქ. პაპიაშვილი ზაქარა:.
- ქ. პაპიაშვილი გასიტა:.
- ქ. პაპუნაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ოთიაშვილი დათუნა:.
- ქ. კუქიძე მახარა:.
- ქ. ბინდიაშვილი ბერი:.
- ქ. ბუზალაძე პაპუნა:.
- ქ. ბადიაშვილი უსიბა:.
- ქ. ლაშქარაშვილი დათუნა:.

13

დრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს კოდს იღებს:
 ამათი საბუღალტრო: აბაზი. ხუთი.

დაწვევადს აღმა

- ქ. თვალკაცაშვილი საბა:.
- ქ. ნებიერიძე დავითა:.
- ქ. გრიგალაშვილი თუდარჩა:.
- ქ. გიგინაშვილი გიორგი:.
- ქ. გოჩაშვილი გიორგი:.
- ქ. გოჩაშვილი სეხნია:.
- ქ. კვინიკაძე თამაზა:.
- ქ. კვინიკაძე ბერი:.
- ქ. დალაქი ვახუშტი:.
- ქ. პირველაშვილი გიორგი:.
- ქ. პერენიძე შამუკა:

- ქ. მეზვრე ხახუტა:
- ქ. კაპანაძე შოშიტა:
- ქ. ჭურაძე გიორგი:
- ქ. ჯვარელიძე ლაზარე:
- ქ. დვალი ნადირა:
- ქ. დემეტრე:
- ქ. ხუცია:
- ქ. ყოყუაშვილი ბექუა:
- ქ. დათუნა:
- ქ. ატოცელი გიორგი:
- ქ. ატოცელი ზახუტა:

22

დრამის მაგიერად: კვამლზე თითო შაური: ან კანაფი: ან ტილო: ამათს ხუცეს აძეს ყოველს წელიწადს ორა ლიტრა კანაფი:

ქანმათს:

- ქ. გოშფარიშვილი გოშფარ: საწირაფი აძეს:
- ქ. მრაკველი მამუკა:
- ქ. მრაკველი გიორგი:
- ქ. ქოჩორაძე ნასყიდა:
- ქ. ქოჩორაძე შიო:
- ქ. ქოჩორაძე ბექუა:

6

ესე და დუმატხო ერთი სახუცო არის: დრამაც ისე სძეს: სახუცო სამი [აბაზი კუამლზედ].

ნაბატკის:

- ქ. გოგობაშვილი იესე: საწირაფი აძეს:
- ქ. გონგლაძე ბერი:
- ქ. გონგლაძე კაცია:

*) აქ დედანს აკლია ერთი ფურცელი.

- ქ. პაპუნაშვილი ბერი:
ქ. მამულაშვილი ნადირა:

დრამის ნახევარ კოდს იღებენ: ამათს ხუცეს აძეს: აბაზი
სამი:

ბრძღს

- ქ. სახლთხუცესი ამოან: საწირავი აძეს:
ქ. მლდელი ნიკოლოზ: საწირავი აძეს:
ქ. მლდელი ფირან: საწირავი აძეს:
ქ. ფირანის ძმა ოთარი: საწირავი აძეს:
ქ. მლდელი დათუნა: საწირავი აძეს:
ქ. აღუაშვილი ბეჭუა:
ქ. ბიძინაშვილი გიორგი:
ქ. ხოჯიშვილი დათუნა:
ქ. აღუაშვილი გიორგი:
ქ. აღუაშვილი პაპუნა:
ქ. დომელაშვილი გიორგი:
ქ. თორელაშვილი ქაეთარა:
ქ. ენუქაშვილი ბეჭუა:
ქ. მამასახლისი მახარა:
ქ. ბერიშვილი პაპუნა:
ქ. ბერიშვილი ზაზა:
ქ. ზაზას ყმა ბეჭუა:
ქ. ბიძინაშვილი ოთარი:
ქ. ჯობაძე თამაზა:
ქ. ბერეკაშვილი სენზია:
ქ. ტოტაძე სენზია:
ქ. ტოტაძე ნასყიდა:
ქ. ტოტაძე ზაქარა:
ქ. ხატელიშვილი ზაქარა:
ქ. ხატელიშვილი ბერი:
ქ. ხატელიშვილი კიდევ ბერი :

- ქ. დვალი ბერი:.
- ქ. ტეტუნაშვილი ბეგუა:.
- ქ. კროგალი დათუნა:.
- ქ. ბერიშვილი ლაზარე:.
- ქ. დათაშვილი გიორგი:.
- ქ. ისაკაშვილი ბერი:.
- ქ. ხატელიშვილი კაცია:.
- ქ. შეკულაშვილი თამაზა:.
- ქ. ჩუბინიშვილი სეხნია:.
- ქ. შხარეულიშვილი ბიძინა:.
- ქ. მამუკაშვილი ბერი:.
- ქ. ჩიჩიძე ხოხონა:.
- ქ. იმერლიშვილი გიორგი:.
- ქ. ბერუაშვილი კაცია:.
- ქ. ჯალალყიშვილი:.
- ქ. შკერვლიშვილი შკერვალი:.
- ქ. დათუნა ხუცის ყმა:.

43

დრამაც ისევ სძეს: ამათი სახუცო მარჩილი სამი:.

წაბღუანას:

- ქ. მახარებლიშვილი ბეგუა:.
- ქ. მახარებლიშვილი თამაზა:.
- ქ. ეკალაძე ნასყიდა:.
- ქ. შუმშითიძე შემაზა:.
- ქ. კერგილაშვილი მამუკა:.
- ქ. ნოზაძე ჩინელი:.
- ქ. ჯვარელიძე პაატა:.
- ქ. ტაბატაძე სვიმონ:.
- ქ. ტაბატაძე თამაზა:.
- ქ. პეტრიაშვილი ნადირა:.

10

დრამაც სხვასავით სძეს: :ამათი სახუცო აბაზი ოთხი.

ქემფერას

- ქ. ანჩაფიშვილი დაეით: საწირავი აძეს:
 - ქ. მიხლანჯი გივი:
 - ქ. საბაიკიძე შოშია:
 - ქ. ჭაბუკაძე გიორგი:
 - ქ. იმედაშვილი ბეჭუა:
 - ქ. იმედაშვილი პაპუნა:
 - ქ. ირემაძე ხოსია:
 - ქ. ირემაძე გიორგი:
 - ქ. ირემაძე თამაზა:
 - ქ. ხარატი დათუნა:
 - ქ. ტაბატაძე შალუტა
- აყრილი ბეგრიია: 11

ღრამაც სხვადავით აძეს: ესე და კლ[დ]ის წყარო ერთს ხუცეს
ჭკონდა: სახუცო მარჩილი ოთხი: აძეს:

რედანს:

- ქ. კიკნაძე გოგილა:
 - ქ. პროპაძე მახარა:
 - ქ. პროპაძე საბა:
 - ქ. პროპაძე ეოქონა:
 - ქ. პროპაძე მზარეული:
 - ქ. პროპაძე ზაზუტა
 - ქ. ლომიძე დათუნა:
 - ქ. ლომიძე პავლე:
 - ქ. ლომიძე ზაქარია:
 - ქ. ლომიძე ზაზუტა:
 - ქ. ლომიძე ელიკა:
 - ქ. ლომიძე ბიძინა:
- 12

ღრამას როგორც სხვა იღებს: სახუცო აბაზი სამი:

ადმს:

- ქ. აბაზაძე რევაზ: საწირავი აძეს: *საწირავი აძეს* ქ.
 ქ. ღვარძლაძე ბეჟუა: *ბეჟუა* ქ.
 ქ. ღვარძლაძე დათუნა: *დათუნა* ქ.
 ქ. ღვარძლაძე ბერუკა: *ბერუკა* ქ.
 ქ. ჟღენტი დათუნა: *დათუნა* ქ.
 ქ. მაჭარაშვილი ბერი: *ბერი* ქ.
 ქ. სოლაკაძე ბერი: *ბერი* ქ.
 ქ. მაჭარაშვილი ივანე: *ივანე* ქ.
 ქ. ჟღენტი შემაზა: *შემაზა* ქ.
 ქ. ჯორელიშვილი ბერი: *ბერი* ქ.
 ქ. გვეხიძე თამაზა: *თამაზა* ქ.
 ქ. გვეხიძე ივანა: *ივანა* ქ.
 ქ. გვეხიძე ნასყიდა: *ნასყიდა* ქ.
 ქ. გვეხიძე ბერი: *ბერი* ქ.
 ქ. ბრეგვაძე ბერუკა: *ბერუკა* ქ.
 ქ. კობალაძე ხოსია: *ხოსია* ქ.
 ქ. კობალაძე ზაზუნა: *ზაზუნა* ქ.
 ქ. ლიპარიტაშვილი პაატა: *პაატა* ქ.
 ქ. კიკნაძე ნასყიდა: *ნასყიდა* ქ.
 ქ. კიკნაძე თევდორა: *თევდორა* ქ.
 ქ. კიკნაძე თამაზა: *თამაზა* ქ.
 ქ. კიკნაძე სენნია: *სენნია* ქ.
 ქ. კიკნაძე პაატა: *პაატა* ქ.
 ქ. კიკნაძე ბიძინა: *ბიძინა* ქ.
 ქ. კიკნაძე ოთია: *ოთია* ქ.
 ქ. კიკნაძე ზუბიტა: *ზუბიტა* ქ.
 ქ. კიკნაძე ესატა: *ესატა* ქ.
 ქ. კიკნაძე ბერია: *ბერია* ქ.
 ქ. კიკნაძე შიო: *შიო* ქ.

უთხვას:

- ქ. ბლიაძე ბერუკა:.
- ქ. ბლიაძე პაატა:.
- ქ. ბლიაძე თამაზა:.
- ქ. ჩადუნელი მამუკა:.
- ქ. ბოლოკაძე იმარინდო:.
- ქ. ძიძიბაძე თევდორა:.
- ქ. არსენაძე ლ. თისია:.
- ქ. ქოჩორაძე ხოსრო:.
- ქ. ქოჩორაძე პაატა:.
- ქ. ქოჩორაძე ზაქარია:.
- ქ. ქოჩორაძე ნიკოლოზ:.

11

ღრამა როგორც სხვათ აქეს: სახუცო აქეს: აბაზი ხუთი:.

ბაჭნას:

- ქ. ჯეგაძე თამაზა:.
- ქ. ჯეგაძე ბერა:.
- ქ. კოჩაძე გიორგი:.
- ქ. კოჩაძე ბერა:.
- ქ. პეპელაშვილი თამაზა:.
- ქ. გიგაშვილი ბერა:.
- ქ. გიგაშვილი შო:.
- ქ. გიგაშვილი გიორგი:.
- ქ. გელაშვილი პაპია:.
- ქ. ძულიაშვილი ბერუკა:.
- ქ. ძულიაშვილი პაატა:.
- ქ. ძულიაშვილი შო შა:.
- ქ. არჯევანიძე ბეჟუა:.

13

ღრამა სხვასავით აქეს: ამათი სახუცო: აბაზი სამი:.

ჩუმათელებს:

- ქ. კორკოტაძე თევდორა:
 - ქ. ბასილაშვილი სეხნია:
 - ქ. გიორგაშვილი გიორგა:
 - ქ. დედუნაშვილი თამაზა:
 - ქ. ჩადუნელი თამაზა:
 - ქ. კვირიაშვილი ბერუკა:
 - ქ. კვირიაშვილი ბეჭუა:
 - ქ. იოვანეშვილი გიორგი:
 - ქ. იოვანეშვილი პაატა:
 - ქ. ცარციძე სულხანა:
 - ქ. ცარციძე ოთია:
 - ქ. გიორგაშვილი დათუნა:
 - ქ. გიორგაშვილი ბერა:
 - ქ. გოგალაძე პაატა:
 - ქ. ჰებელაშვილი ნასყიდა:
 - ქ. ულუმბელაშვილი სეხნია:
 - ქ. ულუმბელაშვილი თამაზა:
 - ქ. ულუმბელაშვილი ივანა:
 - ქ. ლურკანაშვილი სეხნია:
 - ქ. ტატიაშვილი ბერა:
 - ქ. ტატიაშვილი დარჩია:
 - ქ. შუმბითიძე გიორგი:
- დრაზა:
ამათი სახეცო აბაზი ოთხი:

ზინდის:

- ქ. აბაზაძე დათუნა: საწირავი აძეს:
- ქ. ლალანიძე ბეჭან: საწირავი აძეს:
- ქ. აბაზაძე ზაზა: საწირავი აძეს:
- ქ. აბაზაძე ოთარი: საწირავი აძეს:

ქ. ნარიშკინაშვილი ბერუკა:

ქ. ლუქუნძე ივანა:

დრამა:

იტრას:

ქ. გუნცაძე ოთია: საწირავი აძეს:

ქ. ბასილიშვილი შერმაზან: საწირავი აძეს:

ქ. ბასილიშვილი საბა: საწირავი აძეს:

ქ. ბასილიშვილი ევრამ: საწირავი აძეს:

ქ. მაჭავარიანი ინანა: საწირავი აძეს:

ქ. ხარაძე რამინ: საწირავი აძეს:

ქ. ხარაძე რამაზა: საწირავი აძეს:

ქ. ბუში ზალო: საწირავი აძეს:

ქ. ბასილის*) საწირავი აძეს:

ქ. ირამიშვილი სეხნია: საწირავი აძეს:

ქ. მზარეული პაპუნა:

ქ. კაპანაძე მამუკა:

ქ. ანდრიაშვილი პაატა:

ქ. ანდრიაშვილი პაპუნა:

ქ. ანდრიაშვილი გიორგი:

ქ. ლომიძე ივანა:

ქ. კალატოზიშვილი სეხნია:

ქ. კობალაძე დათუნა:

ქ. კობალაძე მამუკა:

ქ. კობალაძე გიორგი:

ქ. მჭედელი ბერა:

ქ. კობალაძე კაცია:

ქ. გრიგალაშვილი შოშიტა:

ქ. კალატოზიშვილი თამაზა:

ქ. დეკანოზიძე მამუკა:

*) ეს იტყვა ახალი ზელით ჩაწერილია ძველი ამოშლილი სიტყვი მაგიერ.

- ქ. ლომიძე დათუნა მლდეღი:
 - ქ. მამასახლისი შვილი ბერა:
 - ქ. ნონა შვილი დათა:
 - ქ. ნონა შვილი გიორგი:
 - ქ. მკერული შვილი გარსია:
 - ქ. დეკანოზიძე ივანა:
 - ქ. დეკანოზიძე თამაზა:
 - ქ. იგდარა შვილი გიორგი:
 - ქ. გოჩა შვილი მამუკა:
 - ქ. კაპანაძე სეხნია:
 - ქ. ხახუტა შვილი გიორგი:
 - ქ. გურული შვილი თანდილა:
 - ქ. კვინიკაძე საბა:
 - ქ. კვინიკაძე ოსიტა:
 - ქ. მებაღე თამაზა:
 - ქ. ბერი დანიელი:
 - ქ. ბლიაძე პეტრე:
- დრამა სამარხო: ამათი სახუცო აბაზი ხუთი.

42

სურამს:

- ქ. მურვანი შვილი ოთარი: საწირავი აძეს:
- ქ. მურვანი შვილი მურვან: საწირავი აძეს:
- ქ. ტულრინა შვილი გიორგი: საწირავი აძეს:
- ქ. ციმიანკურიძე სვიმონ: საწირავი აძეს:
- ქ. ბაია შვილი მამუკა:
- ქ. პაპინა შვილი მამუკა:
- ქ. ნეპიერიძე ბერუკა:
- ქ. სანდაძე მამუკა:
- ქ. ჯობაძე სულხანა:
- ქ. ჯობაძე სეხნია:
- ქ. ჯობაძე მამუკა:
- ქ. ჯობაძე გიორგი:

- ქ. ჯობაძე ბერუკა:
- ქ. ჯობაძე კიდევ გიორგი:
- ქ. ჯობაძე მახარა:
- ქ. ჯობაძე კიდევ ბერუკა:
- ქ. ლხინიაშვილი ბერა:
- ქ. ბანჩუნიშვილი ლონია:
- ქ. ბებიაშვილი მახარა:
- ქ. რევაზიშვილი გიორგი:
- ქ. რევაზიშვილი პაპუნა:
- ქ. ბარბაქაძე მამულა:
- ქ. ბარბაქაძე ზურაბა:
- ქ. ძამაშვილი ოქროპირი:
- ქ. ბიბილაური მამუკა:
- ქ. შათირიშვილი ზაქარია:
- ქ. ურიაყოფილი ელიზბარ:
- ქ. სეიმონაშვილი ბერა:
- ქ. კვირიკაძე დათუნა:
- ქ. ბებიაშვილი გაბრიელ მლდელი:
- ქ. ბებიაშვილი შიო:
- ქ. ნებიერიძე დათუნა:

32

ღრამა როგორც სხვათ აძეს: :ამათი სახუცო აბაზი ათი:

ზე სურამს:

- ქ. შთიულიშვილი ივანე:
- ქ. გვერეხაშვილი ბერი:
- ქ. გვერეხაშვილი კიდევ ბერი:
- ქ. გვერეხაშვილი დათუნა:
- ქ. გვერეხაშვილი შოშიტა:
- ქ. ბებიაშვილი ნიკოლოზ:
- ქ. ბებიაშვილი ივანე:
- ქ. ქურდაძე ზურაბ:
- ქ. ფარეშიშვილი ჯაშა:

- ქ. ცხერელაშვილი ფრიდონა:
- ქ. ყიშშიძე ბერი:
- ქ. აღომლიშვილი გიორგი:
- ქ. ჩოლაყაშვილი ივანე:
- ქ. მუშლაძე ბახუტა:
- ქ. ბარბაქაძე: მახარობელი:

15

დრამა როგორც სხვათ აქვს: ამათი სახეუკო აბაზი ოთხი:

ბეჭაძის:

- ქ. არახჩიაშვილი სეზნია: საწირაფი აქვს.
- ქ. ბადრიშვილი თამაზა: საწირაფი აქვს.
- ქ. ბიძინაშვილი ბერუკა:
- ქ. კანკაშვილი დარჩია:
- ქ. მათიაშვილი ანდრიოს:
- ქ. მათიაშვილი ივანე:
- ქ. მათიაშვილი შოშიტა:
- ქ. მათიაშვილი კიდევ ივანე:
- ქ. მათიაშვილი მანველი:
- ქ. მათიაშვილი თამაზა:
- ქ. გრიგალაშვილი დათუნა:
- ქ. ვარდიშვილი პაპუნა:
- ქ. ლალუაშვილი თამაზა:
- ქ. ლალუაშვილი შოშიტა:
- ქ. ხუნიაშვილი გიორგი:
- ქ. კაკიაშვილი დათუნა:
- ქ. ივანაშვილი ნასყიდა:
- ქ. აღუაშვილი თამაზა:
- ქ. ბარბახაშვილი დათუნა:
- ქ. ძულიაშვილი პაპუნა:
- ქ. გიორგაშვილი გარსია:
- ქ. ძულიაშვილი გიორგი:
- ქ. შოშიაშვილი ზაქარა:

- ქ. შოშიაშვილი ზაზუტაი.
- ქ. შოშიაშვილი ბერუკაი.
- ქ. ლალუაშვილი დათუნაი.
- ქ. ძელაშვილი ძელიაი.
- ქ. ტუკაძე ლომინაი.
- ქ. ტუკაძე გიორგიი.
- ქ. ტუკაძე გოგიაი.
- ქ. კურტანიძე თამაზაი.
- ქ. მამასახლისი კაციაი.
- ქ. მღღელი ელიოზი.
- ქ. ტაბატაძე სეხნიაი.
- ქ. ბარბაქაძე ბიძინაი.
- ქ. მღღელი ნიკოლოზი.
- ქ. ბლიაძე ზაქარაი.
- ქ. ნოზაძე ნასყიდაი.
- ქ. ნოზაძე დათუნაი.
- ქ. ნოზაძე თამაზაი.
- ქ. ხარატი სეხნიაი.
- ქ. გუდაძე გიორგიი.
- ქ. გუდაძე ზაქარიაი.
- ქ. მღღელი ჰაველეი.
- ქ. ბლიაძე გიორგიი.

45

დრამა როგორც სხვათა სძეს: ამათი სახეცო მარჩილი
ხუთი.

ტეზეს:

- ქ. ორჯონიკიძე მამუკა: საწირაფი აძეს.
- ქ. მაქავარიანი რამიზა: საწირაფი აძეს.
- ქ. აიდარაშვილი ზაქარიაი.
- ქ. აიდარაშვილი გივიი.
- ქ. აიდარაშვილი ბერიი.
- ქ. ხაჯაველიძე გიორგიი.
- ქ. ხაჯაველიძე ბერიი.

- ქ. ხაჯაველიძე ბეჟუა:
- ქ. ხაჯაველიძე პატრე მლდეღი:
- ქ. აბრამაშვილი ნასყიდა:
- ქ. გოგატაძე ივანა:
- ქ. ორჯონიკიძე სულხანა: საწირავი აძეს:
- ქ. ორჯონიკიძე რამაზ:
- ქ. ორჯონიკიძე მახარა:
- ქ. ორჯონიკიძე ივანა:
- ქ. ორჯონიკიძე დათუნა:
- ქ. ზაქარიაშვილი ზურაბა:
- ქ. თევადე ზაქარა:
- ქ. ნებერიძე გიორგი:
- ქ. ნებერიძე ნასყიდა:
- ქ. ჩიქუანი ბერი:
- ქ. დევადე ბერი:

ღრამა როგორც სხვისა სწერია: იმათი სახეცო მარჩილი
 ოთხი:

მეორე სახეცო ტაჭერს:

- ქ. სავანელი პაატა: საწირავი აძეს: *)
- ქ. სავანელი მამუკა: საწირავი აძეს:
- ქ. სავანელი დათუნა საწირავი აძეს:
- ქ. სავანელი ელიზბარ: საწირავი აძეს:
- ქ. სავანელი პაატა: საწირავი აძეს:
- ქ. რუსაშვილი იესე: საწირავი აძეს:
- ქ. მაქვარიანი ფარემუზ: საწირავი აძეს:
- ქ. გარსიაშვილი პაატა:
- ქ. რუამაშვილი რუამა:
- ქ. რუამაშვილი გიორგი:
- ქ. მანუტაშვილი ვარმიელი:
- ქ. მანუტაშვილი პაპუნა:

*) შემდეგ სხვა ხელით მიწერილია: დანიცა...

- ქ. მანუტაშვილი რევაზა:.
- ქ. ნასყიდაშვილი ბიძინა:.
- ქ. ელისაშვილი ზურაბა:.
- ქ. რევაზაშვილი დათუნა:.
- ქ. რევაზაშვილი რევაზა:.
- ქ. ციხელაშვილი ფოცხვერი:.
- ქ. ციხელაშვილი ოთია:.
- ქ. ციხელაშვილი სეხნია:.
- ქ. ციხელაშვილი დემეტრე:.
- ქ. ციხელაშვილი გელია:.
- ქ. ციხელაშვილი თევდორა:.
- ქ. ელიაშვილი თამაზა:.
- ქ. ელიაშვილი მამუკა:.
- ქ. მაჩხაშვილი ჰაპუნა:.
- ქ. მჭედლიშვილი ბერუა:.
- ქ. მჭედლიშვილი სეხნია:.
- ქ. მერაბაშვილი ზაქარია:.
- ქ. სუმბაძე დათუნა:.
- ქ. სუმბაძე ბეჭუა:.
- ქ. სუმბაძე გიორგი:.
- ქ. სავანლის ბუში ხოსია:.
- ქ. ნოზაძე დათუნა:.
- ქ. ნოზაძე კიდევ დათუნა:.
- ქ. ბლიაძე ბერუკა:.
- ქ. ფშოტიძე ივანა:.
- ქ. მაჭავარიანის ბუში თამაზა:.
- ქ. ფშოტიძე გიორგი:.
- ქ. ფშოტიძე სეხნია:.
- ქ. ფშოტიძე ჰაპუნა:.
- ქ. ფშოტიძე მახარა:.
- ქ. ფშოტიძე შიო:.
- ქ. ფშოტიძე ივანა:.
- ქ. თურგანაძე იორდანე:.

ქ. რუფაქიძე სტეფანე.

ქ. ბოხაძე გოჩა.

ქ. რუსაშვილი ზაალ: საწირავი აძეს: ნიშანიც.

ქ. რუსაშვილი დავით: საწირავი აძეს: ნიშანიც. 49

დრამა როგორც სხვათ აძეს: ამითი სახუცო მარჩილი
ოთხი.

შესამე სახუცო ტეზარი:

ქ. ჩიკოძე შიო: საწირავი აძეს.

ქ. ბუქლულაშვილი ზაქარია.

ქ. ბუქლულაშვილი ოტია.

ქ. ბუქლულაშვილი სეხნია.

ქ. ბუქლულაშვილი ბერი.

ქ. ბეროზაშვილი შოშია.

ქ. ბეროზაშვილი მამუკა.

ქ. ბეროზაშვილი დათუნა.

ქ. ოთიაშვილი მამუკა.

ქ. წვერიანიშვილი ბერი.

ქ. ძურიაშვილი ბერუა.

ქ. ძულიაშვილი დათუნა.

ქ. ძულიაშვილი ნასყიდა.

ქ. ძულიაშვილი თამაზა.

ქ. არავიაშვილი მამისა.

ქ. არავიაშვილი რევაზა.

ქ. არავიაშვილი თამაზა.

ქ. არავიაშვილი ბერუკა.

ქ. არავიაშვილი გოგია.

ქ. არავიაშვილი ინდუა.

ქ. ჩაჩანიძე რამაზა.

ქ. ჩაჩანიძე ბასილა.

ქ. მწვეელიძე გიორგი.

ქ. მწვეელიძე პაატა.

- ქ. ქყოიძე ივანე:
- ქ. ლაცაბიძე მახარა:
- ქ. კაპანაძე გოგილა:
- ქ. კაპანაძე დათუნა:
- ქ. ნოზაძე გიორგი:
- ქ. ნოზაძე პაპუნა:
- ქ. თომაძე პიტია:
- ქ. ლამბაშიძე ზურაბა:
- ქ. ლამბაშიძე პაპუნა:
- ქ. ბითაძე პაატა:
- ქ. ბითაძე ბერი:
- ქ. ბითაძე ზაქარია:
- ქ. ლიონლაძე გიორგი:
- ქ. დევაძე მამუკა:
- ქ. გულაძე დავით:
- ქ. არავიაშვილი თადეოზ: მღღელი:

40

დ'ამა როგორც სხვაგან დაგვიწერია: ამათი სახუცოჲ
მარჩილი ოთხი:

ბედლითს:

- ქ. ლალაშვილი გიორგი:
- ქ. ქალიაშვილი ნადირა:
- ქ. ქალიაშვილი თამაზა:
- ქ. ქალიაშვილი ბეჟუა:
- ქ. ონიაშვილი გიორგი:
- ქ. ონიაშვილი დათუნა:
- ქ. ქიტიაშვილი ბერი:
- ქ. ილარიონიშვილი საბა:
- ქ. აყდიაშვილი დათუნა:
- ქ. აყდიაშვილი ივანა:
- ქ. აყდიაშვილი ოთარა:
- ქ. ფაფელაშვილი გიორგი:

- ქ. მამუკაშვილი ბერუა:.
- ქ. ჩიტიაშვილი ივანე:.
- ქ. ჩიტიაშვილი პაპუნა:.
- ქ. ჩიტიაშვილი ბიძინა:.
- ქ. ჩქოლაძე პაპუნა:.
- ქ. ჩქოლაძე გელია:.
- ქ. ჩქოლაძე გიორგი:.
- ქ. ჩქოლაძე ბერი:.
- ქ. გომარელი სეხნია:.
- ქ. ვეფხაძე ივანა:.
- ქ. ვეფხაძე დათუნა:.
- ქ. ვეფხაძე გიორგი:.
- ქ. ბუზალაძე ბერი:.
- ქ. თევაძე ბერუა:.

26

ღრამას როგორც სხვაგან დაგვიწერია: ამითი სახუცო
აბაზი რვა:.

მონასტერს:

- ქ. ქურდაძე მხარა:.
- ქ. ქურდაძე მამისა:.
- ქ. გომარელი ივანა:.
- ქ. ლომინაშვილი ბერუა:.
- ქ. ფოცხვერაშვილი თამაზა:.
- ქ. ხარატი დათუნა:.

6

ღრამას ნაცვლად თვითთა ფოხალი სამარხო აძეს: ამითი სა-
ხუცო აბაზი ორი:.

ცხას ქაძს:

- ქ. ჩხეიძე ბეჟან: საწირავი აძეს:.
- ქ. ყიფიანი მამისთვალი: საწირავი აძეს:.

- ქ. *)
- ქ.
- ქ. კიკნაძე პაატა:
- ქ. ჩაჩანიძე გიორგი:
- ქ. ჩაჩანიძე ზაქარია:
- ქ. გომარელი ბექუა:
- ქ.
- ქ.
- ქ.

11

ღრამას ნაცვლად თვითო ფოხალი სამარხო აძეს.

შოდისხარს:

- ქ. მღივანი დუშია: საწირავი აძეს.
- ქ. ლონლაძე საზვია:
- ქ. ტოტაძე ბიძინა:
- ქ. ტოტაძე სეხნია:
- ქ. ჭაბუკაძე პაპუნა:
- ქ. ოსაძე პაატა:
- ქ. ოსაძე კაცია:
- ქ. ოსაძე მახარა:
- ქ. კილაძე დათია:
- ქ. თეთროძე ზაქარია:
- ქ. გედაძე დათუნა:
- ქ. ბეჯანაშვილი სეხნია:
- ქ. ბეჯანაშვილი ბექუა:
- ქ. ბეჯანაშვილი პაპნია:
- ქ. ბეჯანაშვილი კიდევ ბექუა:
- ქ. ხიზანაშვილი პაატა:

16

*) ეს და ამას ქვემოთ დატოვებული ცარიელი ადგილები დედნისა მოწმობენ, რომ შემადგენელს საზოგადო რაიცივი სკოდნია, მაგრამ სახელები და გვარები არ მოჰყონებია.

დრამა ბოგანოს ნახევარ კოდსა: სხვა მთელ იღებს: ~~ამათი~~
სახუცო სამი მარჩილი:

ქვეშესტოს:

- ქ.
- ქ. გუდაბრელი ივანა: საწირავი აძეს.
- ქ. ავალიშვილი სვიმონ: საწირავი აძეს.
- ქ. სამადაშვილი გიორგი: საწირავი აძეს.
- ქ. მუსტაფაშვილი ოთია.
- ქ. მუსტაფაშვილი ბეგუა.
- ქ. მჭადაშვილი თამაზა.
- ქ. მჭადაშვილი თევდორა.
- ქ. მჭადაშვილი ზაქარა.
- ქ. მჭადაშვილი შოშიტა.
- ქ. მალლაფერიძე ზურაბა.
- ქ. მალლაფერიძე ბერუკა.
- ქ. მალლაფერიძე ბეგუა.
- ქ. ჩიტაძე თამაზა.
- ქ. ჩიტაძე ბეგია.
- ქ. ჩიტაძე გიორგი.
- ქ. ლაცაიძე გელა.
- ქ. ლაცაიძე მჭედელი.
- ქ. ლაცაიძე ჰაპუნა.
- ქ. ქლიბაძე ზაქარია.
- ქ. ქლიბაძე თამაზა.
- ქ. მცხვედაძე ზაქარია.
- ქ. მცხვედაძე ჰაპუნა.
- ქ. ბლუაშვილი ზაქარია.
- ქ. ბლუაშვილი ივანა.
- ქ. ბლუაშვილი დათუნა.
- ქ. არსენაძე ჰაპუნა.

დრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: და სხვა მთელსაჲს კომედიას
სახუცო ოთხი მარჩილი:*)

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

ზანაგს:

- ქ. ქურციკაშვილი სულხანა:
- ქ. ქურციკაშვილი ივანა:
- ქ. ქურციკაშვილი გულისა:
- ქ. ქურციკაშვილი ხიზანა:
- ქ. გოსტაბაშვილი ბერუკა:
- ქ. გოსტაბაშვილი ძულია:
- ქ. გოსტაბაშვილი თამაზა:
- ქ. გოსტაბაშვილი დათუნა:
- ქ. ესიაშვილი ნასყიდა:
- ქ. ესიაშვილი გიორგი:
- ქ. ესიაშვილი ბეგუა:
- ქ. ესიაშვილი პაატა:
- ქ. ესიაშვილი ზაქარია:
- ქ. ფოცხვერაშვილი ზურაბა:
- ქ. კიკაძე თამაზა:
- ქ. კიკაძე პაპუნა:
- ქ. კიკაძე მამუკა:
- ქ. კიკაძე ივანა:
- ქ. კიკაძე მამუკა:
- ქ. კიკაძე თევდორა:
- ქ. კიკაძე საქუტა:
- ქ. კიკაძე კაცი:
- ქ. სხალაძე მახარა:
- ქ. სხალაძე პაპუნა:

დრამის ნაციონალური თეატრის ლიტრა თევზის: ამითი
სახუცო მარჩილი სამი:

*) ეს ორი სიტყვა სხვა ხელით სწერია.

საგანისკეცხ:

- ქ. მახარებლიშვილი პაატა:.
- ქ. მახარებლიშვილი ბერუკა:.
- ქ. ბადრიაშვილი დომელა:.
- ქ. ბადრიაშვილი გოსიტა:.
- ქ. ბადრიაშვილი კიდევ პაატა:.
- ქ. ბადრიაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. ბადრიაშვილი ზურაბა:.
- ქ. ფაფელაშვილი ხიზანა:.
- ქ. მარგველაშვილი როსიტა:.
- ქ. მარგველაშვილი შოშია:.
- ქ. მარგველაშვილი ბერუკა:.
- ქ. მარგველაშვილი ბერი:.
- ქ. მარგველაშვილი ბეჟუა:.
- ქ. ქაცახაძე დათუნა:.
- ქ. ქაცახაძე თევდორე მლდელოი:.
- ქ. ქაცახაძე როსიტა:.
- ქ. ფცქიალაძე ბასილა:.
- ქ. ფცქიალაძე თევდორა:.

18

დრამის ნაცვლად თევზი ლიტრა თორმეტი იძესთ: ესე
 და ზანავი ერთს ზუცეს ჰქონდა: მარჩილი სამი:*)

გამოდება ახალდაბას:

- ქ. ურიაყოფილი თამაზა:.
- ქ. ურიაყოფილი შიო:.
- ქ. ურიაყოფილი დათუნა:.
- ქ. ურიაყოფილი კაცია:.
- ქ. ზენაშვილი მარინდა:.
- ქ. ზენაშვილი ოთია:.
- ქ. ზენაშვილი პაატა:.

*) ეს ორი სიტყვა სხვა ზელით სწერია.

- ქ. ზენაშვილი ბერი.
- ქ. მესხიძე ივანა.
- ქ. მესხიძე მახარა.
- ქ. მესხიძე გიორგი.
- ქ. ფცქიალაძე გელაია.
- ქ. იმერელი.

13

ღრაშის ნაცვლად აძეს: თევზი ლიტრა რვა: ამითი სა-
ხუცო აბაზი ოთხი.

ტაშასკარა:

- ქ. ბეციელი საწირავი აძეს.
- ქ. ჩიკვაიძე ფორან: საწირავი აძეს.
- ქ. ჩიკვაიძე ივანა: საწირავი აძეს.
- ქ. ჩიკვაიძე საბა: საწირავი აძეს.
- ქ. ფასიტაშვილი შიო: საწირავი აძეს.
- ქ. ფასიტაშვილი გიორგი: საწირავი აძეს.
- ქ. კანტიძე ბასილა:
- ქ. კანტიძე პაპუნა.
- ქ. ხუმარაძე პაპუნა.
- ქ. სხირტლაძე ივანა.
- ქ. სხირტლაძე ოთია.
- ქ. დევაძე დათუნა.
- ქ. ბითაძე თამაზა.
- ქ. ბითაძე ივანა.
- ქ. მექეაბიძე გოგია.
- ქ. ლუკაშვილი ოთარა.
- ქ. საგინაშვილი ბეჟან.
- ქ. საგინაშვილი კიდეე ბეჟან.
- ქ. საგინაშვილი ზაალ.
- ქ. მარგველაშვილი თეოდორა.
- ქ. მარგველაშვილი გივი.
- ქ. სუთიაშვილი თანდილა.

- ქ. სუთიაშვილი თამაზა:
- ქ. მეზერიშვილი ბერი:
- ქ. ჩიკვაძის ყმა ზაზუტა:

დრამა ბოგანო ნახევარ კოდსა: სხვა მთელს იღებს: ამითი
სახუცო მარჩილი სამი:

გორბათს:

- ქ. ნათიშვილი ონაფორე: საწირავე აძეს:
- ქ. ნათიშვილი პაპუნა: საწირავე აძეს:
- ქ. ლონენაშვილი პაატა:
- ქ. ზაზუტაშვილი ქიტია:

4

აზაურშვილის ცოლი ვინც აღსრულდეს. ნიშანიც გამო-
ართვი და საწირავეი: *)

შინდარას:

- ქ. ქოტიშვილი ნასყიდა: საწირავე აძეს:
- ქ. კვებიაშვილი გივი:
- ქ. სვიმონაშვილი ივანა:
- ქ. ბედიანაშვილი ზაქარია:
- ქ. ბედიანაშვილი გიორგი:
- ქ. ბედიანაშვილი ალექსი:
- ქ. კვებიაშვილი გიორგი:
- ქ. ლომინაშვილი გელია:
- ქ. ლომინაშვილი ბეჟუა:
- ქ. ლომინაშვილი დათუნა:
- ქ. ლომინაშვილი ზაზა:
- ქ. მახაძე ბერი:
- ქ. კუსრაძე გიორგი:
- ქ. ბოლოკაძე დათუნა:
- ქ. ნიქოზელი გიორგი:

*) უკანასკნელი ორი სტრიქონი სხვა წყლით არის დაწერილი.

- ქ. ნიქოზელი ბიძინა:.
- ქ. ნიქოზელი ბერუკა:.
- ქ. ნიქოზელი ოთარი:.

ღრამა როგორც სხვისა დამიწერია ისე სძეს: ამათი სა-
ხუცო აბაზი ხუთი:.

ქარელში:

- ქ. ამატაკიშვილი გიორგი: საწირავი აძეს:.
- ქ. ამატაკიშვილი პაატა: საწირავი აძეს:.
- ქ. ამატაკიშვილი იესე: საწირავი აძეს:.
- ქ. თოფჩიაშვილი მამუკა: საწირავი აძეს:.
- ქ. თოფჩიაშვილი შაბურა: საწირავი აძეს:.
- ქ. თოფჩიაშვილი:.
- ქ. თოფჩიაშვილი:.
- ქ. ლასურა საწირავი აძეს:.
- ქ. ტაბატაძე გიორგი:.
- ქ. ტაბატაძე მამუკა:.
- ქ. ტაბატაძე გიორგი:.
- ქ. როსაბაშვილი ბერი:.
- ქ. ცენციაშვილი თამაზა:.
- ქ. სოფრომაძე გიორგი:.
- ქ. სოფრომაძე ზაქარია:.
- ქ. ოქროპირიშვილი ბერა:.
- ქ. ოქროპირიშვილი თევდორა:.
- ქ. თოფჩიაშვილი ივანე:.
- ქ. ბუში ბარამ:.
- ქ. ონიაშვილი დათუნა:.

ღრამა როგორც სხვა აწერია: ამათი სახუცო აბაზი ხუთი:.

ხაშურს:

- ქ. ბექუტაშვილი ედიშერ: საწირავი აძეს:.
- ქ. ოლმელი სეხნია: საწირავი აძეს:.

- ქ. გივიშვილი სეხნია:
- ქ. გივიშვილი გივი:
- ქ. ქუზიაშვილი თამაზა:
- ქ. აქშიაშვილი ბერი:
- ქ. ალექსაშვილი ძამა:
- ქ. ინდიშვილი პაპუნა:
- ქ. ინდიშვილი ბერი:
- ქ. შოშიტაშვილი დარჩია:
- ქ. აბიაშვილი ბადურა:
- ქ. აბიაშვილი ოთარი:
- ქ. მლდელი გიორგი:
- ქ. მისი განაყოფი ბერა:
- ქ. მალაძე ხოსია:

15

ღრამა როგორც სხვისა დამიწერია: ამათი სახეცო მარჩი-
ლი ხუთი:*)

ასიაურს:

- ქ. კელუბანიშვილი ბეჟან: საწირავი აძეს:
- ქ. შოშიტა საწირავი აძეს:
- ქ. ნოზაძე ბერა:
- ქ. ნოზაძე გელია:
- ქ. ხუცისშვილი ზაზა:
- ქ. ხუცისშვილი რჩეულა:
- ქ. თომაშვილი გიორგი:
- ქ. პაპაშვილი თამაზა:
- ქ. კუტიშვილი ზაქარია:
- ქ. ბერუაშვილი ბეჟია:
- ქ. ბერუაშვილი თამაზა:
- ქ. ზაქუაშვილი ბერი:
- ქ. ზაქუაშვილი ბასილა:

*) წინეთ ვკონებ წერებულა: „აბაზი ხუთი“. მერმე ეგ წაუშლიათ
და დაუწერიათ: „მარჩილი ხუთი“.

- ქ. დაბრუნდაშვილი გიორგი:
- ქ. დაბრუნდაშვილი მამუკა:
- ქ. ხაბელაშვილი ხოსიტა:
- ქ. გელაშვილი ბერი შოშიტასი:
- ქ. თანდილაშვილი ივანა:
- ქ. აუშტარი ბერი:
- ქ. საბაიკიძე შოშია:
- ქ. ფარეში დათუნა:
- ქ. კოჩაძე ივანა:
- ქ. კოჩაძე დათუნა:
- ქ. მალიძე გიორგი:
- ქ. ბაქრაძე შოშიტა:
- ქ. იამანიძე ივანა:
- ქ. იამანიძე გელია:
- ქ. ჩინჩალაძე ივანა:
- ქ. მერაბაშვილი შოშიტას ბოგანო:

28

დრამა როგორც სხვათ აწერია: ამათი სახეუკო მარჩილი
ოთხი:

ჭადის სოფელს ზეშა:

- ქ. ბლიაძე გია:
- ქ. კიკაძე შიო:
- ქ. აიშაშვილი ლეკვია:
- ქ. ქადაგიშვილი გივი:
- ქ. კვალიძე ბერი:
- ქ. ჩადუნელი ხოსია:
- ქ. კახი ბერუკა:
- ქ. კვამლაძე ჯავახი:
- ქ. იორდანაშვილი მამუკა:
- ქ. ხარშილაძე ბერი:
- ქ. ფრცველი:

11

. *)

*) აქ აღვნიშნავთ დატოვებულს, მაგრამ სოფლის სახელი არა სწერია.

- ქ. პეტრიაშვილი დათუნა:
- ქ. ბეთიაშვილი ბერი:
- ქ. ძამანაშვილი ბერუკა:
- ქ. თორელაშვილი რამაზა:
- ქ. ქვრივისშვილი ბერი:
- ქ. გოგატაშვილი ბერი:
- ქ. ჩიტიაშვილი თამაზა:
- ქ. ყერეყუცაშვილი დათუნა:
- ქ. მალიძე ბერი:
- ქ. ნაკაშიძე გიორგი:
- ქ. ჯაფახი ზაქარია:
- ქ. კახი ბერი:
- ქ. შავარდენიძე პეტრე:
- ქ. შავარდენიძე ოთარა:
- ქ. გონგლაძე გიორგი:
- ქ. წმანელი პაატა:
- ქ. ლუქუნძე პაატა:
- ქ. ბლუაძე მამუკა:
- ქ. ლაკლაკი ნასყიდა:
- ქ. ოთია:
- ქ. ბარქოზაძე ნიკოლოზა:

21

ქ. ამ. გუჯარში. ვინც. აზნაურშვილები. სწერიან. ცხენი
 ნიშანი. და გარდასახურავი ყველას. სძეს:*)

ღუბრმას:

- ქ. ჩინჩალოძე თამაზა: ა
- ქ. შეკრე მახარა: ა
- ქ. ბლიაძე გოგია: ა
- ქ. როინა: ა
- ქ. ლომიძე ზაქუტა: ა
- ქ. შრაქველი თამაზა: ა

*) უკანასკნელი ორი სტრიქონი სხვა ხელით არის დაწერილი.

- ქ. სვიმონასშვილი გიორგი: ა
- ქ. ქაქანაშვილი შიო: ა
- ქ. ქაქანაშვილი მჭედელი: ა
- ქ. საეზიანიშვილი ივანა: ა
- ქ. მასხარაშვილი რამაზა: ა
- ქ. მამასახლისი დათუნა: ა

12

ღრამასა როგორც სხვისა დაგვიწერია: ამათს ხუცეს აძეს
აბაზო ხუთი:.

ახალსაფუღსა:

- ქ. ჩიტაშვილი ივანა: ა
 - ქ. ელიკაშვილი გიორგი: ა
 - ქ. სხლაძე თევდორა: ა
 - ქ. მამასახლისი ბეჟუა: ა
 - ქ. თისლეღი თამაზა: ა
 - ქ. ყვიჭინაძე გოდერძი: ა
 - ქ. ქალიაშვილი სეხნია: ა
 - ქ. ირემაძე ნასყიდა: ა
 - ქ. ალავეძე ბერი: ა
 - ქ. ოსი ოთია: ა
 - ქ. ტოტაძე დათუნა: ა
 - ქ. ირემაძე რამაზა: ა
- ამათს ხუცეს აძეს მარჩილი სამი:.

12

სატაფეს:

- ქ. ქურცკიაშვილი ნასყიდა: საწ. რავი აძე:.
- ქ. ნადირაშვილი გივი: საწირავი აძე:.
- ქ. ლამბაშიძე გივი: ა
- ქ. ლამბაშიძე გიო[რ]გა: ა
- ქ. ლამბაშიძე იესე: ა
- ქ. ხუციშვილი თამაზა: ა
- ქ. შუმბითიძე თამაზა: ა

- ქ. ნოზაძე ივანე. ა
- ქ. ნოზაძე ბერაა. ა
- ქ. დიასახლისი ნადირა. ა
- ქ. ბოჭორაძე გიორგი. ა
- ქ. ოსაძე თამაზა. ა

12

აყრილი ბევრია: თუ მოვლენ ყველა მეტი უნდა მოგვცენ:
სახუცო და დრამა: ესე და ახალსოფელი: დრამა როგორც
სხვისა სწერია: ამათი სახუცო მარჩილი. ორი:

ძგასა:

- ქ. ციმანკურიძე ფირან: საწირავი აძეს.
- ქ. მჭედელი თევდორა. ა
- ქ. ლენიაშვილი მამუკა. ა
- ქ. ლენიაშვილი ბერაკა. ა
- ქ. ხივრაძე გიორგი. ა
- ქ. ლენიაშვილი პაატა. ა
- ქ. ლენიაშვილი გოდერძა. ა
- ქ. ძალღიბანაშვილი ესტატე.
- ქ. გუნაშვილი ბერი. ა
- ქ. ლაზარეშვილი ელიოზ. ა

10

დრამა როგორც სხვათა დაკვიწრია: ამათს ხუცეს შაურ ი
თოთხმეტი:

გაგას:

- ქ. ნადირაშვილი ივანე. ა
- ქ. ნადირაშვილი მამუკა. ა
- ქ. ნადირაშვილი ქიტია. ა
- ქ. ნადირაშვილი ნადირა. ა
- ქ. ნადირაშვილი გიორგი. ა
- ქ. ზემბედაშვილი მამუკა. ა
- ქ. კბილაშვილი ბერი. ა
- ქ. ზესელაშვილი ბერი. ა

- ქ. მლდელი სეხნია: ა
- ქ. ქოჩორაძე გიორგი: ა
- ქ. მეგრელიშვილი მაშუკა: ა
- ქ. დალაქიშვილი გიო[რ]კა: ა
- ქ. საყვარელაშვილი პაპუნა: ა
- ქ. დათუკაშვილი ბერი: ა
- ქ. იმერილიშვილი გიორგი: ა
- ქ. ხუციშვალი დათუნა: ა
- ქ. ტატიაშვილი ნაეროზა: ა
- ქ. ბანძუაშვილი გიორგი: ა
- ქ. დათუკაშვილი ლონია: ა
- ქ. იმერლიშვილი სეხნია: ა
- ქ. ხოტივრაშვილი ქიტესა: ა
- ქ. ყიფიანიშვილი დათუნა: ა
- ქ. ბაზადიშვილი გიორგი: ა
- ქ. შამუკაშვილი ბერი: ა
- ქ. ნაცვლიშვილი მამუკა: ა
- ქ. ინანაშვილი მამულა: ა
- ქ. გაჩაგედაშვილი ბერი: ა
- ქ. მკვრიშვილი ბერი: ა
- ქ. მოურავი გუგულა: ა
- ქ. მლდელი ბახუტა: ა

30

ამათი დრამაც ისევე: ამათი სახუცო აბაზი შვიდი:

ქ. ამ გუჯარში ვინც საწირავიანი. აზნაურშვილნი: სწერ-
იანი. ცხენი ნიშანი და გარდასახურაფი სძესთ: სამანეთი*).

*) უკანასკნელი ორი სტრიქონი სხვა ხელით სწერია.

აქ თავდება ჩვენი დედანი. უკანასკნელ რვეულს, როგორც მოვი-
ხსენიეთ, აკლია ერთი ფურცელი. დედანს სხვა რვეულიც უნდა აკლდეს
ჩვენი აზრით.

...საბჭოთავი ირანში...
...საბჭოთავი ირანში...

ზემო მოყვანილ რუისის სამწყსოს დავთარში, ჩვენ გვგონია, თითო გვარით და სახელით აღნიშნულია საზოგადოდ ოჯახი ანუ კომლი და არა ცალკე გვამი, სული. სია ჩამოთვლილ სოფელთა არის 84, ხოლო კომლთა 1839. მაგრამ, როგორც შევნიშნეთ, ჩვენს დედანს აკლია შუაში ორი ფურცელი და ზოლოშიც რამდენიმე ფურცელი. ამიტომ ნამდვილი სია სოფელთა და კომლთა მეტი უნდა ყოფილიყოს. ძველი ოჯახი ანუ კომლი უფრო ჯარი სულისაგან შესდგებოდა ვიდრემ დღემანდელი; გაყოფა ძველათ სათაკლოთ და საზარლოთ მიიჩნდათ. თუ თითოეულს კომლში, კოტადგან შინც, ხუთ სულს ვიანგარიშებთ, გამოვა სულ 9095 სული. თუ დაკლებულ ფურცლებსაც მივიღებთ ანგარიშში, მაშინ სულ რუისის სამწყსო ორი ათას კომლამდე ავა და რიცხვი სულთა 10000 აღემატება *).

ახალქალაქი (გორას მაზრა)

უგანათლებულესი თავადის ელენე გრუზინსკის სახლში ჩვენ გაესინჯეთ შემდეგი საყურადღებო ხატები და ნივთები:

*) ზემოთ ჩვენ მოვიხსენიეთ მარიამ დედოფლის, როსტომ მეფის მეუღლის, ნაკერი ომფორი, რომელიც წაეღო რუისის ყოფილ დეკანოზს რაედენ დეკანოზიშვილს და ამის შესახებ გამოვაცხადეთ სურვილი მისი მოკითხვისა. ეხლა, როგორც აცნობეს „მოამბის“ რედაქციას ეს ომფორი დაუბრუნებიათ რუისის ეკკლესიისათვის. გარდა ამისა ვსარგებლობთ შემთხვევით შევასწოროთ ზემოთ ჩვენ მიერ საცემოთ დადებული თარიღი მარიამ დედოფლის (გიორგი მეთორმეტის მეუღლის) დედის ეპიტაფიისა. როგორც, ჩვენის თხოვნით, გვაცნობა ურბნისის მღვდელმა სვით გამრეველმა, აქ ყოფილა ნაჩვენები ჩაიზ (1817) წელი.

I. ჯვარი ოქროსი მილანქრიანი მშვენიერი ხელობისა.
 II. ხატი წმიდა გიორგისა ნაწილებითურთ და
 ძეწკეთ, კარგი ნახელავი.

III. დიდი ვერცხლის ხატი წმ. გიორგისა ოქროთი დაფერილი, რომელიც ბატონიშვილს ბაგრატს გაუკეთებინებია თავის შვილის გიორგის სახელისათვის. (ეს გიორგი ბაგრატის ძე დამარხულია ანჩისხატში). ხატი შემკობილია ძვირფასი ქვებით.

IV. ხატი წმიდა ნიკოლოზისა, რუსული ხელობისა, წარწერით:

წა ნიკოლაოს მეოხ მექმენ მე(ფის) ძე ბაგრატს მეუღლით ჩე (ჩემით). და ძით. და ასულთ. მოსკოვს 1810 წელსა.

V. ხატი ღვთისმშობლისა ძითურთ, შეკედელი ოქროთ დაფერილი ვერცხლით, ძველი ხელობისა.

VI. ხატი სვეტი ცხოველისა განგებ შეკვეთილი ბატონიშვილის ბაგრატის მიერ 1803 წელს. მოკვეთილ ნაძვის ძირში მოჩანს დამარხული სიდონია, ზედ დასდგომია ჯვართ და ეტრატით წმ. ნინო, მარცხნივ მოჩანს წმიდა გიორგი, ზემოდან ანგელოზებს ჩამოაქვთ ნელნელა სვეტი-ცხოველი. ხატს აწერია:

საქართველოს მეფის. 13 გიორგის ძემან ბაგრატ. დავახატეინე ხატი ესე სულისა ჩემისა საოხად მეუღლისა ჩემისა ეკატერინას საოხად ძეთა და ასულთა ჩემთა კეთილად აღსაზრდელად, თთჳსა ნოემბერსა: წელსა 1803 სამეფუჳ ქალაქს მოსკოვს.

VII. პატარა ხატი ღვთის მშობლისა, იტალიანური ხელობისა, ვერცხლის კუბოთი. მეორე მხარეზე აქვს მხედარული წარწერა:

დედისა ვიდრემე ღისა ხატი მტვირთესლი წილთა შა
ოჯემოისა ძისა და უკანასკნელ ფამსა შა შობილისა შა
რომლისა თაყუანისცემა პირმშოსა შართ სახისა აღიწვევის
რღსა შა მდებარე არს ძელი ცხოველ-ყოფელი სხუათა
წთა ნაწილთა თა რომელიცა ესე არმალნად სძღუანე დედისა
შართ და ნათლულის დედისა ჩემის ბრწყინვალისადმი ორბე-
ლოვანის ასულის თინათინის და არხიმანდრიტმან დოსითეოს
ნიეთი არ ხწნადი და უხრწნელი ყოფელი მფარველად მრჩობლ-
თა ცხოვრებათა მისთა ამინ. ფებერვალსა ა: წელსა ჩდგო.

VIII. ჯვარი ხისა ათონური ხელობისა, ხის კუბოთი.

IX. აკენის ხატი ბაგრატ ბატონიშვილისა ღეთის მშობ-
ლისა და წმიდა ნიკოლოზისა, დასაკეცი, ძელი ქეშმარტის
ნაწილით, შემკობილი ძვირფასი ქვებით და ოქროს ძეწკვით,
პატარა, მაგრამ ლამაზის ხელობისა.

X. ღეთის მშობლის ხატი, ოქროთი დაფერილ ვერცხ-
ლით შექედილი, რუსული ხელობისა.

XI. აღდგომის ხატი იტალიანურის ხელობისა, ხუცური
წარწერით: აღდგომა.

XII. წმიდა ანტონი მარტოყოფელის ხატი, ოქროთი
დაფერილ ვერცხლით შექედილი, ხუცურის წარწერით:

წაო. მამაო ჩვენო ანტონი მარტო ყოფელო მეოხ ექ-
მენ ქეს თანა. მადიდებელსა შენსა მქეფის ძეს ბაგრატს. მეუ-
ლოითა. ძეებით. და ასულით ა:პ. ბ: წწა: 1818: იანვრის 19:
აჲად... (დანარჩენი ნაწილი სიტყვისა დაფარულია ვერცხლის
არშით).

XIII. ხატი მაცხოვრისა ოქრო დაფერილ ვერცხლით შე-
ქედილი.

XIV. პირი მაცხოვრისა შვენეირი, ძველი ხელობისა, ვერ-
ცხლის არშით და მრავალის ძვირფასის ქვებით შემკობილი,
ძვირფასი ნიეთია.

XV. ღეთისმშობლის ხატი ძითურთ, ოქროთ დაფერილის
ვერცხლით შექედილი.

XVI. ხატი მთავარ-ანგელოზებისა მიხაილ და გებრიელი-
სა, იტალიანური ხელობისა, ოქროთ დაფერილ ვერცხლით
მოქედილი.

XVII. ხატი ბასილი დიდისა, ოქროთ დაფერილ ვერცხ-
ლით მოქედილი.

XVIII. ხატი ღეთისმშობლისა მორთმეული ელენე გრუზინ-
სკისადმი მარიამის მიერ, ბატონიშვილის აღექსანდრეს შეულ-
ლისა, ერეკლე ბატონიშვილის დედისა.

XIX. ხატი ღეთისმშობლისა, ოქროთ დაფერილ ვერცხ-
ლით მოქედილი, შემკობილი მარგალიტებით, კუთვნილი მე-
ფის ძის მიხაილისა, ზემოთ ხუცურათ აწერია: „დედა ღთისა
ივქე“. მეორე მხარეზე შედრულათ:

„21 დღესა ნოემბერსა წელსა 1861 სანკეტერბურლს
აღესრულა განგებითა ღთისათა მეფის გიორგის ძე მიხაილ: ეს
სასწაულთ-მოქმედი ყდ წმიდის ღთიმშობლისა ხატი მისი
უგანათლებულესობის ჩტნის ბიძის ნაქონები: და შემდგომ
მისის სიკვდილის ჩვენ გვერგო მეფის ძის ბაგრატის ძეთა
დავითს და აღექსანდრეს. ხოლო მე შემომიწირავს ჩემი კუთ-
ნებული ნაწილი თქტნთვს საკუთრად, რათა მეცა კურთხეულ
(ვ)იყოთმცა მარად ჟამისად მაგ ღთისმშობლის მადლით ჩემის
რძლით და ვგრეთვე ჩემის ძმისწულეებით-თურთ სანკტ. პეტერ-
ბურლს დეკემბრის 9. დღესა. წელსა 1861“.

XX. ხატი მაცხოვრისა ოქრო დაფერილ ვერცხლით მო-
ქედილი, ძველი ხელობისა, ქვემოთ არშიაზე აწერია:

„ჩტნ ყნისა საქართველოს მეფისა მეათცამეტის გინ ძემან
პანკრატ მოვაქედინე ხატი ესე ვნებისა საცხოვრებლად შეულ-
ლისა ჩემისა ეკატრინისა და ძისა ჩემისა სპირიდონისა აღსაზრ-
დელად რათა მეცა შემწე მეყო მრჩობლთავე ცხოვრებათა ში-
ნა წელსა: ჩყ: 1800: მისხალი: პა:“.

XXI. ხატი იოანე ნათლისმცემლისა, პატარა, ვერცხლით
მოქედილი.

XXII. ხატი მაცხოვრისა ახალი ხელობისა.

XXIII. ხატი ღვთისმშობლისა ახალი რუსული ხელობისა

XXIV. ხატი წმ. მიტროფანესი, პატარა, ვერცხლით
ქედილი.

XXV. ხატი ღვთისმშობლისა რუსული ხელობისა, ისი-
ლორე ვგზარბოსის ნაჩუქარი.

XXVI. ჯვარი ათონური, ხისა.

ხელნაწაკები და წიგნები:

I. დაუჯდომელი ღვთისმშობელისა მინიატურული. ბო-
ლოს სწერია:

„იესო შეიწყალე მწერალი ამისი ნიკოლაოზ ქქს უღუკ“
(1747). შემდეგ სხვა ხელით:

„სიონის დეკანოზი ნიკოლაოზ“.

„ეს ლოცვაები არის ორბელიანის (ი)ოანეს სარდლის ასუ-
ლი“ს მზითვისა. ელენე შანშე ერისთვის მეუღლისა.“

II. სახარება მხედრული, გადაწერილი ბაგრატ ბატონი-
შვილის ხელით და შემკობილი მახარებლების სურათებით,
რომელნიც იოანე ბატონიშვილს დაუხატაეს. მინაწერი:

„წა მათე მახარებელი მეფის ძემ იოანე დაუხატე წელსა
1814“. შემდეგ კიდევ: „შეიწყალე იჯ ძეო მღთისაო ცოდვი-
ლი მეფის ძე ბაგრატ აღმწერელი ამისი 18^წ14-ს პეტერ-
ბურხსკი.“

„წა მარკოზ მახარებელი მეფის ძემ იოანე დაუხატე წელსა.
ჩყიდ.“

III. სახარება დაბეჭდილი 1709 წელს ტფილისის და მას-
თან ერთათ სლავიანური სახარებაც ერთ მშვენიერ ნახელავ
ოქროთ დაფერილ ვერცხლის ყდაში. სახარება შემკობილია
ბატონიშვილის ბაგრატის მიერ 1803 წელს პეტერბურგს.
მინაწერი:

ჩვენ საქართველოს მეფის 13 გიორგის ძემან შოვ(ა)ქე-
დინე სახარება მეოხად ჩემდა და მეუღლისა ეკატერინასსა და
ძითა და ასულითა ჩემათაჲს წელსა 1803 სექტემბერს 1.

- IV. პატარა სახარება დაბეჭდილი 1817 წელს.
- V. ლოცვანი გადაწერილი კნენა ელენე გრატიანისა ქპრისავან, შხედრული ხელთნაწერი
- VI. დაუჯდომელი დაბეჭდილი 1809 წ. ივლისსა.
- VII. სახარება დაბეჭდილი 1817 წელს.
- VIII. დავითნი დაბეჭდილი. თავში უწერია:

საქართველოს მეფის ძის ბაგრატისა არის ეს წა დავითნი ვინცა მოიპაროს მისი მადლი გაუწყრეს ამ სოფელსა და იმ სოფელსა. გიორგი მღვდელმა შამელიქიშვილმან მომიტანა ქართლიდამ კაცმან ღირსმან და წმიდამან წელსა 1814.

IX. დაუჯდომელი ხუცური, პატარა ხელნაწერი. ბოლოს ტექსტის ხელი აწერია:

უო ღო ნუ წააღთენ მრმს გი აბშიძის ქალს ივ ქე ყნო წინო ღისნო.

ეს მარიაში იმ გიორგი აბაშიძის ქალია, რომელიც გამეფდა იმერეთში მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში.

ნ. თარხნიშვილის ოჯახში ჩვენ გავშინჯეთ შემდეგი ხატები:

I. ხატი ღვთისმშობლისა, $30 \times 24,5$ სანტ., ოქროთ დაფერილი ვერცხლით შექედილი, რამოდენიმე ძვირფასი ქვით. სახე ღვთისმშობლისა ლამაზია.

II. ხატი ღვთისმშობლისა ძითურთ, $30,5 - 25,5$ სანტ., ძველი ხელობისა.

III. წმიდა ნინოს, წმ. ბარბარეს და წმ. ეკატერინეს ხატი, 34×24 სანტ., წმიდა ნინო გამოხატულია შუაში ნაზის ჯვართ ხელში. წმიდანები დახატულნი არიან ფიცარზე და ხუცურად უწერიათ მათ მათი სახელები: წა ნინო, წა ბარბარე, წა ეკატერინე.

ხატი გაკეთებული უნდა იყოს მეჩვიდმეტე საუკუნეში.

IV. ხატი სამთა მსოფლიო მამათ, გრიგოლისი, ვასილისი და იოანე ოქროპირისა, შუაში წმიდა გრიგოლია გამოხატული, $30,5 \times 24,5$ სანტ., წმიდანებს უწერია:

მის წარმოშობის შესახებ, წარმოშობის დროს, წარმოშობის
 ორჯერ ოქროპირი.

V. პირი ღვთისა, 28 X 22 სანტი, ძველი ხელობისა.

VI. ამალღების ხატი, რომლის გარშემო სხვა-და-სხვა სა-
 ხარების სტენების სურათებია, ტილოზე ნახატი, 35 X 30 სანტი.

ერთაწმინდა. ახალქალაქის მახლობლათ თეზმის ხეობაში,
 მომადლო გორაზე ამართულია უზარმაზარი და საუკეთესო
 ხუროთ მოძღვრების ეკლესია ერთაწმინდისა, ანუ ერასტი წმინ-
 დისა. ხელოვნების მხრით ერთაწმინდა წარმოადგენს ქართულ
 ხუროთ მოძღვრების ნაწარმოებს XI—XII საუკუნისა და ძლიერ
 წააგავს სამთავისის ეკლესიას. დროს და ეპოს ამ ნაშთისათვის
 ბევრი რამ შეუბღალავს და შეუღახია, მაგრამ ეხლაც დიდ
 შთაბეჭდილებას ახდენს მნარველზე თავის მშვენიერის სტილით,
 ფასადებით და ჩუქურთმა-გრეხილებით. სრული ლიტერატურა
 ერთაწმინდისა ნახე: II. Юсселиани. Жизнь Великаго Моурава,
 стр. 89—111; Д. Бакрадзе Кавказъ въ древнихъ памятни-
 кахъ христіанства, стр. 170—171; Brosset. Rapp. VI, p.
 31—36; Кондаковъ. Русскія древности, вып. IV, стр.
 72. აქ სამწუხაროდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის ხატები, ნივ-
 თები და წარწერები, რომელნიც პლატონ იოსელიანს უნახავს
 ერთაწმინდას 1847 წელს, დღეს სანახევროდ აღარ არის და-
 ცული.

კედლების წარწერები.

I. ჩრდილოეთის კედლის ერთ ქვაზე მხედრულათ უშნოთ
 დაწერილია:

1. ქ. ამ ქენი უნა შეფე ირაკლი და რუს იტამ ქ.
2. ის ჯარი აწვია.
3. ოსმალო ვაქტრე სამი წათსი იტამ იტამ ქ.
4. თავი მოსქრეს ლეკისა და ოსმალოსი.

წარწერა იხსენიებს ირაკლი მეორეს ცნობილ ასპინძის
ომს 1770 წელს.

II. იმავე ჩრდილოეთის კედელზე უშნო მხედრულის ხე-
ლით სწერია:

„წმინდისა ესტატეს დეკანოზი სვიმონ შეიწყალე უფალო-
ქვანს უნგ“.

ქორონიკონი უდრის 1765 წელს.

III. სამკვეთლოში შესავალის ზემოთ პლატონ იოსელიანს
ამოუკითხავს-ხუცური წარწერა, რომელიც ეხლა აღარ არის:

„ადიდე ღმერთო მეფეთ მეფე პატრონი როსტომ და თანა
მემკებდრე მისი დედოფალთ დედოფალი პატრონი მარიაჲ...
შეწეენითა ღუთისათა და მეოკებითა წმინდისა ეესტატესითა,
ბრძანებითა პატრონის იორამისათა.... ვახტანგისა.... დავა-
ხატეინე მეორედ.“

ამ წარწერიდან სჩანს, რომ ერთაწმინდა მეორედ დახა-
ტული ყოფილა 1634—1658 წლებში როსტომ მეფის დროს.
ეხლა მხატვრობა სრულებით აღარ მოჩანს, ხოლო პლატონ
იოსელიანის დრო კიდევ შესამჩნევათ ყოფილა.

ეხლანდელი კანკელი ერთაწმინდისა, პლატონ იოსელიანის
სიტყვით, გაუკეთებია დედოფალს დარჩას, ირაკლი მეორეს
მეუღლს, 1772 წელს. ალბათ პლატონის დროს რაიმე წარ-
წერა ყოფილა ამ ფაკტის მაჩვენებელი, რომელიც ეხლა აღარ
არის. კანკელის ხატებთა შორის სამი დიდი ხატი წმინდა
ესტატესი არის.

ხატება.

I. ხატი წმინდა ესტატესი, 27 × 23,5 სანტიმეტრი, ვერ-
ცხლის არშიით, ქვემოთ მხედრულათ აწერია:

1. ქ ზ დილა მთავარ მოწამეო ეესტათი: რომელმან გიძ-
ლვენ ხატი ესე და მოვაქედინეთ ჩვენ ამილახორმან დ

2 იმიტომ პლ შამა ჩვენს ამირაზორს ბატონს გიორგის ცხენს
კეთებლად მიეცა და ეამთა ვითარებათაგან გაუყეთებელი დაჩიო

3. შოდა აწ. კდ. შეგიპყვეთ ხატი შამისა ჩვენისა სულთა
საოხად და დღეთა ჩვენთა წარსამართებლად და ცოდვათა ჩვენთა
შესანდობელად

4. მეოხ და შფარველ გვექმნე დღესა მას დიდსა განკით-
ხვისასა: ქრისტეს აქათ ჩდმზ: თვესა: სეკდემბერსა: ღ: ქკს::
:უღე: (1747).*)

II. ხატი წმიდა ესტატესი. 34,5 X 29 სანტ. წმიდა ესტა-
ტე გამოხატულია ცხენზე მჯდომარე შუბით ხელში, წინ უდგის
ირემი, რომლის რქებს შუა მოჩანს ჯვარი ჯვარცმულის სახით.
ზემოთ ხუცურად აწერია: „წა ესტატე“, და ქვემოთ მხედრულათ:

1. ქეს აქეთ: ჩღათ: ქკს უზ:

2. მე: ცოდვილმან: დეკანოზმა პავლემ: მოვაქედინე:
და შემოგწირე: წს ევსტათის: ერთაწმიდას: შენდობით: მმიკ-
სენეთ.

III. პატარა თევზი მხედრულის წარწერით:

ქ: ტუჩას შვილმა შევაწირე წმიდა ესტატეს სეფისკრისათვის.
ზემოთ სწერია: „აღდგომელას“.

IV. წმიდა ესტატეს ხატის შემკულობის ნაწყვეტი ვერცხ-
ლისა, ოქროთ დაფერილი, სახე წმ. ესტატესი და ირმისა და-
ცულია და შემკობილია ძვირფასი ქვით. ზემოდ ხუცურად
აწერია: წა ევსტათე.

V. წმიდა ესტატეს სანაწილე, ვერცხლით შემკობილი,
მხედრულის წარწერით:

დიდებულო მთავარ მოწამეო ევსტათი შემოგწირე მე ცო-
დვილმან დედაკაცმან ანნამ იმერთა დედუფალმან პატროსანი
და წა მკლავი შენი სულისა ჩემისა საოხად. მხილველთა შენ-
დობა ბძანეთ ჩემთვის.

აქ მოხსენებული ანნა დედოფალი არის იმერთა მეფის
დავით მეორის მეუღლე, მათე ორბელიანის ასული (+1836).

*) ეს წარწერა არ აქვს მოყვანილი პ. იოსელიანს,

პლატონ იოსელიანს უნახავს კიდევ შემდეგი ხელნაწიხი ნივთები წარწერებით, რომელნიც დღეს აღარ მოიხილება ეკლესიაში:

VI. ხატი თეოდორე ტირონისა წარწრით: „ტომობით ასული ათაბაგთა, შემამკობელი მეორედ ჯუარისა ამის, გვედრი წმინდათა ამათ ყოველთ: სატრფოდ მსასოსა და სურვილით მამკობს მე თეოდორას ძითურთ შფარველ მექმენით. ღმერთო შეიწყალე ათაბაგთა ასული თეოდორა. ქორონიკონს უო.“ ქორონიკონი უდრის 1782 წელს. პლატონ იოსელიანის აზრი, ვითამც ეს ქორონიკონი ეკუთვნოდეს მეცამეტე მოქცევას, და ათაბაგობა საქართველოში ყოფილიყოს თამარ მეფემდის, ჩვენ საფუძველს მოკლებულად მიგვაჩნია.

VII. წმიდა ესტატეს ხატი, რომელზედაც გამოხატული ყოფილა მუხლ-მოდრეკილი წმიდა ესტატეს სურათის წინ მეფე დიმიტრი მეორე თავდადებული და ქორონიკონი წერებულა ფლა (531), რომელიც უდრის 1311 წელს.

ეს ქორონიკონი არ ეთანხმება დიმიტრი მეორის მეფობას პლატონ იოსელიანის აზრით ამას უნდა გამოვაკლოთ 32, ვინაიდან ქართველები სრულ ციკლს 532 წელსა, უცოდინარობით აკლებდნენ 32 წელსაო, მაგრამ ეს აზრი არაფრით არ მართლდება.

VIII. წმიდა დიმიტრის ხატი, რომელზედაც წერებულა: „ღმერთო შეიწყალე ცოდვილი დიმიტრი.“

პლატონის აზრით, აქ იგულისხმება დიმიტრი მეორე თავდადებული.

IX. ვერცხლის ბარძიმი, ფეშხუმი და კოვზი შეწირული ქვრივი ქეთევანის მიერ, ბატონისშვილის ვახტანგის მეუღლისა. ვახტანგ ბატონისშვილი იყო პირველი შვილი ირაკლი II და თექვსმეტის წლისა გადაიცვალა ყვავილით.

XX. საცეცხური ვერცხლისა, რომელზედაც წერებულა: ცად ზენად აღჰბატდ ვესტატი სრული, გიძლტნი ელენე მეფის ასული.

მისხალი ოზ.

ელენე იყო მეფის ირაკლის II ასული, მეუღლე იმერეთის მეფის სოლომონ პირველის ძმის ბატონიშვილის არჩილისა.

წიგნება.

I. სახარება დაბეჭდილი 1786 წელს. ყდა ვერცხლისა აქვს ოქროთ დაფერილი. შუაში გამოხატულია იესო ქრისტე, კუთხეებში ოთხი მახარობელი და შემკობილია ოთხი ძვირფასი ქვით, ფირუზით, იაგუნდით და ლალით, მეორე მხარეზე აწერია მხედრულათ:

1. ქ: ჩვენ ყოვლისა საქართველოს მეფემ
2. ირაკლიმ შემოგწირე სახარება ესე
3. წმინდის ევსტატის ეკკლესიასა ერთაწმინდას:
4. რათა მეოხ მექმნა თანა მეცხედრით:.
5. ჩემით დედოფლით დრჯანით:.
6. ძეგბით და ასულეებით:.
7. ზედამხედველი ამისი თარხანი
8. გიორგი წელს ჩაშთ:*)

II. სახარება in 8° დაბეჭდილი 1739 წელს მოსკოვს ვერცხლის ყდით. შუაში გამოხატულია იესო ქრისტე, კუთხეებში მახარობლები. სისქეზე ყდისა მხედრული წარწერა მოიპოვება:

1. ქ: საჩინოსა მთავარ: მოწამესა: დიდსა: ევსტატის: ვიძენი:
2. წა. ამას სახარებასა. სასოებით. დადიანის ასული საქართველოს დედუფალი.

*) ეს წარწერა არ აქვს მიყვანილი პ. იოსელიანსა. მხოლოდ მოხსენებულია, რომ სახარება ირაკლი II შემოწირულია.

3. დარეჯან. მრავალ. წელობად. საქართველოს მუზეუმის კაბინეტი

4. ირაკლისა. და სიმრთელით. სულისა.

5. და კორცითა. ჩვენ. და. ძეთა. და. ასულთა. ჩვენთა. დასაცველად. *)

III. წმიდა ესტატეს ცხოვრება და ლოცვანი, ხუცური ხელთნაწერი ყდით. ბოლოს მხედრულათ აწერია:

ესე პატიოსანი წიგნი წი'ს მოწამის ევსტატისთვის შეწირული არის ახალქალაქს ერთაწმიდაში, ქ'კს უე: (1802)

ამას შემდეგ სხვა ხელით სწერია: „წელსა ჩვეკა წმინდა ესტატეს ვიყავით სალოცავად მაისის პირველსა მუხრან-ბატონი თეიმურაზ ცოლშვილით“.

პლატონ იოსელიანის დროს აქ ყოფილა კიდევ შემდეგი წიგნები, რომელნიც დღეს აღარ არიან.

IV. მარხვანი in folio გაეშუვულ ქალაღზე ორ სვეტად, გადაწერილი 1615 წელს.

V. თთჳნი (აგვისტოსი, სექტემბრისა და ოქტომბრისა), გადაწერილი 1548 წელს იეროშონახის მიხაილის მიერ რომელიც, ერთი მერმენდელის მინაწერით ამავე წიგნისა, შემდეგ ყოფილა ნიქოზის ეპისკოპოსი.

VI. საღღესასწაულო. მინაწერით: „დამწერი ფილიპე მღუდელი, ქრისტე შეიწყალებ, ქრისტეს აქათ ჩღაე“.

VII. მეტაფრასი რამოდენიმე მსოფლიო წმინდა მამათა.

ეპიტაფიება **).

ერთაწმინდის ეკლესისა არის სასაფლაო თავადების თარხან-მოურავებისა, გიორგი სააკაძის შთამომავლებისა, მე-XVII

*) ამ წარწერას სრულებით არ იხსენიებს პ. იოსელიანი.

**) ეპიტაფიების ტექსტი სრულათ არც ერთი არ აქვს მოყვანილი პ. იოსელიანს, მხოლოდ იხსენიებს, ვინ როდის მომკვდარა, მაგრამ ვე მოხსენება უმეტეს შემთხვევაში არ ეთანხმება ჩვენს ცნობებს.

საუკუნის დასაწყისიდან. აქ ჩვენ ვაღმოვსწერეთ შემდეგ ეპიტაფიები:

I. მარმარილოს ქვაზე:

ქ. ზედა დამკვრეტნო ჩემისა დამფარველისა ლოდისანო ჩემთა ვითბრობ შესაწყალთა ამო ამბავთა: ვიყავ ოდეს[მე] თვსთა ჩემთა თანა შვეებით დაეტრფოდი ახალთა რტოთა ძე[თა ჩემთა] მადლობით და აჰა მყის წარმიტაცა ანაზღად განსაცდელმან სიკუდილისამან და ესრეთ დამაკვეთა მიწასა ზედა შტურად დაუტვევენ საწყალობელნი სახლი და ძენი ჩემნი [ორ] ნი გლოვასა და ტირილსა უნუგეშოსა, რომელი ვიყავ მის უმაღლესობის სრულიად ქართლისა და კახეთის მეფის ირაკლის ერთგული მსახურებასა შინა სიბერედ მიწეული მის მიერ ვრდგულად ცნობილი და მისანდობელი საიდუმლო თარხნის შეილი ნაიბეშვიკალაბაშ ყორისაულბაში შამშადილისა და შამქორის ზედამხედველი ზაზა წლისა სწ. გვედრები მხედთა ღმობით ოხანი მაგეთ. აღვესრულე ჯაგვისტოს კწ: ქკს: უო. (1782).

II. 1. [ვიქმენ [მდებარე] მო

2. [ურა]ვის შეილი

3. თვთ მოურავი თა

4. [რ]ხნის შვლი

5. მეჯინიბეთ [უხ]

6. უცესი აეთა

7. ანდილ.. თანა

8. — რულისა სიკ

9. ვდილისაგან

10. მოვაკლდი ნა

12. თესაეთაგან ჩე

12. მთა დავემარხე

13. ა*)

14. ერთაწმინდას...

*) ავთანდილი სამი იყო თარხნიშვილებში, აქ ლაპარაკი უნდა იყოს გიორგი მეორის შეილზე, რომელიც ცხოვრობდა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში. იბ. გიორგი სააკაძის შთამომავლობის შტო პ. იოსელიანისა.

III. მარმარილოს ლოდზე:
 ქ. წარმავალისა: ამის: საწუთო
 საგან: გარდაცვალებულიქმენ:
 სიკაბუკესა: ჩემსა: წლისა: ათცა
 მეტისა: მონა: ღთისა: დიდის:
 ორბელის: ძის: ოთარის: ასული: როდა
 მ: და: მყუა: მეულღედ: ძე: დიდისა: მო
 ურავისა: მამუკა: და: დავემკვდრე
 სამარხოსა: ამას: ეკლესიისა: ახო
 ვნის: მოწამის: ვესტატესასა: რათა: მეოხ: მეყოს: და:
 უფლისა: მოსლვისასა: ვინცა: ვინ
 იხილოთ: სამარხი: ესე: და: ტ
 აძარი: ჩემგან: შემკული მა
 რტილობა: ჩემი: შეიბრაღეთ და შენდობა ყავთ.
 ჩემთვის: რათა თქვენცა მოგანიქოს ღწ შენდობა:
 ქკს. ტყშ. ნოენბერს: აბ: ქრისტეს აქათ ჩ: დ: ა: (1710).

IV. მარმარილოს ქვაზედ:
 ქ. არსი მმარსისა ნანკ
 ნაგი ნამქმი მისსავე
 ამის დავედვა შედგმუ
 ღნი მწვალა სულ
 აღ და კორცად რომელი
 მკედარ ვმსრბოლობდი
 მეგობართა შორის და ვი
 სწრაფდი მეფეთა წინ
 სისხლისა დათხევასა
 ამა უგრძნეულოდ.... წარტყვენ სახლ
 სხეულისა და დახსნ
 ნა მოძრაობანი ანაგებ
 თანი ხოლო აწ კნინსა
 ტაგრუცსა ვესტ
 უმრე აწ მიწა ქმნილი
 თარხნიშვილი ზაზა

აღვესრულე თვესა ნოემბერსა

კოქეს უღწ (1750)

V. სხვა ქვაზე:

ქ. წარმავალისა ამის საწუთროსა და ბრძანებითა შემოქმედისა მზადის

ყლთასა რომელი ბძანა ვ'დ მიწა ხარ და მიწადვე

მიქეც ს'დ ყ'ლნი მივიქცევით და უბწნელნი

ესე ბრწნილ ვიქმენით ვინცა მე თანა წარყვანებულ

ვიქმენ ცხებულ მეფის თეიმურაზისგან ყეენის წინაშე და ამა მეფისა სამსახურსა შინა აღვესრულე ქა

ლაქსა სპარსთასა და მუნითგან მოღებულ მყვეს ტაძარსა და ტავრუსა ამას შინა მდებარე ვიქმენ [გიორგი] მოურავისა ძის ძე თარხანი ლუარსაბ ვინცა ნახვიდეთ ლოდსა ამას შენდობასა უყოფდეთ იანვრის ა ქკს უღე (1747)

VI. სხვა ქვაზედ;

ქ. მომიხსენეთ ცოდვილი ადრე დამტყვევებელი სურვილით გარდაცვლილი თარხანის ლუარსაბის ძე.....

გვედრებით შენდობას. ქკს უბ (1714)

VII. მეშვიდე ქვაზე წარწერა გადასულია, მოჩანს მხოლოდ ქირინიკონი: უგ (1715 წელი). ამ ქირინიკონს პლატონ იოსელიანი უჩვენებს ავთანდილ თარხნიშვილის გადაცვლების თარიღათ, იმ ავთანდილის, რომელიც იყო გიორგი სააკაძის შვილის შვილის შვილი.

C

ბრძენი აღმოსავლეთისა ანუ განზრახვაჲ მისი

საველმწიფოაღსათჳს მძარტებელობისა

პოლიტიკური ტრაკტატი, რომელიც ნაჩვენებ სათაურით მოყვანილია ქვემოთ, ეკუთვნის ალექსანდრე ამილახვარს. ალექსანდრე იყო ძე დიმიტრი ამილახვარისა. ორთავე მამაშვილთა მიიღეს მონაწილეობა ირაკლი მეორეს წინააღმდეგ შეთქმულობაში 1765 წელს, და ორივე სასტიკათ დასჯილ იქმნენ, სხვათა შორის ალექსანდრეს მოსკრეს ცხვირი და ფეხის გული, რომელნიც მან, როგორც ამბობენ, შემდეგ მოიარჩინა. 1771 წელს ალექსანდრეს და მის ძმას ნიკოლოაზს ჩვენ ვხვდავთ მოსკოვში, სადაც მათი შშობლები ცხოვრობდნენ. 1774 წელს ნიკოლოაზმა მიიღო ნებართვა საქართველოში დაბრუნებისა, ხოლო ალექსანდრეს მიეცა უფლება ეცხოვრა რუსეთში, სადაც მოისურვებდა, მაგრამ იმ პირობით, რომ რუსეთიდან არსად წასულიყო. ეს პირობა ალექსანდრემ დაარღვია და 1779 თუ 1780 წელს მოვიდა იმერეთში. მისი განზრახვა იყო შეერთებოდა ბატონიშვილს ალექსანდრეს, მეფის ბაქარის შვილს, ირაკლი მეორის წინააღმდეგ მოქმედებისათვის. ალექსანდრე ბატონიშვილი ცდილობდა ჩამოეგდო ტახტიდან ირაკლი და თვით გამეფებულიყო ქართლ-კახეთში. იმ დროს ირაკლი მეორეს და იმერეთის მეფის სოლომონ პირველს შუა განხეთქილობა იყო ჩამოვარდნილი. სოლომონმა გაგზავნა სპარსეთში ბესარიონ გაბაშვილი, ცნობილი პოეტი, ბესიკად წოდებული, და მოაყვანია შირაზიდან ალექსანდრე ბატონიშვილი. ალექსანდრე გამოქცეული იყო რუსეთიდან და ცხოვრობდა ქერიმ-

ხანთან. ის უცდიდა შემთხვევას ქართლში შემოსვლისა და თავის წადილის აღსრულებისა. რაკი ეხლა ის დაიბარა სანაპირო მონა და აღუთქვა შემწეობა, ალექსანდრე მოვიდა იმერეთში. ამ დროს მოვიდა მასთან რუსეთიდან ალექსანდრე ამილახვარიც. მაგრამ ცდამ ქართლში არეულობის მოხდენისა ფუქად ჩაიარა, ვინაიდან ქართლელნი მტკიცედ იდგნენ ირაკლის ერთგულობაზე. ულონო მქნილი ალექსანდრე ბატონიშვილი წავიდა რაჭაში, გადაელო დიდგორი და შივიდა ჩერქეზეთში, იქიდან წავიდა შამხალთან და შემდეგ დერბენდში ფატ-ალი-ხანთან. ფეტ-ალი-ხანმა მეფე ირაკლის თხოვნით ალექსანდრე ბატონიშვილი, ალექსანდრე ამილახვარი და მისი ძმა ტიმოთე მისცა რუსის მართებულობას. ფეტ-ალი-ხანი დიდი მომხრე იყო რუსების, რადგანაც რუსებმა მას დახმარება აღმოუჩინეს და დაუპყრეს დერბენდი (1775 წ.). რუსეთის მოხელეებს ნაბრძანები ჰქონდათ ეკატერინე დიდისაგან მოენახათ ალექსანდრე ბატონიშვილი და წარედგინათ მისთვის. მიიყვანეს რა მოსკოვს, ალექსანდრე ბატონიშვილი პატიმარ-ჰყვეს სმოლენსკის ციხეში, ხადაც ის კიდევაც გადაიცვალა, ხოლო ალექსანდრე ამილახვარი და მისი ძმა (ერთის ცნობით ევგენი, მეორეს ცნობით ტიმოთე) დააპატიმრეს ვიბორგში. 1792 წელს ალექსანდრე ამილახვარმა, ცხრა წლის დაპატიმრების შემდეგ ვიბორგში, ძლიერ გამოითხოვა ნებართვა განთავისუფლებისა (Brosset. Hist. de la Géor. II, 2, pp. 238, 248). გარდა ჩვენი პოლიტიკური ტრაკტატისა, ალექსანდრე ამილახვარს ეკუთვნის თხზულება რუსულ ენაზე დაბეჭდილი 1779 წელს ამ სათაურით: „Исторія Георгіанская объ юношѣ кн. Амилахварѣ, съ краткимъ прибавленіемъ исторіи тамошней земли отъ начала до нынѣшняго вѣка, которую рассказываетъ Усѣмъ, купецъ Анатольскій. Пер. П. С. 1 ч. С. II. Б. 1779,“ ეს თხზულება ავით იხსენიებს ირაკლი მეორეს, ასე რომ ეს უფრო პოლიტიკური პამფლეტია ვიდრე ისტორია. ირაკლი ვაკიცხულია აგრეთვე „კითხვა-მიკვებაში“, რომელიც დაუწერია ალექსანდრეს და რომელშიაც ის

მოგითხრობს თავის გადასავალს (H. G. II, 2, p. 248, p. 1) საუკეთესო თხზულება ალექსანდრე ამილახოვრისა ალექსანდრე მოყვანილი პოლიტიკური ტრაქტატი. თუმცა ამ შრომას სათაურში უწერია „ბრძენი აღმოსავლეთისა“, მაგრამ მასში გამოთქმული აზრები უფრო დასავლეთის ბრძენთ ეკუთვნის ვიდრე აღმოსავლეთისას. ამ თხზულებაში გატარებულია ის განათლებული აზრები და იდეები, რომელნიც აღვლევდნენ და ასულდგუმლედნენ დასავლეთ ევროპას მეთვრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში და რომელნიც ეკუთვნოდნენ ვოლტერს, მონტესკიეს, რუსსოს, ენციკლოპედისტებს და ფიზიოკრატებს. როგორც ეკატერინე დიდმა იხელმძღვანელა მათი აზრებით თავის *Наказъ*-ის შედგენაში, ისე ჩვენ შემამულეს უხელმძღვანელებია ამ აზრებით. ნამეტნავათ ემჩნევა ალექსანდრეს შრომას ზედ-გავლენა მონტესკიეს თხზულებისა „გულის ხმის ყოფისათვის სჯულთასა“ (*Духъ законовъ*). ზოგიერთი ადგილები ამ შრომისა სიტყვა სიტყვით არის მოყვანილი ჩვენს ტრაქტატში (იხ. ქვემოთ მეშვიდე თავი). რასაკვირველია, ყველა ამ აზრებს ალექსანდრე გაეცნობოდა რუსეთში. თვით სტილი წერისა და ზოგჯერ სიტყვებიც გვიმტკიცებენ, რომ ზოგიერთი ადგილები პირდაპირ რუსულიდან არის ნათარგმნი, მაგალითად „ქრისტეს“ მაგიერ ყოველთვის ხმარობს „ხრისტე“, სასენი ნიშნები, რომელნიც ჩვენ მხოლოდ მცირეოდენათ შეეცვალეთ, და მახვილები (*ударения*), რომელნიც სულ ტყვილათ მოჰყავს ავტორს, გვიმტკიცებენ რუსული ენიდან თარგმნას და მის გავლენას. არა სჩანს, რომელ-წელშია დაწერილი ან მირთმეული სოლომონ პირველისადმი ეს ტრაქტატი, მაგრამ თუ მივიღებთ მხედველობაში ალექსანდრეს დაბრუნებას საქართველოში 1779 თუ 1780 წ. და სოლომონ პირველის გადაცვალებას 1782 წ., თხზულება უნდა მივაწეროთ 1779—1782 წ., უფრო 1780 წ. ვიდრე შემდეგებს.

ხელთაწერი, (№ 303 წ. კ. ს.) რომელშიაც მოიპოვება ქვემო მოყვანილი ტრაქტატი, მოწიწებით გადაწერილია მოსკოვს 1826 წელს თავადის დავით გიორგის ძის ავალოვის მიერ და შეიცავს კრე-

შუღს მრავალ სხვა და სხვა ლექსებისას და თხზულებათა. მაგალითთა: აქ შეკრებილია ლექსები მამუკა ბარათაშვილისა, ვახტანგ მეფისა, დიმიტრი ორბელიანისა, ზაქარია გაბაშვილისა, დიმიტრი სააკაძისა, მამუკა გურამიშვილისა, დიმიტრი ბაგრა-ტოვანისა, ალექსანდრე ქავჭავაძისა, ივანე გრიგორის ძის მურა-ტოვისა და სხვა, და აგრეთვე, „ქაშნიკი“ ბარათაშვილისა; გა-ლობაჲ სინანულისა თქმული დავით მეფისა მიერ აღმაშენებე-ლისა; აღსარებაჲ სარწმუნოებისა მათის დიდებულების პრუ-სიის კაროლისა, რომელიცა მოხდა რეგენბურლსა შინა; წესნი და კანონნი ეთიოპელთა და აბაშთა ქრისტიანობისა სარწმუ-ნოებათანი; წინასწარმეტყველებანი 1644 წლისათვის; შემთ-ხუტვანი იმერთა მეფის სოლომონის ძის ძისა გიორგი-ალექ-სანდრესისა; თარგმანი მამოა-ჩვენოსი; ალექსანდრე და მეუ-დამნოე კავკასიასა შინა, რუსულიდან თარგმნილი თავადის გიორგი ივანეს ძის ავალოვის მიერ; წინასწარ-თქმული ნეტა-რისა იერონიმე ალათანგელისა, თარგმნილი რუსულიდან გიო-რგი ავალოვის მიერ. ბოლოს ხელთნაწერს დართული აქვს მთავარნი ასოთანი, ანუ ჩართული ასომთავრულები, შედგენილი პროველ მიტროპოლიტის ნიკოლაოზის მიერ 1728 წელს; აქ წარმოდგენილია სრული ანბანი თავის სახელებით (ან, ბან და სხვა), ბოლოს ასომთავრულებით ჩართულათ სწერია: „ნიკო-ლოოზ,“ შემდეგ შენიშვნაჲ:

შეედრული ასომთავრული ძველითგან არა ყოფილ არს: აწ მე გავაკეთე, თუ ვისმე ნებაჲს ამის გვარის მიცემა, შემინ-დვია: ჩემი შოგონილია:.

შეედრული ასომთავრულები ჩვენს ხელთნაწერში არ არის. მეორე შენიშვნა:.

ქართული კჭი ჯდებოდა: უიე: მეთხუთმეტე (უნდა იყოს მეთათხუთმეტე) მოკცევაში ვიყავით:

ქ: მთავარნი ესე ასოთანი ძველადვე ქართველთა ეწესა: და არლარაინ იყო სწავლულ ამისა თვინიერ უხუცესისა ძმისა ჩემისა: სულხან საბა ორბელის ძისაგან კიდე: მასცა მამისაგან ჩემისა ესწავა: და მან მასწავა: უამსა მას რომელთა ინებეს

ავლთაგან ჩემთა ისწავეს: ად (არამედ) ვერა სწორ ქმნილთა ჩემთასა: . მის ეამისა მეფენი და შემდგომნი მათნი მოწოდებულნი ჰყვარობდენ ამა წერათა: მე ქართველთა იმერელთა და კახთა მეფეთ დედის ძმისწულმან: და საქართველოს მოსამართლეთ უხუცესის ორბელის ძემან: მროველ ეფისკოპოზმან: და აწ ტფილელ მიტრაპოლიტმან ულისმან ნიკოლოზ: ან ბანი ესრეთ დაეწერე: ტრფიალი მსწრაფლ გულის ხმა ჰყოფს: და მოსურნე ადგილ მიხედების: ურთიერთას დაქსელვა. და გვარ-კეთილობა საჩინო მიქმნიეს: და უმეტესა გვარსა ნუ ვინ შესძინებს: ჩემსავე ცხორებასა ვიხილე ჩემ მიერ სწავლულისა მიერ: ვითაც მას ენება ეგრე გვარიან ყოფდა: თუ ვისმე ძალ ედვას სხვათვით შოიგონოს: და ჩვენსა: პირველად შყოფსა შლად არა ჯერ არს: . გვარი და ერთმანეთში დაქსელვა ესრეთ კამს: გულის ხმიერისაგან სხვა და სხვარიგად დაიქსელვის: ტანის სისხო ყოველთავე სწორედ კამს: მე თხოვებულის თვალით დაეწერე: რამეთუ ვიყავ ორმეოცდა ათექვსმეტისა წლისა: ამის წერაშია: მხილველთაგან შენდობას ვითხოვ ღვთის სიყვარულისათვი: ჩემი სიმძიმე იტვირთეთ: და სჯული ქრისტესი აღასრულეთ: ქალაქსა დიდსა სამეფუფოსა შინა მოსკო(ვ)ს: 1728: აგვისტოს: ა:

ამ შენიშვნის შემდეგ მოგვყავს ალექსანდრე ამილახვარის პოლიტიკური ტრაქტატი.

ბრძენი აღმოსავლეთისა

ანუ კანზრახუაჲ

ძისი

საკელმწიფოაჲსათჳს მმართველ-
ბისა.

შედგნობილი სამმადლობელად აწ-მპყრო-
ბელისა მეფისად, იმერთა
სოლომონისა.

თავადისა ძაჲრ აღუქსანდრე ამაღასორას
შვიდისა.

ვოგლად მოწყადუო მეფეო,
დადებულა სოლომონ!

წყალობა და კეთილნი დიდებულებისა თქტანისა ეგზომ
დაბეჭდვილ არიან გონებასა შინა ჩემსა, რაზომ იგი ბორო-
ტებანიცა სიყრმითგან მდევნელისა ჩემისა; რომელსა მომცე-
მიეს გრძნობაჲ ორთადუტ, ჳამითგან პირველისა მამისა მიერ
ხისა მისგან ცნობადისა ბოროტისა და კეთილისა; რომლისა-
თჳსცა ვლადდებ სიღრმით გულისათ, ვითარ იგი ბოროტებასა
შისსა, ეგრეთუტ კეთილსა შენსა, ყოველსა ქტყანასაზედა, და
რაზომცა ვალვდებულ ვარ დიდებულებისაგან თქტანისა, გა-
მოჳსენითა მდევნელისაგან ჩემისა და ცხოვრებითა აწ კურთ-
ხეველსა შინა საკელმწიფოსა, ეგზომ შეურვალემაჲ გულისა

ჩემისა მოწადეობს თქტუნდა ღირსისა მადლობისა მარტოადა
 გარნა უღონობითა ჩემითა, სხვა ვერაჲსა მპოვნელ მუნათვე
 თა მეფობისა თქტუნისა საძღენოთა, მოგიძღუნი მცირესა ამას
 ნაშფრომსა ჩემსა, განზრახუასა აღმოსავლეთისა ბრძნისასა ჩემ
 მიერ მოპოვნებულსა. მოჰხედრ სიმაღლით კარისხისა შენისა
 მცირესა ზედა ამას ძღუტუნსა, მიიღრ კეთილად, და შეპრთრ
 სიქტპლესა შენსა განზრახუაჲცა აღმოსავლეთისა ბრძნისა მის.
 ჰმეფობდრ სვანად და კეთილ-დღიანად, მსგავსად ყოვლად-
 ბრძნისა მის მოსახელისა შენისა.

უდაბლესი შინა
 მეფობისა თქტუნისა,
 თავადი ალექსანდრე
 ამილახორისშვილი.

თავი ა. მეფეთა მმართველობისათვის.

ნეტარ არს ერი მქონებელი მეფისა ბრძნისა, და ნეტარ
 არს მეფე მყოფელი ერისა შორჩილისა თვისისა, ურომელთა-
 ოდ რომლისაჲცა ერთისა, ზედნიერება მეორისა ჰრა სრულ
 იქმნას. მმართველმაცა მე პირველად მეფეთაგან თხოვად ნებისა,
 მიცემისათვის ერისა უპირატესობისა, გარნა მოიმედემან მოტე-
 ვებისა ღირს-ყოფად, ვიკადრე პირველ კსენებაჲ მათი, ვინაჲ-
 თგან დიდებულებაჲცა მეფეთა ჰრა უმეტარ-არს მისთვის, რომ-
 ლისაჲცა მიზეზით დიდებაჲ მათი აღმატებულ-არს სხუათა თვთო
 სახეთა კაცთაგან.

თანამდებ ვარ პირველსა შინა ამას თავსა, მეფეთა მმარ-
 თებელობისა, განმარტებად თვთეულისა მკითხუტლოთად, რომ-
 ლისა ჰკამს ჰრა უმეტრებაჲ, რომელ ჰრა დამკირნო იყო ერისა
 მარტოდ სახისა ეზომ უპატივოსნებისა მიცემაჲ, ჰრა თუ
 ერისა მშვიდობისათვის და დღე კეთილობისა, რომელსა მოი-
 ლებენ ყოველნი თვთეულნი ბრძენთაგან მარტებათა თვისისა
 გამორჩევილისათა, და რომელთა მოიმედეთა თვისისა დღე-

კეთილობისა სიმრავლეა თვისი ერთსა ქტსშე პირსა დაემორჩილნ
ჩილეს.

ჟი რაზომ ბედნიერ არს და უმეტეს სანატრელ მეფე, მგრძნობელი თავსა შორის თვისსა ვალდებულებისა თვისისა, და შტკრთუტლი ღირსად სიმძიმისა გვირგვინთა სამეფოთასა, რომელსა არა უწინს ჰსუბუქად უღელნ მისი, და რომელმან იცის პერობან ჰსკიპტრისა, რომელსა არა მიჰსცემიეს კელთა ყრმებრივად სამღერელად, არათუ მამშვდებლად შინაგანთა აღშფოთებათა და მომგერებელად გარეშე მტერთა, და რომელმან იცის უფლებათა თვისი არა უსამძღვროდ, და რომელი მიიჩნევს მათუა თანაჰსწორად თავისა კაცთა, რომელთა მიჰსცეს მას უფლებათა თავსა ზედა თვისსა, და იქცევის მათთანა უმეტეს მჰსგავსად უკუცესისა ძმისა, ვიდრე თავ-მოყუარისა მეფისა, და რომელსაცა არა ჰშურს უკანაჰსკნელიცა სიცოცხლეა თვისი მათისა მშვდობისათვის, რომელი ყოველსა ეამსა გინა წამსა სიცოცხლისა მისისასა განატარებს ფიქრსა შინა მოპოვნებად გზისა მათისა დღე-კეთილობისათვის.

რაზომ განყოფილ არს მეფეა ესე გუარი, მეფისად ესრეთისა, რომელი ჰგონებს თავსა თვისსა თვთ უფლად ერთა ზედა თვისთა, და ერთისა მარტოდ დიდებისათვის თვისისა შექმნულად ერსა; ვაჲ ერისა მის შევარდნილისა უფლებასა ქტსშე ესე გუარისა კაცისა, რომელი ნატულად მათისა დღეკეთილობისა ეძიებს მარტოდ განცხრომასა თვისსა და სიცოცხლესა ზედა მათსა შეექცევის, ვითარ სამღერელსა რასმე ნივასა; არა ჰსჭირს მტერთაგან მოწყვედასა ზედა მათსა, არცა სახლეულთა მისთა წარტაცებასა, ჰფიქრობს თავისა ოდენ გარდარჩომასა და მათ მონატალედ ჰქრთა შინა თვისთა დაბადებულად ჰგონებს; ითმენს სულგრძელად ტირილსა ქტრითასა, და ვაებასა ზედა ობოლთა მათთასა არა რაჲ ეკირვის; უხარის მარტოდ სიცოცხლეა თვისი, და სახლეულთა თვისთა გარემო თვისსა ყოფანი; დაუვიწყებია ფიცნ თვისი და ვაღრ, რომლითა ვალდებულ ექმნა ერსა უკანაჰსკნელიცა სიცოცხლისა დადებად მათისა მშვდობისათვის, რომელი არა თუ მოგერებასა გარეშე

მტერთასა ცდილობს, შინაგანისაცა აღშფოთებასა მოწადილებს
 ერისათს უფლებისა თვისასა დამტკიცებისა, და ესე არა
 რომელ გაობრებასა უკან ერთასა, უბედურებაა მისდაცა მიახ-
 ლოვდების, რომელი თუმცა დაჰპირნე იქნეს, ვერღარა ძალო-
 იდგებს გარდარჩომასა მტერთაგან, გინა შინაგანითა აღშფოთფ-
 ბათა, რომელი უძვრეს მტერთასა საზარელ არს, რომლისა მრავ-
 აღნი სახენი წინაგვიძს წარსლევულთა ეამთაგან. რაზომ შე-
 ბრალეებისა ღირს არს სიბრმეა ერისა მის, რომელთა მოცე-
 მული ღმრთისაგან ეზომ-მცირესა ხანისა სიცოცხლეა, იგეცა
 კელსა ქტტშე ესეგუარისა კაცისასა მიანდტეს, და გამოუძიებე-
 ლად ზნისა და მიდრეცილებისა მისისა, ერთისა ოდენ ჩინებუ-
 ლებისათს გუართა მისთასა, დაემორჩილნენ.

არა შეურაცხებისათს გუართასა ვიტყვ ამას, რომელ არა
 პატიეს ვჰსცემდე სისხლთა მეფეთა და თავადთასა, რომლისა
 მამათა მოიღეს პატივნი იგნი სახელოვნებითა თვისითა და დაუ-
 ტევეს ჩამომავალთა თვსთა მას შიგან შობილებითა ნიკად
 თვისისა მსახურებისა მამულსაზედა თვისსა! გარნა უმეტრებაა
 ამისი არა ჰკამს შეილთაგან მათთა, რომე მამათა მათთა მოი-
 ღეს ღირსად პატივნი იგნი, აწ მათგან თვისებული, მრავალ გუა-
 რითა მსახურებითა მამულთაზედა თვისთა; ეგრეთჲ ძენიცა
 მათნი თანამდებ იქმნებიან განშორებასა მისგან, ბოროტ ქცე-
 ვულებითა თვისითა მამულსა შინა თვისსა; რომელთა არა მოუ-
 ღიეს სიმაგრით, და რომლისა უფლება კელთა შინა ერთასა
 დაჰშთომილ არს, ბოძებად კეთილისათს და წარხვებად ბორო-
 ტისათს, რომელნი თუ არა სიბრმით ვითარ საღმრთოსა რასა-
 მე თაყუანის-ჰსცემენ გუარ-ტომობასა მისსა.

არა ყოვლისა გუარისა აღკაცასა და მიუჩნეველობასა
 ვიტყვ, არა თუ მათ შიგან ბოროტთა გამოკლებასა, რომელი
 არა უპატიეო ჰყოფს გუარსა მას, თუცა გარდააცილო კარის-
 ხნი იგნი მას, რომელი არა სათნო არს ერთობისათს, და მიჰსცე
 უღირსესსა მისსავე გუართასა, რომელნი ზოგჯერმე ერთსა
 შინა გუარსა იბოვნებიან უმეტეს ოცისა კაცთა; ნუ თუ ყოველ-
 ნივე საუბედუროდ წინათა მათთა ჟემარ არიან და არცა

ერთი ეპასუხების სახელოვნებასა მათსა. მე პატივს ვცემ გუარსა, ვმივიჩნევ ნამსახურსა, გარნა ვთაყუანის ვასცემ თილ მოქმედებასა, ვითარ ღმრთაებასა რასმე, რომელი დამპყირნო ესე არს ყოვლისა კაცებისათვს, ურომლისოდაც ყოველი არარად შეირაცხების.

მე მეფეთა უფლებისა ქონათა და თავისა დიდებათა არა ვუზრახავ, ვინათგან კარისხსაცა მათსა იგი შეეფერების; გარნა არა მძლავრებით თვსებული, არა თუ ღირსებით მოპოვნებული. დასასრულსა შინა პირველისა ამისა თავისა მეფეთა მმართველობისასა მინდა კითხუაჲ, თავ-მოყუარეთა მეუფლეთათვს და მოსურნეთა სრულისა უფლებისა კელთა ქონებად. რაჲ არს უმჯობეს კეთილ-მოქმედებისა, რომელსა ბოროტ-მმოქმედნიცა ეშიშვიან, და წინაშე პიროსა მისისა წარდგმად ირცხუნიან? რაჲ არს უძლიერეს მოწყალებისა, რომელსა მტერნიცა ემორჩილებიან? რაჲ არს უდიდეს მართლ-მსაჯულებისა, რომელსა მსგავსებაჲ ღმრთისა მოუღიეს თავსა შორის თვსსა? რაჲ არს უმტკიცეს სიყუარულისა, რომელი მქონელთა მისთა უმაგრეს ჯაქვსა შეჰკრავს? და რაჲ არს უამის ეგრეთისა შვლმრავლობისა, რომელსა ღირსად პატივირ მამულთა მამობისა მოუღიეს; რომელნი კითხუასაზედა ჩემსა შეურაცხებით მეტყვიან შეძლებასა, სხვთ გზითცა მოპოვნებისათვს სახელოვნებისა და უფლებისასა უკმარებელად ზემორე ესენებულთა კეთილთასა. ესე გუარათა მწყემსთა, არა თუ კაცთა, პირუტყვთაცა მწყსად, ღმერთო! ვშვეუზარდები.

თავი ბ. თავგადასა და მთავართათვს სამეფოდასათა.

სახელი კელმწიფისა ერთი არს, გარნა მპყრობელობაჲ მისი განიყოფების მრავალ უფლებად მოწყესთაგან კარისა მისისათა. ზოგჯერმე მეფეჲ ბრძენი და კეთილ მმოქმედი ერთურთ მორჩილით მრავალთაგან ამათ უფლებათა შეიკუთლებიან და ნაცულებად თვსისა დღე-კეთილობისა აღშუოთებასა შევარდებიან, რომლისათვს დამპყირნო არს აქა, ვითარ სიფრთ-

ხილვე ერისა გამორჩევისაზედა მეფისასა შეუტომელისა ვერცხლ-
 თუტ მეფისაგან ბრძენისა და კეთილ-შოქმედისა მსგავსება
 ღმრთისა ქეშმარიტებით შემზადებასა ზედა გუამისა საერო-
 თასა, ვითარ იგი ღმერთმან მუშაკობისაზე პირველისა კაცისასა
 ყოველნი ასრნი შესაწევნელად და დამკტლად სიკოცხლისა
 მისისა მოჰსენა მას, ეგრეთუტ მეფე ბრძენი, შექმნილი თავად
 საეროსა გუამისა, თანამდებ არს შეკრებად თვთვეულთა ასოთა
 შესაფერათა თვსთა, რომლითა ერთბაშად კეთილ დამკტლ
 იყუნენ ერისა თვისისა, რომელსა ვმივიჩნევ სიკოცხლედ მათ-
 და, რომელი არს ეგრეთცა ქეშმარიტებით, ვითარ იგი უსი-
 ცოცხლოდ გუამი ყოველითურთ ასოთ უკმარ არს, ეგრეთვე
 უეროდ მეფე და ყოველნი დიდებულნი მისნი.

ამისთვის ჰეამს რჩეველთა კაცთა ყოფაჲ, განმგედ კარისა
 სამეფოჲსათა, რათა უწესოდ ქცეველთაგან მათმან არა გამოა-
 ჩინოს მეფეჲ საპყრად. ვითარ იქმნას სისრულეჲ გუამისა სამე-
 ფოჲსა, თუცა ზედამხედუტლნი თავთა სასამართლოთა, მეფისა
 ნაცლად, იყენენ კაცი მესისხლენი, რომელნი თუალად მეფე-
 თა შეირაცხვან, და რომელნი გამოაჩენენ მეფეთა, მსგავს
 ვასილისკოჲსა*), რომლისა შეხედუთაჲ ვერ ითმენს სიკოცხლესა
 კაცთასა და წამსა თუალისასა მიჰხდის მას ყოველსა ნახველსა
 თვისსა; ეგრეთუტ უწყალოება მოსამართლეთა მოჩივართა ზედა,
 რომელნი არა მიუთხრობენ მეფესა, და თვთ მძლავრებითა
 თვისითა განაგებენ ნებისამებრ თვისისა. წარმოადგენენ მეფესა
 ყურთა უფსკრულად, მიუწვდომელად სმენისა, რომელი არა
 ჰგონობს ქირსა მათსა და ვერცა ისმენს ღალატებასა მძლავრე-
 ბულთასა. ეგრეთუტ თვთვეულნი ასონი სამეფოთანი, მქონე-
 ბელნი ბოროტისა აგებულებისა, მომწვენელ არიან სასიკტდი-
 ნეჲსა სენისა გუამისათვის საეროთა გინა სამეფოთასა, თუ არა
 განჰკურნო იგრ მოკტპითთა ესე ვითართა ასოთასა.

*) ვასილისკი—ზღაპრული ცხოველი, სანახევროთ ფრინველი, სანა-
 ხევროთ გველი, რომელიც ერთის შეხედვით კლავს სულდგმულს.

თავა გ. მკედართა და მთავართა მათათესა.

წესნი სამკედრონი შეირაცხვან ურჩევულებსად ასოდ გუბა-
მისათეს საეროთასა, ურომელთაოდ არ შეიძლებინ ცხოვრე-
ბაჲ შორის მტერთა გინა მეზობელთა მის სამეფოთასა; ვითარ-
ცა კაცი უკელოდ, რომელი ვერცა ძალიდებს მოგერებასა
მტერთასა და ვერცა შეწვენასა მეზობელთასა.

ამისთვის ჰკამს კაცთა რჩევულთა სიბრძნითა და სიმკნითა
ყოფაჲ მკედართ-მთავრებად, და ქტსშეთა მათთა ვითარცა სიმ-
კნითა, ეგრეთჲტ მორჩილთა სმენითა ბრძანებათა მთავართა
თესთასა, რომელნი ესრეთჲტ ვალდებულ არიან ერთი ერთი-
სა, ვითარ იგი საერთოდ მეფე წყალობად და სიყუარულად,
და ყოველნი მისად მორჩილად და ერთგულად; თანაჲსწორვე
მთავარნი მკედართა და მკედარნი მთავარისად თესისა, რომელ-
ნი ესე გარითა წესითა უმეტეს მოიყუანენ ქტსშეთთა თესთა
მორჩილებასა შინა, ვიდრე შიშითა და რისხვთა; ვინაჲთვან
ესჲ ყოველთა იციან, რამეთუ შიში უწესო მოსაწყენელ არს
ყოველთა, ხოლო სიყუარულსა მტკიცესა არა აქეს დასასრუ-
ლი. არცა ჯერ არს უკუცესთაგან მეტობისათეს კარისხისა თვ-
სისა შეურაცხებაჲ უმრწემესისა თესისა; ვინაჲთვან იციან არა
ყოველთა ყოფად უფლად, არცა ყოველთა ყოფად მსახურად,
გარნა ერთი ერთისა შემწედ დადგინებულ არს, და ყოველნი
ერთობით დამკტსლად მამულთა თესთა.

აქა ჯერ არს სიფრთხილეჲ მეფეთა, გამორჩევასაზედა
მკედართ-მთავრად, ვითა გამოცდილთა ბრძოლასა შინა, ეგრე-
თჲტ ერთგულთა და მოყუარეთა და ქეშმარითა შკლთა მა-
მულისა თესისათა, რათა არა იშიშვოდეს მათგან ორგულებასა
და, ღირსებისამებრ მათისა, მათზედა უხეებდესმცა მინიქებითა
შესაფერთა მათთა წყალობისათა; ეგრეთჲტ ქტსშეთთა ზედა
კელისა მათისათა, რათა ყოველნი, კარისხისამებრ მათისად
ღირსებისა, მიიღებდნენ სრულებასა თესსა, ვინაჲთვან ყოველ-
ნი თანა-ზიარ არიან მორჩილებითა თესითა კეთილად მყუანებ-

ლობისა მთავრისა თვისისათა, გარნა სიმრავლეა ჯარისა და სისრულეა მათი შეძლებისამებრ შემოსაველთა სამეფოთსა ვინაჲთგან უმეტესობაჲ ზომისა, ძალისა ნაკულად, მოიყუანს უძლეურებასა შინა; არამედ სრულიად უყოლელობაჲ მათი არ ეგებოს, ვინაჲთგან ვითარებაჲ სოფლისა ამის უმეტეს მიდრეკილ არს შურისა და ბრძოლისა, ვიდრე მშვედობისა და სიყუარულისად, რომლითა ბუნებაჲ ჩუნი უფროს მიმსგავსებულ არს მეცთა, ვიდრე პირტყლისა მის კაცისა, ღმრთისაგან სრულებით ქმნულისა.

თავი დ. სამღუდლოთა წესთაჲჯს.

წესი სამღუდლოჲ დასაბამითგან თვისით დადგინებულ არს კეთილისა განზრახვთ, ხოლო უმეტეს მამშვდებელად და აღვრ-ჰსხმად ბოროტებასა კაცთასა; გარნა რომელსამე ეამსა და თვთ ჩუქსნასა გამოჰსჩინდენ რომელნიმე, ნაკულად მშვედობისა, აღშფოთებელად, არა თუ მარტოდ მამულთა თვისთა, თუ ითქემის, ყოველისა სოფლისა. და ესე არა ვიცი, რომლისა მობაძეობით ქრისტესა, ანუ ანტისა მისისა.—ქრისტე*) არავის კრმლითა, არცა მაკრატლითა უქადაგებდა; რომელსა აწინდელნი ჰხშირად ჰემარობენ. ქრისტე აქა სიგლაბაცესა არტანებდა, და მოადგილეთა მისთა მეფობასა გული უთქვამსთ. ქრისტე ერთი ერთისა ლოცვასა ეტყოდა, და ესენი ერთი მეორესა შეაჩუქნებენ. იგი ყოველისა სოფლისა ერთ-მწყემსობასა გვითქემიდა, და ამით მოქცევულრცა მისი გაამრავალ-მწყემსეს, და თუმცა მოქმედებაჲ სიტყვსა ქრისტესისა გვრწამს ჰემაროტებით, არღა რაჲსა კეთილისა გემართებს მოლოდინებაჲ, ვინაჲთგან კრეულნი მათნი აქაცა და იქაცა შეკრეულ არიან, რომელნი ერთი ეკლესია მეორესა შეაჩუქნებენ და თვთ საქმიითაცა ჰსჩანს ესრეთ, რომელ დაპყრობილ არს სოფელი

*) აქა და სხვებ შემთხვევაშიაც ეს სიტყვა ჩვენს დედანში ნახმარია ფორმით: „ხრისტე“ (?)

უფროს ბოროტებითა, ვიდრე სახარებულისა მშვედობითა და ამისთვის ვპგონებ უმჯობეს იყოს რჩევითა მათითა, არა ინწრებდეთ სხუათა მესარწმუნოეთა და ნებას ვჰსცემდეთ ჰსჯულისამებრ თვისისა აღსაარებასა, ვინაჲთგან უფლებაჲ სულისა მათისა არა არს ჩტნდა მოცემულ, არცა ვეპასუხებით მათ შინა ღმერთსა, და არცა ვჰსცოდებთ წინაშე მათისა სიწმიდისა, თუცა მათ ვითარცა კაცთა ვდაუდევთ სამძლურბრ, რათა არა გარდაჰყდენ, ვინაჲთგან სოფელსა შინა არა რაჲ არს უსამძღვრო და ჰგავს არცა რაჲსა ჯერ-არს ყოფაჲ უმისოდ, გარეშე ღმრთისა, რომელი ვითარ უსამძღვრო არს, ვგრეთჲტ მიუწვდომელ, და ჰსჩანს მკირეცა ერევის მოკლესა ამას ცხოვრებასა ჩტნსა, ვინაჲთგან სულ-გრძელი მსაჯული სულ-მოკლეობასა ჩტნსა ვტრა კმა-უყოფს უწინარეს გარდაცუტალებისა ჩტნისა საუკუნესა და უსამძღვროსა სამეფოსა მისსა. არა ამისთვის ვიტყვ, რომელ არა პატივს-ვჰსცე მწყემსთა სამღვდელთასა, რომელნი მოურავად სოფლისა მის დადგინებულ არიან, სადაცა აუტომელად გარდაშენებაჲ მკირე ტამისა ამის საწუთროსაგან გემართებს ყოველთა, არა თუ განრჩევასა მათსა სოფლიერთა ამათ კაცთაგან, და რათა არა ერევოდნენ შეუფერთა თვსთა საქმეთა შინა, და რათა ჩტნცა ვშემძლებელ ვიყუნეთ მიცემად შეურევნელად კვისრისა კვისარსა და ღმრთისა ღმერთსა.

თავა ე. ვაჭართათჱს.

არა რაჲ არს ესრეთ განმამდიდრებელი და განმამლიერებელი საკელმწიფოასა, ვითარ სიმრავლეჲ ვაჭართა და ვაჭრობაჲ მათი, რომელნი მოვლიან ყოველსა სოფელსა და შემოპკრებენ ყოველგნით კეთილსა მამულსა თვსსა, და დამკირნოსა ცხოვრებისათჱს კაცთასა. ამისთვის ჰკაჱს ცდაჲ განმრავლებლისა მათისა და გახალისებაჲ მათი საქმეთა შინა მათთა, და რტცა ვინ შეურაცხ-ჰყოფს საკელმწიფოსა შინა მათ, რომელნი შეი-

რაცხვან სიმაგრედ ჯარისა, შემოსელო ერისა და დიდებულ მეფისა. რომელსა ჰსძულს ვაქარს და შეურაცხ-ჰყოფს, ნეტქმე უყუარს მას სიძრავლედ თეთრისა და ნუმცა დიდებით ცხოვრებაჲ თვისი, ურომელთაოდ არა ეგების არცა ერთი, და რომელთა ვმივიჩნევ დიდად მონაწილედ კეთილოვნებისა სამეფოადათა. ვაქართა მიუღიესთ თავსა შორის თვისსა მჰსგავსებაჲ ბუნებით კეთილ-გონიერისა ფუტკრისა (რომელი, მჰოვნელი მზესა ქტსშე ყოვლისა სიტკბოებისა, შემოჰკრებს ბუდესა თვისსა და აღავსებს თავსა თვისსა და პატრონსა სიტკბოებითა), ხოლო თუმცა ვჰჰოვნებდეთ რასამე ნაკლულევენებასა ვაქართა შინა, ჰჰამს ეგრეთ მომთმენელ ვიყუნეთ, ვითარ იგი პატრონი ფუტკართა ისარსა მისსა.

თავი ვ. გლეხთათვის განა მიწის-მოჰქმედთა კატთა.

ვარისხი მათი თუმცა უკანაჰსკნელად შერაცხილ არს საკელმწიფოსა შინა, გარნა მოჰქმედებაჲ მათი მოიღებს პირველობასა, რომელნი შეირაცხვან მზრდელად ყოვლისა საერთობოსა; ყოვლისა ნაკლულევენებისა მოთმენად შემძლებელ არს კაცი და არა უსაზრდოებისა, რომლითა ბუნებაჲ ჩტნი უწინარეს ყოვლისა მას ითხოვს, და არცა რისად ჰსცალს სხვსა განზრახუად, პირველ განმტკიცებისა თვისისა, და რა სრულ უყოფს აგებულებასა თვისსა, მაშინ გონებაჲ მისი განვრცელდების და მიჰსწუდებისცა კიდემდე ყოვლისა სოფლისა მრავალ გუარითა განზრახვთა თვისითა.—აწ ამ გუართა დამჭირნოთა ნიეთთა მომჰოვნებელთა და მუშაკთა მისთა, რა გუარ ჰმართებს დაცუაჲ და შეწვენაჲ განსამკნობელად საქმეთა შინა მათთა, ესე ყოვლისა კეთილ-გონიერისა კაცისა უწყებულ არს და არცა ჯერ არს ვისიმე შეურაცხებაჲ, ვინაჲთგან ერთი მეორესა დამჭირნო არს; უკანაჰსკნელი პირველისა და პირველი უკანაჰსკნელისა დამოკიდებულ არს, და არცა ვის ძალუძს თქტმად თვისა უმჯობესობაჲ, ვინაჲთგან ერთი მეორესა

საკმარად ვიშტეებით და ერთი ერთისაგან ვგამოვიზარდებით ცხოვრებასა ჩტანსა, და ყოველი ერთად და თანაჰსწორად ვგარდავშენდებით უცნაურსა მას ჩტანგან საუკუნესა; ხოლო ოდესცა ვგავჰსინჯავთ, აქაცა თანაჰსწორად ვშობილივართ, და არაინ არს უმჯობეს ერთისა, არცა ვინ უარეს მეორესა, გარნა ყოველივე ერთისა გტამისა საერთოსა ასოდ, და ნეტარ არს ერი და უმეტეს ბედნიერ, სადაცა ბუნებითი ესე გაჰსინჯვულებაა დაივანებს საერთოსა შინა კეთილოვნებისა მათისა სავანესა.

თავი 9. სამოქალაქოთა მსჯულთა დადებისათჳს.

ყოველისა კეთილ-გონიერისა მსჯულის-მდებელისა თანამდებ არს, პირველად სამისა ნივთისა შეკრებაა, გინა გამოძიებაა, და მერმე ერისა თვისისა სასარგებლოასა მსჯულისა დადებაა. პირტპლად მდგომარეობაა ეამისა, მეორედ ჩტყვეულებაა ერისა და მესამედ ბუნებითი გაჰსინჯვულებაა, ურომელთაოდ შემზადებული მსჯული, მორჩილებისა ნაცულოად, მოიყუანს ერსა ურჩებასა და აღშფოთებასა, გინა უმჯობეს ყოველისა მსჯულისა იყოს იგი; ვინაა თგან ჩტყვეულებაა მათსა და ზნესა, ეუცხოვების, და რადგან ყოველი კაცი ვითა სხვსა და სხვსა სახისაა, ეგრეთჲტ სხუა და სხუა გაჰსინჯვსა და ზნისა; ვითა ყოველი ქტყანაა სხვსა და სხვსა ჰაერისა, ესრეთჲტ მას შინა მცხოვრებნი, სხუა და სხუა ჩტყვეულებისა, და ამისთჳს არა ეგების ერთისა ქტყანისა მსჯულისა მეორესა შინა დადებად, არა თუ შესამსვავესთა მათთა შეძლებისამებრვე მათისა, და ყოველისა მუკლისა მქონებელისა თავსა შორის თჳსსა, სიმტკიცისა მსჯულიერისა ჰმართებს დადებაა გულის-კმიერად და დიდისა სიფრთხილით, რათა არა დამჰირნო იყოს ცუთილებისა ქტმე შევარდნად, ვინაა თგან არა ჯერ არს და არცა სარგო არს ერთხელ დადებათა მსჯულთა ჰშორად ცუთლებაა. ხოლო რააცა შეეხების დამნაშავეთა კაცთათჳს, ყოველისა ზღვევინებისა მიწერად შესაძლებელ არს ღირსებისამებრ მისისა,

გარეშე მისა, რომლისაცა მიცემაჲ არ ძალ გედღას, მას ნურ წაუხვამ, და თუ იგი წა ხემელ იყოს სხვსად, მაშინ ვეცხვარს სიმაართლითა ჰსჯულისათა, მისიცა ზღვევაჲ, წესისამებრ ძტ-ლთა ჰსჯულთასა, სისხლისა წილ სისხლი და შემდგომნი. და რომელი არცა ბუნებისა ჰსჯულთა წინააღმდეგობს, გარნა ვჰგონებ მაშინცა სიკოცხლისა მინიკებად და საუკუნოდ ექსორიასა ღირსად, ვინაჲთგან ცოცხლისა სიკუდილი ყოველისა კაცისა შესაძლებელ არს, და აღდგინებაჲ მისი არა ვისგან.

თავი 6. ჰსწავლისათჳს შეცნაერებისა და კელოვნებისა.

ჰსწავლაჲ შეცნიერებისა არს განმანათლებელ თუალთა და გონებათა კაცთასა, და მომპოვნებელი გზისა ოდესმე უზრდელობით შეცთომილთასა. ჰსწავლაჲ არს შგავსი ნათლისა დღისისა, რომელსა შინა არა დამკირნო არს ბრწყინებულბაჲ სანთელთა, ღამისა სიბნელეთა შემწისა, და რომელსა შინა ვვალს კაცი, ყოველისა დაუბრკოლებელად, სადაცა ენებოს, რომლისათჳსცა ჰკამს შეუფლეთა ცდად განმრავლებისა ძტყანასა შინა თჳსსა შეცნიერთა კაცთასა, რომელი დიდად ჰშემწეობს უმეტეს მართებასა შინა ერთასა, და არცა ჯერ არს უმეტართა კაცთა მთავრობაჲ ვისიმე, ვითარ იგი ბრმაჲ ბრმისა წინა მძღვომელად. რაზომ განმრავლდეს შეცნიერებაჲ საკელმწიფოსა შინა, ვგზომ უღელი მეფეთა შერომისა შემსსუბუქდების, ვინაჲთგან შეცნიერთა კაცთა ერთისა სიტყუთა უადვლეს არს დამორჩილებაჲ, ვიდრე უგუნურთა ასითა განმარტებითა, და რაჲცა შეეხების კელოსანთა კაცთა, არა უმკირეს სხუთა ჰშემწეობს საკელმწიფოსა, რომელთა ჰსწავლულებითა ყოველი იგნ ნივთი საკმარი თავისა ძტყანასა შენსა ჰპოვნო, და არლა იყო დამკირნე სხუთა ძტყანასა შინა ძიებად, და ყოველი ძკრი მუნადმდე იეფად გიჩნდეს შეწეენითა კელოსანთა კაცთასა, და მგონიეს უამეს იყოს და სასარგებლოჲცა ნივთი იგნ ძტყანასა შენსა ნამუშავევი, გინა მკირეთა რაჲთამე უძკრეს გრჯდეს.

სხტასა ქტყანურთა ნივთთაგან, ვინაჲთგან ფასი იგი ქტყანურთა
სავე შენსა დაჰშთების და ერივე შენი ისარგებლების, და
შეირაცხვს შენთვს წარგებად, რადგან ყოველი მათი შენი არს,
და შენი ყოველი მათი.

**თხზა თ. საჭურჭელთა უმეტეს ისახელებასა მეფეჲს, ანუ
მშვლობისაჲ?**

საჭურჭელი, რომელსა ბუნებითადცა აქტს თავსა შორის
თვსსა თვსებაჲ ეღერისა, ფრიად მრავლის ხნით კაცთაგან გან-
დიდებულ არს, და ცათადმე აღწვენილ გრგვინვით სახელი
მარჯუტედ მკმარებელისა მისისა, გარნა არა ვისგან შესაძლებელ
არს დამტკიცებად საბედნიეროდ კაცთა შემოღებაჲ მისი, არა
თუ საუბედუროდ, რომლითა, შემოღებ-თგან მისით, ვგონებ,
უმეტესი რიცხვ მოწყვედილ არს მით, ვიდრე ბუნებით საჭურ-
ველისა სიკუთლილისა მიერ. და ამისთვს, არა თუ შემომღებ-
ლი მისი მკმარებელითურთ ვაქო, თუ კელნიცა მისავე გან-
ზრახვთ ჩტანდა მოცემულ იყოს ღმრთისაგან, განზრახუ-საცა
მისსა ვშევეუზარდები, და უძვრეს კბილთა მტაცებელთა მკეც-
თასა ვჰშევერაც მას, ვიდრე ურჩევულესად ასოდ კაცთათვს,
და ესრეთ მკმარებელი მისი, არა უსახელოვნეს არს მკმარე-
ბელთა დარიშხანისა, რომლითა უკანაჰსკნელი ესე უმეტეს
ერისა მოწყუტდასა შეიძლებს ერთისა ლიტრისა დარიშხანითა,
ვიდრელა პირველი ასისა ლიტრითა წამლითა, თუმცა ბორო-
ტის მოქმედებაჲ სახელოვნებად მისაჩნვეელ არს, და მგონიეს,
მეძიებელი ესე გუარათა სახელთა, რაზომ წინაშე კეთილად შე-
მმოქმედისა ჩტანისა ჰსკოდებს, ეგზომ ბუნებისა შორის თვსსა
წინააღმდეგობს, და არა ვიცი, რომლისა მკრით ელის თავისა
თვსისა სახელოვნებისა მიწერად, არა თუ მოძულეთაგან ნათე-
სავისა კაცთასა. უკეთუმცა ქეშმარიტისა სახელოვნებისა მე-
ძიებელ არს ვინმე, რაჲ არს უსახელოვნეს მშვლობისა? თუმცა
ძალ იღტას, რათა მეფობისა ზე-განკულებულ იყოს ყოველი

საქურველი და ნაცტლად მისა სიბრძნეა და გულის-კმეირებაა ზედან უფლებდენ, რომლითა პირტლისავე ბედნიერებასა მოუხუცა მქცევ იქმნეს ნათესაისად კაცთასა, და არცა ვინ აქუნდეს მას ჰსწორად თავისა სახელოვნებით, რომელირ გერეთ ვერავის მოეპოვნის, და პირის-პირ ამისა საქურველითა სახელოვანნი არა თუ მეფენი, ავაზაკნიცა მრავალნი უმჯობეს თავისა ჰპოვნოს, რომელთა სახენი წარსლევულთა ეამთავან მრავალნი წინა გვიენ. კელი და საქურველი კეთილ არს დასაცტლად სიცოცხლისა, არა თუ ოდენ უბრალოდ სისხლთა ღურად ერთისა ოდენ სახელისათჳს.

თავი ი. საეველთაოდ გასინჯეულობისათჳს.

ყოელისა კაცისა თანამდებ არს გონებისა თვისისა სარკესა შინა ქურეტად და გასინჯეუად გულის-კმეირად, თუ რაჲ ირს იგი, ანუ რაჲსა ზედა დაფუძნებულ არს ცხოვრებაჲ მისი, ხოლო უკეთუ ვინმე შემძლებელ იქმნას მას შიგან ჰსწორად თავისა დანახუასა, ვერასა ვჰპოვნებთ ქირით შობისა, შერომით ცხოვრებისა და მჰსწრაფელ არა რად შეცუალეებისა მეტსა. გარნა რაზომცა სარკეჲ ესე გონებისა ჩტანისა დაბინდებულ არს ორთქლითა თავ-მოყუარებისა ჩტანისათა, ეგზომ გონებაჲ ჩტანი შეცდომილ არს ქეშმარიტისა გზისაგან. ამისთჳს ყოველნი წინააღმდეგად ვჰხედავთ, და სრულიად სხუასა ვჰგონებთ. შობასა ჩტანსა ემივიჩნევთ შტაბით, ცხოვრებასა ჩტანსა განცხრომით, და დღეთა ჩტანთა დაუსრულებით. და უკეთუ ესე არა ესრეთ იყოს, ყოველნიმცა თავსა ემოფეგნეთ და საზომსა თჳსსა არა ვჰშევესცილდეთ. მეფენიმცა არა გარდაჰკედენ სამძლუარსა დიდებითა თჳსითა. მთავარნიმცა არა მალლოობდენ კარისხითა თჳსითა. მედარნიმცა არა იქებოდენ სიმახვლითა საქურტლისა თჳსისათა. მღუდელნიმცა უშურველად და უსასყიდლოდ იკურთხეოდინ. ვაქარნიმცა არა მეტისა სარგებლისა მიძიებელ იყუნენ. გლეხნიმცა უღრტკნველად

შერებოდნენ, და ყოველნიმცა იყვნენ დღე-კეთილობით და ბედნიერობით, განზრახვამებრ პირტალითგან კეთილად შემწულქმედისა ჩტანისა, რომელი არს ყოველისა უმაღლესს, და ჩტან ყოველნივე თანა-ჰსწორ წინაშე მისსა, რომელთა იგიმცა გვექმნების შემწედ, რათა ემოვეგნეთ გონებასა და ვგანვატარებდეთ მოკლესა ამას ცხოვრებასა ჩტანსა მშვიდობით, რათა არა წინააღმდეგად ვგამოვჰსწნდეთ წინაშე მისსა საუკუნესაცა.

მცირე ვჰყავ კირბ, ვაუბენ პირბ, შესაწევნელად მამულ-
[თა თვისთა,
სიყრმითგან ჩემით, ქქა წასაჩემით, შევეუპყრავ შურსა კეთილ-
[თა ვისთა,
თუ ჩემებრ ძმანი, ცდილობდენ სხტანი, ბედნიერ ჰყოფდენ
[ყოველთა მისთა,
არ ჰქონდესთ თვისი, ივასხონ სხესი, კტლავ შეიწევდენ ზე-
[ძალთა ღმრთისთა.

თეჯაგა. თელავის სობორო ანუ ირაკლი მეორის კარის ეკლესია აშენებულია ირაკლის მიერ 1798 წელს. ეკლესია ოთხკუთხედიანია, აგურით ნაშენი, სიგრძე აქვს 21 ადლი და 14 გოჯი, ვანი 13 ადლი და 13 გოჯი. უკან, დასავლეთის მხრით მიშენებულია ოთახი ახალია, შესავალი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. ფანჯარა 4 აქვს, ორ-ორი ჩრდილოეთით და სამხრით. საკურთხეველს 3 ფანჯარა აქვს. ხელობა შენობისა მდარეა. წინეთ ეკლესიის კანკელი შემკობილი ყოფილა აბრე-შუმის ქსოვილზე დახატულის სურათებით, რომელნიც კათოლიკეთა მისიონერებს უძღვნიათ საქართველოს შეფისათვის (ირაკლისა თუ გიორგისთვის დაქვემდებარებით არ ვიცით). პირველ შეხედვითვე ეტყობა, რომ ეს სურათები კათოლიკე ნამუშევარი არის, სურათებში აღმოსავლეთის ჩვეულებრივი სახეები სრულებით არ შეგხვდებათ. ამას გარდა ქართული წარწერები, ეტყობა, მხატვარს მიზანძვით ვადმოუღია ქართულის ნაწერიდან, მაგრამ ყველა ასო ისე ვერ გამოუყვანია, როგორც საქირო იყო და ამიტომ არა ჩვეულებრივი სახის წარწერები გამოსულა. არ ვიცით, რისთვის დაუწუნებიათ ეს თავისებური ისტორიული სურათები, მოუგლეჯიათ ისინი და ახალი კანკელი გაუკეთებიათ ეკლესიისთვის 1888 წელს. ეს ძველი იტალიანური ხელობის სურათები მე რომ ვნახე ცალკე

ინახებოდა ეკლესიაში და ტფილისის საეკლესიო მუზეუმში. წევრთა სხდომაზე განაცხადე სურვილი მუზეუმში განთავსებად ეს ნაშთები, მაგრამ ვგონებ ჯერ არ ჩამოუტანიათ. მოგვყავს აქ წარწერები სურათებისა, რომელნიც მათ ზინაარსს გვაჩვენებენ:

1) მოსემ იხილა მაყლოვანი, 2) დავით და კონსტანტინე, 3) დაბადებაჲ ქრისტეს. დიდება მალალთა შაღა დიდისა, 4) წმ. ანტონისა, 5) მაცხოვარი, 6) მთავარ ანგ. მიხაილ, 7) მიძინება ლთისშობლისა, 8) წმ. ლუარსაბ, 9) დანიელ იხილა გამოკვეთილი, 10) წმიდისა მოციქულთა სწორისა ნინოსი, 11) ყდ წმიდა, 12) სამება, 13) ანდრია კრიტელისა, 14) ელისაბედ და მარიამის ხილვა, 15) ანგელოზები ეჩვენა მწყემსებს, 16) კვერთხი არონის აღმოცენებული, 17) ეგვტეს წასვლა, 18) ხარება, 19) წმ. ქეთევან, 20) წმ. მოწ. არჩილი, 21) ყდ წმიდა, 22) სერგია და ბაქოსი.

ეკლესიაში კედლებზე ჩამორიგებულია სურათები თორმეტთა მოციქულთა ახალი ხელობისა, როგორც ეხლანდელი კანკელი.

ძველ ნივთებთა შორის აქ ინახება:

I. ხატი ოქროსი მთავარ ანგელოზთა მიქელ და გაბრიელისა, 325 × 244 სანტიმეტრი, წარწერით: „მიქელ გაბრიელ. შუაში გამოხატულია მაცხოვარი. ხატს აწერია:

1. დიდო: . მთერ ანგელოზხო: შხ: გუყყყ-
2. ენით: წინაშე: ლა: მსაესა: თქვენსა: ირ-
3. დიშერს: ძით: და: მეცხედრით: ჩუენტ. რომ-
4. ელმან: მოვაქედინე ხატი ესე: ქქსა: სოზ: . (1589).

II. ხატი მაცხოვრისა ოქროსი, 21,4 × 15,5 სანტ., შემკობილია 14 ლალით, ორი ზურმუხტით, შვიდი ფირუზით და ექვსი მარგალიტით. ზემოდ გამოხატულია ყდ წა, ივ ქე, იწე მახარობელი, ქვემოთ—გედეონი, დავითი და იესე. ხატს ზუკურად აწერია:

1. ქ: იო: ქე: ძო: ღო: მცველ: დ
2. მფრელ: გოქმნ: ორთე: შიო: ცხ
3. ოვრსა: ჩნ: მეფსა: აღონდრს: ტ: მც
4. ხედრსა: ჩნსა: დდფლსა: თნთნის რმ
5. ელმნ: მექდინთ: ხტი: ესე: მცხოვრისა
6. ტ: შვმევეით: თვლითა: დ: მრგლტი
7. თა: წრს მრთებლდ: მფშსა: ჩუნის
8. ა: ტ: ცღეთა: ჩთა: შსნდობლდ:

III. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, 33 × 24 სანტიმეტრი, ზედ გამოხატულია ხე და ხის ძირში ცული. ხელში ნათლისმცემელს აქვს ეტრატი, რომელზედაც ხუცურად აწერია: „აჰა ესერა ცული ძირთა თანა ხეთასა ძეს წლმნ ხემან რნ არა გამოიღოს ნწყვი კეთილი მოეკეთოს.“ წარწერა ხუცური აქვს: წა ი ე ნთლისმცემელი. და შემდეგ:

1. წო: იე: ნთლის: მცემელი:
2. მზ: ექმნ ორთვე: შნა: ცხოვრებს
3. ა: მშკობსა: დ: მდბლსა: შნსა: ერდშრს: ამინ:

IV. ხატი ღვთის შშობლისა ოქროსი, რუსული ხელობისა, 22 × 17,5 სანტიმეტრი.

V. ჯვარი ხისა ათონური ხელობისა, ვერცხლით შემოჯედილი.

VI. საცეცხური ვერცხლისა.

VII. სახარება 1709 წელს დაბეჭდილი მშვენიერის, ოქროთი შემკობილის, უღით, მოსკოვში გაკეთებული.

VIII. ხომლი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. ჩვენ ქართლისა და კახეთისა და სხვათა მპყრობელმან მეფემან ირაკლი მეორემან გავაკეთებინეთ კვამლი ესე თელავს კარისა: ღვთის-მშობლის ეკლესიისათვის კარის წინამძღვრობასა ამბაკომისასა ქვეჭავჭავისასა მხევალთ ესე წელსა ჩდბგ: ამისა

ზედამხედველი მღვდელი იოსებ კარისა და მუშაკი უფროსი გაბრიელ: მისხალი...

IX. ჯვარზე, რომელიც უნახავს ბროსეს და რომელიც მოუპარაეთ 1895 წელს წერებულა: ეს წმიდა ჯვარი და წმიდა ბარძიმ-ფეშხუმი გაკეთებული ორის თეფშით და თავისის გოვზ-კამარით და ეგრეთვე წმიდის სახარების ოთხი დასაკრავი ფოლაქი, მახარებელი, შუაზე მაცხოვარი და მეორეს გვერდზედ ფოლაქები მძიმეთ დაფერილი მე კარის წინამძღვარმან ამბაკომ ქავექავაძემ მოვატანიე კარისა ღეთისა მშობლისათვს:

X. მეორე კანდელზე წერებულა:

თელავს დიდ საყდარში არის შეწირული ესე კანდელი: ამ ეკლესიიდან ამის გატანას ნურავინ იკადრებს, ვითარცა მხრეკელი ეკლესიისა უღირდეს: გიორგი. ეს გიორგი უნდა იყოს მეფე გიორგი მე-XII. *)

ხელთაწერება.

I. თარგმანებაჲ მათეს სახარებისაჲ ძველ ქალილზე მე-XII-XIII საუკუნის ხელით. 44 X 32 სანტ., თავი და ბოლო ჰკლებია და მეთვრამეტე საუკუნის ხელით არის შეესებული დაკლებული ძველი ტექსტი, მაგრამ სრულიათ არც ეს დამატება დაცული. სულ დაცულია „ფშბ“ კაბადონი.

1) „მე-საგ“ გვერდზე მხედრულის მერმენდელის ხელით სწერია:

ქ. მე. ფ.დ. კოდვილმან მღვდელ. მონაზონმან. გერმანემ. ფრიადი. სურვილი. და ტფიალება. მჭონდა. წიგნისა. ამის. და. ახალციხელი. მღვდელი. იოანე. გავგზავნე. ვარძიას. და, იმან. მიყიდა. წმიდა. ესე. მათეს. თავის. თარგმანი. ფასი. მივეც. შვიდი. თუმან[ი]. ორი. თუმანი. თავის. გასამსჯელო. ხუთი მინალთუნი. მოსაცხოველები. ხუთი. მინალთუნი. შესაკრავი. მაგრა. თუ მეცნიერი: კაცი. გასინჯავს: ფასი: არა.

*) ნაბ. ბროსეს Voyage, 1 Rap. p., 63.

სძეს. ვინც. იბილიდეთ. შენდობით. მომიხსენებდით. სუფიანსა. იქმნა. წმიდა. წიგნი. ესე. იანვარს ა ქკსა. უ:.

ამავე. ქკსა. აპრილის. კბ: მეთუ ვახტანგ. წაბძანდა. ისპანს. ყენთან: ვნახოთ. ღთი. რას. მოწყალებას. მოუცლენს. საქართველოს:-

2) ამას ზემოთ ძველი მხედრულით სწერია: ქ. ღმერთო: და წმინდაო; იოვანე: მახარებლო: შე[ი]წყალებ: სული: ქაი-ხოსროსი: ათაბაგის: ვინცა: შენდობა. ბძანოთ. თქუენცა: შე-გინდეს: ღნი:

3) პირველი წარწერის ქვემოთ ხუცურად სწერია: არს. ქეშმარიტად. ღივ-სულიერი. წიგნი. ესე. თარგმან-ნი. სახარებისა. მათესი. მათის. შეფობის. სიმალლის. შეფისა. ირაკლი. მეორის. კარის. ეკკლესიის კარისა ღის შშობლისა თელავს ქკს უბბ *

4) „სევე“ გვერდზე ტექსტის ხელით და კინოვარით სწე-რია: ქე შე სლი ნიკზისი.

5) „ტკვ“ გვერდზე ტექსტის ხელით: ქე შე ატნი (ანტონი).

6) „თ“ გვერდზე, აშიაზე ძველი მხედრულით: ყდ წმიდაო. იონე მახარებლო. შეიწირე. მცირე. ესე. შესაწირავეი. მათე. მახარებელის. ნათქუი. ამა. შენის. მოსახელის. იწე. ოკრო-პირის ქრისტეს. პირის. პავლეს. მიერ. მოცემული. თქუენდა]... ევე (ერისთავთ) ერისთვის. აბუსერისაგან(?) თქუენთვის მოკრთებული(?)... (წაჭრილია აშია). შემდეგ ფურცელზე:

ქ: აწ. ვინც. და რამანც გუარმან. აღამიანთამან რაიცა. მიზეზითა. მოუშალოს. წმიდას. მახარებელს. რისხავსცა... (ქაჭრილია).

7) „აე“ გვერდზე ტექსტის ხელით: მოვა გლახ ეში ოდეს ამისი მწერალი მიწა და მტუარ ქმნილ იყოს შშნ—შე სლი ნი ქე ძვრ უკსნდლო.

* ქორანიკონი ასო მთავრულით სწერია.

8) „პღ“ გვერდზე ძველი მხედრულით: ჩემმა შეიღწაჲ: მცხ: II
ივანე არც...

9) „პკ“ გვერდ.: ივ ქ ე: შე: ანტონი ვარძიელი:.

10. „რიბ“ გვერდ.: არა ტექსტის ხელით ხუცურათ: სულ-
სა: გაბრიელსა: გაბრიელს: შნ ღწ.

11) „ფი“ გვერდ.: ტექსტის ხელით:
ღო შე ვაშყმაძე*) ნიკოლოზ და მისი შეუღლე შა-
შადლხს შნ ღწ.

12) „ფლა“ გვერდ.: ტექსტის ხელით:

ღო შე სლითა ბასილისა.

II. დაბადება მხედრული ხელით ნაწერი, ქალაღზე,
37 X 26 სანტიმეტრი, თავი და ბოლო აკლია, აგრეთვე აკლია
შიგა და შიგაც და ეს ნაკლები აღნიშნულია ყოველთვის, კინო-
ვართ ნაჩვენებია, თუ რამდენი ფურცელი აკლია. ხელი მე-
ჩვიდმეტე საუკუნის უნდა იყოს.

ერთ აღგილას ტექსტის ხელით უწერია:

კოდვილს ელენესათვს შენდობა იყავნ.

ქ. როსტომ როჭიკაძე.

არა ტექსტის ხელით უწერია:

ქ. ღთო აცხოვნე და აღღეგრძელე ამისი მწერალი ნი-
კოლოზ. ნიკოლოზ კათალიკოზი (ჩართულათ უწერია ეგ
ორი სიტყვა).

ერთ აღგილას ხელჩართულათ აწერია: მეფე ერეკლე.

შემდეგ არა ტექსტის ხელით სწერია:

ქ. განცვიფრდი კაცო გულითა, რა ნახო ღეთისა ნებანი.
ემონე შდაბლად, ნუ რიდებ, არ მოგცეს სულსა ვნებანი.
კაცთ გითხრან მადლიერობა, ანგელოზთ მრავლად ქებანი,
ორღანოთ გაქონ წინწილით, ქნარს გიცენ ებან ებანი.

სეკდემბრის აგ. ქქს უუ.

სხვა აღგილას არა ტექსტის ხელით:

*) ვაშყმაძენი გვართ ელა გურიაში, სოფელ ლეხოურში, ცხოვ-
რობენ.

ოდეს ზორაბაბელ ისრაელთა კვროს მეფე გამოართვა ბა-
 ბილოგენით იერუსალიმადე მოიყენა ოცდა თუთხუთმეტრი
 ხუთას და ოთხმოცი იყო ამათი რიცხვი. რუსთველმან აღე-
 რაცხე ნიკოლოზ ესე ესრეთ. ამაში ოთხი ბევრი ორათას
 სამას სამეოცი სწერია. ჩვენ ამას ხათ ძენი ვიანგარიშეთ თვი-
 თოეულად და რიცხვი ეს მოვიდა. ამაში უფრო კვშმარიტი
 ეწერება. აწ თქვენ აღრაცხეთ, ვის გინდოდეს...

მე ყოველთა კაცთა უნარჩველესმან ფდ უბადრუკმან
 ფარემუზ ზრდილმან ბესარონისამან და მონაყოფილმან დედო-
 ფლის თამარისმან ასე აღვრაცხე მათი წიგნი... და დიდათ
 შწუხარე ვიქმენ უსაქმოებისათვის და ბედნიერის ყვენის ბრძა-
 ნებით მეფე და დედოფალი ქვეით ბძანდებოდენ იმ შეწუხება-
 ში ესე ვიკითხე და ეს ასე აღრიცხული ვპოე... მე აღვრაცხე
 ოცდა თხუტმეტი ათას შვიდას ოთხმოცდა ათ ჩვიდმეტი.

III. გულანი ხუცური ხელით ნაწერი მეჩვიდმეტე-მეთვრა-
 მეტე საუკუნისა, 26,5 X 24 სანტიმეტრი. დაწერილია ქალაღდ-
 ზე, უდა აქვს. თავი და ბოლო აკლია.

IV. ძველი აღთქმის ისტორია, მხედრული ხელთნაწერი
 უდაში, 28,5 X 27 სანტიმეტრი, თავი და ბოლო აკლია.

ფერასცვალებას კელესია ანუ ფორჩაბაშუბას რუსაშვილე-
 ბასა. ეკლესია ოთხკუთხედია, კვით ნაშენი და შიგნით შე-
 ლესილი. სიგრძე აქვს 31 ადლი და 9 გოჯი, ვანი 16 ადლი
 და 9 გოჯი. დასავლეთით მოშენებულია კოშკის მსგავსი შე-
 ნობა და მასზე სამრეკლოა წამოდგმული ექვსი არკით. კედელ-
 ში დატანებული სათოფეები უჩვენებს, რომ ეხლანდელი სამ-
 რეკლო წინეთ სიმაგრეც ყოფილა, შესავალი აქვს დასავლე-
 თით და ამავე მხარეს არის ორი ფანჯარაც. შიგნით ეკლესია
 იყოფა სამ ნეფათ, შუა ნეფი მბაღლებულია სხვებზე, გუმბათი
 დამყარებულია ოთხ სვეტზე. კარი აქვს ჩრდილოეთის მხრით
 და მეორე სამრეკლოდან დასავლეთით. ფანჯარები აღმოსავლე-
 თით სამია, შუა საკურთხეველში ერთი, დიდი, და თითო პატარ
 პატარა გვერდებისაში. თვით საყდარს ოთხი ფანჯარა აქვს,

ორ-ორი ჩრდილოეთით და სამხრეთით. კანკელი ხისაა, ათორმეტთა საუფლოთა სურათები დახატულნი არიან ხეზე ქართული წარწერებით. ეკლესია განუახლებია ბეჟან ყორჩიბაშს მეთექვსმეტე საუკუნეში. ეკლესიაში ჩვენე ნახეთ შემდეგი წიგნები:

I. პირი ღვთისა ვერცხლისა, ოქრო დაფერილი არშიით, 68 X 52 სანტიმეტრი, ხატს ამკობს 14 ღალი და 25 ფირუზი. სირმით ნაკერი სულარი შემოუწირავს ანასტასია პოსტნიკოვისას 1860 წ.

როგორც მოგვითხრობს ზეპირ გადმოცემა, ეს ხატი უნახავთ მიწაში ჩაფლული მე XVI საუკუნეში. პირველად ის ყოფილა მოტანილი ათონიდან წმ. ანტონის ხატთან ერთად, რომელიც ეხლა იყალთოშია.

II. ხატი ღვთის მშობლისა ძითურთ წარწერით: ყ'ღ წ'ა ივ ქ'ე შემდეგ სწერია:

შემო(ვ)სწირე ხატი ესე ამა თელავის ღვლავების ეკლესიასა ესე ღვთის მშობელის მარიამის ხატი სულისა ჩემისა საოხებლათ მე თელავში მცხოვრებელმა მიხაილ დავითის ძემ დაბავშოვემა. წელსა ჩენე, აპრილს.

III. ვერცხლის ფეშხუმი, ირგელიც უელის მხედრული წარწერა:

ქ. მე ივანე ნაზირს მამირთმეფია ღვთებისათჳს თჳს ჩემ სასულიეროთ მოსახსენებელთ სეფისკერისთჳს მისხალი ნიგ, ქკს უოც (1800 წ.)

IV. თეფში განსაზავებელი წარწერით:

ქ. შენ ღ'თ მთავართა ღთაებასა სახურსა გიძღვენ კინი ესე შესაწირავი. ს'ღ საქართველოს მეფის გიორგის ასულმან ბარბარე და თანა მეცხედრემან ენდრონიკასშვილის სკმონისამან მიიღე ესე ვითარცა ქვრივისა მწელილი და ნაცულად მამანიქე ხორცთა კურნება და სულსა ღბინება სამარადისო მისხალი კამ.

V. ხელით მოქარგული დიდი ხატი წმ. ნიკოლოზისა, რომელიც შემოუწირავსა კნიაენა დარია რამაზის ასულს, სივეისა 1863 წელსა.

VI. ჯვარი ხისათონური, ვერცხლის არშიით.

VII. ჯვარი უბრალო რამოდენიმე ფირუზით შემკობილი, მხედრული წარწერით:

ჩემის შვილის გლახას სადღეგრძელოთ. ქ, კილუტის პეტრემ შევწირე ღთების ეკლესიას.

VIII. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: ეჰა რომელმან: კმენ: ყოველი: დასაბამი: და: ილიდები: ყოველთა: არსთავან ექმნები შემწე ყოველსა მოსავს შენისა აწ მექმენ მე შემწე: და სასოკბის: შენისა: მონდობით: ვიქმენ: ყანდპარს: მსელელი ყორჩიბაშიშვილი ბარამ და შევარდი ვანსაცდელს: ფრიადა და ვევედრე ხატსა სასოა: და შესავედრებელსა ყოველსა ქრესტანეთასა რომელი მინდობილი შესავედრებელისა ჩვენისა სამკვიდროსა ხატისა მღთებისასა თელავისას მინდობითა ვიქმენ კვადად (sic) თაყვანისმცემელი ტაძრისა შენისა რადგან შენისა მონდობით ვიქმენ მოსული ვიგულისმოდგინე მცირე ესე შესაწირავი და შემოგწირე ბარძიმი სესე (sic) სატასა შენტასა (ხატსა შენტასა) მე ბარამ ყორჩიბაშიშვილმა რათ(ა) შექმნა ჯერსა ყოველსა მკველი მოსახსენად მამა დედათა ჩემითა ვინც შესწიროთ სულითა მსხვერპლი შენდობა ბძანეთ ამინ. ქორნკოს უკვ: თეს სექტენბერსა დ.

IX. ვერცხლის ფინჯალი, დოქის მომზავსო, მხედრულის წარწერით:

ქ: ყლ: წმიდასა: ეკლესიასა: ღთებისასა: შემოგწირე: კნინი: ესე: შემწირავ: მე: უნდა მან კეველმან მეფის ასულმან ვარვარამ იმრთმელე ესე და ნაცვალ მაგე კურნება სენტა და საუკუნო დიდება თანა მემკებდრით და ძით ჩემითურთ ამინ წელსა ჩღეთ: მისხალი ო:

X. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით: ქ. ხარაზი მარტირუხას შვილი ვიგოლას შეწირული ღვთებისა.

XI. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით: შამოგწირე: ყორხი: ბაშის: შვილმა: დიმიტრიმ: კეთებას საღიწი ნებელად ჩვენთა მისხალი ლ.

XII. ღეთის მშობლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, უზის ერთი დიდი ლალი და ოთხი სხვა ძვირფასი ქვა, 27,5 X 23 სანტიმეტრი.

XIII. ჯვარი ვერცხლისა, წარწერა არა აქვს.

XIV. ვერცხლის საცეცხური წარწერა არა აქვს.

XV. ხატი წმ. ნიკოლოზისა 9 X 8 სანტიმეტრი. წარწერა არა აქვს.

XVI. შანდალი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: ბატონის: შვილმა გიორგიმ: მოგიძღვენით მღთების საყდარსა შამდანი (sic) ნურავენ იკადრებს გამოწირვად მისხალი რაჟი: ყორჩბაშანთ საყდარში ხთების ხატსა.

XVII. ვერცხლის სადგისი.

XVIII. პატარა ხატი მაცხოვრისა შემკობილი მარგალიტებით 6,5 X 6 სანტიმეტრი.

XIX. ხატი ღეთისმშობლისა ვერცხლისა 13 ძვირფასი ქვით შემკული; 32 X 27,5 სანტიმეტრი.

XX. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით:

შემოგწირე შენ თელავის ღთების ეკლესიას კენიანა გუქამ მაყოლისმ ჩემის ძის თონიკეს სადღეგრძელოდ და ჩემის სულის საოხად ჩუგბ წელსა მარტის 6 დღესა.

XXI. ჯვარი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. რამაზ ყორჩბაშის შვილის ქერიემა და ობოლმან დავითმან შემოგწირეთ ჯვარი ესე თქვენ ბრწყინვალეს ხეთებას ჩვენად საღღეგრძელოდ და სასულიეროდ თიბათეს 4, ქკს უოკ. (1787). მისხალი მკ:

XXII. სეფის კვერის თეფში ვერცხლისა, მხედრულის წარწერით: მე ივანე ნაზირს მიპირთმეფია ღეთაებისათეს ჩემ სასულიეროდ მოსახსენებელად სეფისკვერისათეს, მისხალი ნაკ.

XXIII. საბურველი ხელთუქმნელისა ხატისი, შეწირულია მარიამ დედოფლის მიერ, მეფის გიორგი მეთორმეტის ცოდვისა 1797 წ.

XXIV. ფეშხუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით: საქართველოს მეფის ირაკლის ძის გიორგისა. მისხალი 1786 და ნახ: (ნახევარი).

XXV. კამარა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით. საქართველოს მეფის ძის გიორგის არის, მისხალი საე *). ძველ გალავანთან არის წყარო, რომელსაც ძველ გალავანის-წყაროსაც უწოდებენ და უკუდავების წყაროსაც თავის სიკარგისათვის. ამ წყაროს ქვაზედ სპარსულად აწერია „ჰაჯი-ბენ-სალიან“, აღმათ სახელი წყაროს ქვით შემომზღუდელისა **). ძველი გალავანი შემორტყმული ჰქონია ეხლა დანგრეულ სიმაგრეს სამხრეთ აღმოსავლეთის კედრით ეხლანდელი ქალაქისა და როგორც ამბობენ აუშენებია კვირიკე დიდს, კახეთის ქორიკოზს. რომელმაც იწოდა თავის თავი მეფედ და გადაიცივლა 918 წელს.

ამის ახლოს მოიპოვება ძველი ეკლესია, რომელიც ერთხელ ქართველების ყოფილა, ხოლო შემდეგ დროებში მიუციათ სომხებისათვის. ქვემოთ ძველი ქალაქისა არის კიდევ წყარო, რომელსაც მაწანწარას წყარო ჰქვია. ამ წყაროს ქვაზედ აწერია: აღვაშენეთ წყარო ესე მოსეს გრიქუროვმა და მეუღლემან ჩემმან სულის მეოხეთ ჩვენ ჩყლდ ***).

ეკლესია ვახვახაშვილებისა. ეს ეკლესია ოთხკუთხედი, აგურით ნაშენი, სიგრძე აქვს 15 აღლი და 9 გოჯი, განი 8 აღლი და 13 გოჯი, თანჯარა სამი აქვს: თითო აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთით და სამხრეთით. სამხრეთისავე კედრით მოშენებული აქვს ეგვიტერი, რომელზედაც ამართულია პატარა

*) უკანასკელი ექვსი წარწერა ნახე ბროსეს Voyage-ში, Rapp. I, p. 61-62.

**) ibid.

***) ibid.

სამრეკლო, ექვსი არკით, ეგვეტერს სამი ფანჯარა აქვს, დაბნულია რულია საყდარი კრამიტით. სამრეკლოზე ორი ზარსა-ჭკიდისა მხედრულის წარწერებით:

პირველზე, რომლის დიამეტრი 37 სანტიმეტრია:

ემა შენ ზეშთა ღ'თთ მთავრისა პირითა წამებულთა, უფროსად ნაშობთა შორის დედათასა, დიდო ქადაგო, კარისა ღთისა ნათლის მცემელო წმიდაო იოანე, ჩვენი მოტყინარის გულითა შენდამი მსასობელნი და ცვა ფარვათ მინდობილნი ვახვახისშვილი ბაზიერთ უზუცესი და მანდატურთ-უზუცესი ზაალ, გიძღენი მკირეს შესაწირავსა ზარსა საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ანნას ძისა ჩემისა დიმიტრის აღსაზრდელად და ასულთა ჩემთა კეთილ-დასაცველად. თთვესა იენისსა დ განკორციელებითვან სიტყვისა ჩდ.ა.ე.*)

მეორეზე, რომლის დიამეტრი არის 30 სანტიმეტრი:

ჴოი შენ ახოვანო სტრატიატო და მენო მკედარო წ'ისა სამებისაო დიდო მთავარ მოწამეო გიორგი ჩვენ შენდა შემოვრდომილნი და ცვა ფარვათა ქვეშე შენთა მყოფნი ვახვახისშვილი ბაზიერთ-უზუცესი და მანდატურთ-უზუცესი ზაალ გიძღენი კნინსა ამას შესაწირავსა ზარსა ამას სასაფლაოსა ჩვენისა ეკლესიასა აღსაზრდელად ცოდვათა და საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ანნასა და ძისა ჩემისა დიმიტრის აღსაზრდელად და ასულთა ჩვენთა კეთილ დასა-ცველად თთვესა იენისსა დ ქვს აქეთ ჩდ.ა.ე.

ამ ეკლესიის მახლობლად ბროსეს უპოვნია ქვა, რომელიც ეხლა აღარ არის დაკული და რომელზედაც წერებულა:

დიდება ღმერთსა სრულ მყოფელსა ყოველთასა. სრული ქმნა ზღუდე ესე ქვთკიროვანი მეფისა თეიმურაზ მართლმადიდებელისა ძისა საქართველოს მეფის ერაკლესა და დედოფლობასა დედოფლის თამარ კეთილ მორწმუნისა ბატონის-შვილის ერაკლესზე ბაგრატიონისა: შრავალ ეამიერ ყოს ღმერთმან ცხოვრება მათი. ჩვენ მათ მიერ წარმართებულმან ბაზიერთ-

*) ბროსე შეცდომით კითხულობს ჩდ.ა.ე (Vyage, I Rapp; p. 59).

ხუცის ძემან. თუთ ბაზიერთ უხუცესმან ზაალ და ძმამან ვახუშტიმ აღვაშენეთ და სრულ ვყავით [შენობა მა]თი და აწ შევეცა გვედრებით მხილველთა ამის ნაშრომისათა და აღმოშკითხველთა ძეგლისა ამის შენდობით...

ეს წარწერა თუმცა ცხად ჰყოფს, რომ ზღუდე თელავის სიმაგრისა ირაკლი მეორის დროს არის აღშენებული, მაგრამ ყველა ცნობების შეთანხმება შეუძლებელია, ვინაიდან ირაკლი ქართლის მეფედ გახდა 1762 წელს, დედა მისი თამარი გადაიკვალა 1746 წელს. ბატონიშვილი ირაკლი გარდა ირაკლი მეორისა იმ დროს ცნობილი არ არის და თუ ეს ირაკლი მეორეა, რად იხსენიება ერთ და იმავე დროს საქართველოს მეფეთ, როდესაც ის დედის სიკაცებლში მარტო კახეთის მეფე იყო? სამწუხაროა, რომ ეს ქვა დაკარგულა და ჩვენ აღარ გვაქვს შეძლება წარწერა შევამოწმოთ ნამდვილს.

იკვადთა. იყალთოს გუმბათიანი მონასტრის აღწერაზე არ შევჩერდებით. ეს ცნობილია. *) ძველი მონასტერი განახლებულია იოანე ბოდბელის მიერ და ეხლა კირით არის შეთეთრებული, როგორც თითქმის ყველა ეკლესიები კახეთისა.

აღმოსავლეთის კედელში ეკლესიისა დატანებულია პატარა ქვა ზედ ამოჭრილი ჯვართ და ძნელად გასარჩევი ხუცური ხელით. ქვა შერმა ჩასმული ეკლესიის კედელში. წარწერის ზოგიერთი სიტყვები ვგონებ ასე იკითხება:

გლახაკი მათე.. და შვილი ლ'ონ.. ან.

მე გლახაკი ცოდვილი.. მომიხსენე.. ან.

ნავთუბა.

I. მაცხოვრის ხატი ვერცხლისა, 32 × 36 სანტიმეტრი, ქვემო აშიაზე მხედრულად აწერია:

I:.. თუთ მამულისა არსებისა ხატო უცვალეებლო სიტყვაო ღ'ო პატივად შენ პირმშოსა საბისა შევამკვე ხა-

*) იხ. Д. Бакрадзе. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ христіанства, стр. 73. Brosset, Рарр. 1, р. 75—76; Исседіани, Путевыя записки по Кахетіи, стр. 88—90. Муравьева. Грузія и Арменія ч. 1, стр. 190—194

2. ტი ესე შენი და მოუძღვანე ტაძარსა ღმერთებისასა წისა მამისა არსენი იყალითოვლისასა შშობელთა ჩემთა სასაფლაოსა მონამან შე
3. ნმან მაყაშვილის ომანის ძემან ბოდბელ მიტროპოლიტმან იოანე სალხინებელად ჩემდა და შშობელთა ჩემთა და ძმათა
4. საუკუნოდ სახსენებელად:.
წელსა ჩდჟ. (მისხალი) რღგ.

II. სამების ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, 44 X 33 სანტიმეტრი, ზედ აწერია:

ღირს არს და ჰეშმარიტ თაყვანისცემა მამისა და ძისა და წისა სულისა სამებისა ერთ არსისა და განუყოფელისა

III. საცეცხლური ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

1. ძეო და სიტყუაო წისა მამისაო, რმლი განცხადენ იორდანესა
2. შინა და კმა მამისა გწამებდა ძედ საყუარელად და სული
3. სახედ ტრედისა იხილვა შენ ზედა სულსა ჩემსა შევავედრებ შენსა
4. სახიერებასა უღირსი ბოდბელი იოანე ჩედა წელსა, მისხალი სე.

IV. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

შემწირველი წისა ამის ბარძიშისა და განმახლებელი სდამალლების ეკკლესიისა ყოველთავე შენებითა შიგნით და გარეთ და ეკკლესიის სამკაულითა ყთავე გიძლუნი შენ წისა მამასა ზენონს საოხად სულისა ჩისა და მოსახსენებელად შშობელთა ჩემთა და ძმათა ყდ სამლტედლო ბოდბელი მიტროპოლიტი მაყაშვილი იოანე ომან მაყაევის ძე წელსა ჩეკწის აგვის[ტო]სა: ა: მისხალი რღგ.

V. კოვზი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ბოდბელი იოანე მაყაოვ.

VI. ფეშხუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

შემწირე მშობელთა ჩეთა მონასტერსა და ათორბმეტსა ასურელთ მამათაგანსა ზენონ და არსენი იყალთოელსა შეიღოსა გაბრიელ ბერმა მაყაშვილმა მოსახსენებლად მშობელთა ჩემთა და ძმათა ფეშხტნი ვარსკულაფი კოვზი ლახვარი ტაკუკი განსაზაებელი.

VII. მაცხოვრის ხატი, ოქროცურვილი ვერცხლით შექედილი, 32×27 სანტიმეტრი, ქვემოთ მხედრულით აწერია:

1. ქ. მე იყალთოელმა ზამთარულმა ვეფხიამ და ჩემმა შეიღმა ხიზანამ ივანემ და გოგამ
2. შეეწირეთ ესე ხატი კარსა ღთების ეკლესიისა ჩვენად მოსახსენებლად ქკს უფა. (1784)

VIII პატარა ხატი ღეთის მშობლისა, ხის კუბოთი და ვერცხლის არშიით $14 \times 11,5$ სანტიმეტრი.

IX. დიდი ღეთის მშობლის ხატი ვერცხლით შექედილი, 70×62 სანტიმეტრი.

X. აზარფაშა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ.: ბეგან. ერისთვის. ასულის. ანნასი. ვარ.

XI. ხელით ნაკერ და მოქარგულ საბურველზე ზენონ იყალთოელისა მხედრულით აწერია:

წელსა ჩყდთ მაისისა წმიდაო მამაო ჩვენო ათორბეტა განო ზენონ გიძღვენ ნაშრომი ხელთა ჩემ კოდვილისა თამარისათა სულთა ჩემთა საოხად ანდრონიკოვის ასული და მაყავევის კნეინა.

XII. კანკელში მრავალი ხატებია და სხვათა შორის აბბა იოსებ, წმინდა ზენონ, სვეტი ცხოველი და სვეტის ძირში დამარხული სიღონია. წარწერა ამათი მხედრულია:

ლთისადმი განსტანებულის მამა გაბრიელის მღუდელ მონაზონის სურვილი აღუასრულე მე თანა ხუცეს მონაზონმან ხატებისა ამის დახატეთა გარნა მუნ დასტანდეს სადაცა მიტროპოლიტ ბოდბელ იოანემ ინებოს: წელსა ჩყდბ: თთტსა აგვისტოსა; გ:

XIII. ცალკე კიოსკში მარცხნივ სამი ხატია: პირი ღეთისა, ქვემოთ ღეთის მშობელი და ზემოთ იესო ქრისტე. ხა-

ტები შექმნილია ოქროთ დაფერილ ვერცხლით, წარწერები არ აქვთ.

XIV. სამების ეკლესიაში არის დიდი ხატი სამებისა კარგი ნახელავი, $39,5 \times 20,4$ სანტიმეტრი. ხატზე წარმოდგენილია მხატვრობანი მამა ღმერთისა, ესო ქრისტესი და მათ ზემოთ მტრედის მსგავსად სული წმინდა და ყველას ერთად ასწრია: „სამება“. ქვემოთ ეკატერინა, შუშანიკი, არსენი იყალთოელი, სტეფანე პირველ მოწამე, ანნა და ქეთევან დედოფალი.

XV. ღვთის მშობლის ეკლესიაში ახალი კანკელია ზედ წარწერით: წელსა ჩემს სეკდემბრის 6. ვიგულს მოდგინე განახლებულება ყოველისფრით და შემკობა კანკლითა იყალთოს ღვთების მონასტერში ღვთის მშობლის ტაძრად მიყვანების ეკლესიისა საუკუნოდ მოსახსენებელად სადაცა მდებარე არს თუღლღე ჩემი თავადი პოდპოლკოვნიკი იოვანე ერისთავი და სულისა ჩემისა საოხად ქავჭავაძის ასულმან კნენინა მაკრინე ერისთავისამან.

ხელთნაწერება.

იყალთოს მონასტერში ჩვენ გვაჩვენეს რამოდენიმე ხელთნაწერი, რომლის დაწვრილებით განხილვის დრო არა გვჭონდა, მოგვეყავს აქ ის, რაც ერთი თვალის გადავლებით მოვასწარი:

I. კლემეჟი მხედრული ხელთნაწერი, $22,5 \times 17,5$ სანტიმეტრი, რომელსაც აქვს ასეთი წარწერა: ესე წიგნი იოანე კლემეჟი მღუთაების ეკლესიას შესწირა არაგვის ერისთავის ასულმა მაყაევის კნენინამ ანნა ბეჟანის ასულმა მოსახსენებელად სულისა და შვილთა თვსთა საოხად და სადღეგრძელოდ მღაბალი ხუცესი ამავე ეკლესიისა დავით მეცა მოწამე ვახლავარ და ხელსაც ვაწერ.

II. ლავსაიკონი in 4°, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, $23,5 \times 18$ სანტიმეტრი. ერთ ადგილას უწერია: არაგვის ერის-

თვის ასულო დედავ ანნავ ლავსაიკონი ესე მოგართვი სახსოვ-
რად ჩემდა ძემან შენმან გაბრიელ ბერმან ვინათგან მსურველ
ხარ წერილისა კითხვასა.

სხვა აღვილას;

მეფენი საქართველოსანი დავით გარეჯის მონასტერში
ბერათ შემდგარნი სახელწოდებულნი: აღექსანდრე, დავით,
ლევან და დიმიტრი.

ქ. გრემის ქალაქის აოხრება იქმნა წელსა ჩქვ ქკს სუდ.

ქ. მეფე ირაკლის ქარიდამ გამოქცევა იქმნა წელსა ჩდნ
ქკს უდლ. — ვახანის წახდენა ორმოცდა ცხრა წელი არის ამ
რიცხვში ჩუდბ.

ქ. ასპინძას გაიმარჯვა მეფემ ირაკლიმ ჩდაა.

ქ. ყვარლის ციხის შემოდგომა ლევთავან წელსა ჩდნვ.

ქ. ქადიჯეარს გაიმარჯვა მეფემ ირაკლიმ ჩდნდ.

ქ. თბილისის ქალაქი წახდინა აღამაჰმადმა აეკდენბრის:
აბ: ქკს უბთ:

შემდეგ კიდევ ყდახე:

ლავსაიკონი ესე შევსწირე მღვთეების ეკლესიასა ბეთან
არავგის ერისთვის ასულობა ანნამ: წელთა ჩუდად: — მეცა მღვდელ-
ლი დავით მოწამე ვარ ამ წიგნის შეწირვისა

III. სადღესასწაულო, ზუკური ხელთნაწერი, დაშლილი,
ერთ აღვილას ასეთი წარწერა აქვს:

ესე სულითა განმანათლებელი და წელიწადთა ათორმეტ-
თა თთვეთა განმაშვენებელი წიგნი სადღესასწაულოსი მე გი-
ორგი მილახვრის ქალმა დარეჯან ვპოვე და გულს მოდვინედ
დავიხსენ ექუსი თუმანი სახსარი მივეც და რადგან ღთაებისა
იყო კუალად მასვე ღთაებისა წმიდასა მონასტერსა შევსწირე
სულისა ჩემისა საოხად და შეილთა ჩემთა აღსაზრდელად და
უკეთუ რომელმაცა აღამის ძეთაგანმან გამოსწიროს იგიმც გა-
მოიწირვის ღღეთა სიგრძისაგან და მან წმიდამ მონასტერმა მას
ჰკითხოხ: ამინ: წელსა ქრისტესით... (აკლია).

IV. მარხვანი ეტრატზე ზუკური ხელნაწერი თავი და ბო-
ლო აკლია. ერთ აღვილას აქვს ტექსტის ხელით მინაწერი:

დაიწერეს: წნი: ესე: მარხვანი: კლითა: გნი: დ...
 ღნი: გარწმუნოს: წწო: ღისრა: წთა: შა: ღ...
 ნუ დამივიწყებთ: რა ონი: ღნი: თქნცა: სასყიდელი: მოგა-
 ნიკოს: შრომათა: თქნთა და უცბად წერისთს შემინდევით
 დიად მოსწრაფე ვიყავ.

სხვა ხელით: ქ. მოქუელსა ღაზარეს შნ ღნი ანი. და
 ვინცა ბრძნოთ თქნცა შეგნდნს ღნი ანი
 აქა მოქუელი მოვიდა კურთხეულ ღმრთისაგან. და. ცოდ-
 ვანი შეგნდნს ღნი ანი.

წ. საღმრთისწაულო, ხუცური ხელთაწერი, დაშლილი, თა-
 ვი და ბოლო აკლია. წიგნი აღწერილია არაგვის ერისთვის
 სარიდნის ძის ბეჟანის ასულის ანნას მიერ ჩუღს წელსა, იე-
 ღისის ორსა.

VI. მეტაფრასი, მხედრული ხელთაწერი, მეცხრამეტე
 საუკუნისა. 33,5 X 20 სანტიმეტრი, ყდაში, დაშლილი, მეტა-
 ფრასი აღწერილია წინა წერილებში ცნობილის ანნას მიერ.
 უკანასკნელი სტატია სხვა ხელით არის და შეიცავს ქადაგე-
 ბას პირველსა კვირიაკესა მარხვათასა, რომლის ბოლოს უწე-
 რია:

ბრწყინვალისა თავადის ასულო ქეს მოყვარეო ანნა,
 ვიხილე რა ღვაწლი ესე მოღვაწეთა დიდთა თქტნთა მხილე-
 ბულ ვიქმენ შინაგანისა მსაჯულისა ჩემისაგან უდებისათჳს ჩემისა
 და ბაძვად თქტნდა აღგომილმან აღვიწერეთ ქადაგება ესე
 უქმად დანაშთენსა ამას ქარტასა ზედა. ნ თქტნ ყდ პატო-
 სანო დედაო იმრთმელე კინი ესე ძ(ღ)უტნი ჩემგან ვა საყვარ-
 ღისა ძისა თქტნისა გაბრიელისაგან და ნუმცა დავიწყებულ
 ვიქმნები წა ღოცვასა შინა თქვენსა გლახაკი ბერი ტა-
 რასი.

ზანღუკი წიგნისა შედგენილია ანნას ძმის სოფრონიოსის
 მიერ დეკემბრის 23, წელსა ჩუღს.

VII. ეჟანი, ხუცური ხელთაწერი, ყდაში, 15,5 X 12
 სანტიმეტრი. ერთ ადგილას ტექსტის ხელით აწერია: ქე შე
 ცი იე.

საფედეო აკადემია იკალითოში დენერალ ვლადიმირ ბაბაძის
 ნასეს ძის მაყაშვილის ოჯახში ჩვენ ვნახეთ შემდეგი ხელთ-
 ნაწერები:

I: ხრონოლოგიური არჩილ მეფის თაოსნებით თარგმნილი
 და შედგენილი, მხედრული ხელთნაწერი 32,5 X 23 სანტიმეტრი,
 ყდიით. თავში აკლია ერთი ფურცელი, შეიცავს სულ 649
 გვერდს, გადამწერი არა სჩანს, ხელი მე-XYIII საუკუნის
 არის.

II. ვეფხის-ტყაოსანი ლურჯ ქალაღზე in folio დაშლი-
 ლი, ყდაში, 35,5 X 21,5 სანტიმეტრი, გადმოწერილია მე-XIX
 საუკუნის დასაწყისში ვახტანგ მეექვსის აღბეჭდილის ვეფხის
 ტყაოსნისაგან.

III. კითხვა-მიგება და შემდეგ კანონები იოანე მმარხვე-
 ლისა, ვასილისი და სხვა, მხედრული ხელთნაწერი, ყდაში.
 სათაურები ასომთავრული გრებილით არის ნაწერი; შეიცავს
 სულ 195 გვერდს. მიწერილი აქვს ტექსტის ხელით:

ყდ უსამღუდლოეს წას მეუფეს არხიმანდრიტელ ნინო
 წმინდელ მიტროპოლიტს სულითსა მწყემსა ჩემს მოწყალეს
 ხელმწიფეს.

წინასიტყვაობა წიგნისა ამის რლსა ეხედწოდების ნა-
 ცვალ სიტყვაობა.

შეორე თავა. მრავალმოთის ნათლის-მცემლის მონასტერ-
 სა შა უდაბნოსა გარესჯისასა წელთა ქრისტესითგან: 1801.
 ჩუბ. თთვესა დეკემბერსა ათერთმეტსა: თქუანი უქუანაესი
 მონა ოდესმე მისის სიმაღლის მეფის ირაკლის კარის არხი-
 მანდრიტ ყოფილი ყდ უხმარი და უღირსი: გერონტი:

ბოლოს ხუცურად სწერია:
დაუჩხიბე ყ'დ უღირსმან ბერმან ნიკოლოზ: იგლონის ჯ
წელსა ჩჳაზ.

აქ მოხსენიებული ნიკოლოზი გვარად ყოფილა კიკნაძე.
შემდეგ მოყვანილია ანბანთ-ქება და ბოლოს უწერია:

ანბანთ ქება ესე გაბრიელ ბერისაგან გადაწერილი იყო
სამ ფურცელ ქალაღზე და მე სურვილის გამო ამ წიგნზე
გადავსწერე დაუკარგაობას მიზეზით ანნამ.

IV. მხედრული ხელთნაწერი ყდაში ლურჯ ქალაღზე,
21 X 16 სანტიმეტრი, შეიცავს შემდეგ შრომებს:

- 1) კურთხევა შირონისა.
- 2) ისტორია საქართველოჲსა აღწერილი ჭრანციცისა
ღენარალ კარლოს მიერ, ხოლო თარგმნილი ჭრანციცულით
რუსულად უფლისა. პრორევეთისაგან. ნ რუსულით ქართულსა
ენასა. ზედა თარგმნილი. თავადის თარხანოვისაგან წელსა
1782:-

სულ ეს ისტორია შეიცავს 4 ფურცელს. ბოლოს სწერია:
სრულ იქმნა წიგნი ესე თჳსსა ფებერვალსა ნ-სა წელსა
1823-სა.

- 3) მოხილვა წმიდათა ადგილთა ტიმოთე მთავარ ეპისკოპო-
სისა.

ბოლოს სწერია:

სრულ იქმნა დიდება ყოვლსა მპყრობელსა ღმერთსა ამინ
1822 წელსა აგვისტოს 20.

V. სიტყვანი წმიდათა მამათანი, მხედრული ხელთნაწერი
ლურჯ ქალაღზე, ყდაში, 33 X 22 სანტიმეტრი. წიგნის ბო-
ლოს ვრცელი მინაწერი უჩვენებს, რომ წიგნი გადაწერილია
ბეიან ერისთვის ასულის ანნას მიერ:

„სრულ იქმნა იენისის. ო. წელთა. ჩჳაღდ.

ბოლოს მოყვანილია ეპიტაფია გიორგი ბეჟინისძის გვის ერისთავის შვილისა ვადმოწერილი ტფილისის მთაწმინდის ეკლესიისაგან მის დის ანნას მიერ. გიორგი ყოფილა 21 წლისა, სამს წელს და რვა თვეს მეუღლედ ყოფილა. ცოლად ჰყოლია იმერთა მეფის დის ასული.

VI. ცხოვრება პარასკევასი და ავგაროზი, მხედრული ხელთნაწერი ქალაღზე, 16, 5 × 10, 5 სანტიმეტრი. გადაწერილი ჩეგბ წელსა, ჰკუთნებია ერისთავის ასულს ანნას.

VII. წიგნი სამუელ რაბინ იუდიანისა ერთი რვეული, შეიცავს 87 გვერდს, მე-82 გვერდზე სწერია:
იყალთოს წმიდა შიოს ეკლესიას აწერია შემდეგი ეპიტაფია:

საქართველომ თქვა: მეც ვიყავ, დრო მქონდა კეთილ
[მყოფელი,
ვადიდნი ჩემნი მოსაგნი, ვტანჯნი უარი[ს]მყოფელნი,
ვევაოდი საშოთხის მსგავსად, არ ვიყავ გასაყოფელი
და ვინც ახლა მნახონ, გაშინჯეთ რა ამოა სოფელი.

ნეტარ დროსა, რომელსა იყავ შენ აღშენებული
აღვსილის მადლის წყაროთი და სიბრძნით განათლებული
შემკული ყოვლის წესითა და ესრეთ განბწყინებული
და ვინ არ გიტროს, რა გნახოს აწ ასე გაკულებული.

წიგნი გადაწერილია ნიკო ათანასის ძის მაყაშვილის მიერ 1860 წელსა, 20 იანვარს.

VIII. ცხოვრებანი იოანე გლაზაკისა, ალექსი ღვთისა კაცისა, ქსენეფორესი, ანდრონიკესი, ანტილონესი, ვებრაქსიასი. ბოლოს იამბიკო არის ამა წმინდათათვის იოანე მონაზონის თქმული, ხელთნაწერს ყდა აქეს, დაწერილია ქალაღზე მეცხრამეტე საუკუნის ხელით, 15 × 10, 5 სანტიმეტრი.

IX. ცხოვრება და მოქალაქეობა წმიდისა ნისიმესი, პარაკლისი წ. ნინოსი, თბრობა ღვთივ სულიერ ღირსისა ბენიამე,

ნისა ქორწინებისათვის, მხედრული ხელთნაწერი, მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისისა, ბოლოს სწერია: ითარგმანა ესე წიგნი.

ულისი ხუცესი ბერძენი იოანე
 იოანე ოსეს ძე მიხაილის ძე
 ოკტომბერსა თათყ- პაპუნის შვილი
 სა, დღესა 17: ქაფი-
 წელსა 1785: ლიონ.
 ტფილისს.

X. ცხოვრება და მოქალაქეობა შარიაშ ეგვიპტიელისა, ხუცური ხელთნაწერი, რვეულათ, 54 გვერდი, 20 X 16, 5 სანტიმეტრი, უნდა ეკუთვნოდეს მე-XVIII საუკუნეს.

XI. წამება კვირიკესი და ივლიტასი რვეულათ, ქალაღზე მეცხრამეტე საუკუნის ხელით.

XII. სიტყვა იოანე ოქროპირისა, 21 X 16 სანტიმეტრი, ლურჯქალაღზე, გადაწერილია ცნობილის ანასაგან ფებერვალს 17, 1833 წელს. აქვე სიტყვა ჩჩვილთათვის ბასილი ისავრელ ეფისკოპოსისა და სხვა საკითხავები, ბოლოს სწერია: ყოვლად სამღვდელო არსენ არხიეპისკოპოსი კაწარელი მაყაშვილი ბრძანებულა. ყოვლად სამღვდელო კაწარელი იოანე მაყაშვილი ბრძანებულა.

დოდოს მონასტრის არხიმანდრიტი ეპიფანე მაყაშვილი ბრძანებულა.

იერო-დიაკონ-მონაზონი ზაქარია მაყაშვილი.

მღვდელ მონაზონი გაბრიელ მაყაშვილი.

მიტროპოლიტი ბოდბელი იოანე მაყაშვილი ბრძანდებოდა.

XIII. წამება ქეთავან დედოფლისა დაბეჭდილი 1819 წელს და მასთან ერთათ ხელთნაწერიც იმავე ცხოვრებისა, თხზული მეფის თეიმურაზის მიერ, რვეულათ, ერთ წიგნათ შეკრული, ანას ნაქონი.

XIV. წიგნი მაქსიმე აღმსარებელისა და იოანე დამასკელის სიტყვა, პარაკლისი დავით გარესჯელისა (ეს ხუცურად

არის ნაწერი, სხეები მხედრულად), 16×11 სანტიმეტრი, ბოლოს უწერია:

ლო შე ფ დ ც ი გლახკი
ბერი მკროს წინ დაო და
ღირსო მშო დ თ უნდო
ესე შრ[ო]მა მიირთვი სახ დ
ს ლისა ჩ ა ქ კ ს ქ ს აქთ ჩღჟს.

XV. პარაკლისი წ. გიორგისი მხედრული ხელთნაწერი, 16×11 სანტიმეტრი, მეცხრამეტე საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს.

XVI. განმარტება სამღვდლო შესამოსლისა; შემოკლებით მოთხრობა ისტორიის წთა მამათა, რომელნიცა მოსრნა შახაბაზ უდაბნოსა გარესჯისასა; ხილვა მარტომყოფელისა დანიილისა, რომელი იხილა 1764 წელსა, ნოემბერსა თვესა. მხედრული ხელთნაწერი, უდაში 16×10 სანტიმეტრი, ბოლოს სწერია:

ხოლო ღირსისა დანიელ მარტო მყოფისა ძილის შორისი ესე გამოცხადება ბერძულისაგან ქართულსა ენასა ზედა ითარგმანა წმიდის ქე ს საფლავის არხიშანდრიტის ვენედიკტეს მიერ სამეუფოსა ქალაქსა შინა ტფილისსა 1823 წელსა, იანვრის 23 დღეს.

XVII. ეამნი ხუსური ხელთნაწერი ქალაღღზე, ყდით, $16,5 \times 11$ სანტიმეტრი. ბოლოს უწერია:

უო ი ვ ქ ე შ შიწყლე მე
კ დვილი ამის მწერლი
თომა ვინც იხილოთ და
წრიკითხოთ შენდობა
მშობ ღთა თ ს ღ ის
გ ლისა თ ს ნუ მწყევთ თუ უმინე ანგმეცნამეც აუ

რამ შეცთომით მომსლოდეს
რამე, არა ვინ რს აღმის
მონათესავე უცთომელ:

აღიწერა წაესე ეშნი ქლქსა
ტფლისსა ტქრსა სიონსა
კლითა ჩმ ცღვლის თომან
მრ ქქსა: შპპ (1738).

XVIII. ცხოვრება მარიამ ეგვიპტელისა მხედრული ხელთნაწერი, რვეულათ, მეცხრაშეტე საუკუნის ხელით, 22 × 17 სანტიმეტრი, გადაწერილი და ნაქონია ანნასი.

XIX. წამება პირველ მოწამისა არხიდიკონისა სტეფანესი, რვეულათ, მხედრული. წიგნი მიუერთმეგია ათანასი მაყაშვილისათვის გაბრიელ მღვდელს, აქვე სწერია:

მზილველნო წიგნისა ამის ლოცვა ჰყავთ ცოდვითა მდიდრისა სულით გლობაკისა ბერის გაბრიელისათვის. წმინდის დოდოს ქართველის საფლავის ლავრა დაიკალა უღმრთოთა ლეკთავან: წელსა ჩდნ-სა.

წიგნი გადაწერილია გაბრიელის ბრძანებით იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის დიაჩოქის მიხაილ ხანდალოვისაგან ჩუელსა წელსა, იანერის 6 დღესა, ქქს ფაზ.

ამავე მაყაშვილის ხელთ ნაწერში ჩვენ ვიპოვნეთ ეპიტაფია იოანე ბოდბელისა მაყაშვილისა, რომელიც ბოდბის ეკლესიის საფლავის ქვიდან გადმოუწერია 1861 წელს ნიკოლოზ მაყაშვილს:

..შენი ვარ... მაცხოვრე, რამეთუ მცნებანი შენნი... მრწმენს მე.

დაშრტა ლაპარისა ესე მდებარე სასანთლესა ზედა ქეშმარიტისა მღვდელთ მთავრობისასა საჩინო მწყემსი ბოდბელ-მიტროპოლიტი სანატრელი იოანე კახთა თავადთაგანი მაყაშვილი რომელი მწყსიდა სიტყვიერთა სამწყსოთა ქქსთა 54 წელ და განაშენებდა წმინდასა ამას ტაძარსა და აღვილსა ყოვლი-

თა შემკულობითა და წესიერებითა და აწ მასაჲ სიბერესად მიწვენილმან დაუტევნა საწუთრო ესე 24 სექტემბერს 1837-ისა წლისასა და დასხნა აქა 94 წლისა მონაზონებით დამო- შურალნი სხელნი თჳსნი სახსენებელად საუკუნოდ და თჳთ წარდგა წინაშე მეუფისა თჳსისა.

შუამთა. შუამთის გუმბათიანი და ლამაზი მონასტერი ლეთისმშობლისა ძვეს შვიდ ვერსზედ თელავიდან ციხე-გომბორის მთის კალთაზე, რომელიც ამ ადგილას თავის სილამაზით და ატებლის ტყე-მადნარით სწორედ რომ წალკოტს წარმოადგენს. ახალი მონასტერი შუამთისა აშენებულია მეთექვსმეტე საუკუნეში დედოფალ თინათინის მიერ, კახეთის მეფის ლეონ მეორის მეუღლისა და გურიელი მამიას ასულისა. თინათინი აქვეა დასაფლავებული ჩრდილოეთის კედელთან კანკელის მახლობლად. შიგნით ეკლესია ძველათ სულ დახატული ყოფილა მშვენიერი ნახელავი სურათებით, მაგრამ მხატვრობა დღემდის სანახევროდ მოჩანს აქა-იქ, სხვა შეთეთრებულია კირით. შერჩენილ მხატვრობათა შორის ჩვენ გავარჩიეთ სურათები ეკლესიის მაშენებელთა დედოფალ თინათინისა და ლეონ მეფისა ძითურთ, რომელთაც ხელები გაპყრობილი აქვთ აქვე დახატულის, მაგრამ კუდათ შენახულის ეკლესიის გვემისკენ. ეს სურათები მოიპოვება დასავლეთის სვეტის მარჯვენე. სხვა სურათებს წმინდანებისას უჩვენებენ ასომთავრული წარწერები: აწ ა ტრფნ, წ ა თ ე ტირონი, თ ე ევხაეტელი, წ ა ნიკიტა, წ ა აკაკი, წ ა მინა, წ ა გ ი, წ ა ნიკოლოზ ახალი, სოლომონ წ წ ყლი, დ თ წ წ ყლი“; ჩრდილოეთის კედელზე შენიშნავთ მხატვრობას, რომელნიც წარმოგიდგენს ჯვარიდან ჩამოღებოს იესოქრისტეს გვაშისას, დასავლეთის კედელზე მეორედ მოსვლას, ზემოთ ლეთისმშობლის მიძინებას და სხვა.

ეკლესიის მახლობლათ ამართულია მალალი ოთხ-სართულიანი სამრეკლო, რომელიც, როგორც ვაღმოცემა ამბობს, აღუშენებია თინათინ დედოფლის ძიძას.

გარ-შემო მონასტერს უვლის მალალი ქვითკირის კედელით
 კოშკებითურთ, რომელიც იფარაჲდა ძველათ მონასტერს მტრე-
 ბის შემოსევიდან*). ეკლესია განახლებულია ირაკლი მეორეს
 დროს და ამ განახლების ამბავს მოგვითხრობს სამხრეთის კარის
 ზემოთ ნაწერი მხედრულათ:

1. ქ: ეკლესია ყდ შობისა აღშენებული სანატრელად
- 2 ხსნებულის დედოფლის თინათინისა დაძველებული და
3. განძარცული ჯდ მეფემან სლ ქვემასა საქართველოს-
 მან მეორემან ჰრაკლიმ ბრძნებითა და სფასთა
4. წარგებითა გუბათით მოკიდებით სმხროებით....

ნავთქბა

1. ხატი ღვთისმშობლისა ძითურთ ოქროსი 49 X 41,5
 სანტიმეტრი, მღადრულად შემკობილი ძვირფასი ქვებით, ფი-
 რუზებით, ლაღებით, მარგალიტებით და ზურმუხტებით და მრავალის (44) ნაწილებით. ამ ხატის პირი გადმოღებულია თინათინ დედოფლის დროს გელათის ხახულის ღვთისმშობლის ხატიდან. ხატს აწერია ასომთავრულით:

- ქ. ყდ წა ივ ქე.
 მეორე გვერდზე:
1. ქ: ჩრდილოდ: მთდ: კიბედ: კიღობზდ: და: ტრ^აზხ:
 ბქედ:
 2. და კრძლედ: კურთხდ: ალყებლდ: მგ^ასწვბდეს: შრნ:
 წწყლნი.

*) სრული ლიტერატურა ზუამთის მონასტრისა იხილვ: Пл. Ис-
 селіани. Путевыя записки по Кахетіи, стр. 91—99. Brosset.
 Voyage arch. Rapp. I, p. 57—58. Муравьевъ. Грузія и Армения.
 ч. I, стр. 194—202. Хахановъ. Экспедиціи на Кавказъ. Мате-
 риалы по археол. Кавказа, вып. VII, стр. 4—7.

3. ღისა: დედაო: ქწლო: უბიწო: მეცა: გქდაგზ: ქწღიქნუქლი,
ღის: შშო
4. ზლად: იესეს: ძირით: აღშსრლო
5. ქლწო: შწგ: შობილსა: მე
6. უფესა: ესრეთ: არქუ: გიყრ:
7. თუ: ტკბილო: ძეო: ჩწო:
8. ისმინე: მაშქბსა: ჩწსა:
9. მეფესა: ლეონს: და: თწნა:
10. მეტებდრესა: პტრწნა
11. დწფლსა: თინათინს: ნუ
12. დასჯი: რწეს: გწნიკთხედე: კწკთა: შევემკვით: ხტი:
ესე: ხწხლისა
13. ღის: მშზლი: შწფობსა: ჩწნისა: წწრწსამართებლწდ: და:
სწლისაჲ ჩწნისა: საკ
14. სრად: და: ძეთა: ჩწნთაჲ: სადღეგრძელოდ: ან. ან. ან.

უქარაგმოთ ეს წარწერა ასე უნდა წავიკითხოთ: „ჩრდი-
ლოდ, მთად, კიბედ, კიდობნად და ტრაპეზ-ბქედ და კრძა-
ლუად, კვერთხად აღყვავებულად მოგასწავებდეს შენ წინასწარ-
მეტყველნი, ღვთისა დედაო, ქალწულო უბიწოო, მეცა გქდა-
გებ ჰეშმარიტად ღვთის მშობლად, იესეს ძირით აღმოსრულო
ქალწულო, შენგან შობილსა მეუფესა ესრეთ არქვი: გიყვარ
თუ, ტკბილო ძეო ჩემო, ისმინე მაშქობსა ჩემსა მეფესა ლეონს
და თანა-მეტებდრესა პატრონსა დედოფალსა თინათინს ნუ
დასჯი, რაქამს განიკითხვიდე კაკთა. შევემკვიით ხატი ესე ხა-
ხულისა ღვთისმშობელი მეფობისა ჩვენისა წარსამართებლად
და სულისა ჩვენისა სახსრად და ძეთა ჩვენთა სადღეგრძელოდ,
ამინ, ამინ, ამინ“.

ამ ხატის საბურველზე ბროსეს წაუკითხავს (ჩვენ არ შე-
გვინიშნავს):

ღვთისმშობელო ქალწულო მარიამ, საბურველი გვამისა
შენისა ეკლესიასა შენსა შიგნწირე კენინა მარიამ ერისთოვან

მამისთვის. გვევლერებით მშვიდობა მომადლე სამთა ძეთა ჩემთაჲს
მეობ ეყავ სულთა ჩვენთა.

ფოტოგრაფიული სურათი ამ ხატისა მოიპოვება: რაინო-
ვის ფოტოგრაფიაში.

II. გარდამოხსნის კუბოზე გადასაფარებელი ხეცური წარ-
წერით:

ჩუდ წელსა აპრილის აგ მარია მრევხ მაყაყვის ასულმა
ვიმუშავე სულისა ჩემისა საოხად.

III. ჯვარი რუსული ხელობისა ამობერვით განქედილის
სურათით იესო ქრისტისა. ქვემოთ ხეცურათ უწერია:

ლ-ო:	უბე	ქე-ს
ამისი		აქეთ
გამკე		ჩაშად
თებელი		
არხიებ		
ისკობო		
სი რუსთ		
ველი		
ი-ნე		

IV. იოანე ნათლის მცემელის, ხატი კარგი ნამუშავევი,
ფიცარზე, 35, 5 X 25, 5 სანტიმეტრი. აწერია ასო მთავრუ-
ლით: „იოანე ნათლის მცემლი“. სხვა წარწერა არა აქვს.

V. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: შეწვენითა: მლთისათა: ჩვენ: მეფემ: ირაკლიმ: შევწი-
რეთ: წმინდა: ბარძიმი: ესე: ხახულისა მლთის მშობელს მის-
ხალი დოა. ქკს: უშგ: (1758).

VI. ოთხი ხომლი ვერცხლისა ყველა ერთგვარი მხედრუ-
ლის წარწერებით:

ქ: ჩვენ: მეფემ: კახეთისამ ირაკლიმ: გავაკეთებინე: კან-
დელი ესე: ხახულისა: მლთის: მშობლისა: მისხალი კო. ქკს
უშგ (1758). მეორეზე მისხალი ნაწვენებია „ფგ“, მესამეზე „რ“
და მეოთხეზე „მ“.

VII. ხომლი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: ჩვენ: მეფემ: ირაკლიმ. გავაკეთებინეთ: შუამთის მხედრულისა: მღვთიშობლისათვის თავისის მამულის: შემოსავლიდამ: კომლი: ესე: მისხალი: ცხრას: ორმოცდა: ცამეტი: ქკს: უნა: (1763).

VIII. ვერცხლის თასი მხედრულის წარწერით:

ქ. დიუნის ქალის ქეთევანის ნიშნისა ვარ მისხალი რღმ შემოგწირე აბაშიძის ქალმან სიდონიამ სასულიეროთ მიცვალებულ: ა ჩემთა.

VIX. განსაზავებელი მხედრული წარწერით: შ.ს. მს შე მდ გს. სოფიო კურდღელოვისა.

X. პატარა თებში წარწერით: სოფიო ქუ (კურდღელოვისა).

XI. ფეშხუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. შეწვენითა: მღთისათა: ჩვენ: მეფემ: ირაკლემ: შეეწირეთ: წმინდა: ფეშხუმი: ესე: ხახულისა: მღთის: შშობელს: მისხალი ოთ: ქკს: უმგ: (1758)

XII. ღვთისმშობლის ხატი, დახატულია ფიცარზე და აწერია: ყდ წა.

XIII. საცეცხური მხედრულის წარწერით: მდაბალი არხიმანდრიტი კარდანებს წინ საბისა პ[ა]ფნოტიოს.

ხელთნაწერები და სხვა ნივთები შუამთის მონასტრისა ჩვენ ვერ გავიხივეთ, ვინაიდან ჩვენს იქ ყოფნის დროს ეკონომი იქ არ იყო და გასაღები მას წაეღო. ეხლა ხელთნაწერები შუამთის მონასტრისა გადმოტანილია საეკლესიო მუზეუმში, ზოგიერთ მათგანს იხსენიებს პლატონ იოსელიანი.

კმატაფაება.

აქ მოვიყვანთ სრულათ ზოგიერთ ეპიტაფიებს და სხვებისას მხოლოდ მოკლე შინაარსს გადმოვსცემთ:

I. ეკლესიასა ამას შინა მდებარებს მარიამ თავადის გარსეგან ქაეჭავაძის მეუღლე ასული ავალიშვილის თავადის იოა-

ნესი შობილი აპრილის პირველს 1752 წელსა და გარდაცვლილი 19 მაისს 1826.

II. საფლავი თავადის ალექსანდრე ქავჭავაძისა, რომელიც გარდაცვლილა 60 წლისა ექვს იანვარს 1846 წელს. ზედ სხვათა შორის სწერია: მარად საუფიწყოასა სიმამრისა სამარესა დავსდევ ფიქალი ესე მთავარმან დავით დადიანმა.

III. აქვეა დამარხული მისი შვილი დავით ალექსანდრეს ძე ქავჭავაძე, რომელიც დაბადებულა 1818 წელს და გარდაცვლილა 15 იანვარს 1884 წელს.

IV. სოფიო ბატონი შვილი გარდაცვლილი პირველ იანვარს 1868 წელს.

V. საფლავი ომანის ძის შაყაშვილისა, გარესჯის შწირ-მონაზონისა, რომელიც გარდაცვლილა 1831 წელს.

VI. საფლავი ენდრონიკაშვილის ასულის თინათინისა, აბელ ჩოლოყაშვილის მეუღლისა, რომელიც გარდაცვლილა 29 ივნისის 1839 წელს.

VII. საფლავი სერაფიონ კიკნაძისა, რომელიც ბროსეს მოგზაურობის დროს ცოცხალი იყო და მას მიეგება შუამთის მონასტერში:

ლოდსა ამას შინა ქუჩაშე აკლდება და მას შინა განისვენებს ამიერ სოფლით გარდაცვალეებული მღვდელ მონაზონი სერაპიონ კიკნაძე ოჴს-სა წლისა მონასტრისა ამის ნამსახური მზილველნო შენდობა ბძანეთ შობითგან წლისა ჟსა. ღმერთმან აცხონოს სერაფიონ.

ძველი შუამთი. სამი ვერსის მოშორებით ახალი შუამთის მონასტერიდან, არის შესანიშნავი ნაშენები ძველი შუამთისა. ეკლესია ძველი შუამთისა თუმცა პატარაა, მაგრამ ძრიელ ლამაზია გეგმით, გუმბათი დაბალი აქვს, როგორც ყველა უძველეს დროის ეკლესიებს. გარშემო სხვა ეკლესიების და სენაკების ნანგრევებია და მასთან ძველი გეგმისვე სამრეკლო, რომელიც ცალკე საყდარსაც წარმოადგენს იმავე დროს. ეკ-

ლესია ძველი შუაშთისა შესანიშნავია სხვათა შორის ძველი
 ლამაზი ალექსანდრის კანკელით, რომლის მიხედვით ვაძე
 გაგარინმა ტფილისის სიონის ახალი კანკელი. ეკლესიის კედ-
 ლები შემკობილი ყოფილა ძველათ შშვენიერის სურათებით,
 რომლის ნაშთები ემჩნევა, როგორც კედლებზე ისე კანკელ-
 ზედაც. აქ კიდევ განირჩევა სურათები მთავარანგელოზების
 მიხაილისა და გაბრიელისა, ღვთისმშობლისა ძითურთ; მსოფ-
 ლიო მამების სურათებზე იკითხება: წა გრიგოლი, წა ბა-
 სილი, წა ნიკოლოზ, წა პავლე. კანკელზე მხედრულის არა
 ძველის ხელით ჩვენ ამოვიკითხეთ:

ღო შე ფრიად ცი ალავერდელი არსენი.

საკურთხეველში მარცხნივ ეპისკოპოზ კირიონს ამოუკით-
 ხავს წარწერა, რომელიც ჩვენ არ შეგვიჩინა:

ქე შე ამ... იენე თემას (წ) ძეა.

სხვა ძველი წარწერა აქ სამწუხაროთ არ შენახულა. მხო-
 ლოთ მუხის კარებზე მოიპოვება ასომთავრული წარწერა არა
 უგვიანესი მეთუთხმეტე მეთექვსმეტე საუკუნისა: „ჯი ქსი“.
 და შემდეგ:

ღო: შე: პტე:

რი*) შგულ:

ესე: კარი:

მნ ქა

წ ღო და ყდ წო

შლენ: მძღრი:

ნკზ: და ხრონი: შქლ

და დტრე: წ: ღო: შე

ბკკრი: შიო: ან:

უქარაგმოთ: ღმერთო შეიწყალე პეტრე, რომელმან შუა-
 გულ ესე კარი ქმნა.

*) უქანასკნელი ასო უფრო წააგავს „კ“-ს ქარაგმით.

წმიდაო ღმერთო და ყოვლად წმიდაო შეიწყალენ მხოლოდღვარი ნიკოლოზ და ხურონი მიქელ და დემეტრე ღმერთო, შეიწყალე ბუქუკური შიო ამინ.

დაწერილებით ცნობები ამ ძველი შუამთის შესახებ იხილეთ ეპისკოპოს კირიონის სტატიაში: Старая Шуамта. Духовный Вѣстникъ за 1901 г. № 6—7.

კასატაურა. თავადის კიაზო ერისთვის სახლში, რომელმაც დიდი სტუმართ მოყვარეობა გაგვიწია, ჩვენ ვნახეთ შემდეგი წიგნები და ხელთნაწერები:

I. ჯვარი ათონური, 39 × 14 სანტიმეტრი, ვერცხლის არშიით, ქვემოთ ვერცხლის ტარზე აწერია მხედრულად:

გი: . შენ საშინელო ჯვარო ცხოველს მყოფელო მე მარავალ (sic) ცოდვილი და წყალობისა შენისა უღირსი მარიამ შემიწყალე მომხედე. ოდეს მოუკდა ქართლის კემწიფე მეფე გიორგი სამს მარიამობისთვის დღესა პარ[ა]სკევსა მოიღე შენი წყალობა და იხსენ ყათლავსავან ჩემი გიორგი და ბარძიმ ავთანდილ და ონოფრე გაუმარჯვე სრულა ქართველხედ იმ დ[რ]ოისათვის მოგაქედინეთ შემინდვეი ცოდვანი და მიდღეგრძელე შეილები ამინ*).

აქ მოხსენებული ამბავი ეკუთვნის გიორგი მეთერთმეტის დროს, 1688 წელს და მოთხრობილია ვახუშტის მიერ (ქ. ცხ. II, გვ. 59). გიორგი და ბარძიმ იყვნენ არაგვის ერისთავები, ავთანდილ და ონოფრე მათ ძმებათ ბროსეს გენეალოგიურ რუქაში ცნობილი არ არიან. მარიამი, დედა ამათი, ყოფილა ერისთვის ოთარის ანუ ოტიას მეუღლე.

II. ხატი ღვთისმშობლისა, ვერცხლ შემოკედილი, 31 × 23 სანტიმეტრი, ზოგიერთი ძვირფასი ქვებით შემკული, ნაწილებით, რომელთაც აწერიათ: იოანე ნათლის მკემელი, პანტე-

* ამ წარწერას ნამდვილზე ყოველი სიტყვის შემდეგ უზის სამ-სამი წერტილი, რომელსაც ჩვენ არ ვიცავთ.

ლეიმონ, ბართლომე, მარკოზ, ესტატე, მათე, აბიბოს, წ. სერ-
ვისა, ნიკოლოზოზ, იაკო¹, კალიმია, ბაქოს.

მეორე გვერდზე აწერია:

1. ქ.: წყალობითა მლთისათა ჩვენ ცვითა და ფარვითა მისითა მინდობილმან და ყოვლად უ
2. ღირსმან ციციშვილმა სარდარ სახლის უხუცესმა ზა-
ზამ და თან მეცხე
3. ღრემან ჩვენმან ღთის მოყვარულმან ციციშვილის
მანუჩარის ასულმან პატ-
4. რონმან ანუკამან მოვაქედინეთ ხატი ყოვლად წმინ-
დის ესე დღეთ ჩვენთა წ
5. ასამართებლად ძისა და ნაყოფის მომაცემელად ცოდ-
ვათა ჩვენთა შესნდობლათ
6. რათა მეოხ გვაყავა (sic) დღეს მას დიდსა განკითხვი-
სას ამინ ქკ¹ს ტნ² (1669).

ქვემოთ წინა პირზე უფრო ახალი დროის წარწერაა:

1. ქ. მე არაგვის ერისთავმა მდივანბეგმა ბეჟანმა მოვაქედინე
ესე მ¹ლთის მშობლის ხატი სულ
2. თა ჩემთა საოხად და ძეთა ჩემთა სადღეგრძელოდ ენ-
კენისთვის ა წელსა ჩქგ^{**}).

ხელთნაწერება

1. დაუჯდომელი ხუცური ხელთნაწერი, გაეშვილს ქა-
ლალდზე, შემკობილი მშვენიერის ნახატვებით, 20 X 14 სანტი-
მეტრი. სულ 70 ნახატვია სხვა-და-სხვა წმიდანებისა. ყველა
ნახატეს ერთი და იმავე შინაარსის წარწერა აქვს:

ღო: დღეგრძელობიდ: აკმარე: კათალიკოზს: ნიკო-
ლოზს:-

თქვენ: მეოხ: ექმენ: წინაშე: მლთისა: კ¹ზს: ნიკო-
ლოზს:

***) ამ წარწერასაც ყოველი სიტყვის შემდეგ უზის სამ-სამი წერტი-
ლი, მაგრამ ჩვენ არ აღვნიშნავთ.

სულ ხელთნაწერი შეიცავს 86 ფურცელს. სათაურები ნაწერია ჩართულის ასომთავრულით და ოქროთი სწერია:

დბ^ა ღა ყლისა კ^ათლისა წარმმართველ^{სა} რ^{ისა} შე-
წევნითა აღვაწერინე წ^ა ესე წიგნი დაუჯდომელი მისის შედე-
გებითა და ზიარების ლოცვანი შევამკვე და დავახატე მე
ამლ^ა ხორის შვილმ^ან კ^ახ^ნ პატრონ^ან ნიკ^ახ^ს ცდვ^{თა} ჩ^ნთა
შესანდობლად დღეთა ჩ^ნთა წარსამ^ართებლად: მფ^აობასა
პ^ატრონის გ^არვისსა: კ^ასა: ტ^ათ: კ^ალითა მიქელის^{თა}:
ღ^აო შე^ფდ^ეც^დვლი მიქ^ალი ღ^აო შე^ფდ^ეც^დვლი კ^ახ^ნ ა^ნ რ.

ბოლოს ამ ხელთნაწერს მიკერებული აქვს ორი ფურცე-
ლი, რომელზედაც მოყვანილია ნუსხახუცურით ნაწერი ორ
სვეტად ქრონიკა, რომელიც იწყებ ბაგრატ IV სიკვდილიდან
და თავდება 1605 წლით. ვინაიდან ეს ქრონიკა ცალკე
გამოვეცო, აქ აღარ განვიმეორებ (ნახ. Хроника Эрстовекаго
Акаѳиста XXIX вып. «Сборника матеріаловъ для описанія
мѣстностей и племень Кавказа», стр. 1—20).

II. ფსალმუნის განმარტება, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში,
ქალღღებ, 17 × 11 სანტ., თავში სწერია კინოვარით: ამბავი
მაჰმადისი თარგმანთა შ^ა ფსალმუნთასა შემოხმული და წიგნთა-
გან მაჰმადიანთასა გამოღებული და ნათესაობა მათი:

ბოლოს: აღწერე წიგნი ესე განმარტებაჲ პ: ბ: ფსალმუ-
ნისა. რლ^{ცა} გვაუწყებს წვლილად სარწმუნოებათა მახმადიანთასა
და სჯულსა მათსა ყლისა კეთილ-მსახურებასაგან განვრდომილსა
გარე: ქს^{ით} წელსა 1822: ჩყებ: ხ^ქ ჩართულისა წელით მოქცევსა
დასაბამილგან მეთათხმეტისა ქორონიკონისასა; 509: ფთ, ს:
პეტრებუჯრგს:

ვ^ა ნათლისა და შარავანდედისა გამოჩენა შეუძლებელ
არს მზისაგან ეგრეთვე არა ძალიდების ქეშმარიტისა ქრისტიან-
ნეთა სარწმუნოებისაგან განშორება სამართლისა და კეთილ მო-
ქმედებისა. ხ^ქ სარწმუნოება და მსჯული მოცემული მოქმედის
მიერ ყოველითურთ საცთურ წინა აღმდგომ არს ამისსა: შა
შასადავე ბნელ არს იგი და ყოველითურთ საცთურ: არა ქე-

შპარიტება ად სიკრუე და არა კეთილის მოქმედება ად ყლი
 ბოროტის მოქმედება რლიცა მდის შეუღდების მას და
 წყვედს დიდებისაგან ღისა ყლთა შემდგომთა მისთა: მე ესე
 წიგნი გადმოვსწერე უმეტნაკლებით მღვდელმა დიმიტრიმ
 ოქროაშვილმა სანკტ-პეტერბურღს: ფებერვლის. ედ. დღესა.
 წელსა ჩუკად:

III. სამართალი ვახტანგ მეფისა. $34,5 \times 21,5$ სანტიმეტრი,
 მხედრული ხელთნაწერი ლურჯ ქალაღზე. თავში მოიპოვება
 სრული საძიებელი სხვა ხელითა. ბოლოს აწერია:

„კოდვილო დავით ღმერთმან გაცხონოს აინ“. მეცხრამე-
 ტე საუკუნის ხელნაწერია.

IV. გვირგვინი. მხედრული ხელთნაწერი. ტყავ გადაკრულ
 ხის ყდაში, თეთრ ქალაღზე. 21×14 . სანტ., ოცდა სამეტი
 რვეული. ბოლოს არის თარიღი ამ რიგათ: 1796. ნ. 13.
 ზღვე. იგ. პორფირი (ასო მთვრულით ჩართული).

V. წმიდა გიორგის ცხოვრება: თვესა აპრილსა. კგ. წმ.
 გიორგისა. დაწერილია მოლურჯო ქალაღზე ხუცურის ნუსხა
 ხელით. შეიცავს 52 გვ. ზის ტყავ გადაკრულ ხის ყდაში,
 $11,5 \times 9,5$ სანტ.

VI. დაუჯდომელი მინიატურული, მხედრული ხელნაწერი,
 კარგი ნამუშავევი, ყდაში, $5,6 \times 3,6$ სანტ. სულ 8 რვეული.
 ხელი ძრიელ წერილია. მე-18 საუკუნის ხელთნაწერი.

VII. დაუჯდომელი მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, მე-18
 საუკუნის ხელით, $8,5 \times 6$ სანტ. სულ თოთხმეტი რვეული.

VIII. სძილის პირი $13, 5 \times 9,5$ სანტ. ხუცური ხელთ-
 ნაწერი ყდაში, 13×9 სანტ. თავი აკლია, სძილის პირის
 გარდა ამ წიგნში არის განმარტებანი შეიღთა კოდვთანნი და
 აქვე რუქები მხატვრობით მაღლთა, საკითხავები ეფრემ ასუ-
 რისა; ნუსხა მსოფლიო კრებათა. სძილის პირის ბოლოს აწე-
 რია, „დ ბა ქესა სრლ მყფლსა. კოდვილმწნ. რომანოზ: ა.
 შ. ვ. ზვერ ალაგას არის მოხსენებული ტექსიტის ხელით:
 :. ქე შე ცი რომანზ:—წიგნის ბოლოს სწერია:

ქე შე უღირსი. მღდელ მონაზნი რომანოზ:—ოდეს იგი მოხვიდე:

კიდევ წარწერა ტექსტისავე ხელით: ღო შე ფ დ ცი მონოზანი. მთავრ დიაკონი. რომანოზ:—აქვე არწივი დახატული ჯვარით. შუაში ერთი ლოცვა სომხურათ არის ტექსტის ხელით ხუცურათ დაწერილი.

IX. დაუჯდომელი მხედრული ხელთნაწერი უყდოთ, დაშლილი მეცხრამეტე საუკ. ხელით. თავი და ბოლო აკლია, $10,5 \times 7,5$ სანტიმეტრი.

X. სამართალი მეფე ვახტანგისა ყდაში, $22 \times 66,6$ სანტ. ლურჯ ქალაღზე კარგის ხელით და სარჩევით, 97 გვერდი. ბოლოს სწერია: დიდება პატივი და მადლობა. დამბადებელსა. და სრულ-მყოფელსა ყოვლისა კეთილისასა: ფებერვლის. ც. 1810.

აქ მარტო ვახტანგის სამართალია.

XI. სამკედრო ტიბიკონი, თარგმნილი მეფე ირაკლი მეორის ბძანებით არხიმანდრიტის და თელავის სემენარიის რეკტორის გაიოსის მიერ ტფილისს წელსა 1764. მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, $33 \times 31,5$ სანტ, ზანდუკით, 14 რვეული. მერმე მოყვანილია ეგზერციცია, რომელიც გაიოსს უთარგმნია 1784 წელსა.

XII. წიგნი საუნჯე ანტონ კათლიკოსის წინასიტყვაობით, მხედრული ხელთნაწერი ლურჯ ქალაღზე ყდაში. ბოლოს აწერია: „ვეჯინს, და სრულ იქმნა სეკდენბერს. იდ. წელსა 1812, ქკს ფ:“ $35,5 \times 21,5$ სანტ.

XIII. ლოლიკა აბბატ კონდოლიაკისა თარგმნილი რუსულიდან ბატონიშვილის იოანეს მიერ 1806 წელსა, დეკემბრის 10, ლურჯ ქალაღზე ყდაში. ბოლოს დართული აქვს გეომეტრიული ფიგურები, 15 რვეული, $33,5 \times 20,5$ სანტ. წინ ხელნაწერს მიუძღვის იოანეს საკუთარი წერილი დავით რეკტორთან მოწერილი 1807 წელს, მარტის 6 პეტერბურგიდგან.

XIV. ოქროს წყარო, ხუცური ხელთნაწერი, ლურჯ ქალაღზე ყდაში, 19 რვეული, 17×11 სანტ. ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა სულისა ჰმო მრწყველი ოქრო წყაროა:

XV. ვისრამიანი მხედრული ხელთნაწერი, დაშლილია უდაში, 5 რვეული, დაწერილია მე-17 საუკუნის ხელით, დანარჩენი მე-18 საუკუნის, 23 X 66,5 სანტ.

XVI. ესტეტიკური განსჯანი, 33,5 X 19,5 სანტ. ლურჯ ქაღალდზე უდაში. თავში მოყვანილია წერილი დავით ბატონიშვილისა მის ღალა დავით რეკტორთან. ბოლოს აწერია: გაიმართა 1819-სა წელსა, ივნისის 14-ს დღესა მეჯვრისკეცს. შემდეგ: ამისი მშრომელი უფალი ანსილიონ სკოცხლებდა 1833 წელში. წიგნი ეს შრომა დავითისა მიუძღვნია ბატონიშვილს დავით რეკტორისათვის.

XVII. მეორე ეკზემპლიარი ამისი ამავე ფორმატისა ვადმოწერია ანნა ივანეს ასულს ერისთვისას კიაზო ერისთვის მეუღლეს.

XVIII. კატილორია მხედრული, 14,5 X 10 სანტ., კარგი ხელით უდაში, 26 რვეული. ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა მონასტერსა. ნათლას მკემლისასა მრავალ მთას:

წელთა ქვეს ჩაბა: ეწელითა ყდ უღირსისა დიაკონისა გაიოსისათა:-

XIX. აზრი ეანთა რუსოსანი სხადა სხაათა საგანთათვის. წიგნი არის ფრანკიცულიდამ ვადმოღებული პეტრე ანდრიგისაგან, ხოლო რუსულიდამ ქართულსა ენასა ზა თარგმნილი საქართველოს მეფის ირაკლის ძის ფარნავაზის მიერ; ლუბერსკი პრავლენიის სტამბასა შინა წელსა ჩყ—1800. ბოლოს აწერია: შესრულდა ვადმოწერა წიგნისა ამის იანვრის 13 სა დღესა ჩკაშ-სა წელსა დაწყებული ამა იანვრის ორის რიცხვიდამ, ხოლო შესწორებით პი სახესა თა განმართულ-იქმნა ამავე იანვრის ად-სა რიცხუსა სოფელს ქვეშს*). 88 გვერდი, რვეულათ, უყდოთ, 22 X 18 სანტ. მხედრული ხელთნაწერი.

XX. წმიდისა მამისა ჩუანისა ვასილი კესარიელ კაბადუკიისა მთავარ ეპისკოსისა ექვსთა დღეთათვის თქმული: მხედ-

*) ეს ქვეში გორის მახრაშია, ამავე სახელით სოფელი მოიპოვება ზორჩალოს მახრაშიც.

რული ხელთნაწერი უყდოთ, in folio, 35,5 × 21 სანტ. აწერია: სრულ იქმნა საძიებელი ექვსთა დღისა, რომელია ქმნილი რეკტორის დავით აღექსიევისა. ვინაჲთგან პლ არა აქტუნდა საძიებელი ამა წიგნსა ექვსთა დღეთასა, ამისთვის იშრომა სახმარებისათვის აღვილ პოვნისა. ხელთნაწერი გუთვნის მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს. სულ შეიცავს 17 რვეულს, თავში აწერია: ქსნის ერისთვის ასულის ანნასია.

XXI. კვინტოს კურციოს ისტორია აღექსანდრე მაკედონელისა, 22 × 16,5 სანტ. მხედრული ხელთნაწერი მშვენიერს ყდაში. თავში აწერია: „ეს. წიგნი. მუსხელაშვილმა როსტომმა მოსკოვიდამ. მოიტანა. ყიზილარს. წელსა: ჩადუთ აპრილის. 6“. სულ შეიცავს 10 წიგნს ერთათ შეკრულს და ამიტომ წიგნი ძრიელ სქელია, ბოლოს აქვს სარჩევი, ანუ ნუსხა განთავისება ანბანთ ზედა. სულ ზღ (84) რვეულია, თითორვა ფურცლიანი. რვეულების რიცხვი ასომთავრულებით და ბერძნულის ასოებით არის აღნიშნული. არა სჩანს როდის არის გადაწერილი, მაგრამ ხელის მიხედვით მე-18 საუკუნის დასაწყისს უნდა გუთვნოდეს.

XXII. ცხოვრება და მოქალაქეობა მაქსიმე ამლსარბელისა, რომელსაც ზედ მისდევს კითხვა მიგება, 22,5 × 18,5 სანტ. მხედრული ხელთნაწერი ყდაში. შეიცავს სულ 477 გვერდს. ბოლოს აწერია: სრულ იქმნა შეწვევითა ღისათა წიგნი ესე ფებერელისა: გ-სა დღესა კვირასა, წელსა ჩყნ-სა კნენია კონია ერისთვისაგან, რომელიცა ვიყავ ამ წიგნის წერაში წლისა ორმოცდა მეთხუთმეტეში და მყავდა სამნი ძენი და ექვსი ასული და ერთიცა შვილიშვილი: მკითხველნო წერილისა ამის რაცა შეცდომა ნახოთ მომიტყვეთ, ცოცხალ ვიყო ილოცეთ სულისა ჩემისათვის და თუ მკვდარი ვიყო შენდობა უბრძანეთ სულსა ჩემსა:.

XXIII. მილორდიანი, ლუარჯ ქალაღზე, მხედრული ხელთნაწერი, 86 გვერდია, ტყავით გადაკრულ ხის ყდაში. ბოლო აკლია. მეცხრამეტე საუკუნის ხელთნაწერია. 36 × 21,5 სანტ.

XXIV. მოთხრობა მშვენიერის ქალისა და წამება ქეთევან დედოფლისა ახლად თქმული თავადი დიმიტრი ბაგრატიონის

მიერ. წამება არის ლექსად თქმული. ორივე დაწერილია ლექსად ქალაქდზე. მხედრული ხელთაწერია. გარშემო აქვს კარდანი ყდა. მეცხრამეტე საუკუნის ხელთაწერია. 32 X 22 სანტიმეტრი.

XXV. მოძღვრება ზნეობითისა ფილოსოფიისა, შეთხზული ადამ ფერლიუსონისაგან, დობტურისა ჰსჯულთა-მდებელთასა, და პრეფესორისა ზნეობითისა ფილოსოფიის სწავლისა, პდინ-ბურლისა ოვნივერსტის სწავლითა ანუ სასწავლებელთა მოწაფეთათჳს, ანლიურის ენისაგან გარდმოღებული რუსულსა ენასა ზედა ვასილი სოზონოვისაგან, სანკეტერბურლსა შა დაბეკდილი სტამბასა შა ყნორინისასა: წელსა ქვს აქეთ. 1804;-სა. 25,5 X 20,5 სანტიმეტრი.

მეორე ფურცელზე სწერია:

მეთასამეტის სდ საქართუპლოს მეფის გიორგის ძის იოანეს მიერ დავითიან ბაგრატოვანისა, რუსთა ენისაგან ნათარგმნი ქართულსა ენასა ზა, სასარგებლოდ ერთ მემამულეთა ჩნთათჳს; ვიშრომე ვინაადგან წიგნი ესე ზნეობითისა ფილოსოფიისა, ყოველგან ევროპისა შა არს მიღებულ და უმეტეს ასწავებენ ანლიისა სასწავლებელთა შა და ამისთჳს თარგმნეს ესე ზნეობით ფილოსოფია რუსულსა ენასა ზა რათა განეხილა მისისა დიდებულეებასა სდ რუსეთის კელმწიფეს ალექსანდრე პავლეს ძეს და ამა წიგნიდგანაც მიეღო სასარგებლო სწავლანი რომელიცა საკუთრად სახელსა ზედან ამა კელმწიფისასა თარგმნილ იქმნა წიგნი ესე ვინაადგან ასწავებს ზნეთ-სწავლულეებასა ევრეთუტ ასწავებს ჰსჯულვილებათაჳცა.

მესამე გვერდზე სწერია:

ბრწყინვალეო თვადო მოწყალეო კელმწიფეე ერისთავო იოანე ელიზბარისძეე.

მესმა სურვილი, და გულს-მოდგინება ბრწყინვალეებისა თქვენისა, აზნაურებითა კელოვნებისა ჰსწავლათა; და ამან მიძულა. ამა ნაშრომისა ჩემისა მორთმად თქვენდა. ვინაიადგან

გისწავლესთ თქუენ წერილნი ჭილოსოფიურნი; და ვინაჲმან
მეცნაენი ჭილოსოფიისანი, უმეტეს სხუათა უოველთაჲსთ
გუართა წერილთა უფროს ამოვნებით მიიღებენ, მეცა ამის-
თვის საკუთრად სახელსა ზედან თქუენსა გარდმოვიღე, რათა
გულს-მოდგინედ განიხილოთ. და აღმოვისოთ ამისგანცა სარ-
გებლობიანიჲსწავლანი, და ამის ძლით მეც ვიყო თქუენგან
დაუვიწყებელ.

სხვებრ დაჲვშთები ბრწყინვალეებისა
თქვენისა კეშმარიტისა პატივისცემისა
და სამსახურისა.

თთვესა იანვარსა. 28

წელსა. 1826.

სანკტპეტერბურღს

საქართველოს მეფის ძე იოანე.

ბოლოს სწერია:

წელსა. 1817. განხორციელებიდან ქ'ესა

თთუას სეკდემბერსა: 17:

სანკ პეტერბურღსა შა

ჩემ მიერ შრომილი. მეფისძე. იოანე.

შიგნიდან ბოლო ყდაზე სწერია:

1830 წელსა აპრილის 3-სა მივიღე გორს. შანშე ერის-
თოვის მიერ:

XXVI. დასაბამობითნი საფუძველნი მცნობელობითისა.
ფისიკისანი: ქმნილება უფლისა ბრისსონისა, პარიულისა სწავ-
ლა აკადემიის წევრისა, ფისიკისა და ბუნებითისა ისტორიისა
მოდღურისა ყრმათა ჭრანციის კოროლისათა, საკოროლოსა პრო-
ფესორისა მცნობელობითისა ფისიკისა საკოროლოს ნავარრის
კოლლეჯისა შა და საკოროლოს, ცენზორისა. თარგმნილ
არს პეტრეს მიერ სტრაზოვისა, მეექუსის კლასის მცნობელო-
ბითისა ფისიკისა პროფესორისა და ორთავე ღიმნაზიითა უნი-

ვერსიტეტსა თანა ინსპექტორისა: სახმარებელად მოსწავლეთა
საიმპერატოროსა მოსკოვის უნივერსიტეტსა შინა, ტომი მეხუთე,
მეორე, პირველი. 21,5 X 17 სანტიმეტრი. I ტ. გვ. 36ა:
II ტ. 36ა გვ; III ტ. 36ა გვ.

XXVII. დიონოსი არიოპაგელი. ღვთის მეტყველება მო-
ლურჯო ქალაღზე, შეიცავს 205 გვერდს. ხელთნაწერი ეკუთვნის
მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისს. დაწერილია მხედრულის
ხელით. 31,5 X 20 სანტიმეტრი.

XXVIII. მართლ მადიდებლობითი მოძღვრება: ანუ შე-
მოკლებული საქრისტიანო ღის მეტყველება საკმარ ყოფისათვის
იმისის იმპერატორობის სიმალლისა ყდ უბრწყინებალესისა კე-
თილ მსახურისა კელმწიფისა ცესარევიჩისა და დიდისა კნიაზისა
პავლე პეტროვიჩისასა: ქმნილი მისის იმპერატორობის სიმალ-
ლისა მოძღვრისა იერომონახისა (რომელიც აწ არს სინოდის
წვერად არხიეპისკოპოსად მოსკოვისა და კალუგისა, და წის
ტროიკის სერგიის ლავრისა არხიმანდრიტად) პლატონისაგან:
ხ რუსულით ქართულსა ენასა ზა გარდამოდებულ იქნა არხი-
მანდრიტის რექტორის გაიოზის შრ, სამეფოსა ქალაქსა
ტფილისს წელსა 1781:.

ბოლოში დედნის ხელით:

ერისთვის ძის იოანესი.
არის. ღ თნ აქპაროს კეთალ-
დღეობით.

იკორთის მონასტრის მღვდელმა
დიმიტრი ოქროაშვილმა აღესწე-
რე, მაისის .ბ. ქკს 1811
წელსა:

გვერდი არის 256. 22 X 17 სანტიმეტრი.

XXIX. მეტაფისიკა თარგმნილი ანტონ კათალიკოზისა, დაწე-
რილია ლურჯ ქალაღზე მხედრულის ხელით. 15 რვეული და
რვა ფურცელი. ბოლოს აწერია:

აღიწერა კელითა დიკასტირიის მწერალ მწიგნობრის
ანჩის ხატის დეკანოზის ძის დიმიტრისათა წელსა. ჩყბ. თთჲსა

მარტა გ. ქვს უფ: დავით რექტორი. გამართულია. 22,2 x 18 სანტიმეტრი. ტყავ გადაკრულ ხის ყდაშია.

XXX. სარკე თქმულთა მხედრული ხელთნაწერი ყდაში 22,2 x 18 სანტ. ქალაღზე. პირველ გვერდზე აწერია: ქსნის ერისთვის იოანე ერისთვის ასულის ანასი არის ეს წიგნი სარკე თქმულთა. 264 გვერდი აქვს წიგნს, და ექვს გვერდს კიდევ შეიცავს სარჩევი, სულ 270 გვერდი. ბოლოს აწერია: დიდება ღთსა სრულ მყოფელსა ყოვლისასა, სრულ იქნა ძალითა ღეთისათა, კელითა ლუბერსკის სეკრატორისა იოანე ილღუზის ძისათა, ივლისს; 4-ს დღესა. ჩუგჭ-სა წელსა. დასახატავი ადგილები დატოვებულია.

XXXI. ფილოსოფია: ბუნების სამართალი, ითიკა და პოლიტიკა ანტონ კათოლიკოზის ნათარგმნი, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 21,4 x 17 სანტ. ქალაღზე. ბოლოს აწერია: დომენტი არხიმანდრიტისა არის. სულ წიგნში არის. 22 რვეული რვა რვა ფურცლიანი

XXXII. ითიკა, ანუ საითიკა ფილოსოფია ანტონ კათალიკოზის ნათარგმნი ლურჯ ქალაღზე, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 23 x 17,5 სანტ. ბოლოს სწერია:

აღმწერელი წიგნისა ამის სიბრძნის ტრფიალი, დიკასტერის მწერალ-მწიგნობარი დავით რექტორი (ჩართულად) წელსა ჩუბ. თოტის მისსა. 6. ქვს უფ:

გამართულია.

სულ არის 14 რვეული.

XXXIII. წყობილ სიტყვაობა ანტონი კათალიკოზისა ლურჯ ქალაღზე გაიოზ არხიეპისკოპოზის წინასიტყვაობით, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, სრული. ბოლოს აწერია: დიკასტერიის მწერალ მწიგნობარი ალექსიძე დავით რექტორი (ჩართულად). გამართულია, წელსა ჩუბ. იულისის ავ:

სულ შეიცავს 14 რვეულს და ორს ფურცელს, 22,5 x 17,5 სანტიმეტრი.

XXXIV. დასაბამობითისა გამოკდილებისა ფილოსოფიისა ნაწილი პლი. საიმპერიკო პსიხოლოგია ანუ დამკუტპლობითი

სულთ მეტყუტლება, ნათხზი უფლისა სნელლესი ნემეცთა უნით
 რომლითაჲმე სხოლიოებით და ზედა-დაპრთუაებითურთ უთარ-
 გმანებიეს საიჰპერატოროასა ყაზანის უხიევრსიტეტისა აღუნ-
 კტისა ილიოსოფიისასა ალექსანდრე ლობკინსა. ყაზანი. საუ-
 ნივერსიტეტოსა შა სტამბასა ჩეაგ-სა წელსა. მხედრული ხელ-
 ნაწერი ყდაში. თავში იამბიკო არის, რომლის კიდურ სიტ-
 ყვაობაში იკითხება:

„იოსებ გონიერ სულსა.“ ბოლოს იამბიკოს აწერია: ქმნი-
 ლი მ. ი. გ.

თავში აწერია: ეს წიგნი მივიღე 17 ოკტომბერს 1847
 წელსა ს. ქვეშ გორით იოსებ ქრისტეფორიის მამაკევისაგან
 და ამის რუსული დედანი მივიღე ნათხოვარობით მისეც მამა-
 ცოვისაგან ტფილისს ჩეაგ-სა წელს, მაისის იკ-სა დღესა.

XXXV. ლექსიკონი საბა სულხან ორბელიანისა ლურჯ ქალა-
 ლღზე in folio, 34,5 X 21. სანტ., 391 გვერდ. ლექსიკონს
 აქვს წარწერა: დიდითაჲმე სურვილითა ვიძულეობდი აღრითვე
 გარდაწერად ამა წიგნისა სიტყვა კონისა, რლ არს ლექსიკო-
 ნი. რ მაქენდა სამართლად ქონებაჲ ამისი საქროებითა შა. ხ
 დავეყენებოდი ამა მიზეზთაგან ოდესმე არა შოენითა დედნი-
 სათა და ოდესმე დალათუ ვიშოენიდიცა გარნა არა ეგრეთსა,
 რლიცა კმასაყოფელად სთნებოდა გონებასა ჩემსა რსილვანი
 არა სრულებითა ნიშანთანი გარე აქცევდენ მნებებლობაჲ
 ჩემსა ხ შდ მიზეზითა რლითამე დავეკვეთე ესრეთსა ხვედ-
 რსა რლ ვიზილე ლექსიკონი მათისა უგანათლებულესობისა
 ყლინისა საქართველოსა მეფის სძლის წყრეთლის ასულის ქეთა-
 ვანისა, რლიცა სთნდა გონებასა ჩემსა და მასპიროდაცა არა
 რადა ყოფასა საქართველოსა შა უმჯობესისა და უსრულესისა
 ლექსიკონისა და მუნით გარდმო-ესწერე ლექსიკონი ესე ფდ
 სემართლისა მეცადინობითა. რაოდენცა აქენდა თავისუფლად
 ამის ჟამისა უცალოებისა და სხვად მიმზიდთა მიზეზითა გამო-
 უძლურებასა გონებისა ჩემისასა, რლიცა ვითხოვ ყლთა გუ-
 ლის-კმიერ-მკითხავთაგან შრომისათვის სიყვარულითა და ლო-
 ცვითა მოყენებასა და ცთომათუვის სიყვარულითავე შენდო-

ბასა, რათა კეთილ კრებულნი საღმრთოაჲთა სიყვარულთჳთჳ მთელნი ნახეობასა მიემთხენინეთ საზოგადოსა საღმრთოაჲსა ტრადიციისასა. ზ მათისა უგანათლებულესობილში ჩემ შრ ესრეთისა კანდიერებისა მიზეზისათვის არა მიმნდობელი საკუთრად თავისა ჩემისა: მოუწოდ შემწედ ყთა განმარტობელსა ყდ წმიდასა სულსა დთ მთაერებრივსა, რათამან კეთილ წარმართებისადმი მოსცეს სისრულეჲ ვა შუანის და სათნო არს მისისა სახიერებისადმი რლსა შვენის დიდება უკი უკე ამინ:

XXXVI. საბა სულხან ორბელიანის ლექსიკონი. 21 × 17,5 სანტიმეტრი, ხელთნაწერი ქალაღღზედ. 511 ფურცელი. ბოლოში სწერია:

კოდვილი ბერი ზოსიმე ამ ლექსიკონის აღმწერელი და პატრონი: შა ზემოკსენებულის სულხან ყოფილის საბასი. მოხსენეთ. ქრისტეს სიყვარულისათვის: ზაალ ყოფილი ზოსიმე: ქკს უდ. მარტს. გბ: ოდესცა მონაზონიქმნა ზოსიმე: იყო მაშინ ქკნი ტპზ:—

დაიბადა სულხან: ქკს: ტმგ: ლეინობისთვის: კდ: დღესა ვკირიაცესა:.

ასომთავრულ ასოებით ჩართულია:

ზაალ ყოფილი ძე ორბელისა ზოსიმე.

XXXVII. ფილოსოფია (ბაუმეისტერისა) აბალ პაექრობითი მპყრობელი თვს შს განსაზღვრებათა და დადებლებათა. ბოლოში სწერია:

ერისთვის ძის იოანესი არის: ლთნ ახმარნეს სიგრძესა შა დღეთასა ამინ: აღიწერა კელითა იკორთის ეკკლესიის მღუდლის დიმიტრი ოქროაშვილისათა ქკს აქეთ ჩყა ქკს უქმ: გამართულ იქმნა მეჯვრისხევეს წელსა 1811: ფებერვლის 17. დაწერილია მხედრულის ხელით ლურჯ ქალაღღზე. ზის ტყავ-გადაკრულ ზის ყდაში. 225 × 17 სანტ.

XXXVIII. ფისიკა კათალიკოზ ანტონისა თარგმნილი. თავში უწერია: გარდმოვიღე ფისიკაჲ ესე სხტათა და სხტათა ავქსონთა

შემკრებელმან, მით რ ვოლფიოსისგანსა სისტემასა სოფლისმცენებლის
მიერიდე: სსსრ კულტურის მინისტრის
განკარგვის განყოფილება

ბოლოში აწერია:

„აღმწერელი წიგნისა ამის სიბრძნის ტრფიალი დიკასტი-
რიის მწერალ მწიგნობარი დავით რეკტორი. სრულ იქმნა წელსა
ჩუბ. თთუცსა მისსა. ჟ. ქკს უუ: გამართულია“. დაწერილია
მხედრული ხელით ლურჯ ქალაღზე, 22,5 × 17,5 სანტ.

XXXIX. სძილისპირი, მხედრული ხელნაწერი ყდაში, კარგ ქა-
ღაღზე, 11 × 9,3 სანტ., 22 რვეული. მე-18 საუკუნის დასა-
წყისს უნდა ეკუთვნოდეს.

XL. კატილორია არისტოტელისა, მხედრული ხელნაწერი
ყდაში, ლამაზი ხელით დაწერილი, უნდა ეკუთვნოდეს მეცხ-
რამეტე საუკუნეს, 10,5 × 8 სანტ.

XLI. ეამნი მხედრული ხელნაწერი, რომელსაც მიკრე-
ბული აქვს დაბეჭდილი ეამნი მხედრული 1722 წელს ტფილ-
ში დასტამბული. თავი და ბოლო აკლია. ხელნაწერი მე-17—18
საუკუნის არის, 14 × 9 სანტ.

XLII. დაუჯდომელი მინიატურული ხუცური, მშვენიერი
მხატვრობით შემკობილი, კინოვარის სათაურებით და წარწე-
რით, ყდაში, ბოლოს სხვა ხელით აწერია: „ქ.ეს წიგნი მათის
უმადლესობის მეფის ირაკლის სძალმან მეუღლეგან ზიძის ჩემის
მეფის ძის ლევანისამან ენდრონიკასშვილის ასულმან ნინომ
მიბოძა მე შვილის წულსა თვისსა იმერთა მეფის სოლომონის
დის ბატონისშვილის არჩილის ასულს მარიამს დროსა უკეთილ
შსახურესისა და უმადლესისა ს^რდ საქართველოს მეფის ირაკლი-
სა მოწყალესა პაპისა ჩემისასა უღირსად შემწყნარებელისა ჩე-
მისა ღმერთო შეიწყალე სული მისი და ძენი და ასულნი მისნი
ამინ“. 7,5 × 5 სანტ. ოქროს ვარაყებით და ზასტაყვებით. ხელ-
ნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მე-18 საუკუნის დასაწყისს. 36
ფურცელი.

XLIII. ფსალმუნნი დავითისი, ხუცური ხელთნაწერი, ყდაში 10,5 × 7 სანტ. რვეული 29. ხელი ძრიელ წერილზედ დადგენილ დართული აქვს ანდერძი გიორგისი მთაწმინდელისა და მერმე სწერია:

აღვსწერე. ყდ. უღირსმან. მონაზონმნ. რომნოზ. წა. ესე. დთი. გრესჯის შრავალ. მთას. მონასტერსა. წინა მორბედის. იე ნათლის მკემლისს. ვის ერისთვს. ძემნ დავსწერე ჩმნის სკლის სლხინებელად: მოიხსენე ო. მამა. დედა ჩმი. ძმნი დანი ყნი. ჩმნი თვსნი. და აღმზრდელნი. მოიხსენე. და განუსვექნე. ქე გნსსვენებელსა. შნსა საქდა იგი არს გდობა და ზაქტიკობა. ფუფუნბა. და წყლნიცა ცხოვლნი დიან სულნელითა მით ნიავ სულნელებისთა. სადა იხილევების. ფდ მყუდროება. შუენიერებითა მით ანგზთთა. მუნ დააწესე. ბებია ჩმი მარშ და ბიძა ჩმი ონოფრე ქე კყო მოყვრე ნუ მოიხსენებ. ძვირთა შთთა: და მეც მითან დამაწესე: ვიწყე. წა ესე დთი დღეთა ზტიკისათა. მენელსკზღეთა. კკის წინადლით შბთს. და. სრულ ვყვე. შობითგ ბრმის კკის წინა დლით შბბათს. დღესსწლსა. წთა მეფეთა კოსტანტინე და ელენესთა. ჯის გშოჩენასა: თა მისსა: კა: ქართლს მეფობსა იესესა. ძისა ლევანისსა: კათალიკოზობსა. ძმისა მისსე ედომენტისა: კკსა: შგ (1715):. მოიხსენე ქე ივკი მონა ში რომანოზ ამინ.

XLIV. წიგნი ლოცვათა გნკითხვათასა: კლიტენი მკურვლედ ქმნილნი რნი გნხუმენ გლისა კრთა დაკშულსა ცოდვთა შრ: თარგმნილი პეს შრ მოძღურისა ტფლისელისა. იტალურისა ენისაგნ სომხურად. და სომხურისა ენისაგნ ეე მესამედ გნზრახვადმდე ქართულსა კმასა შა მეშვდე ინე ჯენ-ბაკურიან ორბელიანისგნ. და მისსა ქუცმორე ვე ბოლოდმდე მესხის დთისაგან კდ ქართულად: (კინოვარით).

XLV. ლცვა გნბის გნხილვისა ლათინელთა გნკარგეთაგნ ახლდ თრგმნილი სომხურის ენისგნ ქართულდ: ინე ორბელიანისა: ქეს აქეთ: 1739: დაწერილია თეთრ ქაღალდზე ხუცურის ნუსხა ხელით. შეიცავს 14 რვეულს. 16 × 10,5 სანტ.

XLVI. მანანა. მხედრულის ხელით დაწერილია თეთრ ქაღალდზე. ეკუთვნის მეთვრანეტე საუკუნეს. ზის ტყავი-გადაკრულ ხის ყდაში. 14,5 × 10,5 სანტ.

XLVII. დასაბამი ფილოსოფიის სახლისა სარგებლოდ ყრმათა სხოლის შინათა ქმნილი ანტონისგან 1762 წ. ივლისსა 30. დაწერილია მხედრულის ხელით თეთრ ქაღალდზე. ზის ტყავი-გადაკრულ ხის ყდაში, 16,5 × 11,5 სანტ.

XLVIII. მიხითარ ყდ ბრძნისა მოძღვრისა სომეხთასა სევასტიელისა ქმნილი წიგნი რიტორიკა გარდმოღებული ქართულს ენაზედ ანტონის მამათ მთავრისგან 1764 [წელსა], თთვესა მებუთესა: — აღიწერა მონასტერსა ნათლის მცემლისასა მრავალ მათს კელითა ყდ უღირსისა დიაკვნის გაიოსისათა. წელსა ქეს აქეთ ჩაბჭ, თთვესა იანვარსა 8: —

ბოლოში დართული აქეს დედნის ხელით დაწერილი რვა ფურცელი შემდეგის სათაურით:

უწყება მიზეზსა ქართუპლთა მოქცევისასა. თუ რლთა წიგნთა შა მოიხსენების: — დაწერილია მხედრულის ხელით თეთრ ქაღალდზე. 16 × 10,5 სანტ.

XLIX. ჩარ-დავრიშინი თეთრ ქაღალდზე დაწერილი მხედრულის ხელით. ჩუდა. წელსა. ოკდომბრის ავ., 21,5 × 17,5 სანტიმეტრი.

L. ვარდუჯდუდაანა მეფის თეიმურაზისა. მისგანვე გრემზე და მის ბაღის სახლებზე ნათქვამი ლექსები დაწერილი მხედრულის ხელით ლურჯ ქაღალდზე, 20,5 × 16,5 სანტ.

LI. ცხოვრება და მოქალაქობა და დეაწლი წისა და ღირსისა დედისა ჩვენისა ნინასი, რომელმან ჰქადაგა ქეღი ჩტანი ქტყანასა ჩრდილომასასა და განანათლა ნათესავი ქართუპლთა. ბოლოს სწერია: სრულ იქმნა სულისა განმანათლებელი ესე ცხოვრება წისა დედისა ჩვენისა ნინასი, თუქსა ავეისტოსა ბსა:.

წიგნის მეორე ნაწილს შეადგენს:

მეფობის ტახტზედ აღსლვა თამარ მეფისი: ცხებულის მეფის გიორგის ასულისა: დავითიან პანკრატოვანისა: რლნ კრმლითა თვისითა დაიმორჩილა თავრიზი, მარანდი, შიანთა ყაზმი-

ნადმდე და სისტანისა გურგანის წყლადმდე და დიდუღეშელს
ლაქი ხორასანი წარმოსტყვენა: ბოლოში აწერია ამი წყლის

აღვსწერე წიგნი ესე მრავალ მთის იოანე ნათლისმცემ-
ლის უდაბნოსაშინა, არხიმანდრიტმან სოფრონიოს არაგვის
ერისთვის შვილმან, და მიუძღვანე მრაველად ქირნახულდებულს
შისწულსა ჩემსა კიახოდ სახელდებულს გიორგის სახსოვრად
ჩემდა:—ჩენსა-სა წელსა, ოკდომბრის აგ-სა დღესა:

ამას მიყვება ამავე წიგნში:

1) მოკლე ზნეობითი ჰსწავლა. 2) შემოკლებული სამ-
ღუდელთა ისტორია. 3) ლოცუანი სავედრებელნი და ყოველ
დღე სათქმელნი: 4) შემოკლებული კატეხიზმოს. 5) უკწყება
და სასწაული მართლისა სარწმუნოებისა წმიდათა კრებათათვის,
რომელთა დაამტკიცეს მართლი სარწმუნოებაჲ, რელი ესე ჯერ
არს ყთა ქვანეთათვის, რა კეთილად და გამოწულილივით
მეცნიერ იყუნენ: აქვე უწერია: იესო ქე აღიდგ სული წისა
მამისა გიორგისა, რლნ თარგმნა წმიდა ესე წიგნი საუკუნო
იყავნ ხსენება მისი ამინ. 6) თქმული წისა მამისა ჩუბნისა
ევთიმი მთაწმინდელისა კითხვა-მიგება. ამ სტატიას ბოლოში
აქვს მინაწერი: ეს კითხვა მიგება წის მამის ევთიმი ქართუ-
ლისაგან ნათქვამი, რუსეთში ენახა იერომონახს ტარასი
აღექსიევს ერთს ძველ კელნაწერს კურთხევანში. რომელიც
ყოფილიყო რუსისს ღთაების ეკლესიისა. ავალი შვილის
მროვლისაგან გატანილი. და მეფეს არჩილს გადაჰყოლოდა რუ-
სეთს და იქილამ გადმოეწერა. 7) შემოკლებული მოთხრობა
საქართუპლოს აღშენებისა 8) პატიოსნისა და დიდებულისა
მთაწმინდისა ქართუპლთა მონასტრისა და ყოველად დიდებულისა
სამღთოს პორტაიტის ხატისათვის, რომელ არს თარგმანებით
კარის ღის შშობელი. 9) ნაშთი. ეკლესიურისა ისტორიისაგან
ევსევი ეპისკოპოსისა პალესტინის კესარიისა ისტორია ედესიის
მფლობელისათვის. წიგნი 5, თავი აგ: 10) პირი წერილისა ავეაროს
მთავრისაგან ქეს მიმართ მიწერილისა და წარვლინებულისა
მისდა იერუსალიმად მალეგმსრბოლისა ანანიას მიერ: 11) ეპის-
ტოლე მიწერილი ქე იესოს მიერ ავეაროსის მიმართ. 12)

სახოვნება უფლისა ღვთისა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესო ქრისტესა გამოწერილი ძუძლთა რომაელთა კელთწერილთაგან. 13) პირი წიგნისა წარვლინებულისა იერუსალიმით ტიბერიოს იმპერატორისა მიმართ პუბლიო ლენტულიო მთავრისაგან ურისტინისა იესო ქრისტესთვის. 14) სახე უსჯულოსა მის სასჯელისა წინააღმდეგ ქესა, რომელიცა ჰყტს იერუსალიმს შინა მთავართა ურიათათა. 15) განწესება ქეს ზედა. 15) თოტსა მისსა ზ გამსა მესამესა დღისასა ჯ'ის გამოჩინებისათვის ქა ლაქსა შინა იერუსალიმსა. ბოლო სტატიის შესახებ სწერია შემდეგი დასასრულში:

1829 წელს ფრანციკის ბროსეთისგანან პარიეის ქალაქს შინა ქართულად დაბეჭდილს პატარას ქართლის ისტორიიდან გამოეწერა მლუდელ მონაზონს ტარასი ალექსიეეს, გამოეწერა პეტრებურხს, და იქილამე მე გადმოვსწერე ზემო აღწერილი ჯტარის გამოჩინების ისტორია: ხ'თარგმნილ არს 1820 წელს: მთელი წიგნი დაწერილია მხედრულის ხელით სქელს ქალაღდზე, 22 X 17,5 სანტ.

LII. რიტორიკა რვეულად მხედრულის ხელით დაწერილი, მეცხრამეტე საუკუნის ხელნაწერი.

LIII. შეყვანილება ღეოღრაფიისა შინა, თავი აკლია და ბოლო. მხედრულის ხელით არის დაწერილი ლურჯ ქალაღდზედ. მეცხრამეტე საუკუნეს ეკუთვნის.

LIV. ესოპეს ცხოვრება მხედრულის ხელით დაწერილი თეთრ ქალაღდზე. ეკუთვნის მეცხრამეტე საუკუნეს.

LV. სასო წარკვეთილობა ლომარტინისა, ლორდ ბირონისა, დაწერილია თეთრ ქალაღდზე მხედრულის ხელით.

LVI. თვს პ'ლისა ნაწილისა სამკვერ მეთქვოასა ესე იგი პოვნისა. დაწერილია თეთრს სქელ ქალაღდზე მხედრულის ხელით. 18 გვერდი, მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LVII. შობა ყოვლად წმინდისა ქალწულისა მღთის მშობლისა მარიაშისა და მშობელთა მისთა იოაკიმ და ანაშისა გვერდზე სწერია:

აქ დასრულდა მოთხრობა ღმრთის მშობელისა. აღესწერე წიგნი ესე ათას რვაას სამოცდა ოთხსა წელსა იანერის. დ. დღესა ქენინა კონია ერისთოვისამ. დაწერილია თეთრ ქალაღდზე მხედრულის ხელით.

LVIII. თხზულება ლომარტინისა: გარმონია პოეტური და სარწმუნოებრივი. (სული ჩემი მოწყენილ არს ვიდრე სიკვდილამდე), 18 გვერდი.

LIX. რიტორიკა. თავი აკლია. დაწერილია სქელ თეთრ ქალაღდზე მხედრულის ხელით. თავდება § 100-ით, მეცხრამეტე საუკუნის არის

LX. სოფლის აღსასრულისათვის. დაწერილია სქელ თეთრს ქალაღდზე მხედრულის ხელით. ბოლოში აწერია:

ამას წიგნსა ეწოდების ბერძულად აზოკროფა რ'ლ არს მოძღვართა ხოლო კითხუა და არა ყ'ნისა საჯმნო ყოფად უცებთა და უმეცართა ა'ლ მეცნიერთა, ე'ა მსჯულის კანონი; უწყის უფალმან, თუ მიხვდეს კაცი ბრძენი გულისხმიერი დედა არს ყ'ნისა მეცნიერობისა. ესე გარდმოიწერა თანასწორ დედნისა ლექსითი ლექსად; თვესა ივლისსა, აბ ჩელე წელსა სოფელსა კტ'შს.

LXI. შემოკლებულნი განსჯანი უსაჩინოესთა საგანთათვის ქრისტეანებრივისა ცხოვრებისათა თარგმნილი ნემეცურით რუსულსა ზედა. გარდმოცემული მეორედ განმართული და შესრულებული სანკ-პეტერბურღსა მედიცინის ტიპოგრაფიასა შინა 1820 წელს. დაწერილია ლურჯ ქალაღდზე მხედრულის ხელით.

LXII. თვესა იენისსა გთ წმიდათა და თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი თქმული წმიდისა იოანე ოქროპირისა: დაწერილია სქელ თეთრ ქალაღდზედ მხედრულის ხელით. 12 გვერდი. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXIII. დასაბამითისა გამოცდილებისა ფილოსოფიისა ხზი უ. სნელლესი. ნემეცთა ერთ ჰროსიულ რომელთამე სხო-ლიოსებით და ზედა დაპრთვითურთ ჰსთარგმნა საიმპერატოროას ყაზანის სასწავლოას თანამწემან სიბრძნის მოყვარებისამან ალექსანდრე ზუბკინი ჩუგ. წ. დაწერილია თეთრ ქალაღზე მხედრულის ხელით. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXIV. ქორწილი იმერეთის თავადისა, კომედია ქმნილი აზნაურის ოქროპირ წერეთლისაგან და წარმოდგენილი თავის საკუთარს სოფელში Iპრილს 1845 წელსა. დაწერილია თეთრ ქალაღზე მხედრულის ხელით.

LXV. სოფლის აქიმი. მოთხრობა დელაგენიესი. დაწერილია თეთრს ქალაღზე მხედრულის ხელით. რვეული შეიცავს 46 გვერდს. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXVI. მოკლე შემეცნება მათემატიკისათს საზოგადოდ და ნაწილთა მისთა. დაწერილია ლურჯ ქალაღზე მხედრულის ხელით. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXVII. დამატება გამოჩენისათვის აფროდიტისა მზესა ზა შესწავებული სანტპეტერბურლის საიმპერატოროსა შა აკადემიასა სწავლათასა, მაისის 26 დღესა, 1761 წ. დაწერილია ლურჯ ქალაღზე მხედრულის ხელით.

LXVIII. ბარამიანი. თავი აკლია. დაწერილია ლურჯ ქალაღზე. ბოლოშია: 1816 წელსა, იანვრის. კო. ოქროაშვილი მღუდელი (დედნის ხელით). დიმიტრი (ჩართულია).

LXIX. წერილი ანტონ კათალიკოზისა. თავი: ანტონი კათალიკოსი პატივოსანსა მღუდელსა უვპირატესსა ალექსის უკნა მიერ გახარებ. ბოლოშია: აგვისტოს 6. წელსა: 1796: (კათალიკოსი).

LXX. ხსენება დავით აღმაშენებელისა. დასაწყისი: თვესა იანვრისა. კვ. ხსენება კეთილ მსახურისა მეფისა: დავით მეფისა ყოველისა საქართველოასა: და ზედ წოდებულისა აღმა-

შენებელისა. გჯნ მამო:—ერთი ფურცელია მხედრულის ხელით დაწერილი უბრალო თეთრ ქაღალდზე. მეცხრამეტე საუკუნის კუნის არის.

LXXI. თქსა აგვისტოსა. კო. საკითხავი თქმული წიწა თეოდორე სტოდელთა წინამძღვრისა თავის კუბითისათჳს იოანე ნათლის მცემელისა, გჯზენ მამო: დაწერილია სქელ თეთრ ქაღალდზე. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXII. სიტყუა დღეს მთავარ ანგელოზთა და სხუათა უსხეულოთ ძალათა. დაწერილია თეთრ ქაღალდზე მხედრულის ხელით, მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXIII. კარაბადინი მხედრული, მდარე ნაწერი in folio, 34 × 22 სანტ., ყდაში. თავში აქვს სარჩევი. შეიცავს წამლის რეცეპტებს. თავში აწერია: იოვანეს ძის რაჟდენისა ცხვედაძის არის ეს კარაბადიმი. მეორე ადგილას: წიგნი ესე კარაბადიმი არის მღვდლის რაჟდენ ცხვედაძისა. სულ შეიცავს 109 გვერდს. ბოლოს მოყვანილია ლარაძის ლექსი მიწერილი დედოფალთან (სახელი არ არის). შემდეგ აწერია: წელსა ჩყავ ოკდომბრის კწ. მერმე ვკითხულობთ საყურადღებო შენიშვნას:

„მოსკოვს სობოროს საუნჯეში არის სამსკელის ბუდე, ასე აწერია:

მეფე ყოვლისა საქართველოსა დავით ძე რუსუდანიას აღმშენებელი წმიდისა სამსკელისა სასვენებელისა ამის.

LXXIV. განმხოლოება, ჰოემა ბარონისა დე კრონეკისა ოთხთა გალობათა შინა. მხედრული ხელნაწერი ლურჯ ქაღალდზე, ყდაში ფურცლებ არეული, მეცხრამეტე საუკუნისა, 24,5 × 18, 5 სანტ. 180 გვერდი.

LXXV. ოქროს აღნაქუსი სამუილ რაბინ იუდიანისა რვეულათ, მხედრული ხელნაწერი. ბოლოს: უთუაღლებო ესე შესიტყუებაჲ გარდავსწერე, და უძღუენ ერისთავს იოანეს: მო-

ნამან ბერმან იოსტოს. ზემოთ არის იამბიკო; კიდურ სიტყვა-
ობაში იკითხება: იოანე. მეცხრამეტე. საუკუნის ხელნაწერი
20 × 16,5 სანტ. 5 რვეული.

LXXVI. ოქროს ანაქუსი მხედრული ხელნაწერი, ბოლოს
სხვა და სხვა ლექსები, ყდაში. მდარე ხელი. მეორე გვერდზე
სწერია: „ეს წიგნი რუსულსაგან გარდმოღებული ქმნა ქარ-
თულსა ენასა ზედა დიმიტრი გიორგისძის ბაგრატიონისაგან
ჩაბჭ: წელსა“: შეიცავს 111 გვერდს და შემდეგ ლექსებს უქი-
რავს თითქმის იმდენივე.

LXXVII. კარაბადინი 21,5 × 15,5 სანტ. ლურჯ ქაღალდზე
დაწერილი მხედრულათ, ყდაში, გადაწერილი 1867 წელს
აგვისტოს 1 ქ. ახალციხეს ივანე ასათიანის მიერ. რომელიც
ყოფილა მაჰმადიანი წინეთ და რქმეფია იეზია ეფენდი. 58 გვე-
რდი. წიგნი უძღვნია აეტორს კონია ერისთვისათვის ს. ქვეშ
15 იანვარს 1865 წელსა.

LXXVIII. ქება დიდება შესხმა და გალობა ღვთისმშობ-
ლისა, ლურჯ ქაღალდზე მხედრულათ. 11 რვეული, უყლოთ,
22 × 19 სანტ. მეცხრამეტე საუკუნის ხელნაწერი.

LXXIX. ლოდიკა მეორე ნაწილი. ქეშმარიტებისათვის სა-
ზოგადოდ, რვეული, ლურჯ ქაღალდზე. სათეორიო ლოდიკა.
მეცხრამეტე საუკუნის მდარე ხელნაწერი.

LXXX. წინასიტყვაობა ძილოსოფიისა და ნაწილთა მისთა,
რვეულათ. მდარე ხელნაწერი მეცხრამეტე საუკუნისა.

LXXXI. ველიზარიონი მარმანტელისა, თარგმანი რუსუ-
ლით გაიოსის მიერ 1787 წელს, ოკდომბერს 34, კრემენჩუკს,
11 რვეული, 22,5 × 17 სანტ. მეცხრამეტე საუკუნის ხელ-
ნაწერი.

LXXXII. ზაირა ტრადედია ხუთთა მოქმედებათა შინა ვოლ-
ტერისა, თარგმნილი რუსულით ჩუდას-წელსა, in folio მხედ-
რული ხელნაწერი ყდაში, 35 × 22 სანტ.

LXXXIII. შემოკლებული კატეხიზმო, მხედრული ხელნაწერი. ბოლო აკლია, 17 × 11 სანტ. მეცხრამეტე საუკუნის არის.

LXXXIV. ქორონიკონების და ზედნადების ახსნა, პატარა რვეული მხედრული მეცხრამეტე საუკუნისა არის.

LXXXV. ვეფხვის ტყაოსანი, თავი და ბოლო არა აქვს, ერთი რვეული, ლურჯ ქაღალდზე, მეცხრამეტე საუკუნისა არის.

LXXXVI. მოთხრობა იოანე ოქროპირისა მეორესა მოსკლისათვის, ერთი რვეული, მეცხრამეტე საუკუნის ხელით.

LXXXVII. სწავლა ორმეოცსა შინა კვირიაკესა პირველსა დიდ მარხვისასა ერთი რვეული კარგის ხელით დაწერილი. ფერადიანი ზასტაკით. ბოლოს აწერია: „წარმოთქმულ არიან სწავლანი ესე უწმინდესსა სამიტროპოლიტოსა დიდებულსა ქალაქსა ნეაპოლს: ჩყაად. წელსა.“ 20 ფურცელი.

LXXXVIII. ქართლის ცხოვრება თეიმურაზ ბატონიშვილისა დაშლილი, რვეულებათ, აღწერილი 1862 წელს ქვეშს კონია ერისთავის მიერ ოკდომბრის 24 დღესა ქვეშს სოფელსა (გორის მაზრაში), გადმოწერილია დაბეჭდილისაგან.

LXXXIX. წიგნი შობისა იესო ქრისტესი ერთი რვეული in folio მეცხრამეტე საუკუნის ხელით.

XC. წამება წესა ეკატერინასი და მერმე შალვა და ბიძინასი ქსნის ერისთავთა, შემდეგ ანასტასიასი. ერთ რვეულათ, უყდოთ, მეცხრამეტე საუკუნეს ეკუთვნის.

XCI. ეპატაფიებრი სიტყვა, მხედრული ხელთაწერი, ერთი რვეული მეცხრამეტე საუკუნისა.

XCII. ისტორია ვაშვაპის და გოლიათის ჭრანციელ ვენეციანისა და მშვენიერის კოროლის ასულისა სენცივენასი. რვეულათ მხედრული, მეცხრამეტე საუკუნისა.

XCIII. გალობა სინანულისა და ვით აღმაშენებელისა ^{საქონისა} რვეული მეტრამეტე საუკუნის ხელთაწერი.

XCIV. ცხოვრება სილიბისტრო რომთა პაპისა ლურჯ ქალაღზე კარგის ხელით. რვეულათ შეკრული, მე-XIX საუკუნისა.

XCV. შეყვანილება არისტოტელისა ანტონი კათალიკოსის მიერ თარგმნილი, ერთი რვეული, მხედრული ხელთაწერი მეტრამეტე საუკუნის არის.

XCVI. სინაქსარი, 34 X 25 სანტიმეტრი, დაწერილია შშვენიერს ეტრატზე ნუსხა ხუცურის ხელით ერთ სვეტად. სათაურები ნაწერია კინოვარით. ყდა მაგარი აქვს ხისა ტყავ ზადაკრული, სულ შეიცავს 38 რვეულს, რვეულში რვა კა აღონია, გარდა უკანასკნელი რვეულისა, რომლის მართო ორი კაბადონი შენახულა. სხვა აკლია. წიგნი საზოგადოდ კარგათ არის დაცული. დასაწყისი კინოვარით:

სუნაქსარნი: რ'ლ არიან კრებანი და წესნი და გ'ნგებანი: დაწესებულნი წ'თა მღდელთ მოძღუართა მიერ: რ'ლსა შ'ა წერილ არს ეკლესიისა საწელიწადოა გ'ნგებაჲ. ფ'ნებისათ'ს და გ'ლობისა და წიგნის კითხვისა...

მეოთხე გვერდის ბოლოს ძველი მხედრულის ხელით აქვს მინაწერი:

ქ. ესე: წიგნი: ამა: წერილსა. ზედან: მე: ხუდადად; თბილელმან: დაეტირნე ამა წიგნსა: გარდვეკიდე: და: ფასი: არა: მქონდა: რომე: მეყიდა: და: ასრე: დამრჩა: ტყუეობაჲ: შიგან: ვინცა: ქართველი: კაცი: გარდვეკილოთ: ანუ შეეყაროთ: რათაცა: ეგებოდეს: ესე: წიგნი: დაიქნათ: ტყუეობიდან...

შეექვე გვერდის აშიაზე მერმენდელის ხუცურით: ო'ო ღ'ო კოდვანი შეუდნეს ღ'ნ გიორგის ამა წიგნისა დამკნელსა ტყუპისგ'ნ და მასა მუედლეცა მურდინს და მათა ძეთა აღბუღს შ'ნ ღ'ნ ამინ და ვინცა შენდობა თქ'ს მ'სცა შ'ნ ღ'ნ ამინ.

ამ რვეულის უკანასკნელ გვერდზე სწერია ასომთავრულით და კინოვარით:

ღთისათვის ლოცვა ყავთ გლახაკისა გიორგისთვის და მისა ბერისა გიორგისთვის. რლისა ბრძანებითა და მადლითა ვთარგმანე წა ესე წიგნი: თქნა ღმრთი მადლი მოგანიქოს:.

მე-ლგ რვეულის ბოლო, სადაც უნდა წერებულ იყო ანდერძი მთარგმნელისა, წაჭრილია და ახალი ფურცელი აქვს მიწებებული. ანდერძიდან დარჩენილია მხოლოდ ბოლო:

... რ ფდ საკრძალავი წიგნი აჲს და სლთა სარგებელი და ეკლესიისა წინამძღუარი უკთომელი, და სქმეთა სულიერთა და შუენიერთა მომთხრობელი და გლთა ჩნთა ლმობიერ მყოფელი და ლუაწლისა წთასა მაუწყებელი. რლი დღესამომდს სასმენლსა ჩნსა არა სმენილ იყო. და არცა თუ ბერძენთა უფროახსთასა რ სოფია წდას არს. და საპატრიარქოთა ეკლესიათა. და მთა წმიდას ესე ვითარი სვნაქსარი:..

შემდეგ დაიწყება განგება წმინდათა მარხვათაჲ. ხელთაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეთერთმეტე-მეთორმეტე საუკუნეს.

ამით ვათავებთ კიაზო ერისთვის და მისი მეუღლის ხელთნაწერების შესახებ ცნობებს.

საქართველოს
ბიბლიოთეკა